

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 1 (221) січень 2024

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (категорія “Б”) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.
Рішення Національної ради від 26.10.2023 № 1155, ідентифікатор медіа R30-01827

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020: 82.12; ICV 2021: 85.55; ICV 2022: 80.94)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.1/221.2024>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: Микола ГАЛІВ – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – *д.пед.н., проф., Міжрегіональна академія управління персоналом*

Наталія БИШЕВЕЦЬ – *к.пед.н., Національний університет фізичного виховання і спорту України*

Галина БЛАВИЧ – *д.пед.н., проф., ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”*

Ірина ЗВАРИЧ – *д.пед.н., проф., Київський національний торговельно-економічний університет*

Микола ПАНТЮК – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Тетяна ПАНТЮК – *д.пед.н., проф., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Лукаш ТОМЧИК – *д.соц.н. (педагогіка), Педагогічний університет в Кракові, Польща*

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – *к.пед.н., Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія)*

Даніель УОЛЛЕР – *д.філос.н., Університет Центрального Ланкаширу (м. Престон, Великобританія)*

Марія ЧЕПІЛЬ – *д.пед.н., проф., академік АНВО України, Заслужений діяч науки і техніки України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Сергій ШАРОВ – *к.пед.н., Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного*

Олександра ЯНКОВИЧ – *д.пед.н., проф., Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; д.таблїт., проф., Куявсько-Поморська Академія (м. Бидгощ, Польща)*

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел., +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dspu.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол № 1 від 31.01.2024)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” обов’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

No. 1 (221) January 2024

Published since February 2002

UDC 051 The journal “Youth and market” is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category “B”**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivan Franko Str., 24, Drohobych, Lviv Region, Ukraine, postal code 82100
Edition is registered in the National Council of Ukraine for Television and Radio Broadcasting.
Decision of the National Council dated 26.10.2023 No. 1155, **media identifier R30-01827**

ISSN 2308-4634 (Print) “Youth and market” is indexed in such databases: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020:82.12; ICV 2021: 85.55; ICV 2022: 80.94)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.1/221.2024>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Interregional Academy of Personnel Management*

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences, National University of Physical Education and Sports of Ukraine*

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., SHEE “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University”*

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Kyiv National University of Trade and Economics*

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic), Pedagogical University of Cracow, Poland*

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences, Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)*

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire (Preston, UK)*

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Sergii SHAROV – *Candidate of Pedagogic Sciences, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University*

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,
Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University
(protocol No. 1, 31.01.2024)

Links to the publication of “Youth and market” obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view.

Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Молодь і ринок

№ 1 (221) січень 2024

ЗМІСТ

Інна Ящук, Наталія Казакова

Студентське самоврядування як засіб формування у здобувачів освіти проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності 7

Оксана Товканець, Ганна Сасин

Розвиток лідерських якостей педагога в освітньому процесі закладу вищої освіти 13

Оксана Шквир, Галина Дудчак, Богдан Кришук, Ольга Поляновська, Наталія Сівак

Педагогічні умови підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи 18

Ганна Товканець

Моральні цінності як відображення культури пізнання і досвіду особистості: педагогічний аспект 24

Леонід Оршанський, Іван Нишак, Ярослав Матвісів, Михайло Юрків

Вища освіта України в умовах воєнного стану: виклики та шляхи подолання 29

Галина Білавич

Професійна підготовка майбутніх філологів засобами інформаційних технологій у вимірі сучасних викликів 36

Ольга Сорока, Василь Баранюк

Особливості професійної підготовки майбутніх акторів засобами психофізичного тренінгу 42

Тетяна Атрощенко, Ольга Хижна

Підготовка майбутніх викладачів вокалу до формування етнокультурної компетентності 48

Тарас Паска

Сучасні освітні технології як засіб етнічної соціалізації студентів у процесі реалізації міжнародного проекту “Освіта і культурна спадщина” 53

Андрій Аргюшенко

Використання можливостей змішаного навчання для організації самоосвітньої діяльності студентів медичних спеціальностей 59

Олександр Романенко, Оксана Гурняк

Природничо-наукова складова у підготовці фахівців з реабілітації в закладах вищої освіти 64

Віталій Журавель, Сергій Бурбела, Юрій Юрчак

Деякі педагогічні питання протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни 73

Оксана Волошина

Застосування самостійної роботи у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності студентів при вивченні іноземної мови в аграрних закладах вищої освіти 78

Ксенія Кугай

Розуміння змісту і сутності поняття “персоналізація навчання іноземних мов” у зарубіжній науковій літературі 92

Олена Пинзеник, Володимир Орбан

Акмеологічний підхід як методологічний орієнтир професіоналізації освітнього процесу у закладах вищої освіти 97

Анатолій Бровченко STEAM-підхід у неперервній дизайн-освіті України	101
Олександр Деревянчук Розвиток технічних навичок здобувачів вищої освіти в процесі побудови прототипу системи сегментації зображень транспортних засобів	105
Юлія Медвідь, Андрій Ніконенко, Володимир Дем'янишин Взаємозв'язок необхідних компетентностей з готовністю майбутнього офіцера Національної гвардії України до виконання завдань	112
Мар'яна Брода Модернізація змісту підготовки фахівця у закладах вищої освіти України засобами впровадження інтерактивних методів вивчення англійської мови	117
Денис Коновалов Статистичний аналіз та обґрунтування результатів педагогічного експерименту щодо формування фізичної готовності майбутніх офіцерів Сухопутних військ до професійної діяльності	121
Олена Теплова, Анна Новосадова Дидактичні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва	132
Володимир Салій, Наталія Сторонська Значення артистичної складової у концертній діяльності виконавця	137
Марина Білецька, Тетяна Підварко, Олександр Антоненко Розвиток художньо-образного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки	143
Анна Огар, Марія Нанівська Сучасні підходи до вивчення синтаксичних понять у початковій школі (на матеріалі художніх творів Ольги Максимчук)	147
Тарас Кобильник, Володимир Жидик Методичні аспекти навчання баз даних у старшій школі	152
Олена Білик, Ганна Карнакова, Ніна Король Культурна компетентність вчителя початкових класів у світлі вимог Нової української школи	157
Валентина Малик Виховання у закладі вищої освіти	162
Марґуна Kubai Formation and development of students' information and communication competence in the process of learning a foreign language	168
Андрій Гедзик Формування компетентностей з інформаційної безпеки під час підготовки майбутніх педагогів професійного навчання	173
Василь Лендел Кейс-метод у розвитку соціальних компетентностей учнів старшої школи: чеський досвід	178
Віталій Симонян Структурно-функціональна модель формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу у процесі фахової підготовки	183
Мирослава Газдик Особливості підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки	188

Youth & market

No. 1 (221) January 2024

CONTENTS

Inna Yashchuk, Nataliia Kazakova Student self-governance as a means of fostering proactive life position and civic responsibility	7
Oksana Tovkanets, Anna Sasyn Development of teacher's leadership qualities in the educational process of the institution of higher education	13
Oksana Shkvyr, Halyna Dudchak, Bohdan Kryshchuk, Olha Polianovska, Nataliia Sivak Pedagogical conditions of training of the future masters of primary education for scientific-research work	18
Anna Tovkanets Moral values as a reflection of the culture of cognition and experience of a person: pedagogical aspect	24
Leonid Orshanskyi, Ivan Nyshchak, Yaroslav Matvisiv, Mykhailo Yurkiv Higher education of Ukraine under the conditions of the martial law: challenges and ways to overcome	29
Halyna Bilavych Professional training of future philologists through the use of information technologies in the context of modern challenges	36
Olga Soroka, Vasyl Baraniuk Features of professional training of future actors by using psychophysical training	42
Tetiana Atroshchenko, Olga Khyzhna Preservice vocal teachers' training to develop ethno-cultural competence	48
Taras Paska Modern educational technologies as a means of ethnic socialization of students in the process of implementation of the international project "Education and cultural heritage"	53
Andrii Artiyushenko Use of blended learning opportunities in self-educational activities of medical students	59
Olexander Romanenko, Oksana Hurniak Natural and scientific component in the training of rehabilitation specialists in higher education institutions	64
Vitaliy Zhuravel, Serhiy Burbela, Yuriy Yurchak Some pedagogical issues of countering the negative information influence on the personnel of security authority of state border in conditions of war	73
Oksana Voloshyna Application of independent work in the process of forming information and communicative competence of students when learning a foreign language in higher agrarian institutions	78
Kseniia Kugai Understanding the content and essence of "foreign language learning personalisation" in foreign scientific literature	92
Olena Pynzenyk, Volodymyr Orban The acmeological approach as a methodological guideline for the professionalization of the educational process in higher educational institutions	97

Anatoliy Brovchenko STEAM approach in continuous design education in Ukraine	101
Oleksandr Derevyanchuk Development of technical skills of higher education acquires in the process of building a prototype system for segmentation of vehicle images	105
Yuliia Medvid, Andrii Nikonenko, Volodymyr Demianyshyn The interconnection of necessary competencies and the readiness of future officers of the National Guard of Ukraine for task execution	112
Mariana Broda Modernization of the content of specialist training in higher educational institutions of Ukraine by means of implementing interactive methods of learning English	117
Denys Konovalov Statistical analysis and substantiation of the results of the pedagogical experiment on the formation of physical readiness of future officers of the army for professional activity	121
Olena Teplova, Anna Novosadova Didactic conditions of using information and communication in the process of training future teachers of music	132
Volodymyr Salii, Nataliia Storonska The significance of the artistic component in the performer's concert activity	137
Maryna Biletska, Tetyana Pidvarko, Oleksandr Antonenko The development of artistic-figurative thinking of the future teacher of musical art in the process of instrumental preparation	143
Anna Ohar, Maria Nanivska Modern approaches to learning syntax concepts in primary school (based on artistic works Olha Maksymchuk)	147
Taras Kobylnyk, Volodymyr Zhydyk Methodical aspects of learning databases in high school	152
Olena Bilyk, Hanna Karnakova, Nina Korol The cultural competency of primary school teachers in the context of the requirements of the New Ukrainian School	157
Valentyna Malyk Upbringing at the institution of higher education	162
Maryna Kubai Formation and development of students' information and communication competence in the process of learning a foreign language	168
Andrii Hedzyk Development of competencies in information security during the training of future professional educators	173
Vasyl Lendel Case method in the development of social competences of high school students: the Czech experience	178
Vitalii Symonian Structural-functional model of formation of ethno-cultural competence of the future vocal teacher in the process of professional training	183
Myroslava Gazdyk Features of the training of future operators for information processing and software in the process of professional training	188

**СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОАКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ
Й УСВІДОМЛЕНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

УДК 378.091.59-057.875

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298631>

Інна Ящук, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Наталія Казакова, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

**СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОАКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ
Й УСВІДОМЛЕНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Стаття присвячена проблемі формування у здобувачів закладів вищої освіти проактивної життєвої позиції та усвідомленої громадянської відповідальності засобами студентського самоврядування. Схарактеризовано нормативно-правову базу, що зорієнтовує на формування в студентської молоді вищезазначених якостей; рівні студентського самоврядування (академічний, факультетський, загальноуніверситетський); чинники, що впливають на вибір органами студентського самоврядування видів діяльності (підвищення вимог до організації, якості та результативності виховної роботи з боку держави; потреба у сформованості навичок управління і самоврядування; підвищення громадянсько-патріотичної активності здобувачів освіти); принципи діяльності (мобільності, соціально значущої домінанти, надійності, єдності й оптимального поєднання колективних і особистих інтересів здобувачів освіти; динамічності та варіативності структури органів самоврядування; широкої взаємодії). Вирізняє педагогічний потенціал форм соціально-цінної діяльності, які забезпечують формування у здобувачів вищої освіти проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності (благодійний аукціон, благодійний ярмарок, благодійна акція, толока, майстер-клас, просвіта). Здійснено покроковий опис організації і проведення благодійної акції і волонтерського проєкту.

Ключові слова: студентське самоврядування; рівні студентського самоврядування; ідеї та форми соціально-цінної діяльності; проактивна життєва позиція; громадянська відповідальність.

Лім. 10.

Inna Yashchuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy Department,

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Nataliia Kazakova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Pedagogy Department,

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

**STUDENT SELF-GOVERNANCE AS A MEANS OF FOSTERING
PROACTIVE LIFE POSITION AND CIVIC RESPONSIBILITY**

The article addresses the issue of cultivating proactive life positions and conscious civic responsibility in students through the mechanisms of student self-governance. Based on a theoretical analysis of the contemporary legal framework guiding the development of these qualities in student youth and pedagogical literature, the study identifies the primary tasks of modern youth education, including the affirmation of Ukrainian national and civic identity.

The article highlights the essential tasks of higher education institutions in this context and emphasizes the role of student self-governance in shaping proactive life positions and conscious civic responsibility in students.

The essence of the concept of "student self-governance" is revealed, outlining its characteristics and emphasizing its foundation on the conscious democratic stance of students, built on voluntary principles and closely interacting within the university – institute – faculty – dormitory framework.

The various levels of student self-governance, including academic, faculty-specific, and university-wide, are outlined. Factors influencing the selection of activities by student self-governance bodies are identified, including increased requirements for the organization, quality, and effectiveness of educational work from the state, the need for the development of management and self-governance skills, and the enhancement of civic-patriotic activity among students.

The article identifies and elaborates on the principles of student self-governance activities, including mobility, socially significant dominance, reliability, unity, and optimal combination of collective and personal interests of students; the dynamism and variability of the structure of self-governance bodies; and broad interaction.

The pedagogical potential of forms of socially valuable activities is highlighted, ensuring the formation of proactive life positions and conscious civic responsibility in students. These include charity auctions, charity fairs, charitable campaigns, community work, master classes and enlightenment activities. A step-by-step description of the organization and implementation of a charitable campaign and volunteer project is provided.

Keywords: student self-governance; levels of student self-governance; forms of socially valuable activities; proactive life position; civic responsibility.

Постановка проблеми. Державна молодіжна політика в Україні – складна соціально-економічна система, стратегічні цілі якої спрямовані на зміцнення демократичної правової держави та розвитку громадянського суспільства, створення бази для сталого економічного і духовного розвитку держави, забезпечення високої якості життя сучасної молоді, утвердження статусу України у світовому співтоваристві як високорозвиненої держави в галузі освіти, науки, культури, мистецтва, цифрових технологій тощо.

Відповідно до цих пріоритетів, держава визначає такі завдання щодо виховання молоді: 1) створення умов для залучення молоді до громадського, політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства, популяризація ролі та важливості участі молоді у процесі ухвалення рішень; 2) підтримка молоді в реалізації її соціально-економічного потенціалу, у тому числі для розв'язання житлових питань, питань професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб; 3) формування громадянської, національної та культурної ідентичності української молоді; 4) сприяння інституційному розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів, посилення їхньої ролі у процесі соціалізації молоді [4]; “формування й утвердження української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України” [5].

Відповідно до законодавства України заклади освіти належать до закладів утвердження української національної та громадянської ідентичності і важливими їх завданнями у цьому контексті є: реалізація державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності шляхом участі в реалізації заходів державних, регіональних і місцевих цільових програм або здійснення *власних заходів* у зазначеній сфері; забезпечення умов для набуття громадянами громадянських компетентностей, вдосконалення знань та навичок, необхідних в умовах воєнних дій і надзвичайних ситуацій; забезпечення роботи *молодіжних громадських формувань* (органів студентського самоврядування, студентських об'єднань (громадських і наукових), гуртків, клубів, інформаційних центрів тощо); формування лідерських компетентностей, особистої психологічної та духовної стійкості, проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності [3].

У зв'язку з цим вирізняються чіткі вимоги до системи освіти загалом і її вищого рівня зокрема.

Оскільки погляди й переконання студентської молоді у міру вікових особливостей ще не є стійкими й чітко сформованими, то одним із завдань закладів вищої освіти виступає підготовка фахівця із сформованим почуттям громадянськості, проактивною життєвою позицією й усвідомленою громадянською відповідальністю.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Сучасними вченими проблема формування особистості здобувача освіти засобами студентського самоврядування досліджується різноаспектно. Наприклад, політико-культурний аспект студентського самоврядування у формуванні національної еліти України висвітлює М. Давидюк; роль студентського самоврядування як чинника формування та розвитку соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників розкрила І. Сидорук; вплив студентського самоврядування на демократизацію вищої школи дослідив В. Шинкарук, на формування соціально-психологічних якостей – Г. Нестеренко. Проте роль студентського самоврядування у формуванні в здобувачів освіти проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності ще не знайшла належного відображення.

Тому **мету статті** вбачаємо у з'ясуванні ролі та сутності студентського самоврядування у життєдіяльності закладу вищої освіти; вирішенні й характеристиці форм соціально-цінної діяльності, які забезпечують формування у здобувачів вищої освіти проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності.

Виклад основного матеріалу. В умовах нинішньої реальності кожен заклад освіти самостійно розставляє акценти та добирає найбільш прийнятні форми, методи і засоби громадянсько-патріотичного виховання, враховуючи сучасну соціально-політичну ситуацію, накопичений педагогічний досвід, пріоритети й традиції закладу освіти. При цьому освітньо-виховна робота у ЗВО вибудовується так, щоб здобувачі освіти були вмотивовані до духовно-морального і громадянського вдосконалення, реалізації творчого потенціалу в духовній і предметно-продуктивній діяльності, усвідомленого виконання соціальної ролі громадянина.

Здобувач освіти як громадянин своєї держави має керуватися в повсякденному житті моральними нормами і цінностями, прийнятими у суспільстві; чітко усвідомлювати, що набуття в стінах ЗВО громадянського досвіду взаємодії з різними професійними й соціальними колективами, проактивна життєва позиція, сформовані громадянська позиція та відповідальність дадуть йому право на захист з боку держави, забезпечать умови індивідуального розвитку й успішного професійного становлення.

Уміння відстоювати колективні інтереси – важлива навичка, яка визначає проактивну життєву позицію особистості, здатної приймати самостійні

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОАКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ Й УСВІДОМЛЕНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

рішення, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю, підтримувати розвиток демократичного суспільства, відстоювати інтереси держави. Якнайкраще цьому сприяє колективна самоорганізація студентського середовища, яскравим прикладом якого є студентське самоврядування.

Діяльність органів студентського самоврядування регламентується законами України "Про освіту", "Про вищу освіту", статутом закладу вищої освіти, Положеннями про студентське самоврядування окремо взятого закладу освіти тощо.

Наприклад, у Законі України "Про вищу освіту" (стаття 40) зазначається, що студентське самоврядування – це право і можливість здобувачів вищої освіти вирішувати питання навчання і побуту, захисту своїх прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні закладом вищої освіти [2].

Ми суголосні з позицією Т. Буяльської, на думку якої студентське самоврядування повинно будуватися на свідомій демократичній позиції студентства, формуватися на добровільних засадах, керуватися законодавством України; тісно взаємодіяти у площині університет – інститут – факультет – гуртожиток; ректорати закладів вищої освіти мають підтримувати створення тимчасових студентських самоврядних структур для реалізації молодіжних програм, проектів, спрямованих на розвиток управлінських навичок, збагачення інтелектуально-духовного потенціалу, підвищення професійно-культурного рівня студентської молоді [1, 45].

Нині студентське самоврядування перебуває на новому щаблі розвитку, що зумовлено кількома чинниками. По-перше, у процесі модернізації системи вищої освіти підвищилися вимоги з боку державних органів до організації, якості та результативності освітньо-виховної роботи в ЗВО. По-друге, особистісно-професійні якості, навички управління і самоврядування для випускників закладів вищої освіти стають однією з важливих умов успішної самореалізації на ринку праці. По-третє, спостерігається підвищення громадянсько-патріотичної активності здобувачів освіти, що сприяє формуванню у них таких нині затребуваних якостей, як: самостійність, внутрішня свобода, здатність до самовизначення і самоствердження, ініціативність, лідерство, проактивна життєва позиція, усвідомлена громадянська відповідальність.

Студентське самоврядування – особливий різновид складних діяльнісних соціальних систем, принципи і закономірності якої виражаються у конкретних практичних діях, взаємостосунках, продуктивних результатах. Основними характеристиками такої діяльності є взаємодія і взаємовплив, що полягають у визнанні взаємозалежності усіх його учасників. Будь-який вплив – це одночасно і самодія. Саме аспекти творення і самодії є вирішальними для розуміння суті та механізмів впливу як взаємодії.

Студентське самоврядування як вид соціальної системи і особистість як Я-система цілеспрямовані, а цілі виступають провідними чинниками системотворення. Вони мають бути чіткими, несуперечливими, реальними, конкретними, об'єктивно і суб'єктивно зумовленими й узгодженими. Цілі кожного мають бути зорієнтовані на загальні цілі спільної діяльності.

Студентське самоврядування ми розглядаємо як:

- засіб соціально-правового захисту здобувачів освіти;

- форму самостійної громадської діяльності здобувачів освіти, що забезпечує розв'язання важливих питань їхньої життєдіяльності, розвиток соціальної активності, підтримку соціальних ініціатив;

- суб'єкт соціального партнерства, що забезпечує ефективну роботу ЗВО з урахуванням інтересів здобувачів освіти;

- ефективний засіб набуття навичок управлінської діяльності;

- оптимальний засіб формування проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності.

Виділяють три рівні студентського самоврядування.

Перший – *академічний* – студентське самоврядування формується на базі окремо взятої академічної групи, організовується з ініціативи студентів-лідерів групи, підтримується куратором, курується заступником декана з виховної роботи факультету. Органи самоврядування цього рівня беруть участь у розв'язанні проблем соціального захисту, контролю за навчальною діяльністю і відвідуванням навчальних занять, організації соціокультурної, спортивно-оздоровчої та дозвілєвої діяльності окремо взятої академічної групи. Студентське самоврядування першого рівня представляє академічну групу на рівні факультету, за потреби – університету.

Другий – *факультетський* – формується із числа здобувачів освіти одного факультету різних курсів; курується заступником декана з виховної роботи. Органи самоврядування цього рівня беруть участь у розв'язанні проблем, що стосуються соціального захисту здобувачів освіти (що є дуже актуальним у час війни), організації виховної роботи факультету, сприяючи реалізації національно-патріотичного, духовно-морального, громадянсько-патріотичного, військово-патріотичного, розумового, соціально-правового, трудового та професійного виховання, формуванню навичок здорового способу життя; ведуть сторінку на сайті факультету тощо. Студентське самоврядування цього рівня представляє факультет на рівні університету.

Третій – *загальноуніверситетський* – формується з числа органів самоврядування усіх факультетів університету; курується проректором з виховної роботи. На цьому рівні рівноправно функціонують сту-

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОАКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ Й УСВІДОМЛЕНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

дентський парламент (як різновид – студентський сенат, студентська рада, студентський ректорат), рада гуртожитку, студмістечко, офіційно зареєстровані молодіжні громадські об'єднання, наприклад, первинна профспілкорова організація здобувачів вищої освіти. Як правило, усі ці об'єднання взаємодіють, сприяючи захисту прав та інтересів здобувачів освіти, їх інформаційно-молодіжної, психологічної і фінансової допомоги, організації відпочинку і дозвілля, запобіганню здобувачами освіти правопорушень тощо.

Важливими функціями студентського самоврядування є ініціація та стимулювання активності. Саме активність у діяльності соціально-практичної спрямованості, що зумовлена необхідністю свідомого відповідального ставлення здобувачів освіти до можливостей і перспектив свого духовно-морального розвитку, професійного становлення і громадянського змужніння, є важливим критерієм ефективності діяльності студентського самоврядування.

Дієвість органів самоврядування оцінюється за результатами роботи, організація якої ґрунтується на дотриманні усіма підструктурними одиницями студентського самоврядування таких принципів:

– *мобільності* – полягає у здатності органів студентського самоврядування оперативно реагувати на освітньо-виховні та соціальні зміни; залучати усі можливі засоби і ресурси для розв'язання актуальних проблем;

– *соціально значущої домінантності* – сприяє мобілізації не лише органів студентського самоврядування, а й всього студентського колективу ЗВО для досягнення окресленої мети, що об'єднує учасників спільної діяльності;

– *надійності* – означає, що система органів студентського самоврядування функціонує повноцінно і здатна оперативно й ефективно долати тимчасові труднощі у роботі (особливо це характерно для нищівної соціальної ситуації, пов'язаної з повномасштабною війною, дистанційною (змішаною) формою навчання);

– *єдності та оптимального поєднання колективних й особистих інтересів здобувачів освіти* – передбачає забезпечення несуперечливості цілей усіх актуальним цілям кожного;

– *динамічності та варіативності структури органів самоврядування* – означає, що їх структура відповідає цілям діяльності здобувачів освіти, які з урахуванням стратегічних завдань ЗВО і суспільно-політичної ситуації в країні постійно змінюються. Цей принцип пов'язаний з необхідністю розробки такої організаційної структури, що дає змогу функціонувати як постійним органам самоврядування, передбачених положеннями і статутами ЗВО, так і тимчасовим, що створюються для виконання поточних завдань (ініціативні групи, товариства, бюро добрих послуг тощо);

– *широкої взаємодії* – передбачає, що керівництво органів студентського самоврядування загальноуніверситетського рівня обмінюється необхідною інформацією, здійснює комунікацію з органами студентського самоврядування академічного й факультетського рівнів у різних форматах, спільно досягаючи сформульованих цілей й окреслених завдань у межах своєї компетентності і відповідальності.

Необхідність всебічної підтримки розвитку студентського самоврядування в ЗВО пов'язана з реалізацією стратегії національно-патріотичної виховання, що передбачає розвиток у студентської молоді ціннісного ставлення до держави, право на власну думку, самоствердження на основі самостійності вчинків і вибору життєвих цінностей та ідеалів. Тому нині у студентських колективах переважають форми роботи, спрямовані на формування у студентської молоді проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності.

Оскільки активність формується і реалізується шляхом інтерактивної взаємодії з іншими, яка є основною суб'єктною потребою (без неї прояв суб'єкта просто неможливий), то процес задоволення потреби в такій активності реалізується у двох площинах:

– *зовнішній* – як інтеграція з іншими та диференціація від інших;

– *внутрішній* – як сукупність потреб у самореалізації (ґрунтується на процесах самопізнання, самовираження та саморозвитку), визнанні (варіюється від потреби бути прийнятим у співтовариство до потреби керувати співтовариством) і свободі (відсутність обмежень та директив у виборі напрямку та дій щодо реалізації своєї активності).

Нині в закладах освіти простежується тенденція до зростання ролі особистості від індивідуальної активності шляхом міжособистісної взаємодії з іншими до соціальної активності й громадянської відповідальності. Цьому сприяють форми виховної роботи, які відповідають віянням часу і пов'язані зі сприянням захисту країни в тилу: всеукраїнська благодійна акція “Смілива гривня” (ініціатор “Національний банк України”), всеукраїнський день добрих справ “Giving Tuesday” (Щедрий Вівторок) (засновники: Zagoriy Foundation, Благодійний фонд “Таблеточки”, “Клуб Добродіїв”, Український форум благодійників), всеукраїнський благодійний рух “Щедрий Вівторок Діти” (залучається учнівська і студентська молодь, представники молодіжних громадських організацій для реалізації власних благодійних ініціатив); загальноукраїнська ініціатива “Зробимо Україну чистою” тощо [7].

У цьому контексті органи студентського самоврядування ЗВО реалізують багато ініціатив й ідей, наприклад,

– ініціація подарувати свій одяг переселенцям з тимчасово окупованих територій, або просто тому, хто його у цей час потребує;

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОАКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ Й УСВІДОМЛЕНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

– пригостити чашкою гарячого чаю чи кави того, хто на нині не може собі цього дозволити;

– подарувати знедоленій або хворій дитині подарунок від імені Святого Миколая напередодні свята;

– упакувати посилку з іграшками, теплими шарпетками, головними уборами, сухофруктами, сухим печивом і надіслати її на тимчасово окуповану територію для дітей;

– прибрати прилеглу територію чи загальноміську територію парку;

– пожертвувати книги бібліотекам, притулкам, школам; іграшки, фарби, олівці – дитячому будинку;

– долучитися до виготовлення маскувальних сіток і кікімор для воїнів ЗСУ;

– приготувати сухі борщі, фруктові й овочеві набори для жителів тимчасово окупованих територій;

– допомогти людям літнього і поважного віку, особливо в користуванні сучасними гаджетами при оплаті комунальних чи товарних послуг;

– створити вебсторінку, її дизайн чи редагування, розповсюдити соціальну рекламу тощо.

Такі соціально значущі ініціативи та ідеї є мотиваційною діяльністю, спрямованою на подолання актуальних проблем, у розв'язанні яких на сьогодні зацікавлене усе громадянське суспільство. Вони, як правило, ініціюються академічними чи факультетськими органами студентського самоврядування та реалізуються у вигляді нині затребуваних форм соціально-цінної діяльності:

– *благодійного аукціону* – спеціально організованого ринку продажу товарів покупцеві, який запропонував найвищу ціну;

– *благодійного ярмарку* – спеціально організованого і тимчасового ринку продажу товарів, у межах якого продавці демонструють та продають товар покупцям;

– *майстер-класу* – методу навчання і конкретного заняття з удосконалення практичної майстерності, що проводиться фахівцем у певній галузі;

– *толоки* – виконання великого обсягу праці гуртом, швидко й безоплатно;

– *просвіти* – процесу поширення знань та відповідної діяльності.

Формами просвіти можуть бути: тематичні навчальні табори для людей, які потрапили у складні життєві обставини (внутрішньо переміщені особи, вихованці і вихованки дитячих будинків, діти мігрантів та інші особи, які потребують допомоги); підказки, що робити в ситуації, що склалася, і як з неї вийти з найменшими втратами; навчання самооборони, соціальний супровід, лекторії тощо (такі форми роботи особливо корисні для здобувачів освіти, які оволодівають педагогічними спеціальностями) [7]. Саме просвіта сприяє формуванню *почуття громадянськості*, що виражається в усвідомленні здобувачем освіти себе самостійним членом громадянського суспільства, який визнає законодавчо закріплені

і суспільно визнані права та обов'язки, і володіє навичками приймати рішення, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

Схарактеризуємо найбільш затребувані й доступні для органів студентського самоврядування форми роботи, які сприяють формуванню проактивної життєвої позиції студентської молоді та усвідомленої громадянської відповідальності в умовах воєнного часу.

Благодійна акція – цілеспрямована, обмежена в часі подія, що передбачає розв'язання соціально значущого завдання.

За терміном діяльності благодійні акції бувають короткотривалі, середньотривалі, довготривалі; за масштабами – локальні, районні, міські, регіональні, міжрегіональні, всеукраїнські і міжнародні; за змістовою спрямованістю: благодійні, інформаційно-просвітницькі, рекламно-агітаційні, профілактичні, дозвілєві, екологічні, патріотичні, спортивно-оздоровчі тощо.

Спланувати благодійну акцію допоможе порядок її організації, який можна представити так: вибір проблеми (завдання), розв'язанню якої сприятиме акція; визначення теми; визначення цільової аудиторії; планування очікуваних результатів; розробка плану благодійної акції; пошук і залучення ресурсів; набір команди та розподіл обов'язків; розробка сценарію; проведення акції; аналіз і підбиття підсумків благодійної акції.

Наприклад, лише студентське самоврядування факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії у цьому навчальному році організували такі благодійні акції: надання добровільної допомоги воїнам ЗСУ у вигляді солодких подарунків (спільно із благодійним фондом “Волонтери Поділля” [8]; виготовлення маскувальних сіток для потреб ЗСУ [9]; організація толоки чистоти (прибирання території залізничного вокзалу) спільно з активістами інших закладів вищої освіти м. Хмельницький та ін. [8].

Участь у цих благодійних акціях забезпечує формування у студентів усвідомленої громадянської відповідальності, а також громадянської позиції, що виражається у сформованому почутті обов'язку перед своїм колективом, професійним співтовариством, суспільством і Батьківщиною.

Іншою організаційною формою благодійної ініціативи є *волонтерський проект* як упорядкована сукупність взаємопов'язаних заходів і дій, спрямована на розв'язання актуальної на конкретний момент соціальної проблеми або суспільно значущого завдання протягом певного проміжку часу. По суті, проект – це продумана модель соціальних змін із покроковим планом упровадження. Процес створення волонтерського проекту складається з таких етапів: “вивчення ситуації і визначення проблеми; планування; практичне втілення; моніторинг реалі-

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРОАКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ Й УСВІДОМЛЕНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

зації проекту та його корекції за підсумками проведення; оцінювання результатів та підведення підсумків” [7, 42].

Формування механізму реалізації волонтерського проекту починається з постановки його мети. Для того, щоб її сформулювати, необхідно порівняти те, що “є тут і зараз” (як правило – це той негативний стан, який не влаштовує цільову групу), і “те, що має бути” – майбутні позитивні зміни, досягнення яких і є цілями волонтерського проекту. Під час визначення мети важливо пам’ятати про те, що вона має бути досяжною, конкретною, вимірюваною, реальною до виконання й обмеженою у часі. Для детального формування механізму здійснення проекту необхідно чітко окреслити його завдання й розробити план заходів. Завдання допомагають конкретизувати поставлені цілі, а їх досягнення приводить до очікуваного результату. Заходи – це дії, які мають бути зроблені для виконання того чи того завдання. Із заходів складається план реалізації проекту, у ньому необхідно відобразити не тільки кінцеві результати, а й шляхи їх виконання. План має бути чітким, зрозумілим і реально досяжним.

Успіх реалізації проекту студентською спільнотою великою мірою залежить від сприйняття його адміністрацією факультету чи університету. Тому органам студентського самоврядування треба анонсувати його і формувати позитивну громадську думку серед студентської молоді.

Висновки. Студентське самоврядування – це дієва форма життєдіяльності студентського колективу, яка сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти проактивної життєвої позиції й усвідомленої громадянської відповідальності шляхом участі на рівні академічної групи, факультету, університету у соціально-цінній діяльності, що виражається у вигляді затребуваних нині форм виховної роботи: благодійного аукціону, благодійного ярмарку, благодійної акції, толоки, майстер-класу, просвіти, волонтерського проекту тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буяльська Т.Б. Європейська практика студентського самоврядування в університетах України. Вінниця, 2005. 82 с.

2. Закон України “Про вищу освіту”. URL: Про вищу освіту / від 01.07.2014 № 1556-VII (rada.gov.ua)

3. Закон України “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності”. URL: Про основні засади державної... / від 13.12.2022 № 2834-IX (rada.gov.ua)

4. Закон України “Про основні засади молодіжної політики” (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 28, ст. 233). URL: Про основні засади молодіжко... / від 27.04.2021 № 1414-IX (rada.gov.ua)

5. Положення про Міністерство молоді та спорту України (2014, із змінами від 7 березня 2023 р. № 202). URL: Про внесення змін до Положення... / від 07.03.2023 № 202 (rada.gov.ua)

6. Рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про запровадження національної системи стійкості”. URL: Про рішення Ради національної безпеки і оборони України / від 27.09.2021 № 479/2021 (rada.gov.ua)

7. Уроки доброти: ідеї та поради на навчальний рік : посібник для формування культури благодійності в освітньому процесі / за заг. ред. О. Елькіна, О. Масалітіної ; упоряд. Д. Долгова, О. Кондратенко. Київ : “Видавнична група “Шкільний світ”, 2021. 80 с. URL: posibnyk-uroky-dobroti.pdf (msu.edu.ua)

8. URL: Новини / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (kgpa.km.ua)

9. URL: Подяка / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (kgpa.km.ua)

10. URL: Стартувала благодійна акція “Смілива гривня” – Центр фінансових знань “Талан” (bank.gov.ua)

REFERENCES

1. Buial'ska, T.B. (2005). Yevropeiska praktyka student'skoho samovriaduvannia v universytetakh Ukrainy [European Practice of Student Self-government in Ukrainian Universities]. Vinnytsia, 82 p. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy “Pro vushchy osvitu” [The Law of Ukraine “On Higher Education”]. Available at: Pro vyshchy osvitu / від 01.07.2014 No. 1556-VII (rada.gov.ua) [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhenia ukraïnskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti” [The Law of Ukraine “On the Basic Principles of State Policy in the Field of Strengthening Ukrainian National and Civil Identity”]. Available at: Pro osnovni zasady derzhavnoi... / від 13.12.2022 No. 2834-IX (rada.gov.ua) [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy “Pro osnovni zasady molodizhnoi polityky” [Law of Ukraine “On the Basic Principles of Youth Policy”]. (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2021 No. 28, st. 233). Available at: Pro osnovni zasady molodizhno... / від 27.04.2021 No. 1414-IX (rada.gov.ua) [in Ukrainian].

5. Polozhennia pro Ministerstvo molodi ta sportu Ukrainy [Regulations on The Ministry of Youth and Sports of Ukraine]. (2014, iz zminamy vid 7 bereznia 2023 r. No. 202). Available at: Pro vnesennia zmin do Polozhennia... / від 07.03.2023 No. 202 (rada.gov.ua) [in Ukrainian].

6. Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy “Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti” [Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine “On the Implementation of the National Resilience System”]. Available at: Pro rishennia Rady natsionaln... / від 27.09.2021 No. 479/2021 (rada.gov.ua) [in Ukrainian].

7. Uroky dobroty: ideï ta porady na navchalnyi rik [Lessons in Kindness: Ideas and Tips for the School Year]. Manual for the formation of a culture of philanthropy in the educational process / General. ed. O. Elkin, O. Masalitina; arranged by D. Dolhov, O. Kondratenko. Kyiv, 2021. 80 p. Available at: posibnyk-uroky-dobroti.pdf (msu.edu.ua) [in Ukrainian].

8. Available at: Novyny / Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia (kgpa.km.ua) [in Ukrainian].

9. Available at: Podiaka / Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia (kgpa.km.ua) [in Ukrainian].

10. Available at: Startuvava blahodiina aktsiia “Smilyva hryvnia” – Tsentri finansovykh znan “Talan” (bank.gov.ua) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.12.2023

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПЕДАГОГА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

УДК 37.035.91:378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298629>

Оксана Товканець, доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Ганна Сасин, кандидат політичних наук, старший викладач
кафедри політології і державного управління
ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПЕДАГОГА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто особливості розвитку лідерських якостей особистості в освітньому процесі закладу вищої освіти. Характеризовано системний підхід до розвитку лідерських якостей особистості у вищій школі на основі виявлення лідерів у студентському середовищі та орієнтація на розвиток лідерських якостей. Зазначено, що у ЗВО система навчання лідерів має включати безпосередню практичну діяльність, що розвиває аналітичні, комунікативні й організаційні здібності студента, забезпечує створення сприятливих умов для набуття якостей особистості: самостійність, активність, відповідальність у прийнятті рішень.

Ключові слова: лідерство; розвиток особистості; лідерські якості; педагог; заклад вищої освіти; освітнє середовище.

Літ. 14.

Oksana Tovkanets, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Associate Professor, Professor of the General Pedagogy and
Pedagogy of the Higher School Department,
State Higher Educational Institution “Uzhgorod National University”

Anna Sasyn, Ph.D. (Political Sciences), Senior Lecturer of the
Political Science and Public Administration Department,
State Higher Educational Institution “Uzhgorod National University”

DEVELOPMENT OF TEACHER'S LEADERSHIP QUALITIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The peculiarities of the development of leadership qualities of the individual in the educational process of the higher education institution are considered. A systematic approach to the development of leadership qualities is characterized, in particular, the influence on the development of an individual's leadership qualities in preschool, primary school and adolescence. It was revealed that the comprehensive training of leaders in higher education includes two stages: identifying leaders in the student environment and focusing on the development of leadership qualities, the formation of organizational skills and effective interpersonal interaction, including the implementation of leaders' goals in project-oriented activities aimed at solving specific tasks. It is substantiated that the features of the development of leadership qualities in future teachers are the updating of the content of psychological and pedagogical disciplines, the combination of traditional and innovative approaches to solving the task, the organization of active cognitive activities of students, the selection and constant enrichment of types of activities, the participation of students in project and social activities, organization of curatorial activities of senior students in relation to junior courses, participation in student self-government, direct and indirect influence of pedagogical activity leaders on future teachers, and organization of leadership trainings. It is noted that the system of training leaders in higher education institutions should include direct practical activity in the field of management, which develops the student's analytical, communicative and organizational abilities. The basis of this process is the creation of favorable conditions for the acquisition of qualities that characterize the subjectivity of the individual: independence, activity, responsibility in decision-making, which are necessary in the relevant profession, focusing on the modeling of social relations based on unique personal potential. Attention is focused on the fact that when developing leadership qualities in future specialists, aspects should be taken into account that reflect: the demands made by society for the quality of professional training of teachers; organization of the process of orientation of students on moral values; peculiarities of interaction between teacher and student in the process of formation of professional values; requirements for professionally important qualities of a teacher's personality.

Keywords: leadership; personality development; leadership qualities; teacher; higher education institution; educational environment.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві з його принципами відкритості та свободи виховання лідерських якостей у молоді є невід'ємною частиною освітнього процесу. Постійні зміни соціальної, економічної та політичної ситуації диктують необхідність швид-

кого реагування і адаптації. Okремо взятий індивід відповідає за свою поведінку та прагне актуалізувати своє “Я” тощо.

Проблема розвитку лідерських якостей сприймається як політична стратегія, державне завдання, яке дозволить вивести суспільство на новий рівень

розвитку. Концепція модернізації української освіти наголошує на відповідальності молодого покоління за становище країни у майбутньому. Починаючи зі школи, від педагогів вимагається виховати компетентних фахівців, які впевнено прямують на шляху до кар'єрного зростання [7]. Ці якості можливо формувати лише на основі постійного прагнення до саморозвитку особистості завдяки стійкій внутрішній тенденції до самовдосконалення і розвитку особистісних якостей.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблеми розвитку лідерських якостей розглядаються багатьма вітчизняними дослідниками, серед яких Л. Біленкова і О. Косташук [1], П. Краснощок [3], О. Савельєва [10], Н. Семченко [11], К. Слесик [12] та інші. Так, на основних принципах і критеріях формування лідерських якостей особистості наголошували Т. Поспелова [6], А. Рудська [9], Н. Семченко [11], зокрема, на принципах самовизначення особистості, її саморозвитку, самореалізації, дії та співробітництва, наявність здібностей внутрішнього лідерства тощо. О. Савельєва наголошує, що лідерські якості можна розвинути лише за певних умов, приділяючи увагу розвитку відносин усередині групи, навчанню змістовно спілкуватися та налагоджувати взаєморозуміння між однолітками, а також вмінню розпізнавати та враховувати потреби і прагнення колективу [10]. У працях Н. Семченко підкреслюється, що відправною точкою формування професійних педагогічних компетенцій розвитку лідера-педагога визначальним є освітнє середовище ЗВО [11]. В. Ягоднікова, М. Гриньова наголошували на особливостях виховання лідерських якостей підлітків [14]. Л. Біленкова і О. Косташук розглядали особливості формування активної лідерської позиції майбутнього вчителя [1], А. Коломієць та Л. Коломієць – психолого-педагогічні засади розвитку лідерських якостей учителів в освітньому середовищі початкової школи [2] тощо.

Мета статті: обґрунтувати особливості розвитку лідерських якостей особистості в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Виховання лідера сприймається як регульований процес трансформації особистості в контексті його суспільної діяльності. Важливо, що розвиток лідерських якостей не є стихійним процесом, адже він організований як процес навчання та виховання, спрямований на підвищення активності його учасників, а також на перехід студентів до суб'єкта власного становлення. Важливим при цьому є застосування активних форм навчання і виховання, оскільки ці форми сприяють розвитку активної життєвої позиції та формуванню особистості творчого типу.

Становлення педагога-лідера можливе за певних умов організації педагогічного процесу, що поєднується з певними психологічними підходами. Серед

цих умов формування лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей можна відзначити такі, як врахування психологічних особливостей особистості студента [4; 5], формування у майбутнього вчителя мотивації та позитивного ставлення до лідерства, усунення психологічних бар'єрів, надання майбутнім педагогам психологічної підтримки тощо [10; 11].

До педагогічних умов виховання лідерських якостей у майбутніх педагогів належать такі: оновлення змісту психолого-педагогічних дисциплін, поєднання традиційних та інноваційних підходів до виконання поставленого завдання, організація активної пізнавальної діяльності студентів, відбір та постійне збагачення видів діяльності, участь студентів у проєктній та громадській діяльності, організація кураторської діяльності старшокурсників стосовно молодших курсів, участь у студентському самоврядуванні, безпосередній та опосередкований вплив лідерів педагогічної діяльності на майбутніх педагогів та організація тренінгів з лідерства. Поєднання означених методик гарантує успішне включення особистості до соціального контексту, а також ефективне здійснення професійної педагогічної діяльності та формування лідерських якостей у майбутніх вчителів.

У дослідженнях А. Романовського та О. Пономарьова [8, 48], А. Рудської [9, 6], К. Слесик [12, 6] та інших наголошується, що лідерські якості можна сформувати за короткий проміжок часу, лідерства можна навчатися у процесі будь-якого виду діяльності.

Аналізуючи вікові особливості розвитку, можна відзначити певні фази прояву лідерського потенціалу особистості у віковій градації. Першопочатково такий потенціал з'являється у дошкільному віці, наприклад, в ігровій діяльності, коли дитина диктує правила ігрових дій, намагаючись передбачити можливі помилки та невідповідність поведінки учасників дії. Проте у ранньому дитинстві феномен лідерства перебуває у зародковому стані і має неусвідомлений характер, що визначається відсутністю соціального досвіду [12; 14].

Період молодшого шкільного віку проходить із пріоритетною орієнтацією колективу на навчання. Паралельно з нею реалізується трудова, естетична, ігрова, спортивна та інші види діяльності. Молодші школярі долучаються до роботи, виконуючи доручення, що веде до появи формальних і неформальних лідерів [9].

Для розуміння процесу формування лідерства у підлітковому віці важливо враховувати соціальну ситуацію, за якої внутрішній розвиток та зовнішні умови мають визначальний вплив на учня. Першорядними в психологічних особливостях підлітка стають особистісні мотиви, прагнення самостійності та експлікації власної важливості. Тому виникає

схильність до постановки довгострокових цілей, орієнтованих на більш значні потреби [12].

Специфіка відносин у шкільному колективі детермінується віковими особливостями, серед яких важливо відзначити швидке фізичне і духовне зростання, а також підліткову вразливість і активність. Однак вони відбуваються невідконтрольно та розвиваються стихійно, що перешкоджає у цьому віці свідомому контролю за своєю поведінкою. Підліткова активність часто проявляється не тільки у фізичній, а і в розумовій, практичній діяльності, більш корисній, набуваючи усвідомленого характеру. Для підлітків стає важливим ускладнення змісту та зростання тривалості навчальної діяльності, громадського навантаження і заняття за власними інтересами. Поряд з цим посилюються внутрішньоклективні зв'язки і складаються відносини на основі глибоких психологічних зв'язків [14].

Активний розвиток лідерських якостей продовжується в освітньому просторі ЗВО за допомогою ефективної взаємодії навчального та виховного компонентів. Освіта у вищій школі не стосується тільки інформативного контенту, а вимагає включення отриманих знань у професійну компетентність, адаптованість до індивідуальної системи цінностей студента. Пізнавальна активність передбачає включення емоційно-чуттєвого досвіду. Наявність суб'єктивної мотивації надає отриманій інформації значущість та зміст.

Аналіз результатів наукових досліджень [3; 4; 5; 11] дає підставу зробити висновок, що до формування лідерських якостей у майбутніх педагогів необхідно приступати з першого курсу навчання у ЗВО. Накопичений у процесі навчання ефект буде значнішим і ефективнішим на момент завершення навчання у ЗВО. Важливо, що у системі сучасної української освіти формування лідерства закріплено не тільки на практиці, а й включає теоретичні дисципліни, наприклад, такі як “Специфіка організаторської діяльності”, “Конфліктологія”, “Освітній менеджмент” та інші. Означені курси надають студентам наукові засади навичок ефективного спілкування, вміння відрекомендувати себе у певній ситуації, врегулювати конфліктні питання, а також грамотно й виважено почати суперечку чи дискусію. Факультативні заняття і позааудиторна робота стимулюють розвиток організаторських якостей студента. Це відбувається за необхідності планувати свої дії чи дії підлеглих, швидко орієнтуватися у ситуації та необхідності приймати правильне рішення. Групу важливо стимулювати та мотивувати до роботи. Ці ланки освітнього процесу впливають на розвиток ціннісно-мотиваційної сфери, у якій формуються особистісні якості студентів [5; 10].

У виховному процесі важливим є врахування міжособистісних соціальних відносин, у яких реальні події викликають емоційні переживання, відповід-

не формування ціннісно-орієнтованого, відносного, мотиваційного, емоційного, поведінкового аспекту діяльності. Вимоги до особистісних якостей визначаються соціальним та державним запитом до освіченої людини. При цьому наголошується на важливості соціально-адаптованих особистостей, які втілюють високі морально-етичні компетенції. У процесі професійної фахової підготовки важливим завданням є максимальне розкриття творчого потенціалу студента для посилення особистої відповідальності у соціальній реалізації життєвого завдання. Професіонал повинен уміти творчо підходити до виконання поставленого завдання, а також визначити стратегію дій.

Формування лідерських якостей здебільшого відбувається за рамками навчального процесу у позанавчальних компонентах студентської діяльності. У студентській самоорганізації освоюються управлінські спеціальності, що відповідають соціальним та суспільним запитам [10]. Освітній простір ЗВО забезпечує реалізацію цієї форми молодіжного лідерства.

Аналіз результатів наукових досліджень [1; 3; 10; 13] та практичний досвід науково-педагогічної діяльності дають підстави визначити, що комплексна підготовка лідерів у вищій школі включає два етапи.

1. Виявлення лідерів у студентському середовищі. Традиційно у групі виділяються активні студенти, які зацікавлено взаємодіють з оточенням. Вони прагнуть вплинути на процеси, що відбуваються, і зайняти позиції лідера. Тим не менш, важливість цього етапу полягає у тому, що багато студентів не бачать у собі задатків лідерства, і тому навіть не роблять спроб його реалізації.

Виявлення лідерів, як правило, починається з першого курсу навчання під керівництвом викладачів-кураторів. Це забезпечує адаптацію студентів та формування психологічного клімату у студентській групі. Виховну діяльність необхідно проводити цілеспрямовано, висуваючи кандидатури на офіційні посади залежно від наявності ділових якостей та нахилів. Також лідерів можна виявляти за допомогою психологічного тестування, де виявляються схильності до ефективного управління. Серед питань можна використовувати параметри навчальної, наукової, професійної, суспільної й емоційно-особистісної діяльності [6]. На зазначеному етапі можна використовувати творчі заходи, наприклад, спільну діяльність при розробці вебінарів, презентацій, стінгазет, фестивалів, а також інші літературні та спортивні заходи. Участь у них забезпечує процес адаптації студента та сприяє розвитку міжособистісних комунікацій усередині певної групи. При цьому лідери починають заявляти про свої організаторські здібності. Студенти старших курсів можуть виконувати роль наставників.

2. Розвиток лідерських якостей, формування навичок організаторської діяльності та ефективної міжособистісної взаємодії. При цьому цілі лідерів реалізуються у проектно-орієнтованій діяльності, спрямованій на виконання конкретних завдань. Система навчання лідерів має включати безпосередню практичну діяльність у сфері управління, що розвиває аналітичні, комунікативні й організаторські здібності студента. Також необхідно враховувати важливість прагнення особистості до самовдосконалення, розвиток здібностей до самоорганізації та самодисципліни, що ґрунтується на самооцінці результатів діяльності. Ці вимоги реалізуються на практиці у формі діяльності “Школи лідерського активу”, ділових ігор, делегування повноважень тощо.

Формування лідерських якостей є регульованим процесом, спрямованим на розвиток творчого потенціалу особистості та набуття організаторських здібностей. У цьому процесі важливу роль відіграє делегування повноважень, що реалізуються у позааудиторній роботі через участь у різноманітних заходах. Саме на тлі у такий спосіб організованого виховного процесу відбувається гармонійне засвоєння професійних навичок, необхідних компетентному фахівцеві, майбутньому педагогу.

На сучасному етапі процес навчання у ЗВО може сформувати потребу у майбутнього фахівця досягти високих соціальних цінностей і набувати навичок їх досягнення. Джерелом ефективності цього процесу виступає створення сприятливих умов для набуття якостей, що характеризують суб’єктивність особистості: самостійність, активність, відповідальність у прийнятті рішень, необхідних у відповідній професії. Передбачається, що у цьому випадку випускник університету зможе вибудовувати соціальні відносини на основі унікального особистісного потенціалу.

Розглядаючи професійно значущі якості педагога, Н. Семченко [11] співвідносить їх із двома рівнями педагогічних здібностей: проєктивними і рефлексивно-перцептивними та виділяє понад п’ятдесят особистісних якостей вчителя (як професійно значущих якостей, так і власне особистісних характеристик). Серед них ми відзначимо лише ті, що безпосередньо стосуються лідерських якостей у педагогічній діяльності: уважність, витримка та самовладання, гнучкість поведінки, громадянськість, гуманність, ідейна переконаність, наполегливість, критичність, любов до дітей, відповідальність, організованість, патріотизм, правдивість, педагогічна ерудиція, передбачливість, принциповість, самостійність, самокритичність, почуття нового, почуття власної гідності. Цей загальний перелік властивостей і якостей може становити психологічний портрет ідеального педагога. Його стрижнем є власне особисті якості – спрямованість, рівень прагнень, самооцінка, образ “Я”. Важливу роль в особистісній характеристиці вчителя відіграє професійна педагогічна

самосвідомість, до структури якої входить: усвідомлення вчителем норм, правил, моделей педагогічної професії, формування професійного кредо, концепції вчительської праці; співвіднесення себе з деяким професійним зразком, ідентифікація; оцінка іншими, професійно-референтними людьми; самооцінка, у якій виділяються: а) когнітивний аспект, усвідомлення себе, своєї діяльності; б) емоційний аспект.

При розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів треба враховувати аспекти, які мають відображати: а) вимоги, які ставляться суспільством до якості професійно-педагогічної підготовки вчителів; б) основні ідеї дослідження щодо проблеми розвитку у студентів лідерських якостей у педагогічній діяльності; в) організацію процесу орієнтації студентів на педагогічні цінності; г) особливості взаємодії педагога та студента у процесі формування професійних цінностей; д) вимоги до професійно важливих якостей особистості вчителя.

Висновки. Розвиток лідерських якостей особистості педагога в освітньому середовищі ЗВО через формування системи педагогічних цінностей та усвідомлення себе як суб’єкта професійної педагогічної діяльності співвідноситься з такими завданнями: виявлення пріоритетних ціннісних орієнтацій у студентів; розробка методики діагностики та розвитку лідерських якостей у студентів; розробка методичних рекомендацій для педагогічного колективу ЗВО щодо реалізації цінностей, що забезпечують розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів у професійній діяльності.

Розвиток лідерських якостей майбутніх педагогів у освітньому середовищі ЗВО забезпечується через формування педагогічної системи цінностей і стимулювання здатності до саморозвитку, формування комунікативних, організаторських здібностей, на основі спрямованості особистості на продуктивну професійну діяльність та формування реалістичного рівня прагнень, що виражаються в основних критеріях лідерства у педагогічній професії.

Перспективами подальших досліджень можуть бути вивчення особливостей розвитку лідерських якостей майбутніх фахівців в умовах неформальної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленкова Л.М., Костащук О.І. Формування активної лідерської позиції майбутнього вчителя. *Науковий журнал “Інноваційна педагогіка”*. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. Видавничий дім “Гельветика”, 2022. Вип. 48. Т. 1. С. 9–13.
2. Коломієць А., Коломієць Л. Психолого-педагогічні засади розвитку лідерських якостей учителів в освітньому середовищі початкової школи. *Лідер. Еліта. Суспільство = Leader. Elite. Society*, 2019. № 1. С. 91–106.
3. Краснощок І.П. Розвиток лідерських якостей студентів. *Наукові записки КДПУ імені В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2004. Вип. 112. С. 211–219.

РОЗВИТОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ПЕДАГОГА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

4. Куриця А.І., Куриця Д.І. Психолого-педагогічні умови розвитку лідерських якостей студентів. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2014. Вип. 26. С. 353–363.

5. Паламарчук О., Лазаренко Н., Коломієць Д. Ресурсне забезпечення розвитку лідерських якостей у процесі особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя. *Лідер. Еліта. Суспільство*. 2019. С. 77–90.

6. Поспелова Т. Розвиток лідерського потенціалу керівника закладу середньої освіти: навчальний посібник. Київ: ДП “НВЦ “Пріоритети”, 2016. 36 с.

7. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>.

8. Романовський О.Г., Пономарьов О.С. Парадокси харизматичного лідерства. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2017. № 1. С. 47–56.

9. Рудська А.І. Психологічні особливості лідерства в умовах реалізації соціальних проєктів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи. Київ, 2013. 24 с.

10. Савельєва О.О. Оцінка лідерського потенціалу студентів як майбутніх управлінців. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. № 4. Т. 4. С. 81–84.

11. Семченко Н.О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Харків, 2005. 23 с.

12. Слесик К.М. Виховання лідерів. Харків: Основа, 2009. 128 с.

13. Товканець О.С., Плескач М. Лідерські якості у професійній діяльності педагогічних працівників закладу дошкільної освіти. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Ужгород, 2019. Вип. 10. С. 180–184.

14. Ягоднікова В., Гриньова М. Партисипативний підхід до виховання лідерських якостей підлітків. *Молодь і ринок*. 2021. № 11–12 (197–198). С. 44–49.

REFERENCES

1. Bilenkova, L.M. & Kostashchuk, O.I. (2022). Formuvannya aktyvnoi liderstoi pozytsii maibutnoho vchytelia [Formation of an active leadership position of the future teacher]. *Scientific journal “Innovative Pedagogy”*. Black Sea Research Institute of Economics and Innovation. Issue 48. Vol. 1. “Helvetica” Publishing House. pp. 9–13. [in Ukrainian].

2. Kolomiets, A. & Kolomiets, L. (2019). Psykholohopedahohichni zasady rozvytku lideroskykh yakosteï uchyteliv v osvithomu seredovyskhi pochatkovoï shkoly [Psychological and pedagogical principles of the development of leadership qualities of teachers in the educational environment of primary school]. *Lider. Elita. Suspilstvo = Leader. Elite. Society*. No. 1. pp. 91–106. [in Ukrainian].

3. Krasnoshchok, I.P. (2004). Rozvytok lideroskykh yakosteï studentiv [Development of leadership qualities of students]. *Scientific notes of Kirovograd State Pedagogical University named after V. Vinnichenko. Series: Pedagogical sciences*. Issue 112. pp. 211–219. [in Ukrainian].

4. Kurytsia, A.I. & Kurytsia, D.I. (2014). Psykholohopedahohichni umovy rozvytku lideroskykh yakosteï studentiv [Psychological and pedagogical conditions for the development of students’ leadership qualities]. *Problems of modern psychology. Collection of scientific papers of Ivan Ohienko K-PNU, H.S. Kostyuk Institute of Psychology of National Academy of Sciences of Ukraine*. Issue 26. pp. 353–363. [in Ukrainian].

5. Palamarchuk, O., Lazarenko, N. & Kolomiets, D. (2019). Resursne zabezpechennia rozvytku lideroskykh yakosteï u protsesi osobystisno-profesiinoho stanovlennia maibutnoho vchytelia [Resource support for the development of leadership qualities in the process of personal and professional development of the future teacher]. *Leader. Elite. Society*. pp. 77–90. [in Ukrainian].

6. Pospelova, T. (2016). Rozvytok lideroskoho potentsialu kerivnyka zakladu serednoi osvity: navchalnyi posibnyk [Development of the leadership potential of the head of a secondary education institution: a study guide]. Kyiv, 36 p. [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity “Nova ukrainska shkola” na period do 2029 roku [On the approval of the Concept of State Policy Implementation in the Reform of General Secondary Education “New Ukrainian School” for the period until 2029]. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 988 of December 14, 2016. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>. [in Ukrainian].

8. Romanovskiy, O.H. & Ponomarov, O.S. (2017). Paradoxy kharyzmatychnoho liderstva [Paradoxes of charismatic leadership]. *Theory and practice of social systems management*. No. 1. pp. 47–56. [in Ukrainian].

9. Rudskaya, A.I. (2013). Psykholohichni osoblyvosti liderstva v umovakh realizatsii sotsialnykh proektiv [Psychological features of leadership in the conditions of implementation of social projects]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Kyiv, 24 p. [in Ukrainian].

10. Savelieva, O.O. (2014). Otsinka lideroskoho potentsialu studentiv yak maibutnykh upravlyntsiiv [Assessment of leadership potential of students as future managers]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*. No. 4. Vol. 4. pp. 81–84. [in Ukrainian].

11. Semchenko, N.O. (2005). Pedahohichni umovy formuvannia lideroskykh yakosteï maibutnykh uchyteliv u pozaaudytorinii diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of future teachers in extracurricular activities]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Kharkiv, 23 p. [in Ukrainian].

12. Slesyk, K.M. (2009). Vykhovannia lideriv [Education of leaders]. Kharkiv, 128 p. [in Ukrainian].

13. Tovkanets, O.S., Pleskach, M. (2019). Lideroski yakosti u profesiinii diialnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zakladu doshkilnoi osvity [Leadership qualities in the professional activity of pedagogical workers of a preschool education institution]. *Pedagogical innovations in vocational education*. Issue 10. Uzhhorod. pp. 180–184. [in Ukrainian].

14. Iahodnikova, V., Hrynova, M. (2021). Partysypatyvnyi pidkhid do vykhovannia lideroskykh yakosteï pidlitkiv [Participatory approach to education of leadership qualities of teenagers]. *Youth and the market*. No. 11–12 (197–198). pp. 44–49. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.01.2024

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ**

УДК 378.147.091.12.011.3:373.3-051:001.85

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298630>

Оксана Шквир, доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Галина Дудчак, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Богдан Кришчук, кандидат педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Ольга Поляновська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Наталія Сівак, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ**

У статті акцентовано увагу на необхідності підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи. Уточнено сутність понять “дослідницька діяльність”, “дослідницька педагогічна діяльність”, “науково-дослідницька робота”, “науково-дослідницьке середовище”. Визначено педагогічні умови підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи. Висвітлено досвід викладачів кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії щодо реалізації визначених педагогічних умов підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи.

Ключові слова: магістр початкової освіти; дослідницька діяльність; дослідницька педагогічна діяльність; науково-дослідницька робота; педагогічні умови підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи.

Літ. 12.

Oksana Shkvyr, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
Halyna Dudchak, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
Bohdan Kryshchuk, Ph.D. (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
Olha Polianovska, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
Nataliia Sivak, Ph.D. (Pedagogy),
Associate Professor of the Pedagogy Department,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TRAINING OF THE FUTURE MASTERS
OF PRIMARY EDUCATION FOR SCIENTIFIC-RESEARCH WORK**

The article focuses on the need to train future masters of primary education for scientific-research work. The essence of the concepts “research activity”, “research pedagogical activity”, “scientific-research work” has been specified. It is concluded that scientific-research work is preceded by research pedagogical activity. It is clarified that the traditional means of training future masters of primary education for scientific-research work in institutions of higher education is the independent research work of students managed by teachers, which still “remains a kind of supplement to educational activities”. The need to create a scientific-research environment in institutions of higher education has been proven: a set of pedagogical conditions necessary for the formation of the readiness of the future specialists for scientific-research work. Based on the study of scientific-pedagogical literature and a survey of graduates of the Master’s degree in the specialty 013 Primary Education of Khmelnyskyi Humanitarian-

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

Pedagogical Academy, a number of pedagogical conditions for the preparation of the future Masters of primary education for scientific-research work have been determined: development of motivation for scientific-research work; inclusion into the educational-professional program of educational components of scientific-research direction; use of project learning technology in the process of teaching academic disciplines; organization of students' independent work of research character; the work of scientific circles and problem groups. The experience of the teachers of the Department of Pedagogy of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy regarding the implementation of the specified pedagogical conditions for the training of the future Masters of primary education for research work has been highlighted. It is concluded that the implementation of research, system, activity and person-oriented approaches contributes to the improvement of the process of training future Masters of primary education for scientific-research work. Comparative analysis of the experience of teachers of national institutions of higher education regarding the training of the future Masters of primary education for research work has been determined as the prospects for the further scientific research.

Keywords: Master of primary education; research activity; research pedagogical activity; scientific-research work; pedagogical conditions of training of the future Masters of primary education for scientific-research work.

Постановка проблеми. Останнім часом у системі початкової освіти відбуваються суттєві зміни, зокрема, йдеться про впровадження нових Державних стандартів, навчальних програм та підручників, нової системи оцінювання навчальних досягнень учнів, інклюзивне навчання, змішану форму навчання та ін. Окрім того, змінився і контингент здобувачів початкової освіти, яким притаманний інтерес до цифрового освітнього середовища, віртуальної діяльності; емоційна неврівноваженість та ін. Цілком зрозуміло, що адекватно реагувати на зміни може вчитель із достатньо сформованими дослідницькими якостями, знаннями та вміннями.

У Професійному стандарті “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)” (2020) зазначено, що сучасний фахівець має бути готовим до безперервного професійного розвитку, який передбачає проведення педагогічних досліджень з метою пошуку причин та розв’язання проблем, що виникають у професійній діяльності, використання інновацій для вдосконалення освітнього процесу [7].

Підготовка майбутніх учителів початкових класів здійснюється на фаховому передвищому рівні освіти, першому (бакалаврському) і другому (магістерському) рівнях вищої освіти. Особливої уваги, на нашу думку, потребує другий (магістерський) рівень вищої освіти, який, за новими вимогами, спрямований на підготовку фахівців-дослідників. Так, у Законі України “Про вищу освіту” (2014) зазначено, що магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та характеризується володінням загальними засадами методології наукової та професійної діяльності, іншими компетентностями, достатніми для ефективного виконання завдань інноваційного характеру [2].

Варто зазначити, що згідно з Положенням про атестацію педагогічних працівників (2022) тепер тільки вчителі, які мають освітній рівень магістра і стаж роботи не менше семи років, можуть отримати вищу категорію. Трудові функції таких педагогічних

працівників набагато складніші, зокрема, вони включають особисту розробку та застосування інноваційних форм, методів, прийомів і засобів навчання, вільне володіння методами педагогічної діагностики для допомоги учням у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії та ін. [6].

Окрім того, магістри поновлюють склад педагогічних працівників не тільки закладів загальної середньої освіти, але й викладацький корпус закладів вищої та фахової передвищої освіти. У Професійному стандарті “Викладачі закладів вищої освіти” (2021) серед професійних компетентностей фахівця зазначаються такі: здатність обґрунтувати, спланувати та виконати дослідницький проєкт; здатність аналізувати і узагальнювати результати дослідницького / творчого проєкту, готувати та оприлюднювати презентацію, звіт, статтю [8].

Отже, зросли вимоги до рівня підготовки майбутніх магістрів початкової освіти в площині науково-дослідницької роботи, що викликає необхідність пошуку ефективних умов її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях приділяється відповідна увага професійній підготовці вчителів початкових класів: теоретичним та методологічним засадам (Т. Атрощенко, В. Желанова, О. Мороз та ін.); проблемам підготовки фахівців на різних рівнях вищої освіти (С. Власенко, Н. Кічук, Л. Хомич та ін.). Особливостям підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень присвячені праці П. Горкуненко, Г. Кловак, Л. Коржової, С. Мартиненко, І. Радюк та ін.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що нині накопичений значний досвід професійної підготовки вчителя початкових класів. Проте недостатньо вивченою є проблема підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до проведення науково-дослідницької роботи, зокрема, потребують вивчення педагогічні умов такої підготовки.

Мета статті полягає у висвітленні педагогічних умов підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи та досвіду викладачів кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії щодо їх реалізації.

Мета статті передбачає розв'язання таких завдань:

1. Уточнити зміст понять “дослідницька діяльність”, “дослідницька педагогічна діяльність”, “науково-дослідницька робота”.

2. Визначити педагогічні умови підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи.

3. Описати досвід викладачів кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії щодо підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи.

Виклад основного матеріалу. Проблема дослідницької діяльності стала предметом наукового інтересу наприкінці XIX – на початку XX ст. Велика заслуга у цьому належить І. Павлову, П. Сімонову, О. Савенкову, Г. Файну та ін., які звернули увагу на необхідність вивчення орієнтаційно-дослідницьких реакцій поведінки людини. Дослідницьку поведінку науковці розглядають як прояв життєвої активності людини, що викликана інтересом щодо пошуку нової інформації з метою успішної адаптації організму до змін навколишнього середовища. Вона є основою для саморозвитку і головним джерелом активності та творчості людини [12].

Педагогічна діяльність, як уже було зазначено вище, передбачає дослідницьку. Зокрема, В. Сухомлинський був переконаний, що злиття педагогічної роботи з дослідницькою приводить до розуміння і правильного пояснення теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми [10]. У процесі такої діяльності вчитель розкриває закономірності навчання та виховання здобувачів освіти; вивчає їх вікові й індивідуальні особливості, рівень вихованості та розвитку; організовує перевірку на науковій основі своїх педагогічних знахідок; упроваджує передовий педагогічний досвід; використовує новітні педагогічні технології та ін.

Дослідницьку педагогічну діяльність ми розуміємо як самостійну пошукову діяльність педагога, що здійснюється з використанням методів науково-педагогічного дослідження та спрямована на отримання нових педагогічних знань з метою вирішення професійних проблем, вдосконалення освітнього процесу та власного самовдосконалення.

Ми погоджуємося з висновками П. Горкуненка, який визначає дослідницьку діяльність складовою методологічної культури педагога, до якої він відносить знання основ організації дослідницько-експериментальної роботи у сфері освіти; володіння вміннями психолого-педагогічної діагностики; проєктування, оцінювання та корекції освітнього процесу [1].

Цікавими є думки Г. Кловак, яка розрізняє науково-дослідницьку і дослідницьку діяльність педагога. Науково-дослідницька робота розглядається нею як діяльність фахівця, спрямована на набуття нових знань у науці, результат якої подається у різних

загальноприйнятих формах звіту (доповіді, наукові статті, дисертації, монографії, посібники, підручники, рекомендації та ін.). Дослідницька педагогічна діяльність, на її думку, спрямована насамперед на набуття нових педагогічних знань з метою пошуку засобів удосконалення педагогічного процесу [4].

На основі аналізу науково-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що науково-дослідницька робота розпочинається з дослідницької педагогічної діяльності, а завершується теоретичними узагальненнями та розробкою науково-методичних рекомендацій.

Згідно з новими вимогами, висвітленими нами вище, магістри початкової освіти мають бути достатньо підготовлені до науково-дослідницької роботи.

Традиційним засобом такої підготовки у закладах вищої освіти є керована викладачами самостійна науково-дослідницька робота магістрантів, спрямована на розвиток у них дослідницьких якостей, знань, умінь, наукового мислення, творчого потенціалу; оволодіння досвідом науково-дослідницької роботи.

Поділяємо думку Н. Кічук, що науково-дослідницька робота майбутніх педагогів “дозволяє створювати науково орієнтований простір для розширення власної системи знань, умінь та збагачення досвіду, спрямовує студентів на генерацію ідей із інновації навчально-виховного процесу в школі, на інтерпретацію та збереження соціально цінної інформації, на довгостроковий професійний саморозвиток” [3, 96].

Залучення магістрантів до науково-дослідницької роботи вимагає переорієнтації освітнього процесу від традиційної передачі знань до самостійного здобуття інформації з подальшою її трансформацією в особистісний професійний досвід. Однак практика підготовки майбутніх педагогів свідчить, що науково-дослідницька робота студентів досі “залишається своєрідним додатком до навчальної діяльності” [9, 124].

Результати опитування магістрів початкової освіти Хмельниччини (вчителів початкових класів та молодих викладачів закладів фахової передвищої освіти) засвідчили існування значних труднощів у використанні ними теоретичних і математичних методів наукового дослідження, проведенні експерименту, підготовці наукових публікацій, навчально-методичної літератури та ін.

Погоджуємося з І. Радюк, що наукова робота належить до найвищого рівня інтелектуальної праці людини і готувати до неї майбутнього фахівця необхідно поступово шляхом створення у закладах вищої освіти науково-дослідницького середовища [9, 125].

Під таким середовищем ми розуміємо сукупність педагогічних умов, необхідних для формування готовності майбутніх фахівців до науково-дослідницької роботи; воно має відповідати принципам сис-

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

тематичності, поступового ускладнення пошукових завдань, інноваційності, науковості, врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів, професійної спрямованості та ін.

Взявши за основу вивчення науково-педагогічної літератури (І. Каташинська, Н. Кічук, І. Радюк та ін.), провівши опитування випускників магістратури зі спеціальності 013 Початкова освіта Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (ХГПА), ми визначили низку педагогічних умов підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи. Із метою визначення серед них більш важливих, була створена експертна комісія у складі 15 викладачів закладів вищої освіти, які відзначили такі: розвиток мотивації до науково-дослідницької роботи (94 %); включення до освітньо-професійної програми освітніх компонентів науково-дослідницького спрямування (90 %); використання проектної технології навчання у процесі викладання навчальних дисциплін (88 %); організація самостійної роботи студентів пошукового характеру (86 %); робота наукових гуртків і проблемних груп (82 %).

Розкриємо особливості реалізації кожної педагогічної умови на прикладах із досвіду роботи викладачів кафедри педагогіки ХГПА.

Метою освітньо-професійної програми (ОПП) ХГПА, за якою здійснюється підготовка майбутніх магістрів початкової освіти, є забезпечення підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців (вчителів початкових класів закладів загальної середньої освіти та викладачів закладів фахової передвищої, вищої освіти), здатних виконувати завдання інноваційно-дослідницького характеру в галузі початкової, фахової передвищої, вищої освіти, які володіють сучасними педагогічними технологіями, методами організації наукового й творчого пошуку і готові до самоосвіти та професійного самовдосконалення. Унікальність програми полягає у підготовці майбутніх фахівців до інноваційно-дослідницької діяльності шляхом їх залучення до проектної діяльності на навчальних заняттях; під час роботи студентського гуртка “Науковий пошук”, організації та проведення науково-практичних семінарів, “круглих столів”, конференцій з актуальних проблем початкової освіти з участю вчителів-практиків та викладачів закладів фахової передвищої і вищої освіти.

Реалізація *першої педагогічної умови* (розвиток мотивації до науково-дослідницької роботи) передбачає використання викладачами таких методів та форм організації навчання, які допомагають магістрантам усвідомити важливість і необхідність науково-дослідницької роботи в майбутній професійній діяльності та сприяють розвитку пізнавального (дослідницького) інтересу. Так, у ХГПА при викладанні курсу “Технології вивчення освітніх галузей початкової школи” та “Актуальні проблеми початкової

освіти” періодично організуються гостьові лекції, онлайн-зустрічі з кращими вчителями початкових класів Хмельниччини, які презентують навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, розроблені ними на основі багаторічної дослідницької педагогічної діяльності. Вчителі пояснюють, чому виникла ідея створення певного посібника, який фактичний матеріал ними було опрацьовано, які методи дослідження використано. Під час таких зустрічей зауважується, що на сьогодні для отримання вищої категорії недостатньо мати диплом магістра, необхідно представити результати власної науково-дослідницької роботи: посібники, методичні рекомендації, наукові публікації та ін.

Відповідно до *другої педагогічної умови* (включення до освітньо-професійної програми освітніх компонентів науково-дослідницького спрямування), у ХГПА передбачено вивчення спеціального курсу “Методологія наукових досліджень у сфері освіти” та захист кваліфікаційних робіт. Основними завданнями зазначеного курсу є засвоєння термінологічного апарату методології наукових досліджень; поглиблення знань щодо основних методів педагогічного дослідження, написання кваліфікаційних робіт, наукових статей, тез; формування вмінь проведення науково-дослідницької роботи на засадах академічної доброчесності та ін.

Без сумніву, важливе місце у системі підготовки майбутніх магістрів до науково-дослідницької роботи займає написання та захист кваліфікаційних робіт, рівень виконання яких є свідченням готовності здобувачів вищої освіти до науково-дослідницької роботи. З метою допомоги студентам самостійно розібратися у специфіці написання та оформлення таких робіт, викладачами кафедри педагогіки ХГПА О. Шквир та Г. Дудчак розроблено методичний посібник “Опорно-інструктивні матеріали до написання курсових та дипломних робіт з педагогіки”, в якому у формі опорних тез, схем, таблиць висвітлено основні рекомендації до написання наукових робіт, зокрема кваліфікаційних [5]. Особлива увага у посібнику акцентується на обов’язковому проведенні здобувачами магістерського рівня вищої освіти констатувального етапу експерименту з відповідним оформленням його результатів, визначенні теоретичного та практичного значення дослідження.

Реалізація *третьої педагогічної умови* (використання проектної технології навчання у процесі викладання навчальних дисциплін) здійснюється шляхом залучення студентів до розробки проектів-завдань розв’язання конкретної професійної проблеми. Така діяльність сприяє розвитку пізнавального (дослідницького) інтересу, оволодінню практичними вміннями та навичками організації проектів як складника науково-дослідницької роботи. Так, при вивченні останньої теми курсу “Актуальні проблеми початкової освіти” здобувачі освіти розробляють та

захищають дослідницькі проекти на тему: “Як удосконалити підготовку майбутніх учителів початкових класів?”, відповідно до якої вони самостійно формулюють тему власного підпроєкту (конкретної умови вдосконалення освітнього процесу в закладах фахової передвищої і вищої освіти). У підпроєкті студенти розкривають актуальність теми, мету та завдання; представляють методи дослідження, результати виконання завдань, висновки та список використаних джерел. Під час вивчення курсу “Методика викладання педагогіки” у контексті теми “Інноваційні технології викладання педагогіки” майбутнім магістрам пропонується розбити план проєкту з однієї із тем курсу “Педагогіка”. Орієнтовна схема виконання завдання включає такі компоненти: тема, мета, тип проєкту, структура (розробка проєктного завдання, реалізація проєкту, оформлення результатів, його презентація і захист, рефлексія). Вивчення курсу “Теорія та технології роботи з різними категоріями дітей” (тема: “Діти молодшого шкільного віку з негативними проявами у поведінці, рання профілактика їх у сім’ї”) супроводжується для здобувачів освіти пропозицією розробити проєкт на одну із запропонованих тем: “Дитяча неслухняність”, “Дитячий вербалізм”, “Дитяча впертість”, “Дитячі капризи”, “Дитячі істерики”, “Дитяча жорстокість”, “Дитячі укуси”, “Дитяча схильність до лихослів’я”, “Дитяча брехливість”.

Сьогодні зростає значення таких видів самостійної роботи здобувачів освіти, які носять творчий та пошуковий характер. Не можна підготувати студента до науково-дослідницької роботи, якщо в процесі його навчання буде переважати репродуктивна діяльність. Очевидно, що ефективне управління навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців вимагає більш досконалого поєднання репродуктивних, творчих та пошукових видів навчально-пізнавальної діяльності з наданням переваги творчим та дослідницьким. Тому для реалізації третьої педагогічної умови (організація самостійної роботи студентів пошукового характеру) викладачі ХГПА розробляють для студентів завдання, що сприяють розвитку дослідницьких умінь та наукового мислення. До прикладу, у процесі вивчення інтегрованого курсу “Педагогіка та психологія вищої школи” магістранти пишуть анотації та рецензії на наукові статті, вивчають кращий досвід роботи кураторів академічних груп ХГПА і готують відповідні презентації. За власним бажанням вони проводять опитування кураторів, досліджуючи труднощі у виховній роботі та шляхи їх вирішення тощо. При вивченні курсу “Технології інклюзивної освіти” студенти на основі вивчення нормативних документів, наукової літератури та опитування вчителів початкових класів створюють портрет вчителя закладу освіти інклюзивного типу, розробляють презентації альтернативних методів комунікації вчителя з учнями з особливими

освітніми потребами та ін. Під час вивчення освітнього компонента “Теорія та технології роботи з різними категоріями дітей” магістрантам пропонується розробити поради батькам щодо виховання гіперактивних, повільних, демонстративних учнів та інших категорій дітей. У процесі вивчення освітнього компонента “Методика викладання педагогіки” студенти долучаються до підготовки інформаційних повідомлень на одну із запропонованих тем: “Коучинг як інноваційна технологія навчання студентів”, “Тренінгові технології навчання майбутніх учителів початкових класів”, “Вітагенні технології у закладах фахової передвищої і вищої освіти”, “Зарубіжний досвід використання інноваційних технологій у підготовці майбутніх учителів”.

Реалізація *четвертої педагогічної умови* передбачає залучення магістрантів із вираженими дослідницькими здібностями до роботи в наукових гуртках та проблемних групах. Мета таких гуртків – розвиток наукового потенціалу обдарованих здобувачів освіти, формування в них досвіду дослідницької педагогічної діяльності, презентація результатів власних наукових досліджень, організація наукових заходів у ЗВО. Так, у ХГПА успішно працює студентський гурток “Науковий пошук”, який здійснює свою роботу відповідно до Положення про науково-дослідну роботу студентів у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії та спрямовує свою діяльність на здобуття здобувачами другого магістерського рівня вищої освіти дослідницьких та організаторських умінь, розвиток пізнавального інтересу та наукового мислення. Він надає практичну допомогу кафедрі педагогіки в організації та проведенні студентських наукових семінарів та науково-практичних конференцій з актуальних проблем початкової освіти [11]. Восени (листопад) гуртківці проводять науково-практичні семінари, на яких висвітлюють результати своїх досліджень з актуальної проблеми початкової освіти. До прикладу, “Нові підходи до оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти” (2021), “Дистанційне навчання здобувачів початкової освіти: проблеми та шляхи вирішення” (2022), “Партнерська взаємодія вчителя з батьками здобувачів початкової освіти: проблеми та шляхи вирішення” (2023). Весною (березень) члени гуртка організують та проводять Міжвузівські науково-практичні конференції: “Проблеми початкової освіти: науковий пошук студентів та магістрантів”.

Висновки. Отже, науково-дослідницька робота магістрів початкової освіти є важливим складником їх професійної діяльності та чинником самовдосконалення. Для успішної підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до такої роботи необхідно в закладі вищої освіти створити науково-дослідницьке середовище, що акумулює низку взаємопов’язаних педагогічних умов: розвиток мотивації до науково-дослідницької роботи; включення до освітньо-про-

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

фесійної програми освітніх компонентів науково-дослідницького спрямування; використання проектної технології навчання у процесі викладання навчальних дисциплін; організація самостійної роботи студентів пошукового характеру; робота наукових гуртків та проблемних груп. Педагогічний досвід викладачів кафедри педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії засвідчує, що реалізація дослідницького, системного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів сприяє вдосконаленню процесу підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи.

Подальший науковий пошук варто спрямувати на порівняльний аналіз досвіду викладачів вітчизняних закладів вищої освіти щодо підготовки майбутніх магістрів початкової освіти до науково-дослідницької роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горкуненко П.П. Підготовка студентів педагогічного коледжу до науково-дослідної роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 265 с.

2. Закон України “Про вищу освіту”: прийнятий 01.07.2014 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.01.2024).

3. Кічук Н.В. Науково-дослідна діяльність у контексті компетентнісного підходу до професійної підготовки педагогів (західноєвропейський контекст). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. 2014. № 3–4. С. 93–97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2014_3-4_16.

4. Кловак Г. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX–XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2005. 42 с.

5. Опорно-інструктивні матеріали до написання та захисту курсових і дипломних робіт з педагогіки : метод. посіб. / укладачі О.Л. Шквир, Г.І. Дудчак. Хмельницький : ХГПА, 2021. 46 с.

6. Про затвердження Положення про атестацію педагогічних працівників: затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 09.09.2022. № 805. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-22#Text>. (дата звернення: 11.01.2024).

7. Професійний стандарт за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)”: затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020. № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20>. (дата звернення: 10.01.2024).

8. Професійний стандарт на групу професій “Викладачі закладів вищої освіти”: затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.03.2021. № 610. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyschchoyi%20osvity_25.03.pdf. (дата звернення: 10.01.2024).

9. Радюк І. Науково-дослідницька робота як складова професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. *Молодь і ринок* : щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич : “Швидкодрук”, 2022. № 1 (199). С. 123–128.

10. Сухомлинський В.О. Павліська середня школа : вибрані твори в п'яти томах. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 4. С. 7–390.

11. Шквир О., Дудчак Г., Казакова Н., Сівак Н. Формування професійних компетентностей майбутніх магістрів початкової освіти. *Молодь і ринок* : щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич : “Швидкодрук”, 2022. № 1 (199). С. 49–56.

12. Шквир О.Л. Ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень : моногр. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 500 с.

REFERENCES

1. Horkunenko, P.P. (2007). *Pidhotovka studentiv pedahohichnoho koledzhu do naukovo-doslidnoi roboty* [Preparation of Students of the Pedagogical College for Research Work]. *Candidate's thesis*. Vinnytsia, 265 p. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu”: pryiniaty 01.07.2014 r. [Law of Ukraine “On Higher Education”: adopted on July 1, 2014.]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Accessed 10 Jan. 2024). [in Ukrainian].

3. Kichuk, N.V. (2014). *Naukovo-doslidna diialnist u konteksti kompetentnisnogo pidkhodu do profesiinoi pidhotovky pedahohiv (zakhidnoievropeyskyi kontekst)* [Scientific-Research Activity in the Context of the Competence Approach to the Professional Training of Pedagogues (Western European Context)]. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy*. No. 3–4. pp. 93–97. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/punpu_2014_3-4_16. (Accessed 10 Jan. 2024). [in Ukrainian].

4. Klovak, H. (2005). *Heneza pidhotovky maibutnoho vchytelia do doslidnytskoi pedahohichnoi diialnosti u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (kinets XIX–XX stolittia)* [Genesis of Training Future Teacher for Research Pedagogical Activity in Higher Pedagogical Educational Institutions of Ukraine (End of the 19th – 20th Centuries)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 42 p. [in Ukrainian].

5. *Oporno-instruktyvni materialy do napyssannia ta zakhystu kursovykh i dyplomnykh robot z pedahohiky* [Reference and Instructional Materials for Writing and Defending Course and Diploma Theses in Pedagogy]. Methodical manual. (Eds.). O.L. Shkvyr, H.I. Dudchak. Khmelnytskyi, 2021. 46 p. [in Ukrainian].

6. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro atestatsiiu pedahohichnykh pratsivnykiv: zatverdzhenyi nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 09.09.2022. № 805* [On the Approval of the Regulation on Certification of Pedagogical Workers: approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 09.09.2022. No. 805]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1649-22#Text>. (Accessed 11 Jan. 2024). [in Ukrainian].

7. *Profesiynyi standart za profesiiami “Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity”, “Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity”, “Vchytel z pochatkovoї osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)”*: zatverdzhenyi nakazom Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hos-

**МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРИ
ПІЗНАННЯ І ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

podarstva Ukrainy vid 23.12.2020. № 2736-20 [Professional Standard for the Professions “Teacher of Primary Classes of a General Secondary Education Institution”, “Teacher of a General Secondary Education Institution”, “Teacher of Primary Education (with junior specialist diploma)”]: approved by the order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine dated 12.23.2020. No. 2736-20]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20>. (Accessed 10 Jan. 2024). [in Ukrainian].

8. Profesiyni standart na hrupu profesii “Vykladachi zakladiv vyshchoi osvity”: zatverdzeni nakazom Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23.03.2021. № 610 [Professional Standard for the Group of Professions “Teachers of Higher Education Institutions”]: approved by the order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine dated March 23, 2021. No. 610]. Available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/standarty/2021/03/25/Standart%20na%20hrupu%20profesiy_Vykladachi%20zakladiv%20vyshchoyi%20osvity_25.03.pdf. (Accessed 10 Jan. 2024). [in Ukrainian].

9. Radiuk, I. (2022). Naukovo-doslidnytska robota yak skladova profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Scientific-Research Work as a Component of Professional Training of the Future Primary School Teacher]. *Youth & market*. Drohobych, No. 1 (199). pp. 123–128. [in Ukrainian].

10. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Pavlyska serednia shkola [Pavlysh Secondary School]. *Selected works in five volumes*. Kyiv, Vol. 4. pp. 7–390. [in Ukrainian].

11. Shkvyr, O., Dudchak, H., Kazakova, N., Sivak, N. (2022). Formuvannya profesiynykh kompetentnosti maibutnikh mahistriv pochatkovoї osvity [Formation of Professional Competences of Future Masters of Primary Education]. *Youth & market*. Drohobych, No. 1 (199). pp. 49–56. [in Ukrainian].

12. Shkvyr, O.L. (2018). Stupeneva pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do provedennia pedahohichnykh doslidzen [Stage Training of the Future Primary School Teachers to Conduct Pedagogical Research]. Zhytomyr, 500 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

УДК 37.01/09.07. 051:17

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298577>

Ганна Товканець, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету

**МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КУЛЬТУРИ
ПІЗНАННЯ І ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті обґрунтовано моральні цінності особистості як відображення культури її власного пізнання, ціннісного досвіду, прийняття моральних рішень, самовизначення та самоактуалізації. Визначено, що в структурі моральних цінностей найважливішим компонентом є моральне сумління, моральна самосвідомість і самооцінка, моральне переконання, моральне переживання. Виявлено, що ефективно спонукання, заохочення й педагогічно тактовне керівництво до самостійної розумової діяльності, до глибоких емоційно-моральних вчинків молоді є найважливішим цільовим аспектом у стратегії морального виховання.

Ключові слова: мораль; моральні цінності; освітнє середовище; духовний розвиток; моральність; розвиток особистості; моральне виховання.

Лім. 14.

Anna Tovkanets, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Theory and Methods of Primary Education Department,
Mukachevo State University

**MORAL VALUES AS A REFLECTION OF THE CULTURE
OF COGNITION AND EXPERIENCE OF A PERSON: PEDAGOGICAL ASPECT**

The article examines the problem of moral values of the individual in the conditions of the modern educational environment. The moral values of an individual as a reflection of the culture of his own cognition, valuable experience, moral decision-making, self-determination and self-actualization are substantiated. It is emphasized that morality in its most practical and active form begins to manifest itself in the individual in a specific life situation, when he realizes and experiences internal tension between various options for his own possible behavior. It was determined that the most important component in the structure of moral values is a person's moral conscience, moral self-awareness and self-esteem, moral conviction, and moral experience. It was revealed that the formation of moral feelings is a multifaceted process associated with the development of the emotional and entire spiritual wealth of a person's life. Effective motivation, encouragement and pedagogically tactful guidance for independent mental activity and deep emotional and moral actions of young people is the most important target aspect in the strategy of moral education. A young person must perceive and assimilate moral requirements, form his own opinion, belief and, finally, a strong moral value, he must be given the opportunity and educationally helped to develop self-awareness and stimulate self-knowledge. It was concluded that educational and methodological guidance in the formation of the moral identity of an individual can be as effective as we can promote the development of his active and creative spiritual and moral activity, which requires knowing the

child as a unique and subtle individuality with his moral potential, setting the direction of his life. The individual takes into account the intellectual and practical experience of the people around him, as well as the moral experience, and only the person himself is responsible for his choice.

Keywords: morality; moral values; educational environment; spiritual development; morality; personality development; moral education.

Постановка проблеми. Питання особистості людини стає центральною філософською, етичною, психологічною, педагогічною проблемою сучасності. Формування і розвиток моральних цінностей є у центрі всіх педагогічних концепцій і теорій.

Визначальним феноменом морально-ціннісного виміру є ідентичність особистості, яка глибоко пов'язана з сутністю людського існування та сутнісною структурою людської свободи, духовних і моральних цінностей. Для людини характерне виявлення ставлення до себе через рефлексію, здатність до самовизначення і відповідальності за власні дії та вчинки [2].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема духовності і моральних цінностей є актуальною і займає центральне місце у дослідженнях сучасних науковців, практиків. Так, І. Бех акцентує увагу на духовному розвитку особистості [1], В. Сухомлинський наголошував на моральних заповідях дитинства і юності та рекомендував здійснювати освітній процес на принципах педагогіки серця [7; 8]. Він, зокрема, підкреслював, що через засвоєння моральних, інтелектуальних, естетичних потреб у процесі діяльності особистості відбувається її духовний розвиток [7]. Н. Калита, М. Пантюк, І. Садова у статті “Духовний розвиток особистості: історико-педагогічний аспект” зазначають, що духовний розвиток особистості ґрунтується на спільній меті – вихованні гармонійно розвиненої особистості у сукупності духовного багатства, морального виховання, фізичної досконалості, естетичного виховання [3]. Сучасні дослідники визначають навчальний процес у школі як платформу формування моральних цінностей учнів (О. Савченко, О. Третяк та ін.).

Мета статті: обґрунтувати моральні цінності як відображення культури пізнання та досвіду особистості.

Виклад основного матеріалу. Закони, принципи та стандарти визначають, що людина повинна робити, але цінність спонукає людину до певної діяльності. Тому дослідники наголошують на аксіологічній детермінації етичних норм, на розвитку в цінніснотворчому процесі, основу яких становлять моральні цінності [11; 12].

У процесі морального виховання і розвитку особистості фундаментальною основою є рівень пізнання та досвіду. Моральний досвід ми розуміємо як запам'ятовування життєвих уроків, синтез чуттєвого й емоційного, де досвід постає в емоційному аспекті як переживання пережитих почуттів. Мораль-

ний досвід є не відображенням життя, а психологічним змістом. Моральні цінності особистості слугують відображенням культури її власного пізнання, ціннісного досвіду, прийняття моральних рішень, самовизначення та самоактуалізації [1; 3; 6].

Певною відправною точкою в цьому концептуально-моральному творчому процесі особистості виступає моральна самосвідомість і самооцінка. Самосвідомість відкриває шлях до вільної, автономної творчості, здатності самостійно керувати своїми діями та морального самовдосконалення. В основі морального самоусвідомлення особистості лежить переконання, яке розуміють як суб'єктивне прийняття і перенесення певних думок і структурно-ціннісних елементів. Переконання людини в загальній концепції має свою раціональну основу.

У структурі моральних цінностей найважливішим компонентом є моральне сумління людини, яке ми розуміємо як духовну людську константу, найінтимніший регулятор її поведінки та вчинків. Це – специфічне явище в структурі людського буття, тобто внутрішній потенціал суб'єктивних процесів прийняття рішень. Цей зв'язок совісті з прийняттям моральних рішень найбільш істотно характеризує морально-ціннісний статус людини. Етичне самозаконodawство й етична відповідальність виступають регулятором самоактуалізації і самотворення в нашій свідомості [11]. Совість виявляється не лише у формі інтелектуального усвідомлення моральної значущості вчинків, а насамперед у формі найглибшого емоційного переживання моральних цінностей. Розвинене моральне сумління – найсильніша запорука моральної надійності людини. Моральні цінності виявляються особистістю в конкретній життєвій ситуації, коли вона усвідомлює і переживає внутрішнє напруження між різними варіантами власної можливої поведінки. Людина починає суб'єктивно задавати собі питання: “Чому я повинна вирішувати?” [9; 11].

Питання моральної відповідальності можна розглядати в рамках морального виховання. Моральне виховання є адекватним лише тоді, коли забезпечує людину процедурами прийняття моральних рішень. Однак акт вибору та прийняття рішень у конкретних ситуаціях виключає конкретно-активну інструменталізацію, оскільки людина має здатність до самовизначення та морального рішення.

Серед морально-позитивних мотивів і корисних результатів є складний процес перформатування наміру, переживання, вираженого в термінах зусиль, прагнень, бажань, прохань. Ці якості характери-

зують моральний статус особистості, здатність до самовизначення, прийняття моральних рішень, власного сприйняття й тлумачення значення речей і явищ реального життя. Свобода прийняття рішень слугує виявом особистісних і моральних якостей особистості. Предметом міркування і оцінки може бути лише те, що можливе для певного морального суб'єкта. Бажання і зусилля не завжди зумовлюють справді реалізований моральний вчинок. Проте етично релевантним можна вважати таке оцінне судження та рішення, яке у конкретній автентичній ситуації міцно пов'язане з моральною точкою зору – що ми повинні робити, а що ні, яке спрямоване на загальне моральне благо. Безпосередня відповідальність морального суб'єкта за наслідки, які є результатом його вчинків і дій, становить певну завершальну фазу всього інтеграційного процесу [5; 11].

Відповідальність як феномен моралі та базову етичну категорію вважаємо однією із суттєвих ціннісних структур процесу морального становлення особистості. Педагогіка як гуманістична наука про освіту відображає людину як істоту, покликану вільно і відповідально творити своє життя, добровільно приймаючи основні етичні імперативи людського життя. Педагогічний аспект моральних цінностей полягає у формуванні особистості, яка творить добро, відповідальна за свою поведінку і вчинки, усвідомлює наслідки своїх рішень, є власну участь у вчинених діях тощо.

Моральний вимір – це частина загальної культури особистості. Проте зрозуміти сутність педагогічних аспектів моральної діяльності, обрати адекватні стратегії й методичні прийоми можна, виходячи зі знання змісту та виховних орієнтирів у формуванні індивідуальних моральних якостей і рис особистості. З точки зору ефективності педагогічних прийомів у розвитку високоморальної особистості вкрай бажаною є активна творча розумова діяльність особистості [12].

Насамперед зазначимо, що прийняття моральних цінностей – складний процес. Етичне навчання та моральне виховання, засноване лише на законах, принципах і нормах, може призвести до регулятивної схематичності міжособистісних стосунків, одновимірності (наказів, заборон і санкцій) і недостатньою мірою до розвитку власного духовно-морального потенціалу та компетентності кожної людини. Моральне пізнання і весь ціннісно-творчий процес тим ефективніший, чим більше пов'язаний з практикою і моральним життєвим досвідом. Засвоєння моральних понять і моральних вимог дозволяє дитині збагачувати і розвивати свої духовно-культурні пізнавальні здібності. кругозір, допомагає зайняти певне ціннісне ставлення до своєї поведінки і вчинків, до поведінки і вчинків інших людей.

У процесі морального розвитку не можна обмежуватися розвитком моральних знань. Це означало

б звести моральне виховання до морального інтелектуалізму. Знання моралі на базовому рівні знань є важливим, воно формує вихідну платформу для розвитку морально-самосвідомих, ціннісно-емоційних, ціннісно-структурних, ціннісно-регулятивних, ціннісно-мотиваційних, ціннісно-діяльнісних процесів у духовно-моральній творчості.

У цьому складному інтегративному багатопроектному розвитку становлення моральної особистості значну ціннісно-творчу функцію виконує моральне *переконання*. З точки зору ефективності педагогічних заходів необхідно надавати належну увагу формуванню моральних переконань. Формування моральних переконань – це довготривалий творчий процес. Людина прагне до формування переконання на основі тривалого терміну отримання знань, міркувань, моральних почуттів та досвіду, розвитку морального судження та власного життєвого досвіду. У неї поступово формуються моральні погляди, закріплюються і утверджуються на основі аналізу конкретних ситуацій, взаємин з іншими людьми. Вона оцінює і приймає їх правдивість, цінність і осмисленість життя на конфронтаційних реляційних рівнях свого внутрішнього і зовнішнього світу. Це внутрішній, глибоко творчий і самоусвідомлюваний процес [4]. На цій основі втілення у життя морального переконання, активізації творення морального судження, активної розумової діяльності молода людина створює власну ціннісну моральну структуру.

У навчальній діяльності необхідно завжди мати на увазі, що отримання знань з етики і морального пізнання не можна ототожнювати з моральними думками, установками, переконаннями та моральними цінностями. Це поступовий і тривалий процес суб'єктивно-психологічної творчості, діяльності молодої людини, її індивідуалізації та персоналізації, пошуку і знаходження власного, оригінального шляху саморозвитку та власної особистості.

Спрямованість педагогічної діяльності виявляється у створенні сприятливих умов для розвитку досвіду, відповідної психологічно й емоційно насиченої атмосфери, виявленні глибокої поваги до особистості, до щирих, гуманних міжособистісних стосунків і значущого морального самовираження особистості.

Ефективне спонукання, заохочення до самостійної розумової діяльності, до глибоких емоційно-моральних вчинків молоді й педагогічно тактовне керівництво ними є найважливішим цільово-інтенційним аспектом у стратегії морального виховання. Молода людина повинна сприйняти й засвоїти моральні вимоги, сформувати власну думку, переконання і, нарешті, міцну моральну цінність, їй необхідно надати можливість розвивати самосвідомість. При цьому основними видами діяльності виступають переважно міркування, розмірковування, емоційно-ціннісне переживання, пошук зв'язків і конфронтаційних ціннісних відносин між новими явищами

морального пізнання, вимогами моральних стандартів і процесами, що розвиваються, та ціннісним складом моральної свідомості [7].

Для ефективного морального розвитку необхідно створювати умови для творчого процесу і вести дитину, яка дорослішає, до самоусвідомлення, дозволяти їй розкривати себе і свій внутрішній світ. Тільки через таку внутрішню, суб'єктивно пережиту мобілізацію елементів моральної свідомості можна досягти того, щоб молода людина зрозуміла моральне явище, сформувала правильне ціннісно-моральне судження і зробила висновок, до якого вона приходить шляхом власної внутрішньої активної участі, як свій власний.

Відкриття цінностей відбувається у самому моральному житті. Нові відкриття кожна молода людина повинна спроектувати як модель своєї ідентичності та її морального виміру самостійно. Ні етика, ні моральне виховання не є ані "алгоритмізацією" людської моралі, ані рецептом моральної поведінки та вчинку.

Крім основних і визначальних структурних елементів моральної свідомості, в розвитку морально-творчого процесу дитини визначальними є *моральні переживання*. І тому важливим є створення соціальних умов для розвитку її моральних переживань. Це стосується як безпосереднього морального досвіду, який вона набуває у своїй діяльності, так і опосередкованого морального досвіду. У всьому процесі морального становлення особистості моральний досвід має важливу відповідну функціональність. Особливо його емоційний аспект, зв'язок з емоційним досвідом і емоційно-ціннісним досвідом характеризує досвід у сфері рівності [9].

Формування моральних почуттів – багатогранний процес, пов'язаний з розвитком емоційного і всього духовного багатства життя молодої людини. Ще до того, як розгорнеться цілеспрямований процес морального пізнання, засвоєння основних моральних понять, категорій моралі, в життєвих і повсякденних ситуаціях формуються і зміцнюються елементарні моральні почуття особистості, що розвивається [10].

У послідовності розвитку емоційні переживання акумулюються як переживання пережитих почуттів, які мають глибокий вплив на моральне становлення особистості. Сфера почуттів глибоко особиста, індивідуальна і дуже вразлива. Будь-яке неправильне педагогічне втручання може викликати у дитини протилежну, негативну реакцію. Метою і виховним зусиллям має бути створення вражень, прагнення до вчинків, основою яких є моральне почуття. Дієвість моральних почуттів пов'язана з морально-вольовими властивостями (наполегливістю, рішучістю, завзятістю). Бажаним є ефективне педагогічне керівництво і у конкретній практично-діяльній сфері морального формування особистості. Проек-

тування діяльності емоційно-переживального характеру, створення і моделювання виховних ситуацій, дії, розробка конкретних методичних прийомів – це виразно педагогічні сфери, які мають свою функціональність і виправданість у процесі морального виховання.

Розробка та спонукання до різноманітних видів діяльності (ігри, моделі проєктування та проведення різноманітних видів діяльності (ігри, модельні роботи тощо) з ціннісно-моральною сутністю переживання і змістом особистості, що розвивається, дає змогу розвивати процес морального виховання. Без активної і конкретно практично-ситуативної уваги процес може стати неактуальним, а поверхнєве моралізування може змінитися. Практична діяльність сама собою також не зумовлює і не визначає ефективного розвитку процесу морального становлення творчої особистості. Вона навіть не може стати позаособистісним соціалізаційно-рефлексивним актом діяльності [5]. Отже, процес морального становлення втратив би свою глибоко суб'єктивну, самоусвідомлювану та саморегульовану сутність.

На сучасному етапі розвитку освіти мета морального виховання реалізується в умовах, пов'язаних зі соціально-структурними змінами в суспільстві, посиленням елітарності освіти, модифікацією соціально-професійної структури суспільства, полікультурного середовища [9, 182], що актуалізує цілу низку завдань, які розв'язуються школою як освітньо-педагогічною системою на рівні адміністрації, соціального партнерства, вчителів, учнів і батьків.

Висновки. Виховний моральний процес – це формування стосунків однієї людини з іншою. У конкретній соціальній реальності вони повинні бути здатними прийняти моральне ставлення до іншої людини. Молода людина формує своє оцінне ставлення до вчинків і поведінки інших людей, прагне до внутрішнього, по-людськи близького емпатійного бачення іншої людини. Адже кожна людина унікальна, її поведінка та спосіб життя завжди мають особливу, внутрішню систему відносин. Педагогічне керівництво формуванням моральної ідентичності особистості може бути настільки ефективним, наскільки ми можемо сприяти розвитку її активної та творчої духовно-моральної діяльності. Це, природно, вимагає пізнання дитини як неповторної і тонкої індивідуальності з її моральним потенціалом.

Звичайно, людину можна навчити моральних цінностей та норм. Вона не може не жити осмисленим життям. Адже ніхто не може надати сенсу життя людині, крім неї самої. Тому, задаючи спрямованість свого життя, індивід повинен враховувати інтелектуальний і практичний досвід соціального середовища, а також моральний досвід, і тільки сама людина є відповідальною за свій вибір.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні особливостей морального виховання у

зкладах загальної середньої освіти та впливу сучасного соціуму на розвиток моральних якостей особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

2. Вагерич Н.С., Товканець Г.В. Моральне виховання як чинник гуманізації соціальних відносин. *Наука майбутнього : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених* / гол. ред. В.В. Гоблик, І.І. Алмашій. Мукачево : МДУ, 2018. Вип. 1 (1). С. 60–68.

3. Калита Н., Пантюк М., Садова І. Духовний розвиток особистості: історико-педагогічний аспект. *Молодь і ринок*. 2021. № 2 (188). С. 27–41.

4. Паламар С.П., Булана Л.В. Формування моральних цінностей в молодших школярів. *Молодий вчений*. 2018. № 9 (61). С. 419–422.

5. Савченко О.Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського* : зб. наук. пр. / редкол.: В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, А.М. Богущ та ін. Миколаїв, 2004. Вип. 8. С. 4–9.

6. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ : Добро, 2006. С. 13.

7. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Рад. школа, 1966. Т. 4. 232 с.

8. Сухомлинський В.О. Педагогіка серця. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. 219 с.

9. Товканець Г.В. Духовно-моральне виховання як умова успішної самореалізації особистості в соціумі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія "Педагогіка. Соціальна робота"*. 2019. Вип. 1 (44). С. 179–185.

10. Третяк О.П. НУШ як платформа формування моральних цінностей у молодших школярів. URL: <https://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/358/352>.

11. Філософський підхід до вивчення людини як абсолютної цінності. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12812/>.

12. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conf/ferentcia/2019>.

REFERENCES

1. Bekh, I.D. (2012). *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku* [Personality in the space of spiritual development: education. manual]. Kyiv, 256 p. [in Ukrainian].

2. Vaherych, N.S. & Tovkanets, H.V. (2018). *Moralne vykhovannia yak chynnyk humanizatsii sotsialnykh vidnosyn* [Moral education as a factor of humanization of social relations]. *Science of the future: a collection of scientific works of students, graduate students and young scientists* / editor-in-chief. V.V. Hoblyk, I.I. Almashii. Mukachevo, Issue 1 (1). pp. 60–68. [in Ukrainian].

3. Kalyta, N., Pantiuk, M. & Sadova, I. (2021). *Dukhovnyi rozvytok osobystosti: istoryko-pedahohichnyi aspekt* [Spiritual development of personality: historical and pedagogical aspect]. *Youth and the market*. No. 2 (188). pp. 27–41. [in Ukrainian].

4. Palamar, S.P. & Bulana, L.V. (2018). *Formuvannia moralnykh tsinnosti v molodshykh shkoliariv* [Formation of moral values in younger schoolchildren]. *A young scientist*. No. 9 (61). pp. 419–422. [in Ukrainian].

5. Savchenko, O.Ya. (2004). *Navchalno-vykhovne sere-dovyshche suchasnoi shkoly: dialoh z V.O. Sukhomlynskyim* [The educational environment of the modern school: a dialogue with V.O. Sukhomlynsky]. *Scientific Bulletin of the Mykolaiv State University named after V.O. Sukhomlynskyi*. (Eds.). V.P. Andrushchenko, I.D. Bekh, A.M. Bohush and others. Issue 8. Mykolaiv, pp. 4–9. [in Ukrainian].

6. Sukhomlynska, O.V. (2006). *Dukhovno-moralne vykhovannia ditei ta molodi: zahalni tendentsii y individualnii poshuk* [Spiritual and moral education of children and youth: general trends and individual search]. Kyiv, p. 13. [in Ukrainian].

7. Sukhomlynskyi, V.O. (1966). *Moralni zapovidi dytynstva i yunosti* [Moral precepts of childhood and youth]. *Selected works*. Vol. 4. Kyiv, 232 p. [in Ukrainian].

8. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). *Pedahohika sertsia* [Pedagogy of the heart]. *Selected works*. Vol. 5. Kyiv, 219 p. [in Ukrainian].

9. Tovkanets, G.V. (2019). *Dukhovno-moralne vykhovannia yak umova uspishnoi samorealizatsii osobystosti v sotsium* [Spiritual and moral education as a condition for successful self-realization of an individual in society]. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series "Pedagogy. Social work"*. Issue 1 (44). pp. 179–185. [in Ukrainian].

10. Tretiak, O.P. NUSH yak platforma formuvannia moralnykh tsinnosti u molodshykh shkoliariv [NUSH as a platform for the formation of moral values in younger schoolchildren]. Available at: <https://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/ksdpounush/paper/viewFile/358/352>. [in Ukrainian].

11. *Filosofskii pidkhid do vyvchennia liudyny yak absolutnoi tsinnosti* [Philosophical approach to the study of a person as an absolute value]. Available at: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12812/>. [in Ukrainian].

12. *Tsinnisni oriientyry suchasnoi ukrainskoi shkoly* [Value orientations of the modern Ukrainian school]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conf/ferentcia/2019>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024

“Яким би складним не здавалося життя, завжди можна щось зробити, щоб досягти успіху”.

Стівен Хокінг
англійський фізик, теоретик

УДК 378(477)“364”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298622>

Леонід Оршанський, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Іван Нищак, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри технологічної та професійної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Ярослав Матвісів, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри технологічної та професійної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Михайло Юрків, аспірант кафедри технологічної та професійної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті зроблено спробу схарактеризувати стан вищої освіти України в умовах повномасштабної російської агресії. Акцентовано на основних викликах, що постали перед системою вищої освіти та окреслено можливі шляхи їх подолання. Зміст статті побудовано на матеріалах Міністерства освіти і науки України, звіті Аналітичного центру “ОсвітАналітика” Київського університету імені Бориса Грінченка, результатах дослідження Інституту освітньої аналітики Міністерства освіти і науки України, даних Євростату, Держстату України та Міжнародної організації з міграції.

Ключові слова: вища освіта; заклад вищої освіти; воєнний стан; освітні виклики; система освіти.

Рис. 3. Літ. 14.

Leonid Orshanskiy, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Technological and Vocational Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Ivan Nyshchak, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Technological and Vocational Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Yaroslav Matvisiv, Ph.D. (Pedagogy), Senior Lecturer of the
Technological and Vocational Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Mykhailo Yurkiv, Postgraduate Student of the
Technological and Vocational Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

HIGHER EDUCATION OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL LAW: CHALLENGES AND WAYS TO OVERCOME

The article attempts to characterize the state of higher education in Ukraine under conditions of full-scale russian aggression. Special emphasis is placed on the main challenges facing the higher education system and possible ways to overcome them are outlined.

Among the main challenges in the system of higher education of Ukraine, infrastructural ones are singled out (complete destruction or damage to educational and scientific premises of higher education institutions; problems with the proper functioning of the security infrastructure of higher education institutions; forced relocation of educational institutions; restrictions on access to the educational process related to interruptions in electricity supply, heating, stable access to the Internet), personnel (human losses among employees of higher education institutions; a shortage of qualified scientific and pedagogical workers in higher education institutions; a decrease in the priority of educational, professional and scientific activities among employees of higher education institutions; a reduction in the number of participants in international programs in the field of education and of science among teachers and students; decrease in the number of foreign students) and financial (insufficient financing of higher education institutions, irrational allocation of budget funds; lack of or limited resources for the restoration of destroyed and damaged higher education institutions; weakening of partnership relations with the public and business in higher education and science) challenges.

In the near future, Ukraine will be forced to focus on the following key aspects in the field of higher education: 1) overcoming the war destruction: consolidation, reconstruction of lost higher education institutions, launching inter-university programs to accumulate material base, etc.; 2) creation of a safe and comfortable educational environment, in particular in digital format; 3) provision of favorable conditions for the modernization of the network of educational institutions in accordance with the social and economic needs of Ukraine; 4) improving the quality of education, thanks to the provision of an innovative educational and

research environment; 5) improvement of financing mechanisms of the higher education system in order to ensure effective use of funds; 6) establishment (restoration) of partnership relations between state institutions, public organizations and business for the purpose of accumulating funds for the restoration and development of higher education institutions.

Keywords: higher education; institution of higher education; martial law; educational challenges; education system.

Постановка проблеми. Сучасна історія української державності розділилася на два важливі етапи: період “відносного миру” – до повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. та воєнний період, який, на жаль, триває й донині. В результаті російської агресії у перші дні неоголошеної війни постраждали не лише військові об’єкти, критична інфраструктура нашої країни, але і соціальна інфраструктура, зокрема мережа закладів освіти різних рівнів та наукових установ.

Серед основних “довоєнних” викликів, що стояли перед системою вищої освіти України, було практичне втілення ключових норм і положень нової редакції Закону України “Про вищу освіту”, прийнятого у 2014 р., поглиблення євроінтеграційних процесів у системі вищої освіти, посилення заходів щодо забезпечення внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості освіти, а також подолання обмежень, зумовлених пандемією COVID-19, зокрема, створення безпечного освітнього середовища й удосконалення дистанційного формату навчання.

З початком повномасштабної російської агресії перелік проблем і викликів для вітчизняної системи вищої освіти суттєво розширився. Передовсім це було зумовлено призупиненням навчального процесу у всіх ЗВО країни, пошкодженням і руйнуванням великої кількості освітніх закладів, різким зростанням числа вимушено переміщених громадян, серед яких значну частину склали студенти та науково-педагогічні працівники. Крім того, знову, починаючи з 2014 р., постало питання переміщення закладів освіти на безпечну територію, підконтрольну Україні. Відтак, зважаючи на нові виклики та загрози сьогодення, на усіх рівнях державного управління і керівництва системою освіти актуалізувалися пошуки ефективних шляхів подолання кризових явищ в освітній галузі.

Аналіз досліджень з проблеми. Нині органами державної влади в галузі освіти (Міністерство освіти і науки України, Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій й ін.) розроблено і впроваджено низку нормативно-правових документів, роз’яснень та рекомендацій, спрямованих на врегулювання відносин в освітній галузі в умовах воєнного стану, зокрема “Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти” (Закон України від 24.03.2022 № 2157-IX) [9], “Роз’яснення щодо роботи закладів освіти в межах правового режиму воєнного стану” [13], “Про функціонування галузі освіти в умовах воєнного стану” (лист МОН від 02.03.2022 р., № 1/3319-22) [12], “Про деякі питання

організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану” (наказ МОН від 07.03.2022 р., № 735 [10], “Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану” (лист МОН від 07.03.2022 р., № 1/3378-22) [11] та ін.

У відкритому інформаційному просторі нашої держави доступні чимало науково-аналітичних публікацій, присвячених дослідженню стану освітньої галузі в умовах війни, особливо системи вищої освіти, в яких розкриваються актуальні проблеми і виклики та окреслюються необхідні заходи щодо їх ефективного подолання. Зокрема, в аналітичному звіті, представленому Аналітичним центром “Освіт Аналітика” Київського університету імені Бориса Грінченка [1], аналізується публічна політика у сфері вищої освіти з початку повномасштабної російської агресії, акцентується увага на втратах у системі вищої освіти через воєнні дії, оцінюються заходи органів державної влади й університетів щодо подолання наслідків кризових явищ.

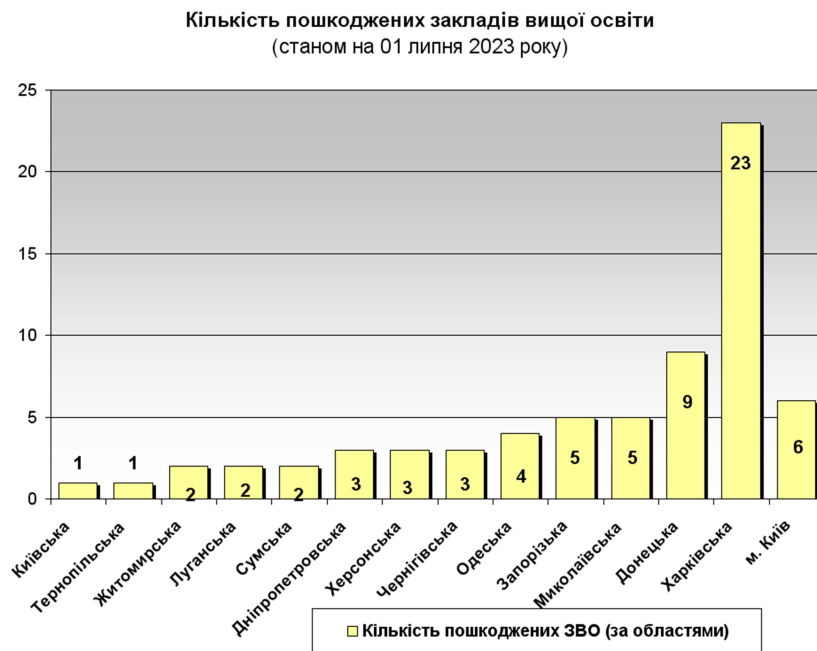
Різні трансформаційні аспекти в галузі освіти, пов’язані з повномасштабною російською агресією, проблеми впровадження освітніх інновацій, питання модернізації і розвитку системи вищої освіти знайшли належне висвітлення у наукових працях І. Дичківської, В. Кременя, В. Мадзігона, Н. Ничкало, С. Ніколаєнка, О. Овчарук та ін.

Мета дослідження – дослідити особливості функціонування системи вищої освіти України в умовах воєнного стану, означити основні проблеми і виклики та окреслити можливі шляхи їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Станом на 01 вересня 2023 р. сумарний обсяг матеріальних збитків, завданих українській інфраструктурі через військові дії з боку російської федерації, оцінюється у 151,2 млрд доларів, з яких 10,1 млрд – це збитки, завдані українській освітній галузі. Внаслідок бойових дій станом на початок осені 2023 р. вже *пошкоджено та зруйновано* майже 3800 освітніх об’єктів, з них 586 – вищої освіти [3].

За даними Інституту освітньої аналітики Міністерства освіти і науки України, найбільших збитків від руйнувань та пошкоджень закладів вищої освіти зафіксовано у Харківській (23), Донецькій (9), Запорізькій і Миколаївській (по 5) областях та у м. Київ (6). Станом на початок липня 2023 р. наявні такі дані щодо пошкоджень (руйнувань) майна та будівель наукових установ: частково пошкоджено – 114; зруйновано – 4; установи, що опинилися на тимчасово окупованій території з лютого 2022 року – 13 [6].

На рис. 1 відображено статистику пошкоджених закладів вищої освіти за територіальною приналежністю (областями України) станом на 01 липня 2023 р.

Рис. 1. Кількість пошкоджених та зруйнованих вітчизняних ЗВО

Значного удару зазнала вітчизняна освітня галузь внаслідок *вимушеної міграції населення України*. Станом на кінець травня 2023 р., за даними Міжнародної організації з міграції, більше 5,1 млн осіб стали внутрішньо переміщеними [4]. Вражає велика кількість українців, які покинули територію країни. За даними Євростату, станом на вересень 2023 р. в країнах Європейського Союзу офіційно зареєстровано 4,1 млн вимушених мігрантів з України [7], з них, згідно з відкритими даними, близько 665 тис. студентів й учнів шкіл (16 % від загальної кількості) та 25 тис. освітян (6 % від загальної кількості) [5]. Для науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти, які перебувають за межами України, найбільш типовими проблемами стали мовний бар'єр, житлове питання і фінансові негаразди.

Непростою залишається ситуація з молодими вченими, які продовжують залишати сферу наукової діяльності. Так, за інформацією Інституту освітньої аналітики Міністерства освіти і науки України, більше 5 % молодих науковців, які працювали у закладах вищої освіти, покинули територію держави й перебралися до інших країн, здебільшого Європейського Союзу. В академії наук України спостерігається ще складніша ситуація, оскільки приблизно 43 % молодих науковців також виїхали з території України [6].

Значна частина українців, зокрема науково-педагогічних працівників, студентів й аспірантів зали-

шилися на тимчасово окупованих територіях, відтак позбавлені можливості отримувати якісні освітні послуги чи займатися викладацькою і науковою діяльністю. Крім того, на них постійно здійснюється фізичний та психоемоційний вплив з боку незаконних окупаційних адміністрацій, примушуючи переходити до новоутворених псевдозакладів освіти.

Студенти і викладачі, які залишилися на підконтрольній Україні території, також позбавлені можливості якісно працювати й навчатися. Згідно з онлайн-опитуванням студентів і викладачів, яке проводилося Аналітичним центром "ОсвітАналітика" Київського університету імені Бориса Грінченка, 97,8 % респондентів вказали на погіршення свого психоемоційного стану, виокремлюючи постійну депресію, роздратованість, виснаженість та озлобленість [1].

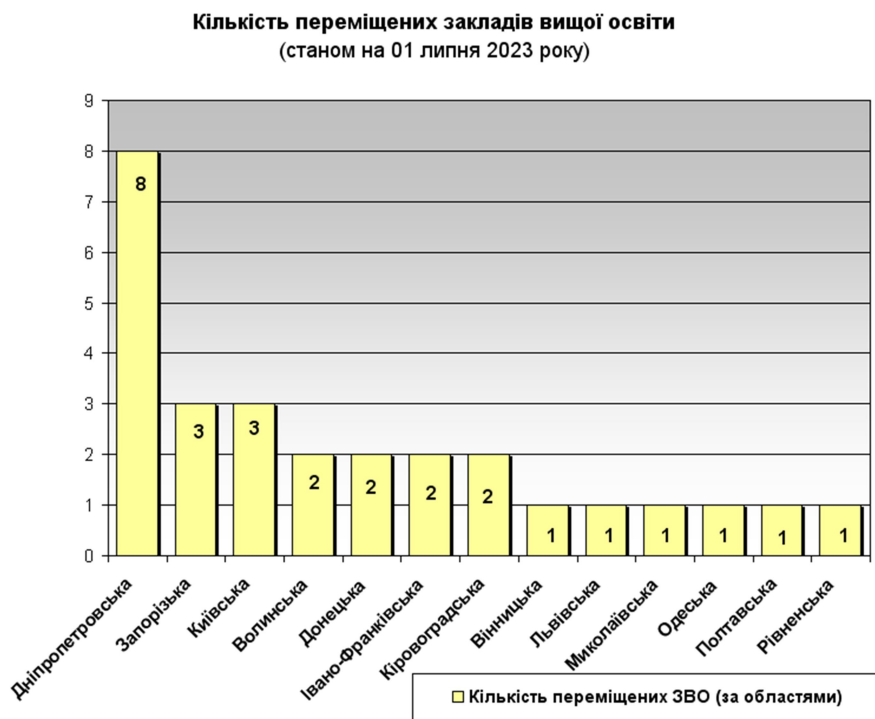
Активні бойові дії зумовили *вимушене переміщення закладів освіти*, зокрема університетів та наукових установ. Відтак з небезпечних територій було фізично переміщено адміністрації ЗВО, більшість науково-педагогічних працівників і студентів. Працівники закладів вищої освіти, які з різних причин не зуміли покинути окуповану територію, втратили роботу, а студенти – можливість продовжувати навчання в українських вишах.

Упродовж 2022 р. на підконтрольну Україні територію переміщено (релоковано) 44 заклади вищої освіти та їх філії, де навчалось близько 54,1 тис.

студентів і працює понад 6,9 тис. співробітників [6]. З-поміж переміщених ЗВО найбільша кількість припадає на Донецьку (13), Луганську (7) та Херсонську (7) області. Щодо українських міст, куди перемістилося найбільше закладів вищої освіти, необхідно

викремити Дніпро (6), Запоріжжя (3) та Київ (3) [6; 1].

На рис. 2 відображено статистичні дані за областями України, куди перемістилися заклади вищої освіти станом на 01 липня 2023 р.

Рис. 2. Кількість переміщених закладів вищої освіти

Більшість вітчизняних закладів вищої освіти зrealізували “мінімальну” модель релокації, що передбачала переміщення до іншого населеного пункту адміністрації ЗВО та найбільш ключових служб (підрозділів). Водночас викладачі та студенти, незалежно від їхнього місця перебування, продовжують роботу й навчання у дистанційному форматі [6].

Ще одним важливим викликом, що постав перед системою вищої освіти України, стало обмеження доступу викладачів і студентів до освітнього процесу, зумовлене низкою технічних чинників (відключення електроенергії, відсутність опалення, низька швидкість інтернету тощо), що призвело до загострення кризи дистанційного навчання.

За даними Інституту освітньої аналітики Міністерства освіти і науки України, станом на 01 липня 2023 р. із 375 закладів вищої освіти 200 ЗВО (53,4 %) продовжують працювати дистанційно, 132 заклади (35,2 %) обрали змішаний формат реалізації освітнього процесу і лише 38 закладів (10,1 %) повністю перейшли на очну форму навчання. На жаль, 5 ЗВО (1,3 %) взагалі не відновили освітньо-наукову діяльність. Найвищі показники щодо переходу закладів вищої освіти на очну форму навчання спостерігають-

ся у Волинській (100 %), Рівненській (50 %), Кіровоградській (45,5 %) і Полтавській (33,3 %) областях [6].

На рис. 3 відображено статистичні дані за областями України щодо закладів вищої освіти, які перейшли на очну форму навчання станом на 01 липня 2023 р.

Черговим важливим аспектом втрат у системі вищої освіти є різке зменшення кількості іноземних студентів, які завжди були хорошою інвестицією у розвиток вітчизняних освітніх закладів, адже кошти від їх навчання спрямовувалися здебільшого на модернізацію матеріально-технічної бази вишів.

До повномасштабної війни в Україні (станом на початок 2021–2022 н. р.) в українських вишах здобували освіту 84 136 іноземних студентів. З початком військових дій значна їх частина були змушені перервати навчання і покинути територію України, щоправда, більшість із них продовжують навчатися дистанційно. Станом на 25 жовтня 2022 р. в українських ЗВО здобувають знання 68 712 іноземних студентів, що майже на 15,5 тис. менше, ніж до війни [1].

Кількість аспірантів-іноземців за період війни практично не змінилася. За даними Держстату, на 1

січня 2022 р. в Україні навчалися 1 319, а на 1 січня 2023 р. – 1 306 осіб. Водночас за період війни спостерігається зростання кількості аспірантів-українців, особливо чоловіків. Їхня кількість на кінець 2021 р. становила 26 389, а на кінець 2022 р. – 33 826 осіб [2]. Стрімкий попит на навчання в аспірантурі пояснюється, з одного боку, погіршенням умов на ринку праці (навчаючись, працівник з меншою імовірністю

переводиться на менш престижну й, відповідно, менше оплачувану роботу), а з іншого – прагненням одержати відстрочку від мобілізації до Збройних Сил України (83 % із зарахованих до аспірантури за 2022 р. – чоловіки). Щодо показника ефективності аспірантури в досліджуваний період, то він не зазнав суттєвих змін: відсоток осіб, які закінчили аспірантуру із захистом дисертації, складає 23–26 %.

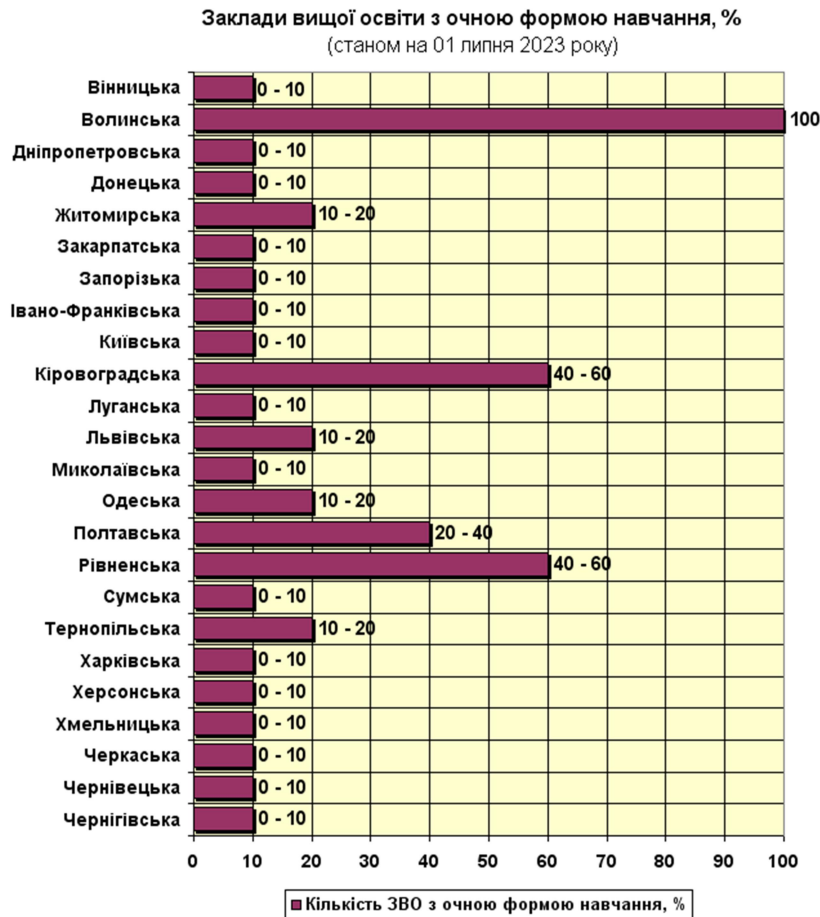

Рис. 3. Кількість ЗВО з очною формою навчання

Комплексний аналіз вищевикладеного, дає змогу виокремити основні виклики у системі вищої освіти України та окреслити перспективні напрями їх подолання, що, зокрема, задекларовані у проєкті Плану відновлення України у сфері освіти і науки [8]:

Інфраструктурні виклики:

1. Повне знищення або пошкодження навчально-наукових приміщень закладів вищої освіти.
2. Проблеми з належним функціонуванням безпекової інфраструктури ЗВО (робота системи оповіщення, наявність укриттів та їх стан тощо).
3. Вимушене переміщення закладів освіти, відтак реалізація освітнього процесу у дистанційному режимі, що накладає додаткові обмеження технічного характеру.

4. Обмеження доступу до освітнього процесу, пов'язані з перебоями електропостачання, опалення, стабільним доступом до інтернету.

Кадрові виклики:

1. Людські втрати серед працівників вищої школи.
2. Відтік (міграція за кордон, переміщення у межах країни) науково-педагогічних кадрів) – відтак дефіцит у закладах вищої освіти кваліфікованих працівників.
3. Складна політична і соціально-економічна ситуація в країні, що актуалізує питання фізичного виживання громадян, породжує значні труднощі соціального характеру й призводить до зниження пріоритету освітньо-професійної та наукової діяльності серед працівників закладів вищої освіти.

4. Скорочення кількості учасників міжнародних програм у галузі освіти і науки серед викладачів та студентів; зменшення кількості іноземних здобувачів освіти.

Фінансові виклики:

1. Недостатнє фінансування закладів вищої освіти, нераціональний розподіл бюджетних коштів.

2. Відсутність або обмеженість ресурсів на відновлення зруйнованих і пошкоджених ЗВО.

3. Послаблення партнерських стосунків з громадськістю та бізнесом у вищій освіті й науці.

Висновки. Таким чином, Україна в найближчій перспективі буде змушена зосередитися у сфері вищої освіти на таких ключових аспектах:

1) подолання воєнних руйнувань: укрупнення, відбудова втрачених ЗВО, запуск міжуніверситетських програм для акумуляції матеріальної бази тощо;

2) створення безпечного та комфортного освітнього середовища, зокрема у цифровому форматі;

3) забезпечення сприятливих умов для модернізації мережі закладів освіти відповідно до соціальних та економічних потреб України;

4) підвищення якості освіти, завдяки забезпеченню інноваційного навчально-дослідницького середовища;

5) вдосконалення механізмів фінансування системи вищої освіти з метою забезпечення ефективного використання коштів;

6) встановлення (відновлення) партнерських стосунків між державними інституціями, громадськими організаціями і бізнесом з метою акумуляції коштів на відновлення й розбудову ЗВО.

Також експерти пропонують зосередитися на здійсненні ефективних заходів для усвідомленого вибору громадянами вищої освіти, побудови системи ефективного контролю якості навчання, надання більшої фінансової автономії університетам і поліпшення системи управління, створення механізмів для подолання втрат у навчанні, оптимізації мережі університетів. Ці та інші заходи зафіксовано в низці офіційних документів стратегічного характеру, зокрема у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. [14] та проєкті Плану відновлення України у сфері освіти і науки [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Київ, 2023. URL: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>

2. Держстат України. Аспірантура в Україні. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/osv/aspirantura/arch_aspirantura.htm

3. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>

4. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: опитування загального населення. URL: <https://dtm.iom.int/sites/>

[g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Ukraine_Internal%20Displacement%20Report_Round%2013%20%28June%202023%29_ENG-UKR.pdf](https://files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Ukraine_Internal%20Displacement%20Report_Round%2013%20%28June%202023%29_ENG-UKR.pdf)

5. Інформаційно-аналітичні матеріали: дослідження змін в освітньому просторі України в умовах війни (соціологічний вимір). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/735657/1/Präsentation%20Edu%20&%20War%20last.pdf>

6. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpeva-konferencija/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

7. Перспективи правового статусу українських біженців у Європі після закінчення терміну дії тимчасового захисту. URL: <https://miss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/perspektyvy-pravovoho-statusu-ukrayinskykh-bizhentsiv-u-yevropi-pislya>

8. План відновлення України. Освіта і наука (проєкт станом на 03.08.2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/NO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>

9. Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти: Закон України від 24.03.2022 № 2157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text>

10. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: наказ МОН від 07.03.2022 № 735. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text>

11. Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану: лист МОН від 07.03.2022 № 1/3378-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-praktiku-zastosuvannya-trudovogo-zakonodavstva-u-galuzi-osviti-i-nauki-pid-chas-di-uyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>

12. Про функціонування галузі освіти в умовах воєнного стану: лист МОН від 02.03.2022 № 1/3319-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/622/617/088/622617088b661133060373.pdf>

13. Роз'яснення щодо роботи закладів освіти в межах правового режиму воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu>

14. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>

REFERENCES

1. Vyscha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit (2023). [Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report]. Kyiv. Available at: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf> [in Ukrainian].

2. Derzhstat Ukrainy. Aspirantura v Ukraini [State Statistics Service of Ukraine. Postgraduate studies in Ukraine]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/osv/aspirantura/arch_aspirantura.htm [in Ukrainian].

3. Zahalna suma priamykh zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viinu [The total amount of direct damage caused to the infrastructure of Ukraine due to the war]. Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/> [in Ukrainian].

4. Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini: opytuvannia zahalnoho naselennia [Report on Internal Displacement in Ukraine: Survey of the General Population]. Available at: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Ukraine_Internal%20Displacement%20Report_Round%2013%20%28June%202023%29_ENG-UKR.pdf [in Ukrainian].

5. Informatsiino-analitychni materialy: doslidzhennia zmin v osvithomu prostori Ukrainy v umovakh viiny (sotsiologichnyi vymir) [Informational and analytical materials: study of changes in the educational space of Ukraine in the conditions of war (sociological dimension)]. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/735657/1/Presentation%20Edu%20&%20War%20last.pdf> [in Ukrainian].

6. Osvita i nauka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: informatsiino-analitychni zbirnyk [Education and science of Ukraine under martial law: informational and analytical collection]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf> [in Ukrainian].

7. Perspektyvy pravovoho statusu ukrainskykh bizhentsiv u Yevropi pislia zakinchennia terminu dii tymchasovoho zakhystu [Prospects of the legal status of Ukrainian refugees in Europe after the expiration of temporary protection]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/perspektyvy-pravovoho-statusu-ukrayinskykh-bizhentsiv-u-yevropi-pislya> [in Ukrainian].

8. Plan vidnovlennia Ukrainy. Osvita i nauka (proiekt stanom na 03.08.2022) [Ukraine recovery plan. Education and science (project as of August 3, 2022)]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennia/2022/08/19/HO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy u sferi osvity: Zakon Ukrainy vid 24.03.2022 № 2157-IX [On making changes to some laws of Ukraine in the field of education: Law of Ukraine dated March 24, 2022 No. 2157-IX]. Available

at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-20#Text> [in Ukrainian].

10. Pro deiaki pytannia orhanizatsii roboty zakladiv fakhovoi predvyshchoi, vyshchoi osvity na chas voiennoho stanu: nakaz MON vid 07.03.2022 № 735 [On some issues of organizing the work of institutions of vocational pre-university and higher education during martial law: order of the Ministry of Education and Science dated 07.03.2022 No. 735]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text> [in Ukrainian].

11. Pro praktyku zastosuvannia trudovoho zakonodavstva u haluzi osvity i nauky pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu: lyst MON vid 07.03.2022 № 1/3378-22 [On the practice of applying labor legislation in the field of education and science during the legal regime of martial law: letter of the Ministry of Education and Science dated 7.03.2022 No. 1/3378-22]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-praktiku-zast-osuvannya-trudovogo-zakonodavstva-u-galuzi-osviti-i-nauki-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu> [in Ukrainian].

12. Pro funktsionuvannia haluzi osvity v umovakh voiennoho stanu: lyst MON vid 02.03.2022 № 1/3319-22 [On the functioning of the field of education under martial law: letter of the Ministry of Education and Science dated 2.03.2022 No. 1/3319-22]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/uloads/public/622/617/088/622617088b661133060373.pdf> [in Ukrainian].

13. Roziasnennia shchodo roboty zakladiv osvity v mezhakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Clarification regarding the work of educational institutions within the legal regime of martial law]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnen-nya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovog-o-rezhimu-voyennogo-stanu> [in Ukrainian].

14. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Strat-ehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024

Любов до Батьківщини сумісна з любов'ю до всього світу. Народ, набуваючи світла знань, не завдає тим шкоди своїм сусідам. Навпаки, чим просвітницькї держави, тим більше вони повідомляють один одному ідей і тим більше збільшуються сила та діяльність всесвітнього розуму”.

*Клод Адріан Гельвецій
французький літератор, філософ*

“Від природи, як від матері, легесенько стіє наука сама собою. Вона є всеродна й істинна вчителька, і – єдина”.

*Тригорій Скворода
український філософ, педагог*

“Бути людиною означає мати усвідомлення того, що станемо перед Обличчям Божим і дамо відповідь, на що вжили ті дари, якими Він нас обдарував”.

Святійший Патріарх Павло Сербський

Галина Білавич, доктор педагогічних наук,
професор кафедри початкової освіти
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Стаття присвячена проблемі професійної підготовки майбутніх філологів засобами інформаційних технологій у контексті сучасних викликів. Наведено чинники, які актуалізують питання цифровізації вищої освіти. Окреслено вимоги до практико орієнтованої філологічної підготовки українського студентства, удосконалення ініомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів. Запропоновано ефективні методи, форми використання ІКТ в освітньому процесі майбутніх філологів.

Ключові слова: професійна підготовка; майбутні філологи; цифровізація вищої освіти; інформаційні технології; дистанційне навчання; ініомовна освіта; національно-мовна особистість; виклики війни; мовна компетентність.

Табл. 1. Літ. 11.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Primary Education Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS THROUGH THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES

The article is dedicated to the problem of professional training of future philologists using information technologies in the context of modern challenges such as globalization, integration processes, war, migration of students abroad, distance learning, quarantine restrictions due to the spread of the COVID-19 coronavirus infection, etc. In times of war, the digitization of higher education is expected to contribute in various ways to ensure that students have everything they need for acquiring knowledge, and prospective students have the motivation to enroll in domestic higher education institutions (HEIs). This issue is of national significance. The factors that promote the development of digitization in higher education are outlined. The State Standard for the specialty 035 Philology is analyzed, which regulates the professional training of future philologists. Educational-professional programs (EPP) of HEI faculties are examined, providing a list of competencies and learning outcomes. The conclusion is drawn that the leading aspect of professional training for future philologists in the modern world is scientific and cultural interaction, with information and computer technologies (ICT) being a crucial means of realization. It is emphasized that certain aspects, such as digitization of philological education, ecology/normativity of the Ukrainian scientific language, etc., do not receive sufficient attention in EPPs. Typical language mistakes found in students' scientific texts are presented. The importance of a practice-oriented approach in the professional training of future philologists is emphasized. Effective methods and forms of using ICT in the educational process of future philologists are proposed. A list of electronic resources that future philologists should master during their studies at HEIs to become competitive professionals is provided. Using the example of studying specific courses, the article demonstrates how ICT should be applied to editing scientific texts. The significance of using ICT in solving specific tasks related to translation is underscored.

Keywords: professional training; future philologists; digitization of higher education; information technologies; distance learning; foreign language education; national-language personality; challenges of war; language competence.

Актуальність проблеми. Розвиток вищої освіти в Україні характеризується поступом інформаційних і комп'ютерних технологій (ІКТ), який можна окреслити терміном “цифровізація” освіти. Упровадження цифровізації вищої освіти, активний розвиток дистанційного навчання, свого часу спричинений поширенням коронавірусної інфекції COVID-19, а сьогодні – ще й викликами війни, ці та інші чинники позначаються на ефективності здійснення професійної підготовки фахівців будь-якої галузі, зокрема й філологічної. З огляду на це актуалізується необхідність формування у майбутніх випускників закладів вищої освіти (ЗВО), окрім ключових компетентностей, інформаційної

культури, комп'ютерної грамотності. Професійна підготовка фахівця-філолога у стінах ЗВО передбачає використання системи сучасних ІКТ у контексті специфіки змісту фахової підготовки [9]. Уміння студентів-філологів користуватися комп'ютером у процесі розв'язання професійних завдань означає не тільки набуття ними відповідних компетентностей для успішного здійснення професійної діяльності, а й їхню пристосованість до умов життя, що постійно змінюються.

Погоджуємося з думками дослідниці В. Босої про необхідність реформування професійної підготовки майбутніх філологів “з урахуванням розвитку сучасного інформаційного простору науки та

інформаційного середовища кожного з напрямів підготовки, а також співвідношення її офлайнних та онлайнних сегментів”, з огляду “на глобальні пандемічні кризи, що визначають особливості теорії та методики професійної освіти в Україні та світі”, позаяк фахова діяльність філолога “постійно перебуває у просторі рідномовної та іншомовної взаємодії”, під час якої відбувається обмін, накопичення, передача інформації “у вигляді ідей, думок, рішень, даних”, тому ця взаємодія “має виражений інформологічний характер” [5, 232; 6]. Проблема професійної підготовки майбутніх філологів актуалізується і в контексті активних інтеграційних процесів, пов’язаних, окрім іншого, і з міграційними процесами українських студентів за кордон у зв’язку з воєнними діями на території України (2022–2024). За словами очільника Освітнього комітету Верховної Ради С. Бабака, станом на вересень 2023 р. 10–15 % студентів (130–150 тис. осіб), за приблизними підрахунками, перебувають за кордоном [10].

Через повномасштабну війну багато випускників, старшокласників (потенційних студентів) вимушено покинули Україну, чимало з них вступили до закордонних ЗВО і продовжують навчатися в українських вишах. Тому, як ніколи, актуалізується проблема доступу до якісної української вищої освіти за умов війни. Цифровізація вищої освіти, дистанційне навчання за таких обставин покликані вселяти сприти тому, щоб студенти мали все необхідне для здобуття знань, а абітурієнти – мотивацію до вступу до вітчизняних вишів. Ця проблема набуває державного значення: якщо діти, які, за різними оцінками, від 1 до 1,2 млн перебувають за кордоном, не повернуться в Україну, це спровокує не тільки масштабні демографічні втрати, а й втрати інтелектуального потенціалу українства, відсутність потреби зв’язків з Україною. З огляду на глобалізаційний вимір вищої освіти в конструктивний комунікативний діалог культур, країн, регіонів, континентів активно вступають здобувачі вищої освіти для розв’язання не тільки освітніх, а й різних життєвих проблем. Під таким кутом зростають вимоги до філологічної підготовки (насамперед іншомовної освіти) українського студентства, стає нагальною потреба в практично орієнтованій філологічній освіті, необхідність удосконалення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів. На це орієнтують і вимоги Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти (1997) [8], ключовий документ “План дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей” (The European Indicator of Language Competence) [11] та ін.

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти професійної підготовки майбутніх філологів у ЗВО є предметом вивчення українських учених (В. Биков, О. Бігич, Н. Бідюк, В. Бобрицька, В. Боса, Л. Гарапко, М. Іконнікова, Т. Куценко, С. Кутова, М. Івані-

лішин, М. Пентилюк, Т. Полонська, С. Процька, О. Семенов, М. Сідун, Л. Тишаківа, В. Шуляр та ін.), з-поміж них у вимірі нашого наукового пошуку на особливу увагу заслуговують праці В. Бобрицької [2–4], В. Босої [5–6], С. Процької [2–3] та інших науковців (Т. Куценко, С. Кутова, М. Іванілішин), які аналізують теоретичні та методичні аспекти професійної підготовки здобувачів філологічної освіти, характеризують провідні методологічні підходи і концептуальні засади проблеми формування професійної компетентності майбутніх філологів засобами ІКТ тощо. Водночас проблема, порушена в назві статті, системно авторами наукових праць не розглядалася.

Мета статті – проаналізувати професійну підготовку майбутніх філологів засобами ІКТ за умов сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація вищої освіти – стратегічно важливий напрям її сучасного розвитку. За умов викликів сьогодення (глобалізація освіти, війна, міграційні процеси українських студентів, дистанційне навчання тощо) ефективність професійної підготовки здобувачів вищої освіти визначається не тільки обсягом здобутих знань, а й умінням орієнтуватися “у швидкоплинних інформаційних потоках, самостійно набувати нових знань, здійснювати самоконтроль за виконанням дій, здатністю до подальшого здобуття професії в умовах розвитку суспільства знань”, тому впровадження комп’ютерно орієнтованої освіти у ЗВО “спрямовується на підготовку кваліфікованого фахівця відповідного рівня і профілю, конкурентного, компетентного, мобільного, здатного працювати на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного удосконалення впродовж життя” [3, 59]. Слушним є твердження науковців В. Бобрицької та С. Процької про те, що за умов “розвитку інформаційно-комунікаційної сфери суспільства процес модернізації освіти має відбуватися з урахуванням актуальних запитів щодо її якості, поліпшення ефективності, інтенсивності й інструментальності, зниження трудомісткості процесів використання інформаційного ресурсу у навчальному процесі” [4, 274]; відповідно інноваційні зміни великою мірою залежать від самого студента, його креативності, творчого потенціалу, мотивації та готовності до безперервної самоосвіти, від потреби в професійному зростанні тощо [2; 3]. З огляду на це автори до ключових завдань “формування професійних компетентностей майбутніх філологів засобами комп’ютерно орієнтованих ІКТ” відносять: “1) підготовку висококваліфікованого фахівця; 2) формування знань з понять “комп’ютерно орієнтовані ІКТ”, “дистанційне навчання”, “хмарні сервіси”, “освітній портал викладача”, “соціальні мережі” тощо; 3) розвиток умінь і практичних навичок використання сучасних комп’ютерно орієнтованих ІКТ; 4) фор-

мування навичок самореалізації й розвитку індивідуальності в контурах процесу формування інформаційної грамотності” [3, 61].

Якщо раніше випускники ЗВО зі спеціальності “Філологія” працювали зазвичай шкільними вчителями, то нині перелік філологічних професій істотно розширився, це, зокрема, актуальні для сучасного суспільства фахівці, які стали своєрідними посередниками в комунікації між різними соціальними групами: іміджмейкер, спірайтер, спеціаліст зі зв’язків із громадськістю, референт, пресекретар, копірайтер тощо, випускники філологічних спеціальностей працюють у численних комерційних структурах, знаходять себе у сфері управління, видавничій справі, де працюють з інформаційними масивами, займаються опрацюванням та аналізом інформації, різних джерел, що неможливо без застосування ІКТ, фахівцям доводиться створювати складні комплексні документи в текстових процесорах, опрацьовувати числові дані за допомогою таблиць, готувати різноманітні презентації, перекладати тексти. Усе це пов’язано з постійним використанням інформації та різних засобів ІКТ.

Як зазначено в Пояснювальній записці до Державного Стандарту спеціальності 035 Філологія [7] (далі – Стандарт), “бакалавр-філолог може працювати в науковій, літературно-видавничій та освітній галузях; на викладацьких посадах у закладах загальної середньої освіти (за наявності в освітній програмі циклу психолого-педагогічних та методичних дисциплін і проходження педагогічної практики); у засобах масової інформації; у різноманітних фондах, спілках, фундаціях гуманітарного спрямування, музеях, мистецьких і культурних центрах тощо; у різних галузях господарства, де потрібні послуги зі створення, аналізу, перекладу, оцінювання текстів”. У цьому документі, який регламентує професійну підготовку майбутніх філологів, наведено перелік компетентностей і результатів навчання, який, проте, не є вичерпним. 3-поміж загальних компетентностей здобувачів вищої освіти – здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (3 позиція), здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями (5), здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел (6), здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (11), навички використання інформаційних і комунікаційних технологій (12), здатність проведення досліджень на належному рівні (13). Нормативний зміст підготовки майбутніх філологів сформульовано в термінах результатів навчання, з-поміж іншого це: “1. Вільно спілкуватися з професійних питань із фахівцями та нефхівцями державною та іноземною(ими) мовами усно й письмово, використовувати їх для організації ефективної міжкультурної комунікації. 2. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел,

зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати. 3. Організувати процес свого навчання й самоосвіти... 6. Використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності. 7. Розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв’язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів. 8. Знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію мови (мов) і літератури (літератур), що вивчаються, і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності... 10. Знати норми літературної мови та вміти їх застосовувати у практичній діяльності. 11. Знати принципи, технології і прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземною (іноземними) мовами. 12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють... 19. Мати навички участі в наукових та/або прикладних дослідженнях у галузі філології” [7].

За результатами аналізу Стандарту робимо висновки, що провідним аспектом професійної підготовки майбутніх філологів у сучасному світі є наукова та культурна взаємодія, а важливим засобом її здійснення – комп’ютерна техніка з новими інформаційними технологіями. Важливо зазначити, що з-поміж 43 спеціалізацій велике місце відводиться іншомовній освіті: українська мова та література, кримськотатарська мова та література, фольклористика, прикладна лінгвістика, 12 – східні мови (переклад включно) (арабська, в’єтнамська, гінді, іврит, індонезійська, китайська, корейська, перська, турецька, японська, азербайджанська, фарсі), 8 – слов’янські (переклад включно) (болгарська, польська, сербська, словацька, хорватська, чеська та ін.), 4 германські (переклад включно) (англійська, нідерландська, німецька, шведська), 5 романські (переклад включно) (іспанська, італійська, португальська, румунська, французька), 2 балтійські (переклад включно) (литовська, латвійська), 2 кельтські (переклад включно) (ірландська, шотландська), угро-фінські (переклад включно), класичні мови та літератури (переклад включно), албанська мова і література (переклад включно), вірменська мова і література (переклад включно), картвельські мови і література (переклад включно), перша – грузинська, новогрецька (переклад включно) [7].

Сучасна педагогічна наука, лінгвістика у своєму арсеналі мають низку моделей професійної підготовки майбутніх філологів. Науковці по-різному описують граматичну, мовну, предметну, професійну, стратегічну, країнознавчу, прагматичну та інші компетенції як складники комунікативної компетенції з огляду на специфіку своєї професійної діяльності,

**ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**

кола наукових інтересів тощо. За результатами аналізу освітньо-професійних програм (ОПП) низки факультетів ЗВО, де готують майбутніх філологів, робимо висновок, що, з одного боку, у практичній діяльності викладачі прагнуть навчати здобувачів вищої освіти, постійно адаптуючи чинні методики вивчення іноземної мови до тієї моделі, яку декларує Рада Європи (1997) у згаданому нами вище документі, формуючи комунікативну компетенцію у трьох її вимірах: лінгвістичному, соціолінгвістичному, комунікативному (прагматичному) [8], з іншого боку, таким аспектам, як цифровізація філологічної освіти, екологія / нормативність української наукової мови, мовно-лексичні засоби наукового стилю, особливості професійного мовлення майбутніх фахівців

у галузі філології, формування риторичних навичок майбутнього фахівця, український мовленнєвий етикет тощо, в ОПП не відведено належної уваги; у процесі вивчення фахових дисциплін блоку професійної підготовки недостатньо уваги приділено формуванню національно-мовної особистості, української мовленнєвій культурі майбутніх філологів, створенню комфортно-емоційного, комунікативно насиченого україномовного середовища засобами слова тощо. Екологічна картина наукових текстів студентів є доволі складною. За результатами аналізу студентських наукових робіт, які є у вільному доступі, виокремлено типові мовні помилки, які тиражуються у численних кваліфікаційних (бакалаврських) роботах. Наводимо окремі з них (табл. 1).

Таблиця 1

Типові мовні помилки, які трапляються в студентських наукових текстах

Нормативно	Помилка
залучено	здіяно
20 осіб	20 чоловік
актуальність зумовлена	актуальність обумовлена
ця проблема	дана проблема
такі завдання	наступні завдання
учені зауважують	учені відмічають
висновок	заключення
мети досягнуто	ціль досягнуто
низка вчених	ряд учених
поставлені завдання	поставлені задачі
численні роботи	чисельні роботи
констатувальний експеримент	констатуючий експеримент
формувальний експеримент	формуючий експеримент
аналіз становлять	аналіз складають
вивчення об'єкта, предмета	вивчення об'єкту, предмету
констатувальний	константувальний
закінчення додатка	закінчення додатку
довкілля	оточуюче середовище
охочі брати участь	бажаючи приймати участь
здобути освіту, диплом	отримати освіту, диплом
з одного боку	з однієї сторони
розв'язання проблеми	вирішення проблеми
з іншого боку	з другої сторони
навчати англійської мови	навчати англійській мові
властивий, притаманний учневі	властивий для, притаманний для учня
характерний для мовця	характерний мовцеві
згідно з даними	згідно даних
дійшли висновку	прийшли до висновку
галузь знань	область знань
найвищий показник	самий вищий показник
наводити дані	приводити дані
відповідно до розкладу	відповідно розкладу
розташовано в залі	знаходиться в залі
трапляються помилки	зустрічаються помилки
навички	навики
протягом / упродовж тижня	на протязі тижня

виняток становить	виключення становить
вищий від середнього	вищий середнього
навчальні плани	учбові плани
більш точний показник	більш точніший показник
стосунки / взаємини між учнями	відносини між учнями
ставлення читача до твору	відношення читача до твору
здоров'язбережувальні технології	здоров'язбережуючі технології
люди, що оточують	оточуючі люди
виконаймо вправу	давайте виконаємо вправу

Отже, екологізація наукового знання – закономірний і важливий процес у професійній підготовці майбутніх філологів. Забруднене мовнонаукове середовище і байдуже ставлення до цієї проблеми більшої здобувачів освіти та викладачів-науковців – “наслідок розвитку радянського нормативізму, який проєктував на активізацію процесу українсько-російської двомовності, штучне зближення далеко не близьких української та російської мов та націй, створення інтернаціонального лексичного фонду, що слугувало зросійщенню української мови, спричинило появу мовних штампів, росіянізмів, покручів, суржику. Іншими словами, втрати національно-мовного обличчя носіїв мови” [1, 54].

У процесі професійної підготовки майбутніх філологів варто використовувати практико орієнтований підхід, що передбачає розгляд та розв’язання мовно-екологічних проблем у сфері наукового стилю. Більше уваги на заняттях доцільно присвятити вивченню інтегрального пакета Microsoft Office та його компонентів: Word, Power Point, Excel, за допомогою яких студенти вчать налаштовувати панелі інструментів у Microsoft Word, здобувають уявлення про форматування наукового тексту (статті, курсової, бакалаврської робіт тощо). Уже студентів-першоккурсників доречно познайомити з курсом “Практичний курс з машинопису”, що уможливило б сформулювати фахові компетентності з ділової комунікації, а також розвивати навички друку “сліпим” десятипальцевим методом, оформлення текстового матеріалу, удосконалити вміння послуговуватися текстовими редакторами, формувати текст, користуватися прикладним програмним забезпеченням, електронними таблицями, оволодіти технікою постановки рук на клавіатурі, технікою зорового відстеження тексту на папері, автоматизму рухів у процесі набору тексту з високою швидкістю та якістю друку, опанувати техніку оформлення наукового документа за допомогою друкувальних засобів тощо. У центрі уваги – вивчення вимог до електронного подання наукових робіт (оформлення змісту, рисунків, таблиць, списку літератури, додатків тощо), мовно-стилістичне редагування тексту, що, безперечно, є важливим та практико орієнтованим для філолога, редагування некоректних елементів форматування (дефіс / тире, лапки, слова з переносом, зайві / від-

сутні пробіли та ін.). За допомогою автоматизованих можливостей Microsoft Office Word студентів варто навчити усувати ці негаразди, правильно оформляти текст, розміщувати його в потрібній частині наукового документа, знайомити з недрукованими знаками та з режимом рецензування. У процесі вивчення курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” майбутнім філологам доречно пропонувати для виправлення тексти, які некоректні не лише з погляду технічного оформлення, а й ті, що містять орфографічні, пунктуаційні, стилістичні та інші види помилок. Так студенти-здійснюють і стилістичне редагування текстів, екологізують мову, удосконалюють навички пошуку помилок, що формує професійні навички. Обов’язкова умова такого типу завдань: у запропонований текст, що потребує мовної екологізації, виправлення не вносяться – їх потрібно зробити так, щоб при натисканні мишею на будь-якій помилці відкривалася нова вебсторінка, на якій було б пояснення помилки та запропоновано правильний варіант тексту. За таких умов актуалізовано знання щодо створення вебсторінок та організації системи гіперпосилань.

Такі вимоги до професійної підготовки майбутніх філологів-перекладачів зумовлюють необхідність більш докладного розгляду питання про можливості й переваги ІКТ під час розв’язання конкретних перекладацьких завдань і визначення відповідних навичок та умінь у галузі ІКТ. Інформаційно-технологічні навички та вміння філолога-перекладача поділяються залежно від їх функціонального призначення: навички перекладацького характеру, які передбачають використання тезаурусу, електронних словників (із можливістю контекстного пошуку слова), електронних освітніх ресурсів інтернету, спеціалізовані перекладацькі форуми, численні електронні словники, системи машинного перекладу, системи автоматизованого перекладу, що базуються на технології накопичення перекладацької пам’яті та ін.; комунікативні вміння, пов’язані з пошуком, здобуттям і передачею інформації (зв’язок з електронною поштою, надсилення файлів, участь у роботі форумів та конференцій); вміння вести інформаційний пошук за допомогою електронних словників, енциклопедій, пошукових систем в інтернеті, віртуальних бібліотек та архівів тощо; навички, необ-

хідні для підвищення продуктивності й ефективності роботи (сканер, інтерактивне голосове меню, текстовий редактор тощо). Це далеко не повний перелік електронних ресурсів, які мають опанувати майбутні філологи під час навчання у ЗВО, щоб невдовзі стати конкурентоспроможними фахівцями на ринку професійних послуг.

Висновки. Ураховуючи стрімкий перехід освіти в інформаційну епоху та глобальну комп'ютеризацію суспільства, необхідною умовою успішної професійної підготовки майбутніх філологів є цифровізація вищої освіти. За умов викликів, перед якими опинилася вища освіта України (війна, глобалізація, міграція студентів, дистанційне навчання, спричинене карантинними обмеженнями тощо), на тлі повсюдної комп'ютеризації суспільства здійснювати підготовку фахівців-філологів неможливо без використання сучасних ІКТ та роботи з електронними ресурсами, а розвиток інформаційно-технологічної компетенції майбутніх філологів стає пріоритетним. Саме ІКТ є не лише засобом розвитку теоретичної підготовки здобувачів освіти, а й практичним закріпленням, засобом підготовки їх до життя в інформаційному суспільстві, а також до майбутньої професійної діяльності та як наслідок – досягнення максимально можливої якості цієї діяльності. Подальшого дослідження потребують проблеми, пов'язані з підготовкою викладачів до використання ІКТ в освітньому процесі здобувачів вищої освіти, підвищення кваліфікації викладачів перекладацьких дисциплін у галузі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та екологізації/редагування наукових текстів, розробка методів і методик навчання з використанням інноваційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г. Екологія українського наукового мовлення : монографія. Вид. 2-ге, доп. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 340 с.
2. Бобрицька В.І., Процька С.М. Комп'ютерно орієнтована освіта майбутніх філологів : навчально-методичний посібник для студентів ВНЗ. Полтава : Скайтек, 2016. 136 с.
3. Бобрицька В.І., Процька С.М. Формування професійних компетентностей майбутніх філологів засобами комп'ютерно орієнтованих технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 58. № 2. С. 59–66.
4. Бобрицька В. Освітня політика України у сфері інформатизації освіти. *Освітня політика: філософія, теорія, практика* : монографія / за ред. В.П. Андрущенко ; авт. кол.: В.П. Андрущенко, Б.І. Андрусишин, В.І. Бобрицька, Р.М. Вернидуб та ін. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 273–316.
5. Боса В.П. Інформологія як методологічна основа підготовки сучасного фахівця-філолога *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. № 4. С. 231–236.
6. Боса В.П. Методична система професійної підготовки майбутніх філологів засобами сучасних інформаційних технологій. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 12 (26). С. 499–513.
7. Державний Стандарт спеціальності 035 Філологія. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>
8. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
9. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти : монографія / відп. за вип. М. Сідун, Т. Полонська. Мукачево : МДУ, 2018. 342 с.
10. Скільки українських учителів, студентів, учнів перебуває за кордоном. URL: https://24tv.ua/education/ukrayntsi-za-kordonom-pid-chas-viyni-skilki-uchiteliv-studentiv_n2394182
11. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. Barcelona, March 2002. URL: <http://www.edu.languagelearn.com.ua>.

REFERENCES

1. Bilavych, H. (2020). *Ekolohiia ukrainskoho naukovooho movlennia* [Ecology of Ukrainian scientific speech]. *Monograph*. 2nd ed., rev. Ivano-Frankivsk, 340 p. [in Ukrainian].
2. Bobrytska, V.I. & Protska, S.M. (2016). *Kompiuterno oriietovana osvita maibutnix filolohiv* [Computer-oriented education of future philologists: educational and methodological manual for university students]. *Educational and methodological manual for university students*. Poltava, 136 p. [in Ukrainian].
3. Bobrytska, V.I. & Protska, S.M. (2017). *Formuvannia profesiinykh kompetentnosti maibutnix filolohiv zasobamy kompiuterno oriietovanykh tekhnolohii* [Future philologists' professional competences formation by means of computer oriented technologies]. *Information technologies and teaching aids*. Vol. 58. No. 2. pp. 59–66. [in Ukrainian].
4. Bobrytska, V. (2015). *Osvitnia polityka Ukrainy u sferi informatyzatsii osvity* [Educational policy of Ukraine in the field of informatization of education]. *Educational policy: philosophy, theory, practice*. Kyiv. pp. 273–316. [in Ukrainian].
5. Bosa, V.P. (2020). *Informolohiia yak metodolohichna osnova pidhotovky suchasnoho fakhivtsia-filoloha* [Information science as a methodological basis for the training of a contemporary specialist-philologists]. *Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*. No. 34. pp. 231–236. [in Ukrainian].
6. Bosa, V.P. (2023). *Metodychna systema profesiinoi pidhotovky maibutnix filolohiv zasobamy suchasnykh informatiinykh tekhnolohii* [Methodological system of professional training of future philologists by means of modern information technologies]. *Scientific innovations and advanced technologies*. No. 12 (26). pp. 499–513. [in Ukrainian].
7. *Derzhavnyi Standart spetsialnosti 035 Filolohiia* [State Standard of specialty 035 Philology]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ ЗАСОБАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО ТРЕНІНГУ

8. Zahalnoevropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Pan-European Recommendations for language education: study, teaching, assessment]. Science ed. Ukrainian edition of Dr. Ped. Sciences, Prof. S.Yu. Nikolayev. (2003). Kyiv, 273 p. [in Ukrainian].

9. Lihvodydakychni zasady navchannia inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi pedahohichnoi ta zahalnoi serednoi osvity (2018). [Linguodidactic principles of teaching foreign-languages in institutions of higher pedagogical and general secondary education: monograph]. Mukachevo, 342 p. [in Ukrainian].

10. Skilky ukrainskykh uchyteliv, studentiv, uchniv перебуває за кордоном [How many Ukrainian teachers, students, pupils are abroad]. Available at: https://24tv.ua/education/ukrayntsi-za-kordonom-pid-chas-viyni-skilki-uchyteliv-studentiv_n2394182 [in Ukrainian].

11. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. Barcelona, March 2002. Available at: <http://www.edu.languagelarning.com.ua>. [in English].

Стаття надійшла до редакції 29.12.2023

УДК 378: 791.635-051]: 159.98

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298628>

Ольга Сорока, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Василь Баранюк, аспірант кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ ЗАСОБАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО ТРЕНІНГУ

У статті висвітлено проблему професійної підготовки майбутніх акторів засобами психофізичного тренінгу. Актуальність проблеми вбачаємо у тому, що сьогоднішня потреба оновлення професійної підготовки майбутніх акторів, спрямованої на розвиток професійно важливих психофізичних якостей, формування акторської майстерності з використанням тренінгу. Встановлено, що результатом пластичного виховання майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво – це пластична культура, що є ознакою професійної майстерності. Представлено комплекс принципів, що забезпечують процес формування пластичної культури майбутніх акторів. Увагу зосереджено на психофізичному тренінгу, заснованому на “методі психофізичних дій”. Встановлено, що складовими елементами психофізичного тренінгу є комплекси ритмічної гімнастики, пластичні етюди, техніка імпровізації тощо.

Ключові слова: професійна підготовка; пластичне виховання; пластична культура; майбутні актори; майбутні фахівці галузі знань 02 Культура і мистецтво; майбутні фахівці спеціальності 026 Сценічне мистецтво; тренінг; психофізичний тренінг.

Табл. 1. Літ. 9.

Olga Soroka, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Head of the Social Work and Management of Sociocultural Activities Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Vasyl Baraniuk, Postgraduate Student of the Social Work and Management of Sociocultural Activities Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE ACTORS BY USING PSYCHOPHYSICAL TRAINING

The article presents the problem of professional training of future actors by means of psychophysical training. The relevance of the problem lies in the fact that today's needs require updating the professional training of future actors aimed at developing professionally important psychophysical qualities, forming acting skills using training.

In the structure of the educational process of institutions of different accreditation levels that train future specialists in the specialty 026 Performing Arts, there are disciplines aimed at forming the actor's skills: “Stage Speech”, “Actor's Skill”, “Basics of Stage Movement”, “Music Literacy”, “Voice Training”, “Makeup”, “Stage Combat”, etc. A special place in this list belongs to the “Actor's Training”, which allows the forming and developing the plastic culture of future actors. It has been established that the result of plastic education of future specialists in the specialty 026 Performing Arts is plastic culture, which is a sign of professional skill necessary for successful work on creating a full-fledged stage image. The article presents a set of principles that ensure the process of forming the plastic culture of future actors: principles that ensure the physiological block of training future actors; special principles of forming emotional and imaginative thinking; principles aimed at forming a stage image. Attention

is focused on psychophysical training based on the "method of psychophysical actions". The effectiveness of such training depends on the individual selection of exercises and techniques aimed at the formation and development of professional and personal qualities, skills and abilities of future actors. The purpose of psychophysical training for future actors is such physical training that would make it possible to carry out the process of transformation, reincarnation associated with mastering the role. It has been established that the constituent elements of psychophysical training are complexes of rhythmic gymnastics, plastic sketches, improvisation techniques, etc. Different types of plastic studies are presented: plastic studies for the development of vision, hearing, smell, touch; plastic studies for the development of various feelings and qualities; studies for the development of gestures, attention and visual memory; studies for composition and improvisation.

Keywords: professional training; plastic education; plastic culture; future actors; future specialists in the field of knowledge 02 Culture and Arts; future specialists in the specialty 026 Performing Arts; training; psychophysical training.

Постановка проблеми. Підвищення вимог до професіоналізму акторів театру передбачають трансформацію всього освітнього процесу закладів освіти різного рівня акредитації, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво. Сучасне театральне мистецтво вимагає вдосконалення підходів професійної підготовки майбутніх фахівців галузі знань 02 Культура і мистецтво, де специфічною спрямованістю становлення акторів театру буде здійснення інтегративності технічної та образно-мистецької сторони в акторсько-творчому виконавстві.

Ефективність підготовки майбутніх акторів значною мірою визначається якістю освітнього процесу, у ході якого розв'язуються завдання розвитку професійно важливих психофізичних якостей, формування вмінь і навичок, необхідних для майбутньої акторської діяльності.

Доцільно констатувати, що розроблений Стандарт професійної підготовки майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво в закладах фахової передвищої освіти акцентований на використанні особливого творчого підходу для ефективної професійної підготовки майбутніх фахових молодших бакалаврів. Серед спеціальних компетентностей у Стандарті представлено "Здатність створювати художній образ або організувати сценічний проєкт" [6, 6]. У такому випадку знадобиться не тільки визначення базового рівня знань і здібностей студентів, але й увага до їхнього подальшого розвитку з метою вироблення індивідуально-особистісних і професійних якостей, що сприятимуть освоєнню обраної професії, формуванню майстерності актора.

Розвиток та оновлення традиційних методів у професійній підготовці майбутніх акторів театру у театральній школі відбувається постійно. У структурі освітнього процесу закладів різного рівня акредитації, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво, наявні дисципліни, спрямовані на формування майстерності актора, зокрема, "Сценічна мова", "Майстерність актора", "Основа сценічного руху", "Музична грамота", "Постановка голосу", "Грим", "Сценічний бій" тощо. Особливе місце у цьому переліку належить навчальній дисципліні професійно орієнтованого циклу – "Тренінг з майстерності актора", який дає

зможу сформувати й розвинути пластичну культуру майбутніх акторів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченню питань професійної підготовки майбутніх акторів приділяли увагу такі дослідники, як Л. Ванюга, І. Зайцева, А. Коленко, Г. Локарева, С. Набатов, О. Наконечна, Л. Олійник, Н. Стадніченко та інші. Можливості використання різних видів тренінгу, зокрема, психофізичного, тілесно-орієнтованого, ігрового, акторського в підготовці майбутніх фахівців галузі знань 02 Культура і мистецтво вивчали В. Богатирьов, Н. Ігнат'єва, В. Семенцов, Ю. Старостін, С. Юрченко та ін.

Проте незважаючи на достатній рівень досліджень означеної тематики, проблему застосування тренінгу у професійній підготовці майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво у закладах фахової передвищої освіти доцільно розглядати більш детально.

Головною метою статті є з'ясування особливостей психофізичного тренінгу, визначення його потенціалу в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців галузі знань 02 Культура і мистецтво.

Виклад основного матеріалу. Підтримуємо Н. Ігнат'єву в тому, що сьогодні "театр вимагає від актора бути багатограним у засобах виразності на сцені, а у зв'язку з розповсюдженням жанру пластичних вистав важливим стає вміння бути пластичним, внутрішньо відчувати рухові дії, вміння фізично перебудовуватися і змінювати вектор руху. Використання пластичних засобів дозволяє акторові, відображаючи внутрішні переживання своїх персонажів, створювати різнохарактерні ролі у виставах" [5, 140].

Сучасні дослідники намагаються знайти форми, методи, технології, прийоми ефективного універсального пластичного виховання майбутніх акторів. Для цього вони звертаються до культурної спадщини системи Л. Курбаса, біомеханіки, яка використовувалася у певний період творчості В. Мейергольдом, тренінгів пластики, що практикувалися Є. Гротовським.

Відзначимо той факт, що пластичне виховання – це процес оснащення актора численними руховими вміннями й навичками, необхідними для творчої діяльності на сцені. Існує тісний зв'язок між високим рівнем пластичної культури актора і відмінним станом його тілесного апарату, який у разі отримання

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ АКТОРІВ ЗАСОБАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО ТРЕНІНГУ**

конкретного сценічного завдання зможе адекватно й точно відреагувати саме раціональним пластичним рухом. Це ідеальний варіант професійної готовності актора включитися у психофізичний процес, створення пластики образу засобами індивідуальних фізичних дій.

Загалом, процес пластичного виховання майбутніх акторів до моменту, коли його тілесний апарат буде підготовлений, щоб представляти на сцені образ, в основному завжди зводиться до фізичного тренування, внаслідок якого тіло отримує певні фізичні навантаження, розвивальні рухові навички. Без підготовки тіла до фізичних навантажень неможливо досягнути пластичності, оскільки саме поступове оволодіння власним тілом дає потужний результат у майбутньому на сцені.

Зі свого боку, пластична культура – це одна з ознак професійної майстерності, що необхідна майбутньому акторові для успішної роботи над створенням повноцінного сценічного образу, перетворення актора на виконавця під час створення образу дійової особи п'єси.

Важливість пластичного виховання підкреслював Ф. Дельсарт – французький теоретик мистецтва, який науково обґрунтував правила сценічної вираз-

ності, створивши гармонійний механізм взаємозв'язків у системі “тіло – емоції – думки”, що отримав назву “курс прикладної естетики”, або “система виразності” [9]. На необхідності розвитку пластичної майстерності майбутніх акторів наголошують О. Абрамович [1], Ю. Гончаренко [3], В. Гончаров [4]. Погоджуємося з Ю. Старостіним у тому, що сценічний рух є профільною складовою процесу виховання пластичної культури майбутніх акторів [8, 201–204].

Повністю поділяємо погляди О. Абрамович, А. Кудренко з приводу того, що “сценічна пластика в контексті акторської майстерності розглядається як комплекс спеціальних знань, сукупність фізичних умінь, навичок і психологічних якостей актора, моральних та естетичних категорій, що сприяє художньому втіленню образу” [1, 173].

Спробуємо представити комплекс принципів, що забезпечують процес формування пластичної культури майбутніх акторів. Ми об'єднали їх у три блоки (табл. 1).

Вочевидь, що виокремлені принципи, як структурні компоненти професійної діяльності актору театру і процесу його підготовки перебувають у логічній послідовності, взаємозв'язку, єдності, а розподіл за блоками має умовний характер.

Таблиця 1

**Принципи формування пластичної культури
майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво**

Групи принципів	Змістове наповнення
Принципи, що забезпечують фізіологічний блок підготовки майбутніх акторів	1) саморегуляція – розслаблення і концентрація окремих груп м'язів; 2) правильна постава; 3) ритмічність і координація рухів; 4) гармонізація взаємодії всіх частин тіла; 5) максимальний розвиток можливостей людського тіла
Спеціальні принципи формування емоційно-образного мислення	1) артистизм виконання; 2) пластична виразність; 3) музичність; 4) образність (алегоричність, метафоричність); 5) пластична трансформація
Принципи, спрямовані на формування сценічного образу	1) драматургічна логіка; 2) переклад вербального завдання мовою пластичної дії; 3) синтетичність пластичних видів мистецтва; 4) динаміка пластичного розв'язання сценічного образу; 5) динаміка сценічного втілення образу

Ми переконані, що для формування пластичної майстерності майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво в освітній програмі необхідно впроваджувати спеціальні, професійно орієнтовані “театральні” дисципліни, що формуватимуть й виховуватимуть їхній тілесний апарат. Йдеться про психофізичний тренінг, заснований на “методі психофізичних дій”.

Сучасні дослідження [2; 4] дають підставу стверджувати, що засоби фізичної активності позитивно впливають на розвиток рухових і морально-вольових якостей майбутніх фахівців галузі знань 02 Культура і мистецтво. До основних фізичних якостей, необхідних для освоєння сценічних умінь і навичок актора, відносять силу, швидкість, витривалість, гнучкість, координацію тощо. Наприклад, сила як фізична

якість необхідна для виконання сценічних стрибків, різних побутових процесів і спеціальних трюків. Такий трюк, як підйом тіла із землі та перенесення його, може бути переконливо зіграний, якщо в актора вистачить на це сили. Складні сценічні трюки, робота з партнерами, предметним середовищем, а також різні драматичні дії на театральному майданчику іноді вимагають швидкого реагування, крім того, на сцені можуть виникати непередбачені ситуації. Результат самого спектаклю може залежати від швидкості реакції та швидкісних можливостей самого актора.

Займаючись із майбутніми акторами, необхідно дати їм відчути, наскільки важливим є так званий малюнок поз, жестів і рухів для створення повноцінного сценічного образу. Мистецтво пластики, на нашу думку, має органічно поєднувати елементи танцю й пантоміми зі звичайними жестами, створюючи органічність форм. Заняття з психофізичного тренінгу сприяють формуванню у майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво пластичної уяви, за допомогою якої абстрактні ідеї, відчуття та емоції трансформуються у конкретні пластичні форми, що здатні існувати у часі й просторі.

Ми переконані, що на заняттях із психофізичного тренінгу важливо донести до студентів уявлення про нерозривний зв'язок пластики зі звуком і світлом, оскільки саме світлозвукова партитура спектаклю народжує в актора природний імпульс, що виражається у певному русі. Пластика є найвищою формою акторської творчості, через неї можна передати як стан душі, так і суто біологічну характерність образу.

Процес залучення здобувачів фахової передвищої освіти до пластичного мистецтва має розпочинатися зняттям блокування з природних реакцій, яке створює у людини соціальне середовище. Оскільки людина постійно перебуває в соціумі, поступово вона звикає приховувати свої справжні почуття і в результаті втрачає можливість їх прояву через органічну пластичну реакцію. Психофізичний тренінг, на нашу думку, дає змогу зняти ці обмеження та повернути тілу людини природність і фізичну свободу.

Сьогодні існують різні види психофізичного тренінгу, які, зі свого боку, виконують різні завдання. На думку вітчизняних дослідників [2], вони можуть бути пов'язані із формуванням умінь і навичок тренувати окремі елементи сценічної дії, розвитком акторських здібностей, навчанням саморегуляції, створенням комфортного самопочуття актора тощо. При цьому кожен психофізичний тренінг унікальний. Ефективність психофізичного тренінгу залежить, по-перше, від індивідуального підбору вправ, спрямованих на формування і розвиток певних характеристик майбутніх акторів (якостей, умінь і

навичок), по-друге, від усвідомленого, доцільного та творчого їх виконання.

Погоджуємося із В. Богатирьовим у тому, що “тренінг є неодмінною умовою самовдосконалення актора, розширення його творчого діапазону, збагачення виразних засобів” [2, 14]. З-поміж різних видів тренінгу нам імпонує саме психофізичний, спрямований на відновлення в людині природної форми експресії та підвищення ступеня впевненості в органічності власних рухів. Крім того, відбувається посилення відчуття власного тіла й одночасно виникає глибокий контакт з партнерами.

Для відновлення цілісності, єдності психофізичного апарату актора не менш важливим є вдосконалення його здатності реагувати на найменші зміни у зовнішньому світі. Це пов'язано з тим, що цілісність людини проявляється на сцені, як і в житті у формі її виразних реакцій на зміни у зовнішньому середовищі (обставини, події, дії партнерів тощо).

Метою психофізичного тренінгу для майбутніх акторів має бути така тілесна підготовка, яка б дала можливість здійснювати процес перетворення. Йдеться про втілення як у житті, так і на сцені, що передбачає природний відгук тіла на зміни у внутрішньому житті. Перевтілення передбачає ще один крок у процесі створення сценічного образу – навмисне вольове освоєння “ролі” та її внутрішнє наповнення.

Специфічною особливістю психофізичного тренінгу є те, що комплекси ритмічної гімнастики складено із вправ, які сприяють підвищенню рівня розвитку психофізичних та естетичних здібностей майбутніх акторів. Запропоновані вправи виконуються у спеціально створеній безпечній обстановці у поєднанні зі словами й ігровими елементами, що дає змогу більш повно розкрити руховий потенціал здобувачів фахової передвищої освіти, підвищити рівень їхньої мотивації до формування й розвитку пластичної культури, майстерності актора. Це пов'язано з тим, що специфіка акторської діяльності передбачає одночасне поєднання руху і мови.

У процесі дослідження встановлено, що психофізичний тренінг має відповідати рівню підготовленості здобувачів фахової передвищої освіти та бути заснований на засадах теорії навчання й виховання. Перші тренінгові заняття пропонуємо проводити у вигляді комплексів ритмічної гімнастики. Вони повинні мати адаптивний характер. Поступово, комплекси ритмічної гімнастики мають займати підготовчу та початок основної частини тренінгового заняття. На кожному такому занятті необхідно відводити час для вивчення основних програмних вправ освітньої компоненти “Пластичне виховання”.

Поступово до занять з психофізичного тренінгу додаються пластичні етюди. Зупинимося на характеристиці ознак пластичного етюду (номеру). Його треба вигадувати так, щоб через пластику тіла, рухів,

жестів, поз, міміки була виражена думка та задане почуття. Це також є одним із критеріїв оцінки рівня пластичної культури. У вибраних запропонованих обставинах студенти повинні грати не самих себе, а вигадані ними образи людей різного віку, внутрішнього складу та зовнішнього вигляду, різних професій тощо.

Існують різні види пластичних етюдів, за допомогою яких можна формувати пластичну культуру майбутніх акторів, зокрема:

1) пластичні етюди для розвитку зору (пошук вимикача у темній кімнаті зобов'язує студента знаходити відповідну пластику);

2) етюди на слух;

3) етюди на нюх;

4) етюди на дотик;

5) пластичні етюди на різноманітні людські почуття й якості (любов, ненависть, ревності, заздрість, відданість, підступність, хитрість, щирість, підлість, зрада, вірність, обов'язок тощо);

6) етюди для розвитку жестів;

7) етюди для розвитку уваги та зорової пам'яті;

8) етюди на композицію;

9) етюди на імпровізацію.

Важливо зазначити, що пластичні етюди змушують працювати уяву майбутнього актора, розвивають творчий дар, виробляють паралельно з основами акторської майстерності навички застосування законів драматургії. На етюдах здобувачі фахової передвищої освіти пізнають на практиці прийоми та методи акторської гри, тобто акторську майстерність, поняття "пластичний образ", "характер", "маска", "дія". Окрім того, розвивають уміння працювати з виконавцями, ставити чіткі й смислові завдання та добиватися їх виконання. Уся робота над пластичними етюдами проводиться під постійним контролем викладача-тренера, який спрямовує цей процес від задуму до кінцевого втілення. Ця робота ведеться від простого до складного, від простих фізичних (осмислених) дій до побудови сюжетних пластичних етюдів з чіткою графікою пластичного тексту.

Студентам на заняттях з психофізичного тренінгу необхідно відчувати й усвідомлювати значення використання м'язового комплексу, з яким вони мають справу в процесі пластичної дії у зіставленні слухових вражень (музичних) і м'язових відчуттів, напрацьовуючи при цьому м'язову пам'ять. Ці напрацювання вимагають тривалого часу і серйозного рухового (ритмічного, танцювально-пластичного) тренування м'язів, міміки обличчя і роботи всього корпусу. Такі вправи вдосконалюють поставу, зміцнюючи м'язи спини й живота. За допомогою такої гімнастики тренується увесь кістковозв'язковий апарат майбутнього актора.

У процесі дослідження ми прийшли до розуміння того, що важливим компонентом психофізичного тренінгу для майбутніх акторів є техніка імпрові-

зації. Насамперед, це техніка релаксації та усвідомлення власного тіла, більш тонкого відчуження внутрішніх сигналів, імпульсів руху, відчуття партнера, простору й часу як елементів, що створюють пластичну композицію. Імпровізація вимагає зміни мислення, особливого ставлення до свого тіла, особистої історії, внутрішніх імпульсів, які стають у якомусь сенсі, "співавторами" імпровізаційної пластичної мови.

Особливо важливе значення у процесі формування пластичної культури майбутніх фахівців спеціальності 026 Сценічне мистецтво має аналіз взаємовідносин щодо умовності пластичного мистецтва та його правдивості. У пластичних видах мистецтва зміни, порушення пропорцій, пластичне моделювання світу стає умовою його пізнання, оскільки зовнішня оболонка, життєва форма часом приховує глибинний сенс буття.

Висновки. У процесі дослідження ми прийшли до усвідомлення того факту, що психофізичний тренінг дає змогу суттєво поліпшити загальні показники фізичних якостей майбутніх акторів, силову витривалість м'язів верхнього плечового пояса, швидко-силову витривалість ніг, спеціальної координації, рівноваги, ритмічності, пластичності, загальної витривалості, гнучкості тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович О., Кудренко А. Теоретико-методологічні аспекти пластичної виразності в майстерності актора. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтва. Серія: Сценічне мистецтво.* 2020. № 3 (2). С. 165–179.

2. Богатирьов В. Психофізичний тренінг у формуванні професійної майстерності актора. URL: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1.2019.pdf#page=13>

3. Гончаренко Ю.В., Лазько А.Г. Умови формування пластичної майстерності майбутніх акторів у процесі хореографії. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* 2018. № 1 (30). С. 81–86.

4. Гончаров В.М. Оптимізація розвитку пластичної майстерності майбутніх акторів засобами сценічного руху. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* 2018. № 1 (30). С. 86–90.

5. Ігнат'єва Н.М. Тренінг у процесі занять зі сценічного руху. *Культура України.* 2022. № 76. URL: <http://ku-khsac.in.ua/article/view/261272>

6. Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України: Про затвердження стандарту фахової передвищої освіти за спеціальністю 026 "Сценічне мистецтво". № 414. від 10 червня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyshcha%20osvita/Zatverdzeni.standarty/2021/06/23/026.Stsenichne.mystetstvo.23.06.pdf>

7. Психофізичний тренінг акторської майстерності: методичні рекомендації для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. Спеціальність "Театральне мистецтво" / укладач В.В. Семенцов. Київ: Фірма ІНКОС, 2006. 36 с.

8. Старостін Ю. Акторський тренінг: його зміст та основа. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К. Карпенка-Карого*. 2016. № 19. С. 201–204.

9. Шкарабан М.М. Система виразності Франсуа Дельсарта в контексті світових сценічних мистецтв: дис. ... канд. мист-ва : 17.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2006. 201 с.

REFERENCES

1. Abramovych, O. & Kudrenko, A. (2020). Teoretyko-metodolohichni aspekty plastychnoi vyraznosti v maisternosti aktora [Theoretical and methodological aspects of plastic expressiveness in the actor's skill]. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Performing arts*. No. 3 (2). pp. 165–179. [in Ukrainian].

2. Bohatyrov, V. (2019). Psykhofizychnyi treninh u formuvanni profesiinoi maisternosti aktora [Psychophysical training in the formation of the actor's professional skills]. Available at: <http://elcat.pnu.edu.ua/docs/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1.2019.pdf#page=13> [in Ukrainian].

3. Honcharenko, Yu.V. & Lazko, A.H. (2018). Umovy formuvannya plastychnoi maisternosti maibutnikh aktoriv u protsesi khoreografii [Conditions for the formation of plastic skills of future actors in the process of choreography]. *Bulletin of Zaporizhzhya National University. Pedagogical sciences*. No. 1 (30). pp. 81–86. [in Ukrainian].

4. Honcharov, V.M. (2018). Optymizatsiia rozvytku plastychnoi maisternosti maibutnikh aktoriv zasobamy stsenichnoho rukhu [Optimizing the development of plastic skill of future actors by means of stage movement]. *Bulletin of Zaporizhzhya*

National University. Pedagogical sciences. No. 1 (30). pp. 86–90. [in Ukrainian].

5. Ihnatieva, N.M. (2022). Treninh u protsesi zaniat zi stsenichnoho rukhu [Training during stage movement classes]. *Culture of Ukraine*. No. 76. Available at: <http://ku-khsac.in.ua/article/view/261272> [in Ukrainian].

6. Nakaz Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy (2021). Pro zatverdzhennia standartu fakhovoi peredvyshchoi osvity za spetsialnistiu 026 "Stsenichne mystetstvo" [About the approval of the standard of professional preliminary education in the specialty 026 "Scenic Art"]. No. 414. June 2021. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyshcha%20osvita/Zatverdzeni.standarty/2021/06/23/026.Stsenichne.mystetstvo.23.06.pdf> [in Ukrainian].

7. Sementsov, V.V. (2006). Psykhofizychnyi treninh aktorskoї maisternosti: Metodichni rekomendatsii dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv kultury i mystetstv I–II rivniv akredytatsii. Spetsialnist "Teatralne mystetstvo" [Psychophysical training of acting skills: Methodological recommendations for higher educational institutions of culture and arts of I–II levels of accreditation. Specialty "Theatrical Art"]. Kyiv, 36 p. [in Ukrainian].

8. Starostin, Yu. (2016). Aktorskyi treninh: yoho зміст ta osnova [Actor training: its content and basis]. *Scientific bulletin of the Kyiv National University of Theater, Cinema and Television named after I.K. Karpenko-Karyi*. No. 19. pp. 201–204. [in Ukrainian].

9. Shkaraban, M.M. (2006). Systema vyraznosti Fransua Delsarta v konteksti svitovykh stsenichnykh mystetstv [Francois Delsart's expressive system in the context of world performing arts]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 201 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2024

"Бути простим – це найкраще у світі".

Гілберт Кім Честертон
англійський письменник, філософ

"Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий".

Григорій Сковорода
український філософ, педагог

"Кожний новий крок на шляху прогресу дає нову надію і пов'язаний із подоланням нових труднощів".

Клод Леві-Строс
французький антрополог, етнограф, соціолог і культуролог

"Секрет майстерності в тому, що секрету немає, є просто-напросто талант".

Ірина Вільде
українська письменниця

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ ДО ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК [378.147:37.011.3-051:784]:39:316.7:005.336.2-043.83(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298591>

Тетяна Атрощенко, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету
Ольга Хижна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри музичного мистецтва Мукачівського державного університету

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ ДО ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті проаналізовано проблему формування змісту підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 025 Музичне мистецтво. З'ясовано сутність понять "культура" й "етнокультура". Зосереджено увагу на залежності вилучення терміна "етнокультура" від значення лексеми "етно". Наголошено, що інтеграція етнокультурного змісту в освітні компоненти фахової підготовки майбутнього фахівця спеціальності 025 Музичне мистецтво уможливує ефективність формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу. Представлено практичний поради́к для розширення спектру методологічної та практичної обізнаності з формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки.

Ключові слова: етнокультурна; етнокультурна компетентність; зміст освіти; майбутні викладачі вокалу; освітньо-професійна програма; цифрова компетентність; освітнє середовище закладу освіти; духовні цінності.

Лит. 10.

Tetiana Atroshchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy of Preschool, Primary Education and Educational Management Department, Mukachevo State University
Olga Khyzhna, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of Musical Art Department, Mukachevo State University

PRESERVICE VOCAL TEACHERS' TRAINING TO DEVELOP ETHNO-CULTURAL COMPETENCE

The article analyses why ethno-cultural competence is essential for preservice vocal teachers. It is substantiated by the requirements outlined in the Higher Education Act (Ukraine, 2014), Education Act (Ukraine, 2017). They request that the higher education institutions in Ukraine ensure that Ukrainian national ethnic culture is preserved and passed on to the future generations. The importance and the priority of national culture are emphasized by the current state of war in which Ukraine has been since February 24, 2022. At this momentum, the national strategy of educating young people must be based on Ukrainian's culture and values. The modern context in which preservice vocal teachers' training takes place requires changes in the content to empower ethnocultural competence, focusing on Ukraine's national values, traditions, cultural heritage, and historical memory. The article analyses the content potential in the masters' Music Art program regarding the preservice vocal teachers' ethno-cultural competence. One of the pedagogical conditions ensuring quality results is the integration of ethnocultural content into the Musical Art program subjects. It could be done by integrating the ethnocultural issues into the mandatory and optional courses subject matter or by introducing new courses solely covering the ethnocultural issues.

To provide effective ethnocultural competence training to students of 025 Music Art major a practical guide was developed. It provides support in teaching preservice vocal teachers to develop the ethnocultural competence and to become competent in issues related to Ukraine's culture, ethnocultural values, ethnocultural knowledge as well as the world's culture. Thus, the master courses including of Professional Teaching Methodology in Institutions of Higher Education (special musical instrument, vocals, choral disciplines), Music culture of Transcarpathia, Contemporary Music, Music Improvisation, and Field Practice were supplemented by the material on ethnocultural issues.

It was also argued that since the creation of high-quality educational content depends on the teacher, in the modern digital environment, the quality of educational content depends on the preservice teacher's digital literacy. Student-teacher interaction and cooperation depend on the teacher's digital competence level. Digital technologies are likely to be a means of involving students into innovative and creative activities thus ensuring professional and personal self-expression and self-realization. Digital art is considered the most effective means of renewing the creativity and innovation.

It is also necessary to modernize the higher education institution environment and create an ethnocultural atmosphere that empowers students, instills national and patriotic spirit in students, and reinforces spiritual and moral values.

Keywords: ethnoculture; ethnocultural competence; program content; preservice vocal teachers; master's program; digital competence; HEI environment; moral values.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення помітно зростає зацікавлення проблемами формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів загалом і викладачів вокалу зокрема. Необхідність посилення уваги до етнокультурної компоненти у змісті фахової підготовки майбутніх педагогів у галузі музичного мистецтва зумовлена вимогами законів України “Про вищу освіту” (2014), “Про освіту” (2017), що декларують формування високих духовних запитів і музичних смаків через збереження національної етнічної культури народу України як одне з основних завдань в організації освітнього процесу закладу вищої освіти. Пріоритетність національно-етнічних культурних інтересів аргументована сучасним воєнним станом, у якому Україна перебуває з 24 лютого 2022 р. На цьому етапі характерною стає тенденція до переосмислення національної стратегії виховання молоді на основі здобутків національної української культури. Сучасний контекст, у якому відбувається фахова підготовка майбутніх викладачів вокалу, потребує змін у змісті підготовки для актуалізації етнокультурної компетентності, що уможливило вивчення національних цінностей, традицій, культурного надбання, історичної пам’яті українського народу. Ґрунтовного студіювання потребують теоретичні й практичні підходи до розроблення змісту освітнього процесу, що забезпечує формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу, а також методів навчання, які дають змогу досягнути результату – готовності майбутнього викладача вокалу до професійної діяльності в умовах загострення національно-визвольної боротьби українського народу від російських загарбників.

Аналіз останніх досліджень. Феномен етнокультурної компетентності постає предметом вивчення у працях багатьох вітчизняних науковців. Теоретичні засади формування етнокультурної компетентності описують Г. Лозко, Л. Маєвська, Е. Мілованова, О. Нестеренко, А. Осадчук, О. Отич, Т. Поштарьова, Л. Соляр. Особливості формування етнокультурної компетентності студіюють О. Березюк, О. Будник, Г. Вишневська, О. Гуренко, В. Кириченко, Л. Коваль. Загальні проблеми вдосконалення змісту педагогічної освіти відображено у дослідженнях І. Беґа, І. Зязюна, Н. Лисенко, М. Клепар, В. Кременя, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, О. Соколової, А. Растригіної. Формування самосвідомості та національної ідентичності молоді через етнокультурну спадщину аналізують С. Борисова, Г. Волков, О. Красовська, Л. Паламарчук, В. Струманський та ін.

Мета статті – аналіз змісту підготовки майбутніх викладачів вокалу в контексті формування етнокультурної компетентності на прикладі освітньо-професійної програми для другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво.

Виклад основного матеріалу. Необхідність формування етнокультурної компетентності у здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 025 Музичне мистецтво аргументована особливістю феномену культури. Багатогранність і динамічність, мінливість і змінність культури, етнокультури потребують постійного вивчення. О. Березюк пропонує доповнити етапи формування етнокультурної компетентності, описані Н. Лисенко [5], ще одним етапом, який охоплює час здобуття професійної освіти, професійне становлення та зростання особистості [1]. У сучасних умовах, з огляду на концепцію навчання протягом життя, на етапі навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти вік здобувачів може бути різним – від 18 до 60 років (умовно), тому фактично процес формування ЕКК триває постійно.

Для аналізу потенціалу освітньо-професійної програми за спеціальністю 025 Музичне мистецтво щодо формування етнокультурної компетентності варто насамперед з’ясувати сутність поняття “етнокультура”. Термін походить від концепту “культура”, виконує засадничу функцію для вивчення низки педагогічних категорій, що ґрунтовані на лексемі “етно”: “етнопедагогіка”, “етнопедагогічна компетентність”, “етнокультурне середовище”, “етнокультурна ідентичність”, “етнокультурна компетентність”. Термін “етнічна культура” відображає особливості певного етносу – “народу” грецькою мовою, де люди мають спільний біологічний складник, мову, культуру, територію (батьківщину), прагнення до творення держави. У широкому розумінні поняття “етнос” можна позначити еволюційним ланцюжком від появи роду до становлення нації: рід → плем’я → союз племен → народність → народ → нація. Усі етапи віддзеркалюють своєрідні стадії розвитку культури етносу. Витлумачення терміна “етнокультура” залежить від семантики лексеми “етно”. Результатом еволюційного процесу етносу є нація у формі свідомого населення окремої держави. Під впливом інтеграційних і міграційних процесів територіальна, мовна й економічна єдність можуть втрачати провідне значення, що, власне, відбувається в Україні. Для об’єднання нації домінуючими стають національна самосвідомість, риси національної психології та характеру, відданість національним символам, традиціям і цінностям. У цьому контексті формування етнокультурної компетентності слугує дієвим механізмом об’єднання і розвитку нації. Розвиток національної культури залежить від здатності нації творити, використовувати створені зразки національної культури й поширювати їх.

З огляду на взаємозумовленість ступеня навченості особистості й обсягів засвоєного змісту культури, однією з педагогічних умов, що забезпечує ефективність формування ЕКК майбутнього викладача вокалу, є інтеграція етнокультурного змісту в

освітні компоненти фахової підготовки майбутнього фахівця спеціальності 025 Музичне мистецтво. На значущості етнокультурного змісту фахової підготовки майбутніх фахівців галузі мистецтва наголошували багато вітчизняних учених. Зокрема, О. Хоружа акцентує спрямованість змісту освіти на збереження етнокультурної ідентичності через заохочення до рідної мови та культури з одночасним засвоєнням цінностей світової культури для формування національної ідентичності [9]. Л. Маєвська зосереджує увагу на необхідності “цілеспрямованого формування суб’єктивної позиції носія етнокультури, розвитку потреби у взаємодії з ним у педагогічному просторі етносу” [6, 334–342]. М. Клепар уважає, що ідентифікація і самоактуалізація особистості ґрунтовані на наповненні змісту розвитку гуманістичного світоглядного виховання знаннями про людину та суспільство [4]. Формування етнічної самосвідомості, почуття національної самосвідомості, патріотизму, розвиток творчих здібностей, усвідомлення ролі власного народу у світовій культурі відбуваються через аналіз засобів національної культури [3].

Вивчення змісту фахової підготовки майбутнього викладача вокалу потребує уваги до виокремлених О. Хоружою функцій етнокультурної освіти: трансляційної, диференційної, розвивальної, інтегративної, виховної [9]. Крім того, етнокультурні знання сприяють національній ідентифікації особистості, виховують патріотизм, національну гідність і низку інших чеснот [8]. Реалізація педагогічно-фахового потенціалу етнокультурної підготовки майбутніх викладачів вокалу передбачає розширення етнокультурного змісту обов’язкових і вибіркових освітніх компонентів, уведення до змісту підготовки нових освітніх компонентів етнокультурного змісту освітньо-професійної програми для другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 025 Музичне мистецтво.

Для ефективного формування у майбутніх викладачів вокалу закладів вищої освіти етнокультурної компетентності, а також для розширення спектру методологічної і практичної обізнаності як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів, розроблено практичний poradnik “Методичне забезпечення процесу формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу у процесі фахової підготовки: для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво” [2]. Нові виклики й суперечності, що постають у нинішньому суспільстві серед різних етнічних груп, формують потребу в підготовці компетентних фахівців, які в майбутньому працюватимуть у закладах вищої освіти. Варто сфокусувати увагу передовсім на професійному рівні сформованості у здобувачів спеціальності 025 Музичне мистецтво етнокультурної компетентності. В умовах

російсько-української війни потрібно, щоб у закладах вищої освіти працювали такі фахівці, які володіють ґрунтовними знаннями, мають сформовану систему професійних цінностей і норм поведінки, мотиваційну, когнітивну, операційну й рефлексивну основу для якісної фахової підготовки, реалізації професійних обов’язків і функцій.

У виданні викладено методичні основи формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки, що будуть корисні для вдосконалення професійної готовності до майбутньої фахової діяльності у стінах закладів вищої освіти. У запропонованій навчально-методичній розвідці присутню увагу звернено на практичні шляхи використання методологічних інтегративних технологій у підготовці фахівців для роботи в закладах вищої освіти.

Етнокультурні цінності, етнокультурні знання про зразки світової і національної культури засвоюють у процесі опанування таких навчальних курсів, як “Виконавська підготовка за фахом”, “Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (спеціальний музичний інструмент, вокал, хорові дисципліни)”, “Музична культура Закарпаття”, “Сучасна музика”, “Музична імпровізація”, “Практикум за кваліфікацією: Оркестровий клас / Хоровий клас / Клас камерного ансамблю”, завдяки розширенню частки етнокультурних елементів у їхньому змісті. Зокрема, у межах дисципліни “Виконавська підготовка за фахом” запропоновано тему заняття “Основи формування вокального репертуару в процесі порівняльного аналізу різних виконавських інтерпретацій”. Мета заняття полягає в аналізі національної ідентичності культури через репертуар вокальних творів, а також у формуванні музично-естетичних смаків і духовному збагаченні особистості. Для розгляду рекомендовано українську народну пісню “Чом ти не прийшов”, авторську пісню “Києве мій” (слова і музика І. Шамо), українську народну пісню “Я не буду каву пила” в обробленні В. Майчика, арію Одарки з III дії “Порадоньки” – “Нема мені порадоньки”, авторську пісню “Я піду в далекі гори” (слова і музика В. Івасюка). Працюючи над змістовим аналізом творів, педагог обґрунтовує значущість відібраних зразків (найвідоміші твори в українській фольклорній і авторській творчості), пояснює мотиви твору, наголошує на особливостях поліінтерпретаційної гами та музичних адаптацій, що увиразнюють гармонію.

Робота над художнім змістом вокального твору в процесі формування образу під час його виконання, над драматургією вокального твору та його характерними особливостями (звукотенією, динамікою, інтонацією, характером твору, декламацією) пронизані насиченими етнокультурними особливостями й тонкощами. Оспівування краси, любові до рідного краю, місцевості, народу, використані

традиційні для українського фольклору описи вроди (“карі очі, чорні брови”), наявність діалектизмів і символіки, що яскраво виражена в ключових словах (“вітер” – зміни, рух; “гори” – досягнення, часто отримані завдяки зусиллям, а не просто через те, що пощастило; “сади” – родинний затишок; “цвітуть сади” – родина, яка починається зі щирої та справжньої любові; “символічні кольори” – “блакитний світ” символізує не те, який вигляд має земля з космосу, а чистоту намірів), посилюють інтерес до української культури.

Усвідомлюючи складність питань, що стосуються формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки, автори не претендують на повноту їх висвітлення. Практичний poradnik має пробний характер. Певні позиції, продемонстровані у навчально-методичному виданні, вирізняються дискусійним характером, тому автори відкриті до конструктивної критики, porad читачів та до коригування.

Фокусу уваги потребує розроблення змісту професійної підготовки в умовах дистанційного та змішаного навчання. Створення якісного навчального контенту залежить від викладача, тому в сучасному цифровому середовищі на якість змісту освіти впливає цифрова грамотність майбутнього педагога [7, 95]. Рівень сформованості цифрової компетентності викладача позначається на ефективності взаємодії і творчій співпраці в освітньому процесі. Аналізуючи шляхи забезпечення ефективності функціонування мистецького освітнього простору закладу вищої освіти, А. Растрігіна наголошує на необхідності звернення до цифрових технологій як до засобу залучення майбутніх фахівців до інноваційно-творчої діяльності та способу професійно-особистісного самовираження й самореалізації. Запропоновано активно використовувати цифрове мистецтво (“digital art”), що є складником більш широкого напрямку – нового медійного мистецтва (“new media art”), яке вважають найефективнішим засобом оновлення інноваційно-творчої діяльності фахівців мистецького спрямування [10, 37].

Формування етнокультурної компетентності потребує модернізації освітнього середовища закладу вищої освіти. Здатність закладу вищої освіти створити етнокультурне виховне середовище вможливає реалізацію завдань національно-патріотичної освіти здобувачів молоді. Заклад вищої освіти повинен стати основним осередком формування етнокультурної компетентності майбутніх фахівців, забезпечити етнокультурне самовизначення, бути джерелом об’єктивних знань та уявлень про українську культуру, духовно-моральні цінності й ментальні особливості української нації.

Висновки. У статті проаналізовано проблему формування змісту підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю

025 Музичне мистецтво. З’ясовано сутність понять “культура” й “етнокультура”, наголошено на залежності витлумачення терміна “етнокультура” від значення лексеми “етно”. Обґрунтовано, що інтеграція етнокультурного змісту в освітні компоненти фахової підготовки майбутнього фахівця спеціальності 025 Музичне мистецтво уможливило ефективність формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу. Представлено практичний poradnik для розширення спектру методологічної та практичної обізнаності щодо формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки. Доведено значущість цифрової компетентності для розроблення освітнього контенту. Порушена у статті проблема засвідчує необхідність подальшого дослідження особливостей формування змісту мистецької освіти в зарубіжних закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березюк О.С. Формування етнокультурної компетентності особистості в системі професійного навчання. *Проблеми освіти* : наук.-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 37–41.
2. Бондар Т.І., Симонян В.В. Методичне забезпечення процесу формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу у процесі фахової підготовки : практичний poradnik для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво. Мукачево : МДУ, 2023. 82 с.
3. Вишнеvsька Г.П. Формування етнокультурних компетентностей керівників закладів загальної середньої освіти. *Вісник післядипломної освіти. Серія “Педагогічні науки”*. 2023. Вип. 25 (54). С. 73–85.
4. Клепар М.В., Потапчук Т.В., Чинчой О.О., Нич О.Б. Розвиток гуманістичного світогляду молодших школярів у позашкільній діяльності. *Гірська школа Українських Карпат*. 2022. № 26. С. 124–128.
5. Лисенко Н.В. Українська етнопедогогіка : навчально-методичний посібник / за ред. акад. В. Кононенка. Івано-Франківськ, 2005. 508 с.
6. Маєvsька Л.М. Модель підготовки майбутнього учителя до етнокультурного виховання школярів. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : збірник наукових праць НМетАУ. Кривий Ріг, 2004. С. 334–342.
7. Собченко Т.М. Використання цифрових сервісів та інструментів у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2022. Вип. 2 (7). С. 96–100.
8. Соколова О.В. Інтеграція мистецьких знань у контексті етно та полікультурної освіти майбутніх учителів музичного мистецтва. *Інтегральна система мистецької освіти: етнокультурний напрям розвитку здібностей творчої особистості* : колективна монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. С. 84–106.
9. Хоружа О.В. Методичні засади формування етнопедогогічного мислення майбутнього вчителя музики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 258 с.

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВОКАЛУ
ДО ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

10. Растрюгіна А.М. Інтеграція цифрових технологій у мистецький освітній простір ВНЗ. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки* / ред. кол. В.Ф. Черкасов та ін. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. Вип. 163. С. 32–38.

REFERENCES

1. Berezyuk, O.S. (2015). Formuvannya etnokulturnoi kompetentnosti osobystosti v systemi profesiynoho navchannya [Formation of ethnocultural competence of the individual in the professional training system]. *Problems of education: science and method. coll.* Institute of Innovative Technologies and Content of Education of the Ministry of Education and Culture of Ukraine. Kyiv, Issue 85, pp. 37–41. [in Ukrainian].

2. Bondar, T.I. & Symonin, V.V. (2023). Metoduchne zabezpechennia protsesu formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti vykladacha vokalu u protsesi fakhovoi pidhotovky: praktychnyi poradyk dlia zdobuvachiv drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 025 Muzychno mystetstvo [Methodical support of the process of formation of the ethnocultural competence of the future vocal teacher in the process of professional training: a practical advisor for applicants of the second (master's) level of higher education, specialty 025 Musical art]. *Mukachewo*, 82 p. [in Ukrainian].

3. Vyshnevska, H.P. (2023). Formuvannya etnokulturnykh kompetentnostey kerivnykiv zakladiv zahalnoi serednoyi osvity [Formation of ethnocultural competences of heads of general secondary education institutions]. *Bulletin of Postgraduate education*. Issue 25 (54), pp. 73–85. [in Ukrainian].

4. Klepar, M.V., Potapchuk, T.V., Chinchoi, O.O. & Nych, O.B. (2022). Rozvytok humanistychnoho svitohlyadu molodshykh shkoliariv u pozashkilniy diyalnosti [Development of a humanistic worldview of younger schoolchildren in extracurricular activities]. *Mountain School of the Ukrainian Carpathians*. No. 26, pp. 124–128. [in Ukrainian].

5. Lysenko, N.V. (2005). *Ukrayinska etnopedahohika: navchalno-metodychnyy posibnyk* [Ukrainian ethnopedagogy: Educational and methodological guide]. (Ed.). V. Kononenko. Ivano-Frankivsk, 508 p. [in Ukrainian].

6. Majevska, L.M. (2004). Model pidhotovky maybutnoho uchytelya do etnokulturnoho vykhovannia shkoliariv [A model of training a future teacher for ethno-cultural education of schoolchildren]. *Theory and teaching methods of fundamental disciplines in higher school: a collection of scientific papers*. Kryvyi Rih, pp. 334–342. [in Ukrainian].

7. Sobchenko, T.M. (2022). Vykorystannya tsyfrovyykh servisiv ta instrumentiv u protsesi profesiynoi pidhotovky maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [The use of digital services and tools in the process of professional training of future music teachers]. *Scientific journal of the Khortytsk National Academy*. No. 2 (7), pp. 96–100. [in Ukrainian].

8. Sokolova, O.V. (2021). Intehratsiya mystetskykh znan u konteksti etno ta polikulturnoyi osvity maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva. [Integration of artistic knowledge in the context of ethnic and multicultural education of future music teachers]. *Integral system of art education: ethnocultural direction of development of creative personality abilities: collective monograph*. pp. 84–106. [in Ukrainian].

9. Horuzha, O.V. (2010). *Metodychni zasady formuvannia etnopedahohichnoho myslennya maybutnoho vchytelya muzyky* [Methodological principles of the formation of ethnopedagogical thinking of the future music teacher]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 258 p. [in Ukrainian].

10. Rastrygina, A.M. (2018). Intehratsiya tsyfrovyykh tekhnolohiy u mystetskyi osvitniy prostir VNZ [Integration of digital technologies in the artistic educational space of universities]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*. (Ed.). V.F. Cherkasov et al. Kropyvnytskyi, pp. 32–38. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

“Духовний розвиток, духовне виховання людини, зокрема і народу взагалі, здійснюється не лише школою, а кількома великими вихователями: природою, життям, наукою і релігією”.

*Костянтин Ушинський
український педагог*

“Ніхто не зможе побудувати для Вас міст, на якому Ви повинні перетнути потік життя, ніхто, крім Вас самих”.

*Фрідріх Ніцше
німецький філософ*

“Жодне бажання не дається тобі окремо від сили, що дозволяє його здійснити”.

*Річард Дейвіс Бах
американський письменник*

**СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ “ОСВІТА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА”**

УДК 378.091.31*06:37.035:39(=161.2)]316.61-053.81
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.296661>

Тарас Паска, доктор філософії, асистент кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

**СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ “ОСВІТА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА”**

У статті висвітлено можливості сучасних освітніх технологій як засобу етнічної соціалізації студентської молоді у процесі реалізації міжнародного проєкту “Освіта і культурна спадщина”. Проєкт було започатковано науковцями Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Республіка Польща). Проаналізовано експериментальне дослідження результативності впровадження гуртучинознавства як регіонального етнографічного компонента в освітній процес ЗВО, метою якого було виявлення рівня обізнаності студентів із гуртучською етнокультурною спадщиною та вдосконалення підготовки майбутніх педагогів до етнічної соціалізації у процесі вивчення дисциплін загального і професійного циклів.

Ключові слова: сучасні освітні технології; етнічна соціалізація; проєкт; проєктна діяльність; глобалізація освіти; гуртучинознавство; етнопедagogіка; освітній процес; національна освіта; заклад вищої освіти.

Табл. 1. Літ. 8.

Taras Paska, Doctor of Sciences (Philosophy), Assistant of the Bohdan Stuparyk
Pedagogy and Educational Management Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AS A MEANS
OF ETHNIC SOCIALIZATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF IMPLEMENTATION
OF THE INTERNATIONAL PROJECT “EDUCATION AND CULTURAL HERITAGE”**

The article highlights the experience of international project activities of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University in the conditions of globalization of education and new requirements for the structure and quality of specialist training, taking into account international practice. It is emphasized that the reform of the system of higher education in Ukraine in the conditions of global challenges and a full-scale russian-Ukrainian war is aimed at the deep and comprehensive mastering by students of the best achievements of past generations for the formation of national consciousness and identity, respect for the ethno-cultural heritage of the native people, patriotism, readiness to defend the Motherland from enemies.

The possibilities of modern educational technologies as a means of ethnic socialization of student youth in the process of implementation of the international project “Education and cultural heritage” were revealed. The project was initiated by scientists of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine) and Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Republic of Poland). An experimental study of the effectiveness of the introduction of Hutsul studies as a regional ethnographic component in the educational process of higher education institutions of the Carpathian region was analyzed, the purpose of which was to identify the level of awareness of students of pedagogical specialties with the Hutsul ethno-cultural heritage and to improve the training of future teachers for ethnic socialization in the process of studying the disciplines of general and professional cycles. It was concluded that the preparation of students for ethnosocializing practice should have a systemic nature and a comprehensive approach.

Attention is focused on such promising areas of research on the problem of ethnic socialization of student youth as the activation of scientific research on the results of the introduction of a regional ethnographic component into the educational process of higher education institutions of various ethnographic regions of Ukraine and the development of new international projects and programs for the study and popularization of ethnocultural heritage, ethnopedagogy, museum pedagogy, and intercultural communication.

Keywords: modern educational technologies; ethnic socialization; project; project activity; globalization of education; Hutsul studies; ethnopedagogy; educational process; national education; institution of higher education.

Постановка проблеми. Реформування системи вищої освіти в Україні в умовах глобальних викликів та повномасштабної російсько-української війни спрямоване на глибоке і всебічне опанування студентами кращих здобутків минулих поколінь задля формування національної свідомості та ідентичності, поваги до етнокультурної спадщини рідного народу, патріо-

тизму, готовності захищати свою Батьківщину від ворогів. Відтак перед вищою освітою постає завдання активізації використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі засобами сучасних інноваційних освітніх технологій з використанням міжнародного досвіду, зокрема, у процесі реалізації українсько-польського проєкту “Освіта і культурна спадщина”.

Феномен української культури визначений синтезом культурної самобутності етнографічних груп, які утворюють українську націю. Однією з таких етноспільнот є гуцули, які проживають у найвищій частині Українських Карпат на території Галичини, Буковини і Закарпаття. Реалізація завдань з етнізації вищої освіти, обґрунтування педагогічного потенціалу гуцульської етнокультури та її місця у процесі фахової підготовки здобувачів вищої освіти вимагає визначення критеріїв та показників готовності студентів до етнічної соціалізації. Тому проблема дослідження сприятливих освітньо-педагогічних умов, які забезпечують інтеграцію головних елементів гуцульської етнокультури в освітню практику закладів вищої освіти (ЗВО) зумовила проведення в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (ПНУ ім. В. Стефаника) у 2023 р. експериментального дослідження “Роль гуцульської етнокультури в освітньому процесі ЗВО”. Його результати допомогли вдосконалити методику ознайомлення студентів з різними аспектами гуцульської етнокультури в процесі вивчення дисциплін загального і професійного циклів.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Варто підкреслити, що в останні десятиліття питання вдосконалення професійної етнопедagogічної підготовки здобувачів вищої освіти Карпатського регіону з допомогою сучасних освітніх технологій у процесі проєктної діяльності привернули увагу таких науковців, як О. Березюк, Т. Близнюк, О. Будник, І. Єгорова, О. Кіліченко, О. Кондур, Н. Лисенко, Н. Луцан, С. Мартиненко, Г. Михайлишин, М. Оліяр, О. Поясик, Л. Прокопів, С. Романюк, О. Русакова, Н. Салига, В. Стинська, А. Струк, О. Цюняк, М. Чепіль, С. Яців та ін.

Проблеми теорії та практики сучасного гуцульщинознавства, впливу гірського середовища на розвиток і формування особистості молодого покоління, особливості виховного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини розглядали у своїх працях Г. Білавич, А. Григорук, В. Грещук, О. Джус, І. Зеленчук, М. Лаврук, В. Лаппо, П. Лосюк, І. Пелипейко, П. Сіреджук, Р. Скульський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, В. Химинець, В. Хруц, І. Червінська, П. Шкрібляк та ін.

Метою статті є дослідження можливостей сучасних освітніх технологій у процесі етнічної соціалізації студентської молоді Карпатського регіону під час реалізації українсько-польського проєкту “Освіта і культурна спадщина”.

Виклад основного матеріалу. Стратегія сучасної вищої освіти в Україні ставить нові вимоги до структури і якості підготовки спеціалістів із врахуванням міжнародного досвіду. Глобалізація освіти неможлива без вивчення проблеми впровадження у навчальний процес сучасних освітніх технологій у провідних ЗВО Європи і світу. З цієї метою упро-

довж останніх років у ПНУ ім. В. Стефаника реалізуються десятки цікавих і суспільно необхідних міжнародних проєктів, які виділяються актуальністю й практичною спрямованістю.

У лютому 2023 р. налагоджено наукову співпрацю між кафедрою педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика ПНУ ім. В. Стефаника та кафедрою нематеріальної культурної спадщини Інституту наук про культуру Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (УМКС), започатковано спільний освітньо-науковий проєкт “Освіта і культурна спадщина”. Його мета – розширення міжнародної співпраці, обмін досвідом, обговорення актуальних питань освіти та культурної спадщини у контексті сучасних глобальних викликів.

Підкреслимо, що упродовж тривалого часу викладачі кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, створеної у 2006 р., працюють над колективною темою “Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання у системі безперервної освіти”. Останніми роками в рамках цієї теми видано низку монографій, підручників і навчальних посібників.

Відзначимо, що Інститут наук про культуру Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні був створений у 2004 р. на базі кафедри культурології. Зараз у його структурі функціонують чотири кафедри: нематеріальної культурної спадщини; єврейської культури та історії; інформаційної та цифрової культури; аудіовізуальної культури та мистецтвознавства. Дослідження науковців Інституту охоплюють широкий спектр освітньо-культурних дисциплін, зокрема, сфери культурознавства, культурної спадщини, фольклористики, анімації мистецтва, етнології, музейної педагогіки та міжкультурної комунікації.

У червні 2023 р. спільними зусиллями науковців названих університетів проведено міжнародний науковий семінар “Освіта і культурна спадщина в умовах глобальних викликів”, який став першим спільним заходом. Учасники семінару обговорили проблеми культурологічного підходу до розвитку Карпатського регіону, ролі і значення регіонального етнографічного компонента в системі освіти і виховання сучасної молоді, особливостей діяльності закладів вищої освіти в умовах воєнного стану, архівування та документування народної культури на українсько-польському пограниччі, національних освітніх цінностей [5].

Важливо підкреслити, що в рамках проєкту “Освіта і культурна спадщина” нами проведено експериментальне дослідження результативності впровадження гуцульщинознавства як регіонального етнографічного компонента в освітній процес ЗВО. З огляду на це зауважимо, що після проголошення незалежності України у Карпатському регіоні зародився активний освітній рух, який мав на меті відродження гуцульської школи, упровадження ідей

**СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ “ОСВІТА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА”**

гуцульщинознавства в освітній процес. З цією метою було засновано науково-методичне об'єднання Гуцульська освітянська рада, організовано науково-дослідну лабораторію “Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство” НАПН України та Філію “Гуцульщина” Інституту українознавства МОН України, підготовлено навчальні програми з гуцульщинознавства, видано серію навчально-методичних посібників “Бібліотека гуцульської школи” [4; 7].

Українські науковці обґрунтували теоретико-методологічні та концептуальні основи гуцульщинознавства – нового наукового напрямку і навчального предмету, який містить систему знань про український етнографічний регіон – Гуцульщину. Впродовж трьох останніх десятиліть сформувалися такі напрями досліджень гуцульщинознавства: педагогічний, історико-краєзнавчий, природничо-географічний, фольклорно-етнографічний, літературний, культурно-мистецький [6]. Розвиток гуцульщинознавства значною мірою забезпечив демонтаж пережитків радянської системи освіти, дерусифікацію регіону, сприяв утвердженню національної системи виховання, етнопедagogічних цінностей. Погоджуємося з висновком дослідниці А. Григоруку, що обрядово-звичаєва культура мешканців Гуцульщини, “маючи потужний національно-патріотичний потенціал, заслуговує на вивчення й використання в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, фахових навчальних закладів з підготовки педагогічних, мистецьких, філологічних, журналістських кадрів” [2, 7]. Науковці О. Березюк, В. Стинська підкреслюють, що етнологічна підготовка характеризує “культурологічне світобачення особистості, вміння сприймати відображення реальності в народному мистецтві, готовність до самовдосконалення відповідно до опанування народними традиціями, до рис національного характеру” [1, 37]. Дослідниця Н. Чубінська стверджує, що “повноцінне функціонування суспільства та освіти у ньому передбачає розширення рівня духовної, культурної, економічної, політичної та соціальної свободи особистості...” [8, 52].

Мета експериментального дослідження полягала у тому, щоб: виявити рівень обізнаності студентів щодо можливостей використання гуцульської етнокультури в освітньому процесі; модернізувати методiku їх ознайомлення з різними аспектами матеріальної й духовної культури Гуцульщини у процесі вивчення дисциплін загального і професійного циклів; з'ясувати способи вдосконалення підготовки здобувачів вищої освіти до етнічної соціалізації.

Для розв'язання завдань експериментального дослідження нами використано метод анкетування, яким були охоплені 64 студенти освітнього рівня “магістр”, що навчаються на педагогічному факультеті та факультеті історії, політології і міжнародних відносин ПНУ ім. В. Стефаника. Запропонована ан-

кета на тему “Роль гуцульської етнокультури в освітньому процесі ЗВО” містила 17 запитань, серед яких були прямі закриті та запитання, що стимулювали до висловлювання власних пропозицій, зауважень, думок щодо вивчення та впровадження гуцульської етнокультурної спадщини в освітній процес. У процесі дослідження нами використано “Модель готовності спеціаліста до етносоціалізуючої практики” та методiku етнокультурної підготовки майбутніх вчителів гірських шкіл, обґрунтовану науковицею В. Лаппо [3].

Кількісні результати анкетування засвідчили факт високого рівня національної самосвідомості та гордості серед здобувачів вищої освіти. Відчуття гордості за приналежність до свого етносу відчують 97 % опитаних респондентів.

Відповіді на запитання про визначальні чинники формування етнічної самосвідомості молоді засвідчують, що найбільше студентів (53 %) надають перевагу вихованню в родині; 16 % – навчально-виховному процесу в освітньому закладі; 13 % – знайомству з художньою літературою; 6 % – використанню різноманітних Інтернет-ресурсів; 3 % – спілкуванню з авторитетними людьми; 3 % – ознайомленню з науково-публіцистичною літературою; 3 % – використанню засобів масової інформації; 3 % – фактору проживання в сільській місцевості.

Особливий інтерес становить думка здобувачів освіти щодо оцінки своєї обізнаності у сфері народознавства, зокрема, традицій і звичаїв рідного народу та дотримання їх в особистому житті. Дуже добре обізнаними вважають себе 38 % респондентів; частково обізнаними – 63 %. У ході експериментального дослідження важливо було з'ясувати також, чи дотримуються студенти традицій і звичаїв свого народу в особистому житті. На відповідне запитання анкети ствердно відповіли усі 100 % респондентів. Серед них 38 % відповіли, що постійно дотримуються і поважають традиційно-звичаєву культуру українського народу в особистому житті, а 63 % роблять це час від часу, що свідчить про відсутність цілісного усвідомлення важливості такої діяльності та поведінки в опитаних студентів.

Певний інтерес викликають відповіді на питання про етнічну приналежність гуцульської спільноти, що проживає в Карпатському регіоні України. Переважна більшість опитаних – 75 % правильно вказали, що гуцули – це одна з етнографічних груп українського народу, однак 25 % не змогли дати правильну відповідь на поставлене запитання. Зокрема, 9 % вважають гуцулів окремим етносом, 3 % – національною меншиною, а для 13 % було важко відповісти на це запитання.

Відповіді на наступний блок запитань анкети дали змогу виявити окремі проблеми, пов'язані з ознайомленням майбутніх педагогів з різними аспектами гуцульської етнокультури в процесі вивчення

**СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ “ОСВІТА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА”**

дисциплін загального і професійного циклів. 56 % респондентів зазначили, що знайомилися з етнокультурною спадщиною Гуцульщини при вивченні окремих навчальних дисциплін, 13 % відчували труднощі під час відповіді на це запитання, а 31 % відзначили, що не вивчали на жодному предметі.

Дають підставу для оптимізму відповіді респондентів на запитання, у яких студентам пропонувалося висловити свою позицію щодо того, чи варто активізувати етнопедагогічні традиції українського народу в освітньому процесі сучасного закладу освіти та чи хотіли б вони більше дізнатися про гуцульські етнопедагогічні традиції і з якою метою. Переважна більшість опитаних здобувачів вищої освіти – 69 % – твердо переконані у необхідності активізації та інтеграції етнопедагогічних традицій українців, зокрема гуцулів, в освітньому процесі сучасного ЗВО, а 31 % – не заперечують такої необхідності. Жоден студент не дав негативної відповіді на поставлене запитання. Усі опитані прагнуть більше дізнатися про гуцульські етнопедагогічні традиції, зокрема, 63 % задля підвищення власного загального розвитку і кругозору та 38 % задля використання кращих педагогічних здобутків народу у власній педагогічній діяльності. Жоден здобувач освіти не вважає народні виховні традиції архаїчними або не вартими уваги та зацікавленості.

Наступне запитання анкети спрямоване на виявлення обізнаності студентів з конкретними компонентами, що формують педагогічний потенціал етнокультурної спадщини Гуцульщини та наявності усвідомленого бажання збагатити свої знання з означеної проблематики. Найбільшу зацікавленість здобувачі освіти виявили до таких компонентів: народні свята, традиції, звичаї та обряди (84 %); гуцульські діалекти (69 %); родинно-побутова культура (66 %); усна народна творчість (63 %); музичне і танцювальне мистецтво (59 %); декоративно-прикладне мистецтво (50 %). Деяко меншу зацікавленість респонденти виявили до таких компонентів: гуцульська народна педагогіка (47 %); туристсько-краєзнавчий потенціал (47 %); історична минувшина (41 %); музейна педагогіка (28 %); етнофестивальний рух (25 %).

Наступний блок запитань мав на меті визначення критеріїв та показників готовності студентів до етнічної соціалізації майбутніх вихованців, виявлення ефективних форм, методів і засобів передачі духовних та матеріальних цінностей гуцульської етнокультури молодому поколінню, дослідження сприятливих педагогічних умов, які забезпечать інтеграцію головних компонентів етнокультурної спадщини в освітню практику. На думку майбутніх педагогів, особливий інтерес в учнів можуть викликати такі компоненти гуцульської етнокультури: народні свята, традиції, звичаї та обряди (88 %);

гуцульські діалекти (69 %); усна народна творчість (69 %); музичне і танцювальне мистецтво (63 %); родинно-побутова культура (63 %); декоративно-прикладне мистецтво (53 %); туристсько-краєзнавчий потенціал (44 %); історична минувшина (31 %); етнофестивальний рух (25 %); музейна педагогіка (22 %); гуцульська народна педагогіка (13 %).

Помітне місце в гуцульській етнокультурній спадщині посідають народні свята, звичаї, традиції, обряди гуцулів, значна частина яких збереглася до сьогоднішніх днів. Тому для майбутніх педагогів важливе значення у процесі етнічної соціалізації здобувачів освіти має обізнаність з освітньо-виховними можливостями використання педагогічного потенціалу цього компонента етнокультури. Учасники анкетування найбільш обізнані і могли б розповісти молоді про такі гуцульські свята і обряди: колядування (91 %); Великдень (84 %); шедрування (78 %); поливаний понеділок (69 %); Вербна неділя (66 %); Зелені свята (66 %); Водохреща (63 %); Свято Миколая Чудотворця (59 %). Водночас вони недостатньо або мало обізнані з такими гуцульськими традиціями, як розколяда (50 %); купальська ватра (50 %); Андріївські вечорниці (50 %); маланкування (41 %); великодні гаївки (38 %); петрування (19 %); проводи на полонину (16 %).

Відповіді студентів на запитання “Чи застосовували б ви елементи гуцульської матеріальної і духовної культури в майбутній педагогічній діяльності?” свідчать загалом про їхню налаштованість використовувати регіональний етнографічний компонент в освітньому процесі та водночас недостатню сформованість практичних умінь і навичок цієї роботи, відсутність цілісного підходу до проблеми етнічної соціалізації здобувачів вищої освіти. Так, лише 25 % респондентів прагнуть систематично застосовувати елементи гуцульської етнокультури в майбутній педагогічній діяльності, а 75 % планують це робити час від часу.

Для повноцінного засвоєння регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі ЗВО важливе значення має навчально-методичне забезпечення цієї роботи та обрана методика ознайомлення студентів з різними аспектами гуцульської етнокультури. З цією метою респондентам було запропоновано питання “Які сучасні освітні технології ви б обрали для ефективного засвоєння народознавства у процесі навчання в університеті?”. За результатами опитування нами складено таблицю “Інноваційні педагогічні технології вивчення народознавства в освітньому процесі ЗВО”, яка є своєрідною рейтинговою шкалою студентських пропозицій.

Позитивний прогноз та переконання у сприятливому розвитку способів інтеграції гуцульської етнокультури в освітній простір ЗВО викликають відповіді респондентів на останнє запитання анкети,

**СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ “ОСВІТА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА”**

Таблиця 1

Інноваційні педагогічні технології вивчення народознавства в освітньому процесі ЗВО

№	Форми і методи навчання	Кількість опитаних	Відсоток опитаних
1	Етнографічні екскурсії	44	69 %
2	Обговорення кіно- та відеофільмів	34	53 %
3	Пошуково-краєзнавчі експедиції	32	50 %
4	Методи “Ток-шоу”, “Коло ідей”	30	47 %
5	Зустрічі з відомими особистостями	28	44 %
6	Майстер-класи декоративно-прикладного мистецтва	26	41 %
7	Тренінг-навчання	26	41 %
8	Заняття народної творчості	24	38 %
9	Ділові ігри	24	38 %
10	Презентації літературних творів	22	34 %
11	Дискусії з етнокультурної тематики	22	34 %
12	Квест-технології	22	34 %
13	Інтерактивні екскурсії	18	28 %
14	Заняття-вистава	16	25 %
15	Конкурси-імпровізації	16	25 %
16	Аукціони народознавчих ідей	14	22 %
17	Краєзнавчий воркшоп	10	16 %
18	Захист проєктів	8	13 %
19	Заняття-блог	8	13 %
20	Кейс-метод	8	13 %

де вони висловили власні пропозиції щодо активізації і використання етнопедагогічної спадщини народу у навчально-виховному процесі рідного університету. Найбільш цікавими і змістовними пропозиціями, на наш погляд, є такі:

– проводити зустрічі з відомими постатями Гуцульщини – письменниками, науковцями, майстрами декоративно-прикладного мистецтва, освітянами, працівниками закладів культури, природоохоронних структур, захисниками України, волонтерами та ін.;

– запровадити і вдосконалити навчальні курси з народознавства (гуцульщинознавства, бойківщинознавства, покуттязнавства, опіллязнавства), українознавства та ін.;

– активніше використовувати у процесі навчально-виховної роботи матеріал про гуцульські народні свята, традиції, обряди, вірування та звичаї;

– упроваджувати в практику роботи ЗВО інноваційні педагогічні технології, зокрема, онлайн-ігри, квест-технології, тренінг-навчання, ділові ігри, етнографічні екскурсії та ін.;

– з метою навчально-методичного забезпечення вивчення гуцульської етнокультури розробити електронні версії посібників та хрестоматій з гуцульщинознавства, мобільні додатки, онлайн-платформи та інші інтернет-сервіси.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене експериментальне дослідження свідчить про те, що проблема використання сучасних освітніх технологій в процесі етнізації освіти на сучасному етапі є актуальною і багатоплановою. Анкету-

вання допомогло з’ясувати структурні компоненти готовності здобувачів освіти до здійснення етнічної соціалізації молоді, сформулювати оптимальні показники рівня підготовленості до такого напрямку педагогічної діяльності. Дослідження переконало, що підготовка майбутніх педагогів до етносоціалізуючої практики повинна мати системний характер та комплексний підхід. Він передбачає оцінку і з’ясування конкретно практичних показників не лише на рівні засвоєння та володіння знаннями, позитивного ставлення до них, а й усвідомлений підхід до забезпечення практичних умінь і навичок як ціннісний вимір готовності студентів застосовувати набуті знання та вміння у власній освітній діяльності.

Серед перспективних напрямів дослідження проблеми етнічної соціалізації студентської молоді вбачаємо активізацію наукових досліджень результатів впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес ЗВО не лише Гуцульщини, але й інших етнографічних регіонів України; розробку нових міжнародних, зокрема, українсько-польських проєктів і програм вивчення та популяризації матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, етнопедагогіки, музейної педагогіки, міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березюк О., Стинська В. Особливості формування сучасного етнокультурного освітнього середовища (на прикладі Поліського та Гуцульського етнографічних регіонів). *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 12 (17). С. 33–45.

**СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ
ЕТНІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ “ОСВІТА І КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА”**

2. Григорук А. Етнологія Гуцульщини: фольклор і обрядовість: навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2020. 252 с.

3. Лаппо В., Поясик О., Русакова О., Чепіль М. Підготовка майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи: монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 316 с.

4. Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина-патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства). *Вчені-горяни – гірській школі*. Косів: Писаний Камінь, 2018. С. 132–137.

5. Міжнародний науковий семінар з актуальних питань освіти і культурної спадщини. URL: <https://kpibs.pnu.edu.ua/2023/06/19/mizhnarodnyj-naukovyj-seminar-z-aktualnykh-pytan-osvity-i-kulturnoi-spadshchyny/> (дата звернення: 10.01.2024).

6. Паска Т. Розвиток гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання дітей та молоді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... д-ра філософії: 011 Освітні, педагогічні науки. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 613 с.

7. Паска Т. Формування інноваційного освітнього простору в Гуцульському етнографічному регіоні України. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 7 (9). С. 85–100.

8. Чубінська Н. Освіта в умовах сьогодення: виклики, ризики, перспективи. *Молодь і ринок*. 2021. № 3 (189). С. 50–53.

REFERENCES

1. Bereziuk, O. & Stynska, V. (2022). Osoblyvosti formuvannia suchasnoho etnokulturnoho osvitnoho seredovyshcha (na prykladi poliskoho ta hutsulskoho etnografichnykh rehioniv) [Features of the formation of the modern ethnocultural educational environment (on the example of Polissia and Hutsul ethnographic regions)]. *Perspectives and innovations of science*. No. 12 (17), pp. 33–45. [in Ukrainian].

2. Hryhoruk, A. (2020). Etnolohiia Hutsulshchyny: folklor i obriadovist: navchalno-metodychnyi posibnyk [Ethnology of the Hutsul region: folklore and rituals: educational and methodological manual]. Lviv, 252 p. [in Ukrainian].

3. Lappo, V., Poiasyk, O., Rusakova, O. & Chepil, M. (2021). Pidhotovka maibutnykh vchyteliv do intehratsii hutsulskoi etnokultury v osvittii protsesu pochatkovoї shkoly: monohrafiia [Preparation of future teachers for the integration of Hutsul ethnoculture in the educational process of primary school: monograph]. Ivano-Frankivsk, 316 p. [in Ukrainian].

4. Losiuk, P. (2018). Rehionalnyi etnografichnyi komponent yak zasib formuvannia identychnosti ukraintsia, hromadianyna-patriota Ukrainy (na prykladi vyvchennia hutsulshchynoznavstva) [The regional ethnographic component as a means of forming the identity of a Ukrainian, a citizen-patriot of Ukraine (on the example of the study of Hutsul studies)]. *Mountain scientists – mountain school*. pp. 132–137. [in Ukrainian].

5. Mizhnarodnyi naukovyi seminar z aktualnykh pytan osvity i kulturnoi spadshchyny [International scientific seminar on topical issues of education and cultural heritage]. Available at: <https://kpibs.pnu.edu.ua/2023/06/19/mizhnarodnyj-naukovyj-seminar-z-aktualnykh-pytan-osvity-i-kulturnoi-spadshchyny/> (Accessed 10 Jan 2024). [in Ukrainian].

6. Paska, T. (2023). Rozvytok hutsulshchynoznavstva v systemi natsionalnoi osvity i vykhovannia ditei ta molodi (kinets XX – pochatok XXI st.) [Development of Hutsul studies in the system of national education and upbringing of children and youth (late XX – early XXI centuries)]. *Doctor's thesis*. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk, 613 p. [in Ukrainian].

7. Paska, T. (2022). Formuvannia innovatsiinoho osvitnoho prostoru v Hutsulskomu etnografichnomu rehioni Ukrainy [Formation of an innovative educational space in the Hutsul ethnographic region of Ukraine]. *Scientific innovations and advanced technologies*. No. 7 (9), pp. 85–100. [in Ukrainian].

8. Chubinska, N. (2021). Osvita v umovakh sohodennia: vyklyky, ryzyky, perspektyvy [Education in today's conditions: challenges, risks, prospects]. *Youth and market*. No. 3 (189). pp. 50–53. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

“Успіх зазвичай приходить до тих, хто занадто зайнятий, щоб шукати його”.

Генрі Девід Торо
американський письменник

“Істина спляче і нищить усі стихії, показуючи, що вони лише тінь її”.

Григорій Сковорода
український філософ

“Бачити істину можливо лише серцем; сутність – це те, що невидимо для очей”.

Антуан де Сент-Екзюпері
французький письменник

Андрій Артюшенко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри теорії і методики фізичного виховання
Інститут фізичної культури, спорту і здоров'я
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто окремі аспекти змішаного навчання. Виявлено, що змішане навчання, яке набуло особливої актуальності саме у 20-х роках XXI століття, може забезпечити найкращі умови для здійснення самоосвітньої діяльності студентами, зокрема медичних спеціальностей.

Змішане навчання будується на поєднанні та інтеграції цифрових технологій і навчання в аудиторії. Воно має низку переваг і особливостей щодо самоосвітньої діяльності студентів, на що автор звертає окрему увагу: досвід самостійного пошуку інформації та її використання; можливість поглибленого навчання; підвищення зацікавленості студентів; можливості самоконтролю; командне навчання та викладання; роль викладача як інструктора, коуча, фасилітатора; індивідуальні плани професійного розвитку; можливості для взаємодії та співпраці; змістовний професійний розвиток.

Ключові слова: моделі змішаного навчання; самоосвітня діяльність; онлайн навчання; навчання віч-на-віч.

Літ. 5.

Andrii Artiyushenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Theory and Methodology of Physical Education Department,
Institute of Physical Culture, Sports and Health,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

USE OF BLENDED LEARNING OPPORTUNITIES IN SELF-EDUCATIONAL ACTIVITIES OF MEDICAL STUDENTS

The article delves into certain aspects of blended learning. This educational approach, which gained significant relevance in the 20s of the 21st century, has been recognized for its effectiveness in creating the most effective conditions for self-directed learning, particularly among medical students.

Blended learning is built on the combination and integration of digital technologies and classroom learning. Its use determines which type of educational activity will be the most effective when performed individually by a group of students or with a teacher in the classroom, and which one will be more successful when implemented in a digital environment. The specific blend varies based on the student group, academic program, or educational institution.

The article reviews and explains various models of blended learning, including the Flipped Classroom, Face-to-Face Driver Model, Rotation Models, and the Flex Model. It evaluates their potential to support self-educational endeavors.

The article pays close attention to the numerous benefits and unique aspects of blended learning in the context of students' self-education. Among these benefits, the author highlights: enhanced student engagement and focus on studies, deeper immersion in the subject matter, experience in project-based and research activities, fostering individual learning trajectory, promotion of self-education and self-control, and development of interactive skills and reflective practices.

The article reviews and explains various models of blended learning, including the Flipped Classroom, Face-to-Face Driver Model, Rotation Models, and the Flex Model. It also evaluates their potential to support self-educational endeavors.

Specifically, these models offer experiences in information research and application, provide a possibility of in-depth study, boost student engagement, enable students' self-control, promote collaborative learning and teaching, transition the teacher's role to that of an instructor, coach, or facilitator, customize professional development plans, and foster interaction and cooperation.

Keywords: blended learning models; self-education; online education; individual learning.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вищої освіти України триває процес створення та впровадження в освіту нових, більш досконалих й ефективних засобів навчання студентської молоді. Пандемія Covid-19 та збройна агресія росії пришвидшила поширення змішаного навчання у закладах освіти України, але воно вже було на підході і, безсумнівно, залишиться. Формат змішаного навчання – це те, що підтримує вищу освіту протягом останніх років, дозволяючи студентам безпечно продовжувати нав-

чання в умовах нестабільності та невизначеності. Ця освітня технологія доступна викладачам та студентам, може і повинна бути налаштована так, щоб забезпечити найкращі шанси на успіх для кожного здобувача освіти. Вона є ресурсом для розвитку самоосвітньої діяльності студентів, зокрема в закладах освіти медичного спрямування.

Самоосвітня діяльність є ключем до нових навичок і знань, забезпечує здобувачам освіти вибір, голос і автономію. Вони розробляють і створюють власний навчальний досвід на основі особистих по-

треб та інтересів, а також керують ним. Малкольм С. Ноулз (Malcolm S. Knowles) визначив цей процес так: “Самокероване навчання описує процес, в якому люди беруть на себе ініціативу, з допомогою або без допомоги інших, у визначенні своїх освітніх потреб, формулюванні навчальних цілей, визначенні людських і матеріальних ресурсів для навчання, виборі та впровадженні відповідних навчальних стратегій та оцінюванні результатів навчання” [5]. Зауважимо, що потенціалом та умовою для активної реалізації самоосвітньої діяльності стали саме цифрові технології та створення інформаційного освітнього середовища в сучасній освітній практиці.

Державна політика України останніх років спрямована на підвищення рівня цифрової грамотності та практичного використання засобів і сервісів ІТ-технологій конкретними цільовими групами населення [3] та запроваджує вимоги до рівнів володіння професійними цифровими компетентностями. Здатність студента до взаємодії за допомогою цифрових технологій посилюють конкурентоспроможність майбутнього фахівця на європейському і вітчизняному ринках праці. Наразі реалізація в освітньому процесі змішаного формату навчання вимагає високого рівня розвитку цифрових компетентностей викладача і студентів в інформаційному освітньому середовищі як однієї з умов здійснення самоосвітньої діяльності здобувачами освіти [2].

Саме змішане навчання вміщує та інтегрує можливості самоосвітньої діяльності суб’єктів освітнього процесу і цифрові технології, орієнтуючись на студентоцентрований підхід в освіті. Власне, цифрові технології й уможливають ефективну самоосвітню діяльність студентів як в аудиторії, так і в позааудиторний час.

Концепція “змішаного навчання” (blended learning) представлена і визначена дослідниками К. Бонном і Ч. Гремом у “Довіднику змішаного навчання: глобальні перспективи, локальні проекти” у 2006 р. [1]. Їхнє потрактування описує змішане навчання як поєднання різних способів і методів навчання та суміщення безпосереднього спілкування в аудиторії та опосередкованого цифровими технологіями [4]. Змішане навчання виникло першочергово як підхід, розроблений для розширення традиційних методів навчання для студентів, які відвідували аудиторні заняття у закладі освіти щодня. Потім ці методи почали використовуватись для підтримки навчання віч-на-віч та поєднання з позааудиторним навчанням.

Сучасні англійські інтернет-ресурси розглядають змішане навчання як спосіб підходу до освіти, який поєднує навчання в аудиторії з викладачем із можливостями онлайн-ресурсів. Проте ідея цього формату виходить за межі простого додавання можливостей Інтернету до традиційної навчальної програми з певної дисципліни. Зосереджуючись на студентах,

моделі змішаного навчання створені з урахуванням того, що здобувачі освіти краще засвоюють деякі ідеї та концепції, навчаючись асинхронно, а деякі елементи навчальної дисципліни доречно опанувати віч-на-віч, в аудиторії.

Сучасними українськими дослідниками акцентовано увагу на розвитку змішаного навчання в педагогічній практиці (С. Антощук, Л. Ляхощка, Т. Собченко, І. Соколова), зокрема використання цифрових технологій у закладі освіти медичного спрямування (М. Доліна, О. Козинський І. Мельничук, Т. Шеховцева тощо). Студіювання наукових джерел виявило обмежену кількість робіт, присвячених проблемі зв’язку змішаного навчання із самоосвітньою діяльністю студента у ЗВО. Є наукові розвідки, присвячені використанню певних цифрових технологій у педагогічній практиці закладів освіти медичного спрямування та їхніх самоосвітніх можливостей.

Мета статті. Розкриття самоосвітнього потенціалу моделей змішаного навчання у процесі професійної підготовки майбутніх медичних працівників.

Виклад основного матеріалу. “Гібридне навчання” використовують як синонім до змішаного. Воно теж передбачає як фізичне, так і онлайн середовище. Однак у гібридній моделі навчання присутність у обох вимірах (реальному і віртуальному) відбувається одночасно. Студенти відвідують заняття онлайн або офлайн, а тренер проводить тренінг, курс або заняття під час синхронної зустрічі. Гібридне навчання – це не стільки про технології, скільки про пошук правильного поєднання різних можливостей навчання, незалежно від того, чи це офлайн, чи онлайн. Ключовим моментом є ефективний обмін інформацією, який може бути різним для кожної людини.

Оскільки світ стає цифровим, сектор електронного навчання також розвинувся, використовуючи онлайн-інструменти, щоб зробити навчання більш привабливим, релевантним, контекстним і захопливим. Всесвітня мережа зробила величезну кількість інформації доступною для викладачів і здобувачів освіти. Студенти більше не обмежені одновимірним досвідом навчання, а саме потоком інформації від викладача.

Сьогодні здобувачі освіти більш обізнані, більш вимогливі та менш схильні сприймати беззастережно освітню інформацію. З іншого боку, рівень уваги цифрового покоління зменшується. Мультимедійні формати, такі як відео- аудіофайли, доповнена реальність і віртуальна реальність, тепер використовуються, щоб утримати увагу студентів і зробити навчання більш привабливим і ефективним.

До того ж, технологічний прогрес не може замінити людську взаємодію. Студентам потрібне базове керівництво та відчуття контексту й напрямку, щоб інтерпретувати онлайн-уроки, що може надати лише людина-інструктор. Хоча добре мати доступ до нав-

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

чального матеріалу будь-де, групове навчання під керівництвом коуча в межах аудиторії є важливим для зіставлення різних наборів навичок і забезпечення командного навчання для досягнення оптимальних результатів.

Ландшафт життя, що швидко змінюється, спонукає практику освіти та навчання до поєднання найкращого з обох способів – чесноти традиційних аудиторних умов і переваги онлайн-світу. Це породило концепцію змішаного навчання, яке є гнучкою моделлю і є досить гнучким й адаптивним у порівнянні з монопідходом. Воно надає простір для здійснення самоосвітньої діяльності, залучаючи індивідуальний досвід здобувачів освіти, уможливаючи побудову власної траєкторії навчання, зміни ролі викладача до коуча, фасилітатора для студента. Тобто, досвід самоосвітньої діяльності є підґрунтям для ефективності змішаного навчання.

Ефективна система змішаного навчання потребує аналізу методів і способів проектування навчання, щоб визначити найкращу комбінацію для успіху кожного студента. Для цього заклади вищої освіти повинні мати можливість відстежувати та вимірювати прогрес і успіх своїх програм дистанційного навчання разом із результатами традиційного навчання в аудиторії. Щоб дотримуватися мети змішаного навчання, кожна освітня установа та спеціальність повинні докладати зусиль, щоб максимізувати можливості для навчання у роботі курсу, визначаючи, яке навчання має проводитися особисто, а яке найкраще онлайн. Це ускладнює впровадження змішаного навчання, але в результаті студенти отримують переваги від різноманітних освітніх методів, оптимізованих під їхні потреби. Використання змішаного навчання визначає, який конкретний вид освітньої діяльності виграє від гнучкості (у такий спосіб підбираючи час для навчання онлайн), а який буде найбільш ефективним, коли виконується групою або з викладачем в аудиторії. Це поєднання виглядає по-різному залежно від навчальної групи, програми чи закладу освіти. Такий підхід дає викладачам можливість вводити інновації та оживляти навчальні програми курсу, оскільки педагоги воліють обирати ідеальний метод навчання для кожної групи.

Змішане навчання також передбачає чіткі очікування для студентів. Цей спосіб враховує можливість будь-якого студента, незалежно від того, чи він віддає перевагу традиційній аудиторній роботі, онлайн-сесіям чи поєднанні обох, тобто кожен студент отримає свої переваги.

Здобувачі освіти мають знати, що викладачі намагаються максимізувати їхні можливості для навчання, та ефективно й результативно використовувати час, проведений разом. Студенти відповідальні за пошук доступних і релевантних ресурсів та підтримку на онлайн-платформах, у викладачів, однолітків або у своєму закладі освіти. Крім того, вони

повинні брати активну участь в онлайн та особистій взаємодії, обмінюючись ідеями, ставлячи запитання, надаючи зворотний зв'язок та будуючи взаєморозуміння. Нарешті, вони повинні рефлексувати свій досвід змішаного навчання, визначаючи, що саме їм допомогло, а що завадило. Студенти повинні брати участь у кожному аспекті освітньої діяльності, якщо мають намір отримати максимальну користь від певної навчальної дисципліни. Їхня продуктивність залежить від компетентностей, які забезпечують самоосвітню діяльність.

Варто окреслити переваги змішаного навчання в закладах освіти України.

Відповідна модель змішаного навчання допоможе позбутися монотонності аудиторного навчання та досягти вищого рівня залученості студентів завдяки численним режимам навчання а також використанню мультимедіа, презентації, навчання під керівництвом викладача, семінарів в аудиторії, проєктів у реальному житті тощо.

Успішний план занять – це той, який підходить для розкладу кожної людини. Програма навчання має бути доступною, коли студент готовий навчатися.

Ефективна платформа змішаного навчання не залишає жодного здобувача освіти позаду, оскільки дає змогу кожному рухатися через онлайн-частину програми у власному темпі та задавати питання особисто під час аудиторних зустрічей. Це безпрограшний варіант для збалансування напружених графіків, уподобань студентів і їхнього темпу навчання. Змішане навчання дає змогу здобувачам освіти навчатися в Інтернеті настільки швидко, наскільки вони можуть, замість того, щоб темп задавав найшвидший чи найповільніший студент у групі. Вони можуть пропускати знайому інформацію або зупинитися, переглядати й шукати додаткові ресурси. Вони також можуть отримати доступ до вмісту у найбільш сприятливий для них час, і навіть робити перерви за потреби.

Навчання за допомогою змішаного підходу робить майбутніх фахівців активнішими та допомагає їм розвивати критичне мислення завдяки підходам віч-на-віч і цифровим технологіям. До того ж, змішане навчання пропонує засоби формування навичок для реальних умов, таких як дослідницькі навички, самонавчання та саморозвиток, допомагає розвинути “саморушійну силу”, краще приймати рішення, сформувані почуття відповідальності.

Змішаний підхід до навчання допомагає гарантувати, що до освітнього процесу залучаються всі студенти, незалежно від того, який канал інформації у них переважає – слуховий, зоровий чи кінестетичний. Це підсилює навчання шляхом активації більшої кількості почуттів, що допомагає зберігати інформацію довше, ніж у традиційному підході. До того ж, цифрове навчальне середовище дозволяє унціям “бачити” концепції в умовах реального світу

у віртуальному середовищі. Контекст і практична реалізація концепцій підвищують інтерес учнів і роблять навчання більш цікавим і захопливим.

Для більшості студентів навчання поліпшується завдяки поєднанню різних видів активної діяльності разом із більш пасивним навчанням. Для досягнення ефективності вони можуть уміщувати “людський” елемент взаємодії, наприклад, дискусії, відеоконференції та внутрішні форуми в соціальних мережах для обміну та порівняння знань, а також для заохочення і демонстрації результативного застосування нових навичок в офлайн режимі.

Використовуючи якомога більше методів навчання (відео, живий інструктор, групова робота та дослідницька), можна заповнити будь-які прогалини у знаннях через попереднє використання менш оптимальних режимів вивчення конкретної теми чи для окремого студента.

Тривалість уваги покоління міленіалів зменшується. Завдяки великій кількості онлайн-контенту, доступного на смартфонах, користувачі можуть вільно переглядати будь-який вміст, якщо він привертає їхню увагу. Коли технології інтегровані в освітні заняття, учні з більшою ймовірністю залишатимуться зосередженими на предметі довше, ніж це було б з книгами та паперовими ресурсами.

Студенти можуть підкріплювати й зміцнювати теми, викладені в класі, шляхом дослідження та пошуку. Враховуючи величезну кількість доступних онлайн-ресурсів, студенти можуть отримати доступ до них самостійно, щоб глибше ознайомитися з предметом. По суті, змішане навчання надає здобувачам освіти певну автономію, дозволяючи їм брати на себе відповідальність за власне навчання і встановлювати власні навчальні цілі.

Навчання в аудиторії обмежує студентів знаннями, які надає викладач. Однак у змішаному навчанні викладачі можуть мотивувати студентів проєктами, які передбачають вихід за межі аудиторної кімнати і навчання на практиці. Це також поліпшує їхні дослідницькі навички та здатність знаходити ресурси, необхідні для досягнення своїх цілей.

Онлайн-ресурси для оцінювання дають змогу викладачам швидко аналізувати виконані завдання, переглядати та давати відгук студентам. Крім того, вони можуть використовувати ці дані для адаптації своїх методів навчання та зворотного зв'язку для кожного студента, підвищуючи ефективність навчального часу.

Взаємодія з викладачем не обмежується аудиторією. Студенти можуть використовувати такі ресурси, як електронні листи, дошки обговорень, анотації, кімнати для чатів тощо. Це допомагає викладачеві збільшити час, який вони проводять як фасилітатори навчання, коучі.

Отже, швидкий розвиток змішаного навчання і широке його впровадження у педагогічну практику

підвищує гнучкість та індивідуалізацію досвіду навчання студентів, забезпечує найкращі умови для самоосвітньої діяльності майбутнього фахівця.

Перш ніж запроваджувати змішане навчання, заклади вищої освіти мають чітко визначитися з методами навчання, з вибором його оптимальних моделей. Як зазначалося вище, існує три типи навчання у вищій освіті:

1. Традиційне навчання в аудиторії, де всі присутні, і всі лекції, дискусії, лабораторні роботи та презентації проводяться синхронно. У цих курсах немає онлайн-компонента, окрім загального листування (розсилка домашнього завдання, додаткового матеріалу, планування часу роботи тощо);

2. Розширене вебнавчання, коли в традиційній аудиторній роботі використовується Інтернет для полегшення навчання через обговорення, онлайн-курсний матеріал та інші додаткові елементи;

3. Змішане навчання, коли онлайн-матеріали не доповнюють основний курс, а інтегруються у загальний час заняття. Студенти переносять частину свого часу та діяльності в Інтернет, де це приносить найбільшу користь їхній освітній діяльності.

Поєднання цих технологій, їх використання окремо і в комбінації уможливають розроблені моделі змішаного навчання. Кожна модель дещо відрізняється з точки зору обов'язків викладача, адміністративних вимог і акцентів у навчанні. Крім того, заклади освіти можуть змінити або адаптувати те, як і коли студенти використовують різні види навчання. Усі моделі змішаного навчання допускають певну гнучкість у реалізації, що надає значні переваги для їх застосування у практиці навчання студентів, зокрема майбутніх медичних працівників.

Розглянемо найбільш відомі моделі змішаного навчання.

Flipped classroom. Метод перевернутого класу спрямований на створення максимально активного навчального середовища. Студентам надаються навчальні матеріали й онлайн ресурси, які розповсюджуються через LMS (learning management system – система керування навчанням) перед кожним заняттям у віртуальному класі. Вони готуються до заняття у вільний час (наприклад, проходячи теоретичний модуль електронного навчання або читаючи алгоритм лікування певної групи захворювань), що допомагає студентам зосередитися на практичних завданнях під час заняття в аудиторії, наприклад, у розв'язанні лікувальної проблеми або спільному виконанні кейсу. У “перевернутому класі” навчальний процес є цікавим та інтерактивним, що приводить до кращих результатів, оскільки студенти набагато більше зацікавлені і можуть безпосередньо застосовувати те, що вивчили. Викладачеві це дає можливість полегшити виконання освітніх проєктів і підтримати студентів, коли вони практикуються, використовуючи концепції, засвоєні самостійно. Самоосвітній

потенціал реалізуються через можливості поглибленого розгляду навчальної інформації, пошук між-професійних зв'язків конкретного завдання, напрацювання досвіду під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії в аудиторній роботі, обмін досвідом у груповій роботі, рефлексію.

Face-to-Face Driver Model. Віч-на-віч з коучем забезпечує прийняття рішення щодо запровадження онлайн-навчання у кожному конкретному випадку, тобто лише певні студенти в даній навчальній групі беруть участь у будь-якій формі змішаного навчання. Підхід особистого тренера дає можливість здобувачам освіти, які мають проблеми або працюють вище свого рівня, прогресувати у власному темпі, використовуючи технології в аудиторії або онлайн. Хоча студентам все ще надається можливість спілкуватися з коучем за потреби в аудиторії або онлайн, таке спілкування не є обов'язковою вимогою для здійснення навчання. Ця модель змішаного навчання ідеально підходить для студентів, яким потрібна більша гнучкість і незалежність у щоденних розкладах.

Самоосвітній потенціал реалізується у максимальній автономії студентів. Учасники прокладають собі шлях у навчання у власному темпі, відповідно до бажання та мотивації.

Rotation Models. Ротаційна модель зосереджена на використанні навчальних дослідних пунктів з інструкціями і завданнями. Модель змішаного навчання дає викладачам можливість забезпечити студентам різні цифрові та нецифрові види діяльності. У результаті це змішане навчальне середовище забезпечує ефективне навчання студентам, які мають різні стилі навчання та потреби.

Навчальні дослідні пункти або лабораторії повинні містити індивідуальну, парну і групову діяльність. Можливості ротаційної моделі включають співпрацю, аудиторні заняття, які проводить викладач для всієї групи, та індивідуальні втручання. Для проведення заняття у вигляді ротаційної моделі використовуються фіксовані розклади для проходження різних станцій онлайн або в аудиторії. Для повного особистого досвіду студенти можуть брати участь у самостійному навчанні за графіком чергування у лабораторії. Бібліотеки та комп'ютерні класи підключають студентів безпосередньо до навчальних матеріалів.

Студенти медичних спеціальностей використовують цю модель змішаного навчання для практичного застосування знань з дисципліни, для симуляції та розв'язування виробничих задач. Самоосвіта реалізується через співпрацю, взаємодію студентів, врахування індивідуальних можливостей кожного здобувача освіти.

Flex Model. Гнучка модель пропонує опрацювання навчального матеріалу в аудиторії переважно

онлайн. Незважаючи на те, що викладачі присутні, щоб надати підтримку, якщо це необхідно, навчання в основному відбувається самостійно, оскільки студенти вивчають і практикують нові концепції у цифровому середовищі. Ця модель ґрунтується переважно на їхніх самоосвітніх та цифрових компетентностях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зрештою, застосування моделей змішаного навчання дає змогу вищій освіті стати найбільш релевантним, корисним освітнім середовищем для студентів. Змішане навчання залежить від розвитку у здобувачів освіти цифрових компетентностей, навичок критичного мислення, спілкування, самоосвітньої діяльності, які й надалі принесуть їм користь після закінчення навчання і уможливають їхній професійний розвиток упродовж життя.

У перспективі вбачаємо слушним описати на конкретних прикладах побудову занять у ЗВО медичного спрямування на основі використання відповідних моделей змішаного навчання для активізації самоосвітньої діяльності студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адашевська І.Ю. Актуальність впровадження змішаного навчання у ВНЗ. *Змішане навчання – інновація XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29–30 листопада 2018. Харків, 2018. С. 7–12.
2. Собченко Т.М. Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75. Т. 3. С. 73–76. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.14>
3. Технологія змішаного навчання в системі відкритої післядипломної освіти : підручник / за заг. ред. В.В. Олійника ; ред. кол.: С.П. Касьян, Л.Л. Ляхощка, Л.В. Бондаренко. Київ, 2019. 196 с.
4. Models of Blended Learning. *DreamBox Learning*. URL: <https://www.dreambox.com/resources/blogs/6-models-blended-learning>
5. Zydney Janet, Hai-Jew Shalin, Renninger K., List Alexandra, Hardy Ilonca, Koerber Susann, Lattal Kennon, Seel Norbert M., Farrell Joan, Fretwell Heather, Reiss Neele, Pezzulo Giovanni, Butz Martin, Marshall Sandra, Lee JungMi, Kesteren Marlieke, Rijpkema Mark, Ruiters Dirk, Fernández Guillén & Blumschein Patrick. (2012). Self-Directed Learning. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_5610.

REFERENCES

1. Adashevskaya, I. (2018). Aktualnost vprovodzhennia zmi-shanoho navchannia u VNZ [The relevance of the introduction of blended learning in higher education institutions]. *Blended learning is an innovation of the 21st century: Proceedings of the International science and practice conf.*, November. Kharkiv, pp. 7–12. [in Ukrainian].
2. Sobchenko, T. (2021). Zmishane navchannia: poniattia ta zavdannia [Blended learning: concepts and tasks]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. No. 75. Vol. 3. pp. 73–76. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.75-3.14> [in Ukrainian].

**ПРИРОДНИЧО-НАУКОВА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ
ФАХІВЦІВ З РЕАБІЛІТАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

3. Oliynyk, B. (2019). *Tekhnolohiia zmishanoho navchannia v systemi vidkrytoi pisladyplomnoi osvity: pidruchnyk* [Mixed learning technology in the system of open postgraduate education: a textbook]. Kyiv, 196 p. [in Ukrainian].

4. Models of Blended Learning. *DreamBox Learning*. Available at: <https://www.dreambox.com/resources/blogs/6-models-blended-learning> [in English].

5. Zydney Janet, Hai-Jew Shalin, Renninger K., List Alexandra, Hardy Ilonca, Koerber Susann, Lattal Kennon, Seel Norbert M., Farrell Joan, Fretwell Heather, Reiss Neele, Pezzulo Giovanni, Butz Martin, Marshall Sandra, Lee JungMi, Kesteren Marlieke, Rijpkema Mark, Ruiter Dirk, Fernández Guillén & Blumschein Patrick. (2012). Self-Directed Learning. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_5610. [in English].

Стаття надійшла до редакції 14.01.2024

УДК 372.857:61-057.875:615.825

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298626>

Олександр Романенко, доктор біологічних наук,
професор, завідувач кафедри біології
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
Оксана Гурняк, кандидат біологічних наук,
старший викладач кафедри біології
Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

**ПРИРОДНИЧО-НАУКОВА СКЛАДОВА У ПІДГОТОВЦІ
ФАХІВЦІВ З РЕАБІЛІТАЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті проаналізовано освітній компонент, яким в системі підготовки на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти фахівців з реабілітації (асистентів фізичних терапевтів, асистентів ерготерапевтів, сестр медичних) висвітлюються біологічні основи життєдіяльності людини. Акцентовано увагу на передбачених відповідними Освітньо-професійними програмами його особливостях, зокрема назві, статусі, формі підсумкового контролю. Окреслено роль студентського наукового гуртка у набутті особистістю досвіду, корисного для професійної адаптації у подальшому.

Ключові слова: бакалавр; біологія; ерготерапія; компетентність; медсестринство; освітній компонент; реабілітація; фізична терапія.

Лит. 36.

Olexander Romanenko, Doctor of Sciences (Biology), Professor,
Head of the Biology Department,
Oleksandr Bohomolets National Medical University
Oksana Hurniak, Ph.D. (Biology),
Senior Lecturer of the Biology Department,
Oleksandr Bohomolets National Medical University

**NATURAL AND SCIENTIFIC COMPONENT IN THE TRAINING
OF REHABILITATION SPECIALISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

In Ukraine, the training of rehabilitation specialists, which include assistants of physical therapists, assistants of occupational therapists, and rehabilitation nurses, at the first (bachelor) level of higher education can be carried out by institutions accredited for the provision of relevant educational services, which are also managed by approved Educational and professional programs in the field of knowledge 22 "Health care" in a specific specialty, in particular, 227 "Therapy and rehabilitation", 223 "Nursing". The structure of training at the first (bachelor) level of higher education of future rehabilitation specialists includes an educational component that covers the biological foundations of human life. In the group of analyzed Educational and professional programs in specialty 227 "Therapy and rehabilitation" the term "Biology" or the term "Medical biology" was used to indicate the key element in the name of this educational component, and in specialty 223 "Nursing" – the term "Medical Biology" was used". In Educational and professional programs for the same specialty, the mentioned educational component may differ not only in name but also in status (mandatory / variable), in the form of final control, which is a reflection of the results of the search by the developers of specific Educational and professional programs for the most optimal ways of training in institutions of higher education, which they represent, future specialists in rehabilitation from among students. It is possible to acquire additional useful experience, which will help professional adaptation in the future, establish effective interaction with colleagues in the environment of specialists, and implement life plans while studying at a higher education institution by participating in the work of a student scientific circle, the subject of which is comparable to that of the corresponding educational component.

Keywords: bachelor; biology; occupational therapy; competence; nursing; educational component; rehabilitation; physical therapy.

Постановка проблеми. Прийняття Закону України “Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я” № 1053-IX від 3 грудня 2020 р. стало потужним імпульсом для розвитку передбачених ним напрямів професійної діяльності у відповідних сферах [29]. Статтею 12 названого закону закріплено, що “До суб’єктів, які здійснюють кадрове та наукове забезпечення системи реабілітації належать заклади освіти та функціональні підрозділи закладів освіти незалежно від підпорядкування, які акредитовані щодо надання освітніх послуг з підготовки фахівців з реабілітації” [29], а статтею 10 визначено, що “До фахівців з реабілітації належать: 1) лікарі фізичної та реабілітаційної медицини; 2) фізичні терапевти; 3) ерготерапевти; 4) терапевти мови й мовлення; 5) протезисти-ортезисти; 6) психологи, психотерапевти; 7) сестри медичні з реабілітації; 8) асистенти фізичних терапевтів та ерготерапевтів. Проводити реабілітацію фахівці з реабілітації можуть як у складі мультидисциплінарних команд, так і самостійно” [29].

У розвиток освітньої складової формування кваліфікованих фахівців Постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1392 “Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” чинну раніше назву спеціальності 227 “Фізична терапія, ерготерапія” було змінено на таку: 227 “Терапія та реабілітація” [26]. Назване вище актуалізувало розробку закладами вищої освіти відповідних Освітньо-професійних програм для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я”.

Для того, щоб стати у майбутньому асистентом фізичного терапевта або асистентом ерготерапевта, молодь проходить цикл навчання за конкретною Освітньо-професійною програмою першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я” за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація”. А опанувавши Освітньо-професійну програму першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я” за спеціальністю 223 “Медсестринство”, молода людина може у подальшому працювати сестрою медичною (братом медичним) і надавати пацієнтам допомогу, у тому числі реабілітаційну. Водночас актуальним залишається питання потреби врахування індивідуально-типологічних рис особистості при виборі нею професії [24; 30], як і проблема удосконалення системи підготовки кваліфікованих бакалаврів медсестринства для їхньої подальшої роботи у професійній сфері з реабілітації пацієнтів, що привертає увагу наукової спільноти [33].

Хоча Стандарти вищої освіти за названими вище спеціальностями галузі знань 22 “Охорона здоров’я” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти загалом різняться, що є зрозумілим, проте деякі пе-

редбачені ними компетентності випускників виявляються: 1) певною мірою схожими в частині реалізації, наприклад, інтегральна компетентність, за якої здатність випускників до виконання складних спеціалізованих завдань і розв’язання практичних проблем, для яких притаманними є комплексність і невизначеність умов, реалізується з використанням положень, теорій, методів відповідних наук [27; 28]; 2) однаковими, як наприклад така загальна компетентність: “Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій” [27; 28]. Зміст наведених прикладів компетентностей узгоджується з положеннями Закону України “Про вищу освіту” № 1556-VII від 1 липня 2014 р. де у Статті 5 закріплено, що “Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв’язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності” [25]. Зі згаданим кореспондуються думки вчених про потребу в розвитку дослідницької компоненти при підготовці бакалаврів як майбутніх фахівців з медсестринства та з реабілітації [3; 4].

Вступаючи до закладів вищої освіти за вказаними вище напрямками підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, молодь має володіти відповідними знаннями із загальної біології, з біології людини, з біології тварин, з біології рослин, що є базовими для подальшого засвоєння певних освітніх компонент з циклу загальної підготовки. У зв’язку з цим звернемо увагу, що в зарубіжних закладах освіти підготовка тих бакалаврів, які у подальшому можуть працювати у сферах медсестринства та реабілітації, включає біологічну складову [1; 23]. Виходячи з бачення біологічної науки як основи медицини, з одного боку, вченими і лікарями [5; 6; 7; 21; 34], а з іншого – структури конкретних Освітньо-професійних програм їхніми розробниками, особливої актуальності набуває аналіз природничо-наукової складової в системі підготовки майбутніх фахівців за відповідними Освітньо-професійними програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я”.

Мета роботи: охарактеризувати природничо-наукову складову в частині освітнього компонента біологічного змісту в структурі підготовки майбутніх фахівців з реабілітації на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Проведенням нами аналізом освітніх компонент, представлених у групі Освітньо-професійних програм для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я” за спеціальністю

227 “Терапія та реабілітація” (спеціалізація – 227.01 Фізична терапія), засвідчено: 1) Освітньо-професійною програмою “Фізична терапія” Харківської державної академії фізичної культури було передбачено навчальну дисципліну “Біологія з основами генетики” в обсязі 5 кредитів Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) як обов’язкову з підсумковим контролем у формі іспиту [18], Вищого приватного навчального закладу “Львівський медичний університет” – “Медична біологія” в обсязі 3 кредитів ЄКТС як обов’язкову з підсумковим контролем у формі іспиту [13], Національного медичного університету імені О.О. Богомольця – “Медична біологія” в обсязі 3 кредитів ЄКТС як вибірку з підсумковим контролем у формі диференційованого заліку [17], Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського – “Біологія індивідуального розвитку” в обсязі 3 кредитів ЄКТС як вибірку з підсумковим контролем у формі заліку [19]; 2) Освітньо-професійною програмою “Фізична терапія, ерготерапія” Херсонського державного університету було передбачено навчальну дисципліну “Медична біологія” в обсязі 3,5 кредита ЄКТС як обов’язкову з підсумковим контролем у формі іспиту [14], Придніпровської державної академії фізичної культури і спорту – “Біологія” в обсязі 4 кредитів ЄКТС як вибірку з підсумковим контролем у формі заліку [15], Дніпровського державного медичного університету – “Біологія” в обсязі 3 кредитів ЄКТС як вибірку з підсумковим контролем у формі диференційованого заліку [16]; 3) Освітньо-професійною програмою “Фізична реабілітація” Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка було передбачено навчальну дисципліну “Біологічні аспекти фізичної терапії, ерготерапії” в обсязі 4 кредитів ЄКТС як обов’язкову з підсумковим контролем у формі заліку [12]. Отже, біологічна складова в названих Освітньо-професійних програмах виявилась представленою такими багатьма в чому схожими за змістовим наповненням навчальними дисциплінами, як “Біологія”, “Біологія з основами генетики”, “Біологія індивідуального розвитку”, “Біологічні аспекти фізичної терапії, ерготерапії”, “Медична біологія”.

Проведений нами для порівняння аналіз освітніх компонентів, представлених в групі Освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я” за спеціальністю 223 “Медсестринство”, показав: 1) Освітньо-професійною програмою “Медсестринство” Вищого навчального закладу Університет економіки та права “Крок” було передбачено навчальну дисципліну “Медична біологія, паразитологія та генетика” в обсязі 5 кредитів ЄКТС як обов’язкову з підсумковим контролем у формі екзамену [9], Рівненської медичної академії – “Медична біологія з

основами генетики” в обсязі 4 кредитів ЄКТС як вибірку з підсумковим контролем у формі диференційованого заліку [8], Житомирського медичного інституту – “Медична біологія” в обсязі 3 кредитів ЄКТС як вибірку з підсумковим контролем у формі підсумкового модульного контролю [20]; 2) Освітньо-професійною програмою “Сестринська справа” Полтавського державного медичного університету було передбачено навчальну дисципліну “Медична біологія” в обсязі 3 кредитів ЄКТС як обов’язкову з підсумковим контролем у формі підсумкового модульного контролю [11], Харківського національного медичного університету – “Основи медичної біології та мікробіології” в обсязі 5 кредитів ЄКТС як обов’язкову з підсумковим контролем у формі диференційованого заліку [10]. Отже, біологічна складова у згаданих вище Освітньо-професійних програмах виявилась представленою такими спорідненими за своїм змістом навчальними дисциплінами, як “Медична біологія”, “Медична біологія з основами генетики”, “Медична біологія, паразитологія та генетика”, “Основи медичної біології та мікробіології”.

Виходячи з результатів порівняння наведених вище прикладів, розробниками Освітньо-професійних програм для підготовки бакалаврів за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація” в назвах освітніх компонентів, присвячених висвітленню біологічних основ життєдіяльності людини, вживався термін “Біологія” або “Медична біологія”, а за спеціальністю 223 “Медсестринство” – лише “Медична біологія”. Такі тенденції можуть бути пов’язаними з особливостями бачення розробниками Освітньо-професійних програм як членами конкретних науково-педагогічних колективів оптимальних шляхів підготовки відповідних майбутніх фахівців і подальшої професійної діяльності останніх. У зв’язку зі сказаним звернемо увагу, що за наведеним у Статті 1 Закону України “Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я” № 1053-IX від 3 грудня 2020 р. визначенням. “фізична терапія – процес забезпечення розвитку, максимального відновлення та підтримання рухової і функціональної спроможності осіб з обмеженнями повсякденного функціонування або таких дій, у яких можуть виникнути такі обмеження” [29]; при цьому вченими акцентується на потребі у формуванні важливої для фахівців з фізичної терапії здоров’язберезувальної компетенції, а ті, зі свого боку, мають розвивати її в осіб, з якими безпосередньо пов’язана їхня професійна діяльність – в пацієнтів [22]. Крім того, доцільно відзначити, що “Медична біологія” є фундаментальною природничо-науковою дисципліною, орієнтованою на спектр, як позначалося нами в одній з праць: “питань, що стосуються багатоманітних аспектів життєдіяльності людини та її зв’язку з природним навколишнім се-

редовищем” [6], оволодіння якими допоможуть студентів згідно із наведеним у підручнику “Медична біологія” твердження, “усвідомити і в подальшому аналізувати формування механізмів, що забезпечують здоров’я, в організмі людини на молекулярно-генетичному, клітинному, організмовому рівнях, а також вплив патогенних факторів навколишнього середовища на людину” [5].

Враховуючи, що фахівці з реабілітації, у тому числі сестри медичні (брати медичні) з реабілітації і асистенти фізичних терапевтів та ерготерапевтів, можуть входити до складу мультидисциплінарної реабілітаційної команди (організаційно оформленої, функціонально виокремленої групи фахівців), формою роботи якої у Статті 18 Закону України “Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я” № 1053-ІХ від 3 грудня 2020 р. позначено: “збори, на яких за результатами реабілітаційного обстеження робляться індивідуальний реабілітаційний план, розглядаються результати моніторингу та оцінки виконання плану і здійснюється його коригування” [29], а одним із завдань якої передбачено: “визначення реабілітаційного прогнозу, мети та завдань реабілітації, розроблення індивідуального реабілітаційного плану” [29], особливої актуальності набуває питання розвитку в сьогодинішніх студентів дослідницької компетентності і навичок роботи в колективі з розв’язання спеціалізованих задач і практичних проблем. Її формування у здобувача вищої медичної освіти може відбуватися як у ході навчальних занять, насичених елементами пошуку розв’язання проблемних питань, так і під час позааудиторної роботи, зокрема участі у діяльності студентського наукового гуртка [2].

У студентському науковому гуртку мають створюватися умови для оволодіння здобувачами вищої освіти додатковими знаннями, вміннями. Зазвичай у ньому панує атмосфера творчої співпраці студентів з викладачем та з іншими членами колективу, є можливість для дискусій з актуальних наукових проблем і шляхів їх розв’язання, для обговорення підготовки до оприлюднення доповідей за результатами опрацювання наукової літератури і проведених експериментальних досліджень. Для студентів уже першого року навчання, які оволодівають пов’язаним з біологічними основами життєдіяльності людини освітнім компонентом, цікавими можуть бути, для прикладу, тематичні напрями з проблемних питань медичної біології та її складових, з аналізу сучасних екологічних викликів та механізмів адаптації організмів до навколишнього середовища, з характеристики біоетичної складової відповідних досліджень тощо. При цьому чинником активізації пізнавального інтересу в здобувачів вищої освіти може слугувати, як свідчить досвід, ознайомлення з тими науковими працями, що зіставні за своєю тематикою з тематикою роботи студентського науково-

го гуртка [31; 32; 33; 35] і авторами яких є долучені до його діяльності науково-педагогічні працівники.

Важливим елементом функціонування студентського наукового гуртка є передача досвіду дослідницької діяльності від студентів, які вже тривалий час беруть участь в його роботі до початківців, спільний аналіз проблемних аспектів опрацювання джерел наукової інформації, обговорення результатів дослідження, що проводиться, а також пов’язаних з ним організаційних питань. Члени студентського наукового гуртка поступово набувають нових знань і практичних навичок, що будуть корисними у їхньому майбутньому професійному житті. Отриманий ними досвід з аналізу, систематизації та синтезу наукової інформації, з планування конкретного дослідження, визначення і досягнення його мети, обговорення отриманих результатів й формулювання обґрунтованих висновків, а також досвід співпраці з іншими членами студентського наукового гуртка та його керівниками у розв’язанні поточних та запланованих на перспективу питань, є корисним і має сприяти у подальшому адаптації майбутнього фахівця з реабілітації до професійної діяльності, у тому числі в складі міждисциплінарної реабілітаційної команди.

Враховуючи усе наведене вище вбачається за доцільне у майбутньому проаналізувати сучасні підходи до навчально-методичного забезпечення освітнього компонента біологічного змісту в структурі підготовки фахівців з реабілітації на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти і з урахуванням отриманих результатів науково обґрунтувати оптимальні кроки до розробки новітніх засобів навчання, потрібних як студентам, так і викладачам.

Висновки. До структури підготовки на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти майбутніх фахівців з реабілітації входить природничо-наукова складова, в якій представлено освітній компонент для висвітлення біологічних основ життєдіяльності людини. В групі розглянутих у статті Освітньо-професійних програм за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація” для позначення у його назві ключового елемента використовувався термін “Біологія” або термін “Медична біологія”, а за спеціальністю 223 “Медсестринство” – “Медична біологія”. В Освітньо-професійних програмах за тією самою спеціальністю такий освітній компонент може відрізнитися за назвою, за статусом (обов’язковий / вибірковий), за формою підсумкового контролю, що може бути наслідком пошуку розробниками конкретних Освітньо-професійних програм оптимальних шляхів підготовки в закладах вищої освіти, які вони представляють, майбутніх фахівців з реабілітації з числа сьогодинішніх студентів. Набуття останніми корисного досвіду за умови участі в роботі студентського наукового гуртка, тематика якого зіставна з такою

відповідного освітнього компонента, є чинником, що може сприяти професійній адаптації майбутнього фахівця у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базильчук О.В., Сущенко Л.П. Характеристика італійського досвіду професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної терапії у вищих навчальних закладах. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2. С. 150–155.

2. Іващенко Д.М., Іващенко С.П., Іващенко О.Д. Роль дослідницької діяльності при формуванні професійних компетентностей у студентів медичних закладів вищої освіти. *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи* : збірник статей VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 24–25 листопада 2022 р.). Полтава : Вид-во “Астрія”, 2022. С. 83–87.

3. Кир’ян Т.І. Становлення та розвиток медсестринської освіти в Україні (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.). *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія “Педагогічні науки”*. 2020. № 3. С. 23–28.

4. Крупа В.В., Лобода І.В. Професійна підготовка майбутніх фахівців з фізичної терапії, ерготерапії в сучасних умовах. Scientific Collection “InterConf”, (177): with the Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Conference “*Science and Practice: Implementation to Modern Society*” (November 6–8, 2023; Manchester, United Kingdom). 2023. P. 93–101.

5. Медична біологія : підручник / В.П. Пішак, Ю.І. Бажора, Ш.Б. Брагін, З.Д. Воробець, С.І. Дубінін, Г.Ф. Жегунов, Л.Є. Ковальчук, В.О. Корольов, О.В. Костильов, Н.А. Кулікова, Р.П. Піскун, О.В. Романенко, О.Г. Слесаренко, М.В. Стеблюк, С.М. Федченко ; за ред. В.П. Пішака, Ю.І. Бажори. Видання 3-є. Вінниця : НОВА КНИГА, 2017. 608 с.

6. Медична біологія : посібник з практичних занять / О.В. Романенко, М.Г. Кравчук, В.М. Грінкевич, О.В. Костильов ; за ред. О.В. Романенка. 2-е вид. Київ : ВСВ “Медицина”, 2020. 472 с.

7. Медична генетика: задачі, тести, вправи : навчальний посібник / О.В. Романенко, Г.Й. Путинцева, С.М. Пилівська, Т.А. Решетняк. Київ : Вища школа, 1996. 135 с.

8. Освітньо-професійна програма “Медсестринство” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 223 “Медсестринство”, галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, кваліфікація: “бакалавр медсестринства, сестра-медична”, Рівне : Рівненська медична академія, 2021. URL: <https://mcollege.rv.ua/document/download/196>

9. Освітня програма “Медсестринство” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, спеціальність 223 “Медсестринство”, Київ : Університет економіки та права “Крок”, 2019. URL: <https://library.krok.edu.ua/media/library/category/litsenzuvannia-ta-akredytatsiia/osvitni-prohramy/medsestrinstvo-bakalavr-2019-04-25.pdf>

10. Освітньо-професійна програма “Сестринська справа” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 223 “Медсестринство”, галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, кваліфікація: “Бакалавр медсестринства”, Харків : Харківський національний медичний універси-

тет, 2022. URL: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/op_ss_bac22.pdf

11. Освітньо-професійна програма “Сестринська справа” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 223 “Медсестринство”, галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, освітня кваліфікація: “бакалавр медсестринства”, професійна кваліфікація: “сестра медична”, Полтава : Полтавський державний медичний університет, 2021. URL: <https://www.test3.pdmu.edu.ua/n-process/department-npr/opp/bakalavr-nnmi/opp-nursing/osvitno-profesiynaprograma-sestrinska-sprava>

12. Освітньо-професійна програма “Фізична реабілітація” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація” спеціалізацією 227.01 “Фізична терапія” галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, кваліфікація: “Бакалавр терапії та реабілітації за спеціалізацією 227.01 Фізична терапія”. Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. URL: <https://fv.kpnu.edu.ua/osvitno-profesiini-prohramy/#> <https://drive.google.com/file/d/1jg26wYtCdZLuDi-ltm0W0SRle9njdFQ/view>

13. Освітньо-професійна програма “Фізична терапія, ерготерапія” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація”, спеціалізація 227.1 “Фізична терапія”, галузі знань 2 “Охорона здоров’я”. Львів : Вищий приватний навчальний заклад “Львівський медичний університет”, 2023. URL: <https://medinstytut.lviv.ua/op-227/> <https://medinstytut.lviv.ua/wp-content/uploads/OPP-Therapy-and-Rehabilitation-2023.pdf>

14. Освітньо-професійна програма “Фізична терапія, ерготерапія” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація” за спеціалізацією 227.01 “Фізична терапія” галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, кваліфікація: “Бакалавр терапії та реабілітації за спеціалізацією 227.01 Фізична терапія”. Івано-Франківськ, 2023. URL: [https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/227_OPP_Physical_%20therapy_%20occupational_%20therapy_V_2023%20\(%D1%83%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B6\).pdf?id=ab3bdf8a-bb1f-4432-81b3-c98c2de130c1](https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/227_OPP_Physical_%20therapy_%20occupational_%20therapy_V_2023%20(%D1%83%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B6).pdf?id=ab3bdf8a-bb1f-4432-81b3-c98c2de130c1)

15. Освітньо-професійна програма “Фізична терапія, ерготерапія” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація”, спеціалізація: 227.1 “Фізична терапія”, галузі знань 22 “Охорона здоров’я”. Дніпро : Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, 2023. URL: <http://infiz.dp.ua/misc-documents/op1-FT/opp1-227ft.pdf>

16. Освітньо-професійна програма “Фізична терапія, ерготерапія” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я” за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація”, спеціалізація 227.01 “Фізична терапія”, освітня кваліфікація: “Бакалавр терапії та реабілітації за спеціалізацією фізична терапія”. Дніпро : Дніпровський державний медичний університет, 2023. URL: <https://docs.dmu.edu.ua/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/227-%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B6%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80> <https://drive.google.com/file/d/1Fw6EhBTqSFckELC38UQs5NJFriBh85ml/view>

17. Освітньо-професійна програма “Фізична терапія” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація”, спеціалізація 227.1

“Фізичний терапевт”, галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, кваліфікація: “Бакалавр фізичної терапії”. Київ : Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1NhFVe3Xkr6Sr0QH6k4ovX3Dky-1gcQp/view>

18. Освітньо-професійна програма “Фізична терапія” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 22 “Охорона здоров’я” за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація”, спеціалізація 227.01 “Фізична терапія”, освітня кваліфікація: “Бакалавр фізичної терапії”. Харків : Харківська державна академія фізичної культури, 2023. URL: <https://khdafk.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/opp-fizychna-terapiya.pdf>

19. Освітньо-професійна програма “Фізична терапія” першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 227 “Терапія та реабілітація”, спеціалізація 227.01 “Фізична терапія”, галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, освітня кваліфікація: “Бакалавр фізичної терапії, ерготерапії”. Тернопіль : Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, 2023. URL: <https://www.tdmu.edu.ua/2020/12/06/osvitno-profesijna-programa-227-fizychna-terapiya/>

20. Освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 223 “Медсестринство”, галузі знань 22 “Охорона здоров’я”, кваліфікація: “бакалавр медсестринства”. Житомир : Житомирський медичний інститут, 2018. URL: <https://www.zhim.org.ua/navchalna/bak/ssb4.pdf>

21. Основи екології : навчальний посібник / О.В. Романенко, О.В. Костильов. Київ : Фітосоціоцентр, 2001. 150 с.

22. Павелків К., Чепурка О. Здоров’язбережувальна компетентність майбутнього фахівця-фізіотерапевта: нормативно-дефінітивний аналіз. *Молодь і ринок*. 2021. № 4 (190). С. 39–46.

23. Пікон К.С. Можливості використання американського досвіду професійної підготовки фахівців сестринської справи в системі професійної освіти медичних сестер в Україні : збірник наукових праць. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. LXXIX. Т. 2. С. 162–165.

24. Погоріла І.О. Романенко О.В. Психолого-педагогічні аспекти організації екологічної освіти у вищих навчальних закладах. *Екологія: вчені у вирішенні проблем науки, освіти і практики* : збірник доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 травня 2007 р., м. Житомир). Житомир : Видавництво “Державний агроєкологічний університет”, 2007. С. 230–234.

25. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

26. Про внесення змін до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2022-%D0%BF#Text>

27. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 227 “Фізична терапія, ерготерапія” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 19 грудня 2018 року № 1419. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-227-fizychna-terapiya-ergoterapiya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti>

28. Про затвердження Стандарту вищої освіти за спеціальністю 223 “Медсестринство” для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 05 грудня 2018 року № 1344. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/223-medsestrinstvo-bakalavr.pdf>

29. Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я : Закон України від 3 грудня 2020 року № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

30. Романенко О.В. Психологічні аспекти професійного становлення студента-майбутнього лікаря. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2010. Т. XII. Ч. 1. С. 497–517.

31. Романенко О.В., Арсан О.М., Кіпніс Л.С., Ситник Ю.М. Екологічні проблеми київських водойм і прилеглих територій / за ред. О.В. Романенка. Київ : Наукова думка, 2015. 192 с.

32. Романенко О.В., Груша М.М. Біоетичні аспекти методології гідробіологічних досліджень. *Екологічні науки* : науково-практичний журнал. Київ : Видавничий дім “Гельветика”, 2021. № 6 (39). С. 91–95.

33. Рудакова Н. Актуальні питання підготовки бакалаврів медсестринства у системі реформування реабілітаційної допомоги. *Молодь і ринок*. 2021. № 11–12 (197–198). С. 149–155.

34. Станкевич-Волосянчук О.І., Колодій В.А., Молнар-Бабія Д.І. Сучасна вища біологічна освіта: теоретико-практичний дискус. *Перспективи та інновації науки (Серія “Педагогіка”, Серія “Психологія”, Серія “Медицина”)*. 2023. № 11 (29). С. 365–377.

35. Romanenko A.V., Gnatenko V.M., Vladimirova I.A., Vovk A.I. Pre- and post-synaptic modulation of neuromuscular transmission in smooth muscles by thiazole analogs of vitamin B₁. *Neurophysiology*. 1995. Vol. 27. No. 5/6. P. 297–306.

36. Romanenko A.V., Gnatenko V.M., Vladimirova I.A. Effect of thiamine on neuromuscular transmission in smooth muscles. *Neurophysiology*. 1994. Vol. 26. No. 6. P. 370–377.

REFERENCES

1. Bazylichuk, O.V. & Sushchenko, L.P. (2017). Kharakterystyka italiiskoho dosvidu profesiinoyi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv z fizychnoyi terapii u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Characteristics of italian professional experience training of future specialists in physical therapy in higher schools educational institutions]. *Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, Vol. 2, pp. 150–155. [in Ukrainian].

2. Ivashchenko, D.M., Ivashchenko, S.P. & Ivashchenko, O.D. (2022). Rol doslidnytskoi diialnosti pry formuvanni profesiynykh kompetentnosti u studentiv medychnykh zakladiv vyshchoi osvity [The role of research activity in the formation of professional competences among students of medical institutions of higher education]. *Proceedings of the 7th International Conference Topical Issues of Linguistics, Professional Linguodidactics, Psychology and Pedagogy of Higher Education (Poltava, 24–25 November 2022)*. Poltava, pp. 83–87. [in Ukrainian].

3. Kyrian, T.I. (2020). Stanovlennia ta rozvytok medsestrynskoyi osvity v Ukraini (90-ti roky XX – pochatok XXI st.) [Formation and development of nursing education in Ukraine

(90s of the 20th – beginning of the 21st century). *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series "Pedagogical Sciences"*, Vol. 3, pp. 23–28. [in Ukrainian].

4. Krupa, V.V. & Loboda, I.V. (2023). Profesiina pidhotovka maibutnykh fakhivtsiv z fizychnoi terapii, erhoterapii v suchasnykh umovakh [Professional training of future specialists in physical therapy, occupational therapy in modern conditions]. Scientific Collection "InterConf", (177): with the Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Conference "Science and Practice: Implementation to Modern Society" (November 6–8, 2023; Manchester, United Kingdom). pp. 93–101. [in Ukrainian].

5. Pishak, V.P., Bazhora, Yu.I., Brahni, Sh.B., Vorobets, Z.D., Dubinin, S.I., Zhehunov, H.F., Kovalchuk, L.I.e., Korolov, V.O., Kostyliv, O.V., Kulikova, N.A., Piskun, R.P., Romanenko, O.V., Slesarenko, O.H., Stebliuk, M.V. & Fedchenko, S.M. (2017). *Medychna biolohiia: Pidruchnyk* [Medical biology: Textbook]. (3rd ed.). V.P. Pishak & Yu.I. Bazhora (Ed.). Vinnytsia, 608 p. [in Ukrainian].

6. Romanenko, O.V., Kravchuk, M.H., Hrinkevych, V.M. & Kostyliv, O.V. (2020). *Medychna biolohiia: Posibnyk z praktychnykh zaniat* [Medical biology: The study guide of the practical classes course]. (2nd ed). O.V. Romanenko (Ed.). Kyiv, 472 p. [in Ukrainian].

7. Romanenko, O.V., Putyntseva, H.I., Pyliavska, S.M. & Reshetniak, T.A. (1996). *Medychna henetyka: Zadachi, testy, vpravy: Navchalnyi posibnyk* [Medical genetics: Problems, tests, exercises: The study guide]. Kyiv, 135 p. [in Ukrainian].

8. Osvitno-profesiina prohrama "Medsestrynstvo" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 223 "Medsestrynstvo", haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia", kvalifikatsiia: "bakalavr medsestrynstva, sestra-medychna" (2021). [Educational and professional program "Nursing" of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 223 "Nursing", field of knowledge 22 "Health care", qualification: "Bachelor of Nursing, Nurse"]. Rivne: Rivne Medical Academy, 2021. Available at: <https://mcollege.rv.ua/document/download/196> [in Ukrainian].

9. Osvitnia prohrama "Medsestrynstvo" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity, haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia", spetsialnist 223 Medsestrynstvo (2019) [Educational program "Nursing" of the first (bachelor's) level of higher education, field of knowledge 22 "Health care", specialty 223 Nursing]. Kyiv, 2019. Available at: <https://library.krok.edu.ua/media/library/category/litsenzuvannia-ta-akredytatsiia/osvitni-prohramy/medsestrynstvo-bakalavr-2019-04-25.pdf> [in Ukrainian].

10. Osvitno-profesiina prohrama "Sestrynska sprava" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 223 "Medsestrynstvo", haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia", kvalifikatsiia: "Bakalavr medsestrynstva" (2022). [Educational and professional program "Nursing" of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 223 "Nursing", field of knowledge 22 "Health care", qualification: "Bachelor of Nursing"]. Kharkiv National Medical University, 2022. Available at: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/08/op_ss_ba_c22.pdf [in Ukrainian].

11. Osvitno-profesiina prohrama "Sestrynska sprava" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 223 "Medsestrynstvo", haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia", osvitnia kvalifikatsiia: "bakalavr medsestrynstva", profesiina kvalifikatsiia: "sestra medychna" (2021). [Educational and professional program "Nursing" of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 223 "Nursing", field of

knowledge 22 "Health care", educational qualification: "bachelor of nursing", professional qualification: "medical nurse"]. Poltava: Poltava State Medical University, 2021. Available at: <https://www.test3.pdmu.edu.ua/n-process/department-npr/op-p/bakalavr-nnmi/opp-nursing/osvitno-profesiyna-programa-sestrynska-sprava> [in Ukrainian].

12. Osvitno-profesiina prohrama "Fizychna reabilitatsiia" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 "Terapiia ta reabilitatsiia za spetsializatsiieiu 227.01 Fizychna terapiia" haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia", kvalifikatsiia: "Bakalavr terapii ta reabilitatsii" za spetsializatsiieiu 227.01 "Fizychna terapiia" (2023). [Educational and professional program "Physical rehabilitation" of the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 227 "Therapy and rehabilitation" in the specialty 227.01 "Physical therapy" in the field of knowledge 22 "Health care", qualification: "Bachelor of therapy and rehabilitation by specialization 227.01 Physical therapy"]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2023. Available at: <https://fv.kpnu.edu.ua/osvitno-profesiini-prohramy/#> [in Ukrainian].

13. Osvitno-profesiina prohrama "Fizychna terapiia, erhoterapiia" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 "Terapiia ta reabilitatsiia", spetsializatsiia 227.1. "Fizychna terapiia", haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia" (2023). [Educational and professional program "Physical therapy, occupational therapy" of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 227 "Therapy and rehabilitation", specialization 227.1. "Physical therapy", fields of knowledge 22 "Health care"]. Lviv: Private higher education institution "Lviv medical university", 2023. Available at: <https://medinstytut.lviv.ua/wp-content/uploads/OPP-Therapy-and-Rehabilitation-2023.pdf> [in Ukrainian].

14. Osvitno-profesiina prohrama "Fizychna terapiia, erhoterapiia" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 "Terapiia ta reabilitatsiia" za spetsializatsiieiu 227.01 "Fizychna terapiia" haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia", kvalifikatsiia: "Bakalavr terapii ta reabilitatsii za spetsializatsiieiu 227.01 Fizychna terapiia" (2023). [Educational and professional program "Physical therapy, occupational therapy" of the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 227 "Therapy and rehabilitation" in the specialization 227.01 "Physical therapy" in the field of knowledge 22 "Health care", qualification: "Bachelor of therapy and rehabilitation by specialization 227.01 Physical therapy"]. Ivano-Frankivsk, 2023. Available at: [https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/227_OPP_Physical_%20therapy_%20occupational_%20therapy_B_2023%20\(%D1%83%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B6\).pdf?id=ab3bd8a-bb1f-4432-81b3-c98c2de130c1](https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/227_OPP_Physical_%20therapy_%20occupational_%20therapy_B_2023%20(%D1%83%D0%B7%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B6).pdf?id=ab3bd8a-bb1f-4432-81b3-c98c2de130c1) [in Ukrainian].

15. Osvitno-profesiina prohrama "Fizychna terapiia, erhoterapiia" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 "Terapiia ta reabilitatsiia", spetsializatsiia: 227.1 "Fizychna terapiia", haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia" (2023). [Educational and professional program "Physical therapy, occupational therapy" of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 227 "Therapy and rehabilitation", specialization: 227.1 "Physical therapy", fields of knowledge 22 "Health care"]. Dnipro: Prydniprovsk state academy of physical culture and sport, 2023. Available at: <http://infiz.dp.ua/misc-documents/op1-FT/opp1-227ft.pdf> [in Ukrainian].

16. Osvitno-profesiina prohrama "Fizychna terapiia, erhoterapiia" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity haluzi znan 22 "Okhorona zdorovia" za spetsialnistiu 227 "Terapiia

ta reabilitatsiia”, spetsializatsiia 227.01 “Fizychna terapiia”, osvitnia kvalifikatsiia: “Bakalavr terapii ta reabilitatsii za spetsializatsiieiu fizychna terapiia” (2023). [Educational and professional program “Physical therapy, occupational therapy” of the first (bachelor’s) level of higher education field of knowledge 22 “Health care” specialty 227 “Therapy and rehabilitation”, specialization 227.01 “Physical therapy”, educational qualification: “Bachelor of therapy and rehabilitation with a specialization in physical therapy”]. Dnipro, Dnipro State Medical University, 2023. Available at: <https://docs.dmu.edu.ua/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/227-%D0%B1%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

17. Osvitno-profesiina prohrama “Fizychna terapiia” persho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 “Terapiia ta reabilitatsiia”, spetsializatsiia 227.1 “Fizychni terapevt”, haluzi znan 22 “Okhorona zdorovia”, kvalifikatsiia: “Bakalavr fizychnoi terapii” (2023). [Educational and professional program “Physical Therapy” of the first (bachelor’s) level of higher education, specialty 227 “Therapy and Rehabilitation”, specialization 227.1 “Physical Therapist”, field of knowledge 22 “Health Care”, qualification: “Bachelor of Physical Therapy”]. Kyiv: Bogomolets National Medical University, 2023. Available at: <https://drive.google.com/file/d/1NhFVe3Xkr6SrpoQH6k4ovX3Dky-1gcQp/view> [in Ukrainian].

18. Osvitno-profesiina prohrama “Fizychna terapiia” persho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity haluzi znan 22 “Okhorona zdorovia” za spetsialnistiu 227 Terapiia ta reabilitatsiia, spetsializatsiia 227.01 Fizychna terapiia, osvitnia kvalifikatsiia: “Bakalavr fizychnoi terapii” (2023). [Educational and professional program “Physical therapy” of the first (bachelor’s) level of higher education fields of knowledge 22 “Health care” specialty 227 Therapy and rehabilitation, specialization 227.01 Physical therapy, educational qualification: “Bachelor of physical therapy”]. Kharkiv: Kharkiv state academy of physical culture, 2023. Available at: <https://khdafk.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/opp-fizychna-terapiya.pdf> [in Ukrainian].

19. Osvitno-profesiina prohrama “Fizychna terapiia” persho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 “Terapiia ta reabilitatsiia”, spetsializatsiia 227.01 “Fizychna terapiia”, haluzi znan 22 “Okhorona zdorovia”, osvitnia kvalifikatsiia: “Bakalavr fizychnoi terapii, erhoterapii” (2023). [Educational and professional program “Physical therapy” of the first (bachelor’s) level of higher education, specialty 227 “Therapy and rehabilitation”, specialization 227.01 “Physical therapy”, fields of knowledge 22 “Health care”, educational qualification: “Bachelor of physical therapy , occupational therapy”]. Ternopil: Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, 2023. Available at: <https://www.tdmu.edu.ua/2020/12/06/osvitno-profesijna-programa-227-fizychna-terapiya/> [in Ukrainian].

20. Osvitno-profesiina prohrama persho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 223 “Medsestrynstvo”, haluzi znan 22 “Okhorona zdorovia”, kvalifikatsiia: “bakalavr medsestrynstva” (2018). [Educational and professional program of the first (bachelor) level of higher education, specialty 223 “Nursing”, field of knowledge 22 “Health care”, qualification: “Bachelor of Nursing”]. Zhytomyr: Zhytomyr medical institute, 2018. Available at: <https://www.zhim.org.ua/navchalna/bak/ssb4.pdf> [in Ukrainian].

21. Romanenko, O.V. & Kostylov, O.V. (2001). *Osnovy ekolohii: Navchalnyi posibnyk* [Basics of Ecology: The study guide]. Kyiv, 150 p. [in Ukrainian].

22. Pavelkiv, K. & Chepurka, O. (2021). *Zdoroviazberzhuvalna kompetentnist maibutnoho fakhivtsia-fizioterapevta: normatyvno-definityvnyi analiz* [Health keeping competence of future specialist in physicaltherapy: normative and definitive analysis]. *Youth and market. Monthly scientific and pedagogical magazine*. Drohobych, No. 4 (190), pp. 39–46. [in Ukrainian].

23. Pikon, K.S. (2017). *Mozhlyvosti vykorystannia amerykanskooho dosvidu profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sestrynskoj spravy v systemi profesiinoi osvity medychnykh sester v Ukraini* [Possibilities of the American experience of nurses professional training use in the system of professional education of nurses in Ukraine]. *Collection of scientific papers. Pedagogical sciences*, Vol. LXXIX. 2, pp. 162–165. [in Ukrainian].

24. Pohorila, I.O. & Romanenko, O.V. (2007). *Psykholohopedagogichni aspekty orhanizatsii ekolohichnoi osvity u vyshchykh navchalnykh zakladakh* [Psychological and pedagogical aspects of the organization of environmental education in higher educational institutions]. *Ekolohiia: vcheni u vyrishenni problem nauky, osvity i praktyky: zbirnyk dopovidei uchastnykiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (24–25 travnia 2007 r., m. Zhytomyr) – Ecology: scientists in solving the problems of science, education and practice: a collection of reports of the participants of the International Scientific and Practical Conference (May 24–25, 2007, Zhytomyr)*, pp. 230–234. [in Ukrainian].

25. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII. (2014) [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

26. Pro vnesennia zmin do pereliku haluzei znan i spetsialnosti, za yakymy zdiisnuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrudnia 2022 roku № 1392. (2022). [On making changes to the list of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 16, 2022 No. 1392]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

27. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 227 “Fizychna terapiia, erhoterapiia” dlia persho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 19 hrudnia 2018 roku № 1419. (2018) [On the approval of the standard of higher education in specialty 227 “Physical therapy, occupational therapy” for the first (bachelor) level of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 19, 2018 No. 1419]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-227-fizichna-terapiya-ergoterapiya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti> [in Ukrainian].

28. Pro zatverdzhennia Standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 223 “Medsestrynstvo” dlia persho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 05 hrudnia 2018 roku № 1344 [On the approval of the Higher Education Standard for specialty 223 “Nursing” for the first (bachelor) level of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated December 5, 2018 No. 1344]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/223-medsestrynstvo-bakalavr.pdf> [in Ukrainian].

29. Pro rehabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia: Zakon Ukrainy vid 3 hrudnia 2020 roku № 1053-IX. (2020). [On rehabilitation in the field of health care: Law of Ukraine dated December 3, 2020 No. 1053-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text> [in Ukrainian].

30. Romanenko, O.V. (2010). Psykholohichni aspekty profesiinoho stanovlennia studenta-maibutnoho likaria [Psychological aspects of the professional development of a student-future doctor]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuksa APN Ukrainy*. S.D. Maksymenko (Ed.). Kyiv, No. 12 (1), pp. 497–517. [in Ukrainian].

31. Romanenko, O.V., Arsan, O.M., Kipnis, L.S. & Sytnyk, Yu.M. (2015). Ekolohichni problemy kyivskykh vodoim i prylehlykh terytorii [Ecological problems of Kyiv reservoirs and adjacent territories]. O.V. Romanenko (Ed.). Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

32. Romanenko, O.V. & Hrusha, M.M. (2021). Bioetychni aspekty metodolohii hidrobiolohichnykh doslidzen [Bioethical aspects of hydrobiological research methodology]. *Scientific and practical journal "Ecological Sciences"*. Kyiv, No. 6 (39), pp. 91–95. [in Ukrainian].

33. Rudakova, N. (2021). Aktualni pytannia pidhotovky bakalavriv medsestrynstva u systemi reformuvannia rehabilitatsiinoi dopomohy [Current issues of preparation of nursing bachelors in the rehabilitation care reform system]. *Youth and market. Monthly scientific and pedagogical magazine*. Drohobych, No. 11–12 (197–198), pp. 149–155. [in Ukrainian].

34. Stankevych-Volosianchuk, O.I., Kolodii, V.A. & Molnar-Babilia, D.I. (2023). Suchasna vyshcha biolohichna osvita: teoretyko-praktychnyi dyskus [Modern higher biological education: theoretical and practical discourse]. *Prospects and innovations of science. ("Pedagogy" Series, "Psychology" Series, "Medicine" Series)*, No. 11 (29), pp. 365–377. [in Ukrainian].

35. Romanenko, A.V., Gnatenko, V.M., Vladimirova, I.A. & Vovk, A.I. (1995). Pre- and post-synaptic modulation of neuromuscular transmission in smooth muscles by thiazole analogs of vitamin B₁. *Neurophysiology*, Vol. 27, No. 5/6, pp. 297–306. [in English].

36. Romanenko, A.V., Gnatenko, V.M. & Vladimirova, I.A. (1994). Effect of thiamine on neuromuscular transmission in smooth muscles. *Neurophysiology*, Vol. 26, No. 6, pp. 370–377. [in English].

Стаття надійшла до редакції 09.01.2024

“...Виховуючи підростаюче покоління, педагог бере найактивнішу участь у творенні майбутнього свого народу...”

Тригорій Ващенко
український педагог

“Я бачу дуже важливе виховне завдання в тому, щоб повсякчас підтримувати, поглиблювати бажання учня бути відкривачем, реалізувати це бажання спеціальними методами роботи”.

Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист

“Найважливіше завдання цивілізації – навчити людину мислити”.

Томас Едісон
всесвітньо відомий американський винахідник

“Досвід – це велика річ, він дозволяє вам визнавати помилку кожний раз, коли ви її здійснюєте”.

невідомий автор

“У разі сумнівів чини так, як соняшник – шукай джерело світла і повертайся в його бік”.

Бернар Вербер
французький прозаїк

“Добрі слова залишають в душах людей прекрасний слід. Вони пом’якшують, втішають і зціляють серце того, хто їх чує”.

Блез Паскаль
французький філософ, письменник

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

УДК 378/14

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298619>

Віталій Журавель, кандидат військових наук, доцент,
начальник кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Сергій Бурбела, кандидат військових наук,
доцент кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Юрій Юрчак, викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

На основі аналізу подій, що відбуваються в Україні, під час яких Державна прикордонна служба України виконує завдання з відсічі та стримування збройної агресії російської федерації проти України, висловлено думку, що особовий склад зазнає інформаційно-психологічних впливів. Ці впливи формують певну інформаційно-психологічну обстановку у сфері безпеки державного кордону.

Обґрунтовано актуальності протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни. Досліджено становлення теорії гібридної війни, військово-теоретичні підходи до характеристики її сутності. Наголошено на необґрунтованому характері здійснення гібридної агресії російської федерації проти України. Розкрито необхідність удосконалення системи забезпечення національної безпеки України з урахуванням специфіки Державної прикордонної служби України. Проаналізовано проблемні питання захисту національних інтересів на державному кордоні.

Ключові слова: гібридна війна; національна безпека; Державна прикордонна служба України; збройна агресія; інформаційна складова війни; безпека державного кордону.

Літ. 9.

Vitaliy Zhuravel, Ph.D. (Military Sciences), Associate Professor,
Head of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

Serhiy Burbela, Ph.D. (Military Sciences), Associate Professor of the
Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

Yuriy Yurchak, Lecturer of the Combined Military Disciplines Department,
Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the
State Border Guard Service of Ukraine

**SOME PEDAGOGICAL ISSUES OF COUNTERING
THE NEGATIVE INFORMATION INFLUENCE ON THE PERSONNEL OF SECURITY
AUTHORITY OF STATE BORDER IN CONDITIONS OF WAR**

Based on the analysis of the events taking place in Ukraine during which the State Border Guard Service of Ukraine performs the task of repelling and restraining the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the opinion is expressed that the personnel is exposed to informational and psychological influences. These influences form a certain informational and psychological environment in the sphere of state border security.

The relevance of countering the negative informational influence on the personnel of the state border protection body in war conditions is substantiated. The formation of the theory of hybrid war, and military-theoretical approaches to the characterization of its essence are studied. The groundless nature of the Russian Federation's hybrid aggression against Ukraine is emphasized. The need to improve the system of ensuring the national security of Ukraine, taking into account the specifics of the State Border Service of Ukraine, was revealed. Problematic issues of protection of national interests at the state border are analyzed.

The use of information and psychological influence against the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine in the conditions of information war was analyzed and methods of countermeasures were determined. It was found that the Internet media,

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

used by the enemy as a means of information struggle, is intended to influence the behavior and mentality of the population and border guards. The analysis shows that the negative informational and psychological influence makes it difficult not only to counteract its manifestations but also to identify the influences themselves and the subjects of their implementation.

It has been established that modern informational and psychological influence has become one of the main forms of confrontation between Ukraine and Russia.

Keywords: hybrid war; National security; State Border Service of Ukraine; armed aggression; the informational component of the war; security of the state border.

Постановка проблеми. У сучасних умовах різко зростає роль та значення інформаційного фактора у житті країни. Інформаційне середовище здатне прискорювати чи гальмувати розвиток усіх сфер суспільного життя, зокрема процесів, які тісно пов'язані з безпекою державного кордону.

Після початку російської агресії серед загроз національній безпеці України одні з перших місць посіли загрози інформаційного характеру, особливо небезпечні під час бойових дій. Радикальні зміни сталися після початку російської агресії проти України 2014 р. З 24 лютого 2022 р. це питання набуло ще більшого значення для безпеки державного кордону та забезпечення обороноздатності держави загалом.

На Державну прикордонну службу України покладається завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону і охорони суверенних прав України у її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні. Під час воєнного вторгнення постає питання охорони та захисту державного кордону, що відбувається у складних умовах збройного конфлікту, який на початковому етапі мав характер гібридної війни на сході і півдні нашої держави. Загрози національній безпеці, суверенітету держави, безпеці державного кордону пов'язані передусім із агресією російської федерації (рф), яка не припиняє спроб анексувати територію України. На сьогодні у ході боїв та збройного протистояння знищено або захоплено значну кількість об'єктів прикордонної інфраструктури, техніки й озброєння. У цьому протистоянні саме Державна прикордонна служба України (ДПСУ) стоїть на передовій у відновленні суверенітету та територіальної цілісності України.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук шляхів забезпечення реалізації функції ДПСУ, виявлення проблемних питань захисту національних інтересів на державному кордоні і пошуку шляхів їх врегулювання, а також упровадження сучасних наукових поглядів та підходів у сфері прикордонної безпеки, адже сучасна, добре оснащена й ефективна Державна прикордонна служба України має виняткове значення для національних інтересів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформацій впливу на свідомість розглядали науковці: Я. Варивода, І. Воробйова, Б. Грушин, Д. Думанський, М. Лібікі, В. Лисенко, А. Мануйло, Д. Ольшанський, Г. Почепцов, П. Шевчук та інші

дослідники. Суть інформаційної війни в суспільстві була розглянута такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як М. Вершинін, П. Волховський, Я. Жарков, К. Каландаров, О. Литвиненко, Г. Перепелиця, С. Почепцов, А. Лук'янець, М. Попов, В. Фомін, які писали про формування концептуальних, теоретичних і технологічних аспектів інформаційної боротьби. Проблеми маніпулювання свідомістю людини висвітлювали Г. Ділігенський, В. Заріцька, О. Лалак, В. Остроухов, Г. Осика, В. Петрик, М. Присяжнюк, Є. Скулиш та ін. Наукові роботи А. Брушлинського, Г. Грачова, В. Лепського, А. Манойла, А. Петренка, І. Панаріна порушують проблеми стійкості особистості до негативного інформацій впливу.

Вищеперелічені науковці вивчали негативний інформаційний вплив у мирному житті та не враховували вплив соціуму на особистість під час бойових дій. Наше дослідження проводиться з урахуванням повномасштабної війни та радикальних змін, які сталися після початку російської агресії проти України. Тому питання протидії негативному інформаційно-психологічному впливу набуло ще більшого значення для безпеки державного кордону і забезпечення обороноздатності держави загалом.

Мета статті – обґрунтування деяких педагогічних питань протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Для отримання матеріалу статті ми аналізували наукові видання, виступи політиків, політичних оглядачів, скористалися опитуванням особового складу що виконує бойові завдання. Негативний інформаційно-психологічний вплив досягнув таких масштабів, що це можна назвати інформаційною війною [1]. Інформаційна війна – це відкриті та закриті цілеспрямовані інформаційні дії щодо нав'язування противникові небажаної інформації для зміни його поведінки через зміну мислення або для самознищення з метою отримання вигоди у матеріальній сфері. За М. Кондратюком, інформаційна війна як поняття поєднує в собі інформаційно-технічний та інформаційний вплив [2]. Такий вид протистояння не є новим. Ще VI ст. до н. е. Сунь-цзи у трактаті “Про військове мистецтво” описав основи інформаційно-психологічної війни і стверджував, що необхідно інформаційно впливати на противника [3].

Аналіз наукових видань та мас-медіа [1; 2; 3], на кожній війні використовується зброя, і нею у цьому випадку є: російські ЗМІ та інтернет-тролі, закон-

ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

сервовані агенти впливу, які діють із залученням вітчизняних ЗМІ, вливаючи на українське суспільство через викривлення подій, що відбуваються в Україні і світі, та інтерпретацію їх у вигідному для РФ ключі [2], вороже ставлення людей з різними політичними поглядами один до одного, поширення дезінформації, а також різке розмежування населення за майновими, релігійними й іншими ознаками. Обговорюється мовне питання, точаться дискусії навколо майбутнього України та безпеки державного кордону.

Україна для самозахисту здійснила заборону на низку російських фільмів та телеканалів. Але у ворога залишилися засоби впливу через мережу Інтернет і супутникове телебачення, прихованих агентів впливу тощо.

Персонал прикордонної служби в своїй більшості має доступ до інтернету, і саме тому він є одним із джерел впливу на свідомість особового складу. Всесвітня мережа надзвичайно велика і розгалужена, тому контроль за нею неможливо здійснити силами жодної держави [4].

Як свідчить опитування військовослужбовців, 36 різних категорій, які виконують бойові завдання з відсічі збройної агресії російської федерації у Харківській області, одним із основних джерел потрапляння інформації, яка негативно впливає на персонал, є ворожі інтернет-ЗМІ, замасковані під українські та зарубіжні, якими ширяться фейкові новини про стан справ в Україні. Вони безпідставними гучними заголовками привертають до прочитання неіснуючих або перекручених подій. Ці сайти грають на почуттях та емоціях читачів за допомогою провокаційної або ж неправдивої інформації. Можна знайти і справжні факти, але такі, що зазнали інтерпретації авторів сайту. Окрім того, автори цих видань мають доступ й до українських сайтів та медіа, звідки беруть інформацію, трансформуючи її, як це вигідно їхнім замовникам.

Недостовірні інтернет-ЗМІ покликані дезінформувати насамперед населення окупованих територій про діяльність української влади та армії, а також українське суспільство і різні структури всередині нього, у тому числі Державну прикордонну службу України, для дестабілізації морально-психологічного стану та поширення страху, паніки і недовіри до дій тих, хто намагається відстояти цілісність, незалежність, єдність та державність України.

Інтернет-ЗМІ як основний інструмент негативно-інформаційного впливу використовують псевдоновини та маніпуляції суспільною думкою завдяки розміщенню матеріалів недостовірного характеру, а якщо інформація стосується України, то матеріал отримує найгучніший заголовок. На різних сайтах можна прочитати чимало статей, спрямованих проти української влади та армії, Державної прикордонної служби України, зокрема, перших характеризують

як “київську хунту”, а військових називають “карателі” або “націоналістичні батальйони” тощо.

Як найбільш незалежний, об’єктивний та нецензурований вид мас-медіа, мережні ЗМІ мають усю повноту інформаційної незалежності, а відтак й інструменти протидії інформаційній війні в Україні, використовуючи власний контент для “знезараження” неправдивої агресивної інформації щодо нашої держави [5]. Також не варто недооцінювати діяльність інтернет-тролів, які діють під прикриттям, видаючи себе за звичайних українських користувачів.

З огляду на зазначене вбачається за необхідне вироблення системного, наступального підходу до питань протидії та нейтралізації результатів дестабілізаційної діяльності в інформаційній сфері.

Системний підхід до протидії та нейтралізації результатів дестабілізаційної діяльності в інформаційній сфері акцентує на комплексному використанні засобів, методів та стратегій для забезпечення інформаційної безпеки. Цей підхід передбачає аналіз і оцінку потенційних загроз, розробку інтегрованого програмного забезпечення для виявлення та захисту від інформаційно-психологічного впливу, врахування психологічних аспектів впливу на особовий склад, а також використання технологій для моніторингу, виявлення і нейтралізації інформаційних атак. Важливими складовими є також навчання та підвищення обізнаності серед особового складу і населення, здатного ідентифікувати та протистояти дестабілізаційним інформаційним впливам.

Наступальний підхід у контексті протидії та нейтралізації дестабілізаційної діяльності в інформаційній сфері означає активне ведення інформаційних операцій, спрямованих не лише на оборону, але й на здійснення впливу на противника та його діяльність. Це передбачає розробку і використання контенту, що має на меті підірвати довіру до інформації противника, формувати позитивний образ власних сил та ідей, а також активне використання кіберзасобів для перехоплення ініціативи в інформаційному просторі.

Загальновідомо, що стійка ідейна переконаність населення, вплив на психологічний стан і поведінку людей здебільшого забезпечуються шляхом використання інформаційної інфраструктури та медійного простору, деструктивний вплив на які має руйнівні наслідки для формування національної свідомості. Отже, саме завдяки впливу на морально-психологічний стан противника і досягається перемога в інформаційно-мережних війнах [6].

Інформаційний вплив на персонал ООДК – це дія словом, інформацією, спрямованою на свідомість прикордонників. Її часто називають інформаційно-пропагандистською, ідеологічною, психологічною дією.

На переконання О. Сенченко, інформаційно-психологічний вплив побудований більше на якісному

ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

аспекті інформаційних повідомлень (текстів) надруковано (видано в ефір), та досягло мети і сприйнято споживачами. Визначальними особливостями поняття “інформаційна війна” і “психологічна війна” є і те, що інформаційна війна ведеться здебільшого в так званому кібернетичному просторі, тоді як психологічна – у просторі соціальному [6].

Той факт, що негативний інформаційний вплив здійснюється приховано, значно ускладнює не лише протидію його проявам на відповідному рівні, а й виявлення самих інформаційно-психологічних впливів і суб'єктів їх здійснення; важко розрізнити, де правда, а де брехня. Можна зробити висновок, що сучасний інформаційно-психологічний вплив наразі перетворився на основну форму протистояння між Україною та Росією та їхніми силовими структурами, для ведення якого використовуються різноманітні технології, мета яких – деструктивний вплив на суспільство. Зі сфери боку, дезінформація і відверта брехня є класичними елементами негативного інформаційного впливу.

Процеси інформатизації суспільства торкаються і органів охорони державного кордону та інших військових формувань. Проблеми розроблення стратегій і технологій ведення інформаційного та психологічного протистояння обумовлюють появу такого стандарту морально-психологічного забезпечення персоналу, який використовується при підготовці та навчанні особового складу на тактичному й оперативному тактичному рівнях і проводиться як протидія негативним інформаційно-психологічним впливам на персонал, що сприяє забезпеченню інформаційно-психологічної безпеки особового складу Державної прикордонної служби від інформаційного впливу ворога.

Відповідно до викладеного вище, метою захисту від інформаційно-психологічного впливу є безпека для органів управління прикордонного загону, особового складу; забезпечення ефективного управління служби; зміцнення морально-психологічного стану персоналу. Основними завданнями боротьби з інформаційно-психологічним впливом на персонал від дій противника є: підготовка офіцерів органів роботи з персоналом до забезпечення інформаційно-психологічної безпеки; аналіз і прогнозування суспільно-політичної й інформаційної обстановки у районах виконання завдань, рівня їх впливу на персонал органу охорони державного кордону; збирання й узагальнення інформації про вірогідні джерела, засоби, канали та об'єкти негативного інформаційного впливу; роз'яснення рішень керівництва країни та завдань керівництва, що стоять перед органом охорони державного кордону; підготовка особового складу, розкриття методів та способів оброблення й оцінювання інформаційного впливу; нейтралізація інформаційного впливу противника з метою недопущення деморалізації, дезінформації персоналу і зниження рівня їх морально-психологічного стану; проведе-

ння інформаційно-психологічних заходів, спрямованих на особовий склад органу охорони державного кордону та населення у районах виконання завдань; організація запобіжних (профілактичних) заходів щодо поширення неправдивих чуток серед персоналу, випередження неправдивих чуток, тривожних висловлювань та протиправних дій, спрямованих на погіршення морально-психологічного стану персоналу органу охорони державного кордону тощо.

Забезпечення інформаційно-психологічної безпеки персоналу органу охорони державного кордону полягає в організації та здійсненні заходів, що спрямовані на регуляцію, зокрема, обмеження, інформаційних потоків; організацію інформаційних потоків (у тому числі ініціювання поширення певної інформації); поширення методів і засобів оброблення інформації та її оцінювання; формування колективного (групового) соціально-психологічного захисту; формування індивідуального психологічного захисту особистості [7; 8; 9].

Стійкі компоненти – це особливості психічних пізнавальних процесів (відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, увага, мислення), які притаманні представнику конкретної військової професії, психічні властивості особистості (військово-професійна спрямованість, риси характеру, які необхідні для цієї спеціальності), професійна майстерність, фізична витривалість та психологічна стійкість. Динамічні компоненти психіки – це: ситуативні почуття (упевненість, гордість, ненависть, горе, страждання тощо) та психічні стани (емоційне піднесення, ентузіазм, пригніченість). Усі ці компоненти безпосередньо впливають на ефективність виконання оперативно-службового завдання прикордонниками. Вони спроможні як стимулювати поведінку індивіда, мобілізувати його психічний потенціал для якісного виконання завдання, так і дезорганізувати його діяльність.

Висновки. Проаналізовано використання інформаційно-психологічного впливу проти персоналу Державної прикордонної служби України в умовах інформаційної війни та визначено методи протидії. Виявлено, що інтернет-медіа, використані противником як засіб інформаційної боротьби, мають на меті впливати на поведінку та менталітет населення і прикордонників. Аналіз показує, що негативний інформаційно-психологічний вплив ускладнює не лише протидію його проявам, але й виявлення самих впливів та суб'єктів їх здійснення.

Встановлено, що сучасний інформаційно-психологічний вплив став однією з основних форм протистояння між Україною та Росією.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у шляхах формування готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційному впливу у полоні противника.

**ДЕЯКІ ПЕДАГОГІЧНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ
НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД
ОРГАНУ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ**

ЛІТЕРАТУРА

1. Брижко В.М. та ін. Є-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія. Київ : НДЦПІ АПрІІ України, 2007. 234 с.

2. Кондратюк М.О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. Вип. 41. С. 1–6. URL: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/15.pdf>

3. Сунь-Цзи. Про військове мистецтво. URL: <http://molotoff.info/advises/29-2009-0916-18-59-51/6650-sun-czi-mistectvo-vijni.html>

4. Dmitri Alperovitch Bears in the Midst: Intrusion into the Democratic National Committee. Crowdstrike. URL: <https://www.crowdstrike.com/blog/bears-midst-intrusion-democratic-national-committee/>

5. Кіца М. Особливості реклами в українських Інтернет-ЗМІ в умовах інформаційної війни. *Теле- та радіо-журналістика*. 2015. Вип. 14. С. 170–174.

6. Сенченко О. Новітні війни з використанням інформаційно-психологічної зброї. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 8. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/..cgiirbis_64.exe

7. Гринько К. Інформаційно-психологічна агресія як різновид інформаційно-психологічного впливу. *Аналіз форм і засобів здійснення у інформпросторі України та стратегії протидії*. 2008. URL: <http://ua.textreferat.com/referat-11395-1.html>.

8. Жарков Я., Онищук М. Інформаційно-психологічне протистояння в сучасному світі: проблемно-історичний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2007. № 16–17. С. 101–104.

9. Молдавчук В.С., Товма М.І., Ілляк О.О. Теоретичні засади реалізації морально-психологічного забезпечення дій військ: міжнародний досвід. *Честь і закон*. Харків : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2006. № 2. С. 54–58.

REFERENCES

1. Bryzhko, V.M. et al. (2007). Ye-borotba v informatsiinykh viinakh ta informatsiine pravo: monohrafiia [Is-struggle in information wars and information law: monograph]. Kyiv, 234 p. [in Ukrainian].

2. Kondratiuk, M.O. (2013). Informatsiina viina ta rol mas-media v mizhnarodnykh konfliktakh [Information warfare

and the role of mass media in international conflicts]. *Bulletin of the Kharkiv State Academy of Culture*. Vol. 41. pp. 1–6. Available at: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v41/15.pdf> [in Ukrainian].

3. Sun-Tszy Pro viiskove mystetstvo [About military art]. Available at: <http://molotoff.info/advises/29-2009-0916-18-59-51/6650-sun-czi-mistectvo-vijni.html> [in Ukrainian].

4. Dmitri Alperovitch Bears in the Midst: Intrusion into the Democratic National Committee. Crowdstrike. Available at: <https://www.crowdstrike.com/blog/bears-midst-intrusion-democratic-national-committee/> [in English].

5. Kitsa, M. (2015). Osoblyvosti reklamy v ukrainskykh internet-ZMI v umovakh informatsiinoi viiny [Peculiarities of advertising in Ukrainian Internet media in the conditions of information war]. *Television and radio journalism*. Vol. 14. pp. 170–174. [in Ukrainian].

6. Senchenk, O. (2014). Novitni viiny z vykorystanniam informatsiino-psykholohichnoi zbroi [The newest wars with the use of informational and psychological weapons]. *Bulletin of the Book Chamber*. No. 8. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/..cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].

7. Hryenko, K. (2008). Informatsiino-psykholohichna ahresia yak riznovyd informatsiino-psykholohichnoho vplyvu [Informational and psychological aggression as a type of informational and psychological influence]. *Analysis of the forms and means of implementation in the information space of Ukraine and countermeasure strategies*. Available at: <http://ua.textreferat.com/referat-11395-1.html>. [in Ukrainian].

8. Zharkov, Ya. & Onyshchuk, M. (2007). Informatsiino-psykholohichne protyborstvo v suchasnomu sviti: problemno-istorychnyi analiz [Informational and psychological conflict in the modern world: problem-historical analysis]. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*. No. 16–17. pp. 101–104. [in Ukrainian].

9. Moldavchuk, V.S., Tovma, M.I. & Illiuk, O.O. (2006). Teoretychni zasady realizatsii moralno-psykholohichnoho zabezpechennia dii viisk: mizhnarodnyi dosvid [Theoretical foundations of the implementation of moral and psychological support for military actions: international experience]. *Honor and law*. Kharkiv, No. 2. pp. 54–58. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

“Тому, можливо, відомо, що лідер війська – суддя людської долі, людина, від якої залежить, чи нація житиме в спокої, а чи в небезпеці. . .”

*Сунь Цзи
китайський стратег і мислитель*

“Завтрашній день – найважливіша річ у житті. Він відвідує нас опівночі. Чудово, коли він приходить і віддається прямо в наші руки. Він сподівається, що ми хоч чомусь навчилися відучора”.

*Джон Уейн
американський актор*

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

УДК 378:004:81

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298585>

Оксана Волошина, кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У сучасних умовах діяльності працівників аграрної галузі знання іноземної мови все частіше сприймається як невід'ємний атрибут висококваліфікованого фахівця. Вільне володіння іноземною мовою допомагає не тільки у професійному, а також в особистісному розвитку працівників аграрної галузі, оскільки, сприяє спілкуванню із закордонними колегами, розширює кругозір та змінює впевненість у своїх можливостях. Структура професійної іншомовної компетенції для студентів аграрного закладу вищої освіти має включати екзистенційну, об'єкту (комунікативну), соціальну та оцінювальну складові. Екзистенційний компонент відображає здатність і готовність студента до вивчення англійської мови; об'єктний (комунікативний) компонент характеризує діяльну складову навчання; соціальний та оцінювальний компоненти представляють здатність та готовність студента до включення у професійну діяльність англійською мовою і здатність до оцінки своєї діяльності англійською мовою відповідно. Ефективна організація навчального процесу передбачає розвиток усіх складових іншомовної компетенції, проте дослідники зазначають, що головною умовою успішного професійного спілкування англійською мовою є сформованість у свідомості студентів системи понять, виражених лексичними одиницями, або сформованість лексики. При цьому сформований лексикон має на увазі володіння інтегральною сукупністю знань лексичних засобів українською та іноземними мовами, що включають систему понять і мовних навичок слововживання у всіх видах мовної діяльності в умовах професійного спілкування.

Ключові слова: інформаційно-комунікативна компетентність; вивчення іноземної мови; самостійна робота; засоби навчання; методи навчання.

Лит. 33.

**Oksana Voloshyna, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the
Ukrainian and Foreign Languages Department,
Vinnytsia National Agrarian University**

**APPLICATION OF INDEPENDENT WORK IN THE PROCESS
OF FORMING INFORMATION AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS
WHEN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER AGRARIAN INSTITUTIONS**

In modern conditions of activity of specialists working in the agrarian sector, knowledge of a foreign language is becoming an integral attribute of a highly qualified specialist. Fluency in a foreign language helps not only a professional, but also a personal development of professionals in the agricultural sector, as it facilitates communication with foreign colleagues, broadens personal horizons, and strengthens confidence in one's abilities. The structure of professional foreign language competence for students of higher agricultural institutions should include existential, objective (communicative), social, and evaluative components. The existential component reflects the student's ability and readiness to learn English; the object (communicative) component characterizes the active component of training; social and evaluative components represent the student's ability and readiness to be engaged in professional activities in English as well as the ability to evaluate their activities in English, respectively. Effective organization of the educational process involves the development of all components of foreign language competence, however, researchers note that the main condition for successful professional communication in English is the formation of a system of concepts expressed by lexical units, or the formation of the lexicon in the students' minds. At the same time, the formed lexicon implies the possession of an integral set of knowledge of lexical means in Ukrainian and foreign languages, which include a system of concepts and language skills of word use in all types of language activity in the conditions of professional communication.

Keywords: information and communication competence; learning a foreign language; independent work; teaching techniques; teaching methods.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування та розвитку системи вищої освіти головним результатом будь-якого навчального процесу є підготовка фахівців з активною життєвою та професійною позицією. Особливого значення набувають питання, пов'язані з формуванням у випускників закладів вищої освіти

як професійних компетенцій, так і особистісного прагнення до постійного саморозвитку та самовдосконалення. Але, оскільки творча самоідентифікація студентів не може бути сформована за допомогою традиційних методів навчання, то не викликає сумнівів, що настає необхідність перегляду методологічних підходів та освітніх технологій – актуалі-

ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

зується необхідність зміни концептуальних принципів навчання. Студенти в процесі опанування навчального матеріалу повинні бути не тільки пасивним отримувачем навчального матеріалу, а насамперед – стати активним суб'єктом освітнього процесу, що безпосередньо залежить від ступеня їх самостійності у розв'язанні професійних завдань, у виборі засобів та способів досягнення навчальних і практичних цілей.

Кризові ситуації останніх років виявили суспільству нові виклики, які передовсім були пов'язані з карантинними обмеженнями у зв'язку з пандемією Covid-19, починаючи з 2020 р., а надалі, від 24 лютого 2022 р. з повномасштабними воєнними діями росії до нашої країни, що суттєво вплинуло на організацію навчального процесу. Спочатку карантинні обмеження, які були пов'язані з епідеміологічним станом, потім необхідність дотримання заходів безпеки відповідно до воєнного стану, внесли корективи в роботу всіх сфер життєдіяльності, у т. ч. й сфери освіти, де вимоги дотримання заходів безпеки визначили дистанційне навчання основною формою навчального процесу. У зв'язку з цим дослідження застосування самостійної роботи студентів як одного з основних методів дистанційного навчання у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності набуває першочергового значення.

Відповідно до Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” (затвердженого Законом № 2102-IX від 24.02.2022 р.) організація самостійної роботи студентів у форматі дистанційного навчання здійснюється із застосуванням методів електронного навчання та дистанційних освітніх технологій. Також необхідність дотримання вимог безпеки під час воєнного стану актуалізувала кардинальну заміну традиційної моделі навчання на дистанційну, тимчасово зумовили такий формат як єдиний можливий і безальтернативний.

Процес оцінювання самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання не може не торкнутися питання її результативності, а отже, ефективності роботи на всіх етапах освітнього процесу, а саме під час:

- видачі завдання студентам;
- освоєння завдання студентами;
- виконання завдання студентами;
- перевірки завдання викладачем;
- контролю теоретичних знань та практичних навичок студентів викладачем.

Відповідно до умов дистанційного навчання повному осмислюється проблема самостійної роботи студентів, і не тільки у зв'язку з її багаторазово збільшеним обсягом, а й вагомих значенням у процесі дистанційної взаємодії всіх учасників навчального процесу – як студентів, так і викладачів. Таким чином, створилися умови, відповідно яких тради-

ційне для педагогічного процесу поняття самостійної роботи набуває все більшої актуальності та вагомості. Також необхідність більш детального дослідження застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності було викликано стрімким розвитком інформатизації усіх сфер людської життєдіяльності, глобалізації та інтеграції сучасного світу, внаслідок яких сформувався запит на активних, універсальних, самодостатніх та мобільних фахівців. Особлива увага до означеної проблеми в нашій країні великою мірою спровокована необхідністю дотримання заходів безпеки під час воєнного стану, відповідно до яких збільшується необхідність і вагомість самоосвіти. Також збільшується рівень актуальності застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності у зв'язку з суперечностями сучасного суспільства між затребуваністю фахівців, орієнтованих на самоосвіту, і недостатньою розробленістю у теорії педагогіки проблеми організації самостійної роботи на основі інтеграції сучасних технічних засобів, інформаційних та педагогічних технологій. Отже, застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності, її ефективності, а також формування пізнавальної самостійності є актуальним завданням і вимагає детального аналізу й дослідження.

При сучасних умовах реалізації в аграрних закладах вищої освіти компетентнісного підходу самостійна робота студентів у процесі вивчення іноземної мови стає ще більш важливою складовою опанування навчального матеріалу. Організація самостійної роботи студентів та її виконання ними спрямована на підготовку компетентних фахівців, здатних приймати оптимальні рішення щодо можливих проблемних ситуацій у професійній діяльності. Це, зі свого боку, потребує перегляду цілей самостійної роботи студентів, які мають бути формалізовані в рамках формування окремих компетенцій і загальної професійної компетентності майбутніх фахівців.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури, присвячений проблемі застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності, показав, що основними її завданнями є формування у студентів здатності до якісного опанування навчального матеріалу, навичок його теоретичного освоєння та практичного застосування, розвитку пізнавальних здібностей, підвищення рівня самостійності, постійної готовності до самоосвіти.

У сучасних працях українських науковців досліджується процес застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності при вивченні іноземної мови. Публікації таких вчених, як О. Волошина [3],

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

І. Гончарук, Н. Юрчук [6], присвячені дослідженням методів організації самостійної роботи студентів в аграрному закладі вищої освіти, моделюванню навчального процесу на основі принципу реалізації завдань самостійної роботи.

Цілі застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності розглядаються у дослідженнях К. Ковальової [13], процес організації самостійної роботи студентів аналізують Р. Кравець [15], І. Гунько, О. Волошина [25]. Але спостерігається недостатня кількість публікацій, присвячених методам застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності, мотивації виконання ними самостійної роботи.

Метою статті є дослідження методів застосування самостійної роботи студентів у процесі формування інформаційно-комунікативної компетентності в аграрному закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах діяльності працівників аграрної галузі знання іноземної мови все частіше сприймається як невід'ємний атрибут висококваліфікованого фахівця. Вільне володіння іноземною мовою допомагає не тільки у професійному, а й в особистісному розвитку працівників аграрної галузі, оскільки, сприяє спілкуванню із закордонними колегами, розширює кругозір та зміцнює впевненість у своїх можливостях. Також очевидно є перевага фахівця аграрної галузі, який вміє застосовувати знання іноземної мови для свого подальшого професійного розвитку. Щодо студентів аграрної галузі підготовки, то для них пошук у мережі Інтернет іншомовних матеріалів, пов'язаних з майбутньою професійною діяльністю, спілкування на професійних та студентських форумах, участь у персональних блогах іноземних викладачів відкриває нові грані обраного фаху, служить джерелом нових ідей, дозволяє залишатися в курсі останніх тенденцій у сучасній освіті. Крім того, враховуючи інтеграційні процеси в українській та європейській освіті, перспектива стажувань, написання наукових статей та участі у міжнародних конференціях може стати додатковим стимулом для активного вивчення і практики іноземної мови.

Важливість володіння майбутніми фахівцями аграрної галузі однією з іноземних мов насамперед пов'язане із сучасними вимогами їх професійної діяльності. Вмінням володіти іноземною мовою прямо чи опосередковано пов'язано з такими компетенціями:

1. Загальнокультурними:
  - здатність до комунікації іноземною мовою в усній та письмовій формі;
  - реалізація завдань міжособистісної та міжкультурної комунікації;
  - здатність працювати в колективі;
  - толерантно сприймати соціальні, етнічні, конфесійні та культурні відмінності;

- здатність до самоорганізації та самоосвіти;
- 2. Загальнопрофесійними:
  - здатність здійснювати письмову та усну комунікацію державною мовою;
  - усвідомлювати необхідність знання іноземної мови.
- 3. Професійними:
  - готовність до використання у практичній діяльності сучасних закордонних професійних методів та прийомів;
  - здатність до самоосвіти у подальшій практичній діяльності;
  - готовність до опанування та технічного обслуговування технологічного обладнання;
  - здатність використовувати сучасне технологічне обладнання у професійній діяльності [1, 23–24; 2, 33–35; 3, 31–33; 4, 339; 15, 446–447].

Отже, підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі необхідно здійснювати саме за допомогою ефективної організації самостійної роботи студентів. У межах компетентнісного підходу у вищій освіті результати навчання виражаються у вигляді відповідних компетенцій. Важливість застосування самостійної роботи студентів як одного з основних методів дистанційного навчання обґрунтовують І. Гунько, О. Волошина, Л. Довгань, К. Ковальова, Р. Кравець [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 18; 20; 25]. У їхніх наукових працях основна увага зосереджується на структурі та організації самостійної роботи студентів як одного з головних методів основного і додаткового навчання в процесі вивчення іноземної мови в аграрному закладі вищої освіти, яка була модифікована з урахуванням вимог формування інформаційно-комунікативної компетентності.

Отже, формування інформаційно-комунікативної компетентності для студентів аграрного закладу вищої освіти, має включати такі складові:

- екзистенційну;
  - об'єктну (комунікативну);
  - соціальну;
  - оцінювальну [5, 206–208; 6, 78–80; 15, 446–447].
- До основних характерних рис перерахованих складових можемо віднести:
- екзистенційний компонент відображає здатність та готовність студентів до вивчення іноземної мови;
  - об'єктний (комунікативний) компонент характеризує практичну складову вивчення іноземної мови;
  - соціальний компонент визначає здатність та готовність студентів до виконання професійної діяльності із застосуванням іноземної мови;
  - оцінювальний компонент охоплює здатність студентів до оцінки своєї професійної діяльності іноземною мовою [7, 77–78; 8, 18–20; 20, 81–84].

Процес ефективної організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови перед-

ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

бачає розвиток усіх складових іншомовної компетенції, проте в наукових працях відзначено, що основною умовою успішного професійного спілкування іноземною мовою є сформованість у свідомості студентів системи понять, виражених лексичними одиницями, або лексику. При цьому сформований лексикон обумовлює володіння інтегральною сукупністю знань лексичних засобів українською та іноземними мовами, що включають систему понять та іншомовних навичок в умовах професійного спілкування. Лексикон необхідно розглядати як основу, яка інтегрує всі види іншомовної діяльності в умовах комунікативної взаємодії. При цьому вагомою складовою процесу формування іншомовного лексику є формування лексичних навичок і складних іншомовних практичних умінь [9, 23–25; 10, 19; 20, 81–84].

Ми можемо виділити такі іншомовні лексичні навички:

- ідентифікація лексичної одиниці в контексті та поза контекстом у процесі аудіювання і читання з наступною репродукцією на рівні словосполучення, речення чи фрази (рецептивно-репродуктивний рівень);

- семантизація лексичної одиниці, формулювання визначення поняття іноземною та українською мовами;

- оперування категоріально-концептуальними зв'язками [11, 91–92; 12, 100–103; 21, 103].

Наведені навички необхідно враховувати при розробці критеріїв оцінки сформованості професійного іншомовного лексику, що відображає у т. ч. і рівень формування об'єктного компонента професійної іншомовної компетенції, який характеризує ефективність організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови.

Отже, ефективна організація самостійної роботи студентів є одним із факторів, що сприяють успішному формуванню іншомовної компетенції. З урахуванням вимог до сучасного фахівця аграрної галузі в умовах інформатизації суспільства, вимог до реалізації компетентнісного підходу у закладах вищої освіти і можливостей інформаційно-комунікативної компетентності для організації самостійної роботи студентів, доцільно застосовувати метод міждисциплінарних електронних проєктів в організації самостійної роботи. Враховуючи роль іншомовної підготовки в освіті майбутніх фахівців аграрної галузі, міждисциплінарні електронні проєкти можуть бути реалізовані в рамках самостійної роботи студентів у процесі їх професійної підготовки, у т. ч. й для успішного розвитку та формування їхньої іншомовної компетенції [11, 91–92; 12, 100–103; 21, 103].

Для успішної реалізації методу електронних проєктів та організації на їх основі самостійної роботи студентів у рамках вивчення іноземної мови, необхідно враховувати фактори, що виникають у

процесі їх запровадження, виходячи зі специфіки навчання цієї дисципліни, а саме:

- основні переваги, недоліки та обмеження застосування методу електронних проєктів у процесі вивчення іноземної мови;

- визначення основних видів завдань, які необхідно включити до проєктної діяльності, щоб узгодити її етапи з необхідними видами іншомовної практики, що забезпечують формування професійної іншомовної компетенції студентів;

- практичне виконання електронних проєктів з метою забезпечення безперервного ефективного розвитку професійної іншомовної компетенції студентів [13, 47–49; 14, 113; 15, 446–447; 25, 77–79].

У сучасних умовах удосконалення та реформування системи вищої освіти вагомим значення надається процесу вивчення іноземної мови за допомогою самостійної навчальної діяльності студентів. При вивченні іноземної мови в аграрних закладах вищої освіти, самостійна навчальна діяльність студентів є організованою діяльністю в рамках їх самостійної роботи. На думку провідних фахівців [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 18; 20; 25], самостійна робота з іноземної мови повинна поєднувати репродуктивні та продуктивні види навчальної діяльності. Однак незважаючи на те, що репродуктивні види діяльності досить ефективні для оволодіння деякими навичками та вміннями, пріоритет у організації самостійної роботи студентів надається саме продуктивній навчальній діяльності як засобу розвитку самодостатньої та креативної особистості.

До репродуктивних методів навчання можемо віднести методи організації діяльності студентів за допомогою неодноразового повторення отриманих ними знань та практичних навичок. Репродуктивна діяльність передбачає спрямованість на одержання студентами у процесі вивчення іноземної мови заданого результату за зразком із використанням стереотипних способів, або, одержання вже відомого результату наявними способами. До продуктивних методів навчання ми можемо віднести діяльність спрямовану на процес створення студентом та викладачем певного результату (проєкту), процес набуття практично важливих компетентностей, які забезпечують самовизначення та особистісний розвиток майбутнього фахівця. Названі методи передбачають вивчення іноземної мови студентами у ситуаціях, максимально наближених до практичної діяльності, коли навчальний матеріал не повідомляється викладачем, а знання здобуваються у процесі певних практичних прийомів [16, 136–140; 17, 189–190; 18, 10–211; 19, 28–31; 25, 77–79].

Отже, можемо констатувати необхідність поєднання у самостійній роботі студентів репродуктивних і продуктивних методів навчання.

Також, враховуючи дидактичні можливості інформаційно-комунікативної компетенції, можемо

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

виокремити найбільш ефективні завдання для репродуктивної самостійної роботи студентів:

1. Читання (аудіювання):
  - планова перевірка викладачем розуміння іноземної мови студентами, заснована на відтворенні тексту;
  - відтворення студентами розділеного тексту;
  - відтворення студентами тексту зі смисловими пропусками;
  - опрацювання студентами інформації з логіко-смисловим ланцюжком;
  - підбір викладачем текстів для опрацювання студентами за змістовною відповідністю;
  - пошук студентами значень слів у словнику.
2. Письмо (мовлення):
  - інтерпретація студентами інформації в усному та письмовому форматі;
  - підбір викладачем завдань і складання текстів студентами за змістовною відповідністю;
  - підбір викладачем завдань, спрямованих на відновлення тексту;
  - підбір викладачем завдань, спрямованих на відновлення правильного порядку слів та речень [20, 81–84; 21, 103].

Реалізація означених завдань в електронному середовищі вимагає від викладачів іноземної мови певної кваліфікації в галузі використання інформаційних технологій. Так, основні функції, що надають можливості реалізувати такі види завдань в електронному середовищі, у більшості закладів вищої освіти нашої країни реалізуються за допомогою застосування навчальної платформи Moodle.

Доцільно відзначити, що перенесення завдань репродуктивного типу в електронну форму надає такі переваги:

1. Для студентів:
  - вільний доступ до виконання поставленого викладачем завдання у будь-який час у будь-якому місці за наявності Інтернету;
  - можливість при нагальній необхідності отримати швидкий доступ до словників, довідкових матеріалів на тему завдання;
  - можливість виправлення власних помилок студентами (особливо ефективне при виконанні граматичних вправ);
  - можливість студентів поставити запитання викладачеві та отримати швидко відповідь, не чекаючи наступної лекції;
  - зменшення витрат викладачів та студентів на паперовий матеріал [22, 158–161; 23, 1326–1329].
2. Для викладачів:
  - скорочення часу на перевірку завдань за наявності автоматизованого або частково автоматизованого оцінювання (що є особливо актуальним при роботі з великою кількістю студентів);
  - автоматичне систематизоване подання результатів виконання завдань, що дає можливість ана-

лізувати та відстежувати динаміку прогресу різних іноземних видів діяльності студентів протягом усього курсу;

- можливість обмеження тривалості виконання завдань, що спонукає студентів до їх своєчасного виконання та сприяє самостійному виконанню завдань;
- можливість отримання студентами консультації у викладача в зручний час [24, 19; 25, 77–79].

Перелічені переваги належать переважно до організаційної сторони навчального процесу та не враховують вплив використання завдань в електронній формі на успішність студентів у процесі вивчення іноземної мови.

У процесі організації продуктивної (творчої) самостійної роботи студентів основним є забезпечення умов для створення студентами власного проєкту або результату завдання. Власний проєкт або результат завдання ми можемо охарактеризувати так: це процес вивчення іноземної мови й іноземної культури з позиції студентів та з позиції викладача (користувачів інформації, якщо проєкт має практичний характер).

Також необхідно відзначити, що результатом власного проєкту, який виконують та створюють студенти у процесі вивчення іноземної мови, є:

- накопичуваний іноземний та навчальний досвід;
- опанування студентами відповідних способів комунікативної та навчальної діяльності;
- певний матеріальний продукт, у якому зафіксовано досвід комунікативної та навчанням діяльності [26, 128–131; 27, 237].

На основі аналізу типових видів завдань продуктивного типу під час вивчення іноземної мови, можемо виділити такі види завдань, виконання яких можна успішно реалізувати в електронному середовищі:

- творчі проєкти, у т. ч. безпосередньо-практичного характеру (електронні об'єкти: презентації, відео, вебсайти, блоги, письмові роботи, електронні словники, буклети, рекламні листівки, постери та ін.);
- комунікаційні проєкти;
- творчі завдання різного виду (статті, доповіді, реферати);
- ведення студентами щоденників та складання іноземного портфолію;
- рольові та ділові ігри у формі онлайн-дискусій, вебінарів.

Що стосується проєктної діяльності студентів, то можемо виокремити такі переваги її реалізації у рамках самостійної роботи в електронному середовищі (на прикладі платформи дистанційного навчання Moodle):

1. Для студентів:
  - полегшення розуміння мети та послідовності виконання проєкту;

ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

– наочне подання етапів проєкту, наявність необхідної інформації в електронному вигляді;

– можливість позапланових консультацій з викладачем;

– участь у реальних комунікативних ситуаціях, що активізують різні іншомовні навички та вміння;

– можливість онлайн взаємооцінки проєктних продуктів.

2. Для викладачів:

– поліпшенні координація та контроль за виконанням проєкту;

– можливість використання великої кількості автентичних ресурсів з різними видами усних та письмових текстів і аналізу їх переглядів [28, 564–570; 2, 33–35].

Поряд з певними перевагами, можемо зазначити і недоліки та обмеження, які виникають при виконанні завдань для самостійної роботи студентів репродуктивного і продуктивного типів в електронній формі:

1. Для студентів:

– можливість виникнення технічних проблем, які ведуть до неможливості виконання завдань;

– необхідність звикання до роботи в електронному середовищі.

2. Для викладачів:

– збільшення трудомісткості у процесі складання завдань для самостійної роботи студентів [29, 82–90; 30, 48–60; 31, 96–100; 32, 326–330; 33, 8–12].

Отже, самостійна робота студентів у процесі вивчення іноземної мови може бути організована в електронному середовищі без втрати якості навчання, так як і типові репродуктивні та продуктивні види завдань можуть бути успішно реалізовані в основних навчальних системах. Послідовність і поєднання репродуктивних та продуктивних видів діяльності при виконанні електронних проєктів може ґрунтуватися на принципі систематичності та послідовності. Цей принцип передбачає, що студенти приступають до виконання складнішого, творчого завдання з цієї теми, після виконання репродуктивних завдань, вкладених у формування основних базових мовних умінь і навичок, достатніх для успішної самостійної роботи над проєктом. Щодо планування завдань на різних етапах електронних проєктів, то основною умовою для підбору їх змісту буде успішний розвиток компонентів професійної іншомовної компетенції [29, 82–90; 30, 48–60; 31, 96–100; 32, 326–330; 33, 8–12].

Міждисциплінарний характер електронних проєктів відкриває цінну можливість реалізації протягом усього періоду навчання студента у закладі вищої освіти. Однією з проблем, яка сьогодні постає перед викладачами іноземної мови у ЗВО, є суттєве зниження рівня володіння іншомовною компетенцією на момент закінчення курсу навчання.

Таким чином, можемо виділити основні завдання для розвитку різних компонентів іншомовної компетенції, а саме, компоненти:

1. Екзистенційний:

– відбір та створення бази довідкових матеріалів і посібників з використанням Інтернету;

– уміння студентів користуватися базою довідкових матеріалів;

– ведення різноманітних довідкових робочих записів із використанням комп'ютерних ресурсів, з метою моніторингу та самооцінки оволодіння іноземною мовою;

– ведення словників, словникових карток, словників-списків за різними ознаками з використанням комп'ютерних ресурсів;

– складання словникових коментарів;

– складання довідкових коментарів до текстів;

– складання різноманітних робочих опорних схем, таблиць, карт та ін.;

– складання файлу зразків власних іншомовних творів, тестових завдань, різних творчих робіт з використанням комп'ютерних ресурсів;

– ведення різноманітних індивідуальних допоміжних робочих записів.

2. Об'єктний:

– завдання, які спрямовані на формування у студентів лексичних іншомовних навичок;

– завдання, які спрямовані на використання студентами лексичних одиниць у різних видах іншомовної діяльності;

– комунікативно-пізнавальні завдання, які спрямовані на актуалізацію взаємопов'язаного здійснення видів іншомовної діяльності;

– вправи, які спрямовані на іншомовне спілкування.

3. Соціальний:

– реалізація ділових та рольових ігор;

– складання словникових коментарів з урахуванням практичного та соціально-культурного контексту;

– складання довідкових коментарів до тексту з урахуванням практичного та соціально-культурного контексту;

– складання словників-списків специфічних лексичних одиниць та іншомовних формул, характерних для тієї чи тієї іншомовної ситуації, тієї чи тієї соціальної групи, того чи того літературного жанру тощо;

– складання, навчально-тренувальних завдань і обмін ними;

– складання пояснень, що систематизують навчальний матеріал, ілюстративних схем, правил для навчання студентів у групі;

– коректорське читання, редагування та оцінка письмових творів студентів у групі;

– спільна оцінка рівня володіння іноземною мовою, яка вивчається, видами іншомовної діяльності.

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

---

4. Оцінювальний:

– ведення різноманітних довідкових робочих записів з використанням комп'ютерних ресурсів, з метою моніторингу та самооцінки оволодіння іноземною мовою, що вивчається (рейтингу успішності, іншомовного портфелю);

– регулярне виконання стандартизованих (публікованих) мовних текстів та тестів з читання і аудіювання;

– складання файлу зразків власних іншомовних творів, тестових завдань, різних творчих робіт з використанням комп'ютерних ресурсів [9, 23–25; 10, 19; 20, 81–84].

Отже, організація самостійної роботи студентів у вигляді системи міждисциплінарних електронних проєктів, спрямованих, у т. ч. на розвиток професійної іншомовної компетенції, допоможе суттєво підвищити рівень їх знань та практичних навичок. Виконання міждисциплінарних електронних проєктів упродовж перших двох років навчання може бути заплановано в межах самостійної роботи студентів з дисциплін іноземної мови, протягом наступних років – у межах самостійної роботи з інших професійно-орієнтованих дисциплін, які визначають зміст міждисциплінарного проєкту [9, 23–25; 10, 19; 20, 81–84].

Отже, іншомовна компетенція є важливою складовою професійної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі, орієнтованих на досягнення значних результатів у практичній діяльності, та ефективна організація самостійної роботи відіграє важливу роль у її розвитку і формуванні. У цьому плані досить перспективним для дисциплін іноземної мови є метод міждисциплінарних електронних проєктів, який дає можливість урахувати всі вимоги до сучасної методики викладання іноземної мови та забезпечує безперервне формування професійної іншомовної компетенції.

Таким чином, однією з основних вимог до сучасних викладачів аграрних закладів вищої освіти є здатність і готовність використовувати міжпредметні зв'язки та вміння формувати наскрізні навички студентів, які досить важливі для їхнього професійного й особистісного розвитку. При цьому в умовах інформатизації суспільства викладач повинен не тільки володіти навичками застосування інформаційно-комунікативних технологій в освітньому процесі, але й бути здатним сформувати у студентів навички комп'ютерної грамотності, навчити їх використовувати інформаційні технології для виконання завдань, актуальних для сучасного суспільства. І хоча структура та методи формування інформаційно-комунікативних компетенцій викладача є об'єктом багатьох наукових досліджень, потенціал самостійної роботи студентів закладів вищої освіти, орієнтованих на практичну діяльність за обраним фахом,

у цьому плані залишається недостатньо вивченим та реалізованим.

У процесі застосування самостійної роботи студентів як одного з основних методів формування інформаційно-комунікативної компетентності студентів використовуються певні методи (проєктів, електронних проєктів).

Метод проєктів – одна з ефективних технологій, що реалізують діяльні підстави компетентнісно-орієнтованої освіти. Ефективність методу проєктів при організації самостійної роботи студентів за умов компетентнісного підходу забезпечується за рахунок:

– максимального наближення мети проєкту до цілей і завдань професійної діяльності майбутнього фахівця;

– системності та систематичності процесу формування і розвитку компетенцій за допомогою послідовного виконання циклу професійно-орієнтованих проєктів [11, 91–92; 12, 100–103; 21, 103].

Також важливо зауважити, що застосування інформаційних технологій у освіті дедалі більше орієнтовано не так на аудиторну, як на самостійну роботу студентів.

Метод електронних проєктів – це новий тип проєктів, заснований на принципах реалізації основних засад компетентнісного підходу та застосування інформаційних технологій для організації самостійної роботи студентів.

З урахуванням особливостей організації та реалізації методу міждисциплінарних електронних проєктів можна визначити, як сукупність навчально-пізнавальних прийомів і етапів, організованих в електронному середовищі, що сприяють розвитку професійних компетенцій майбутнього фахівця за рахунок:

– реалізації при виконанні проєкту засобами інформаційних технологій міждисциплінарних зв'язків;

– творчого застосування знань, умінь, навичок та їх перенесення до професійної діяльності [9, 23–25; 10, 19; 20, 81–84].

Отже, невід'ємною складовою професійної компетентності фахівців аграрної галузі, орієнтованих на ефективну практичну діяльність, є їхня іншомовна компетенція. Підвищення рівня її сформованості можливе за ефективною організацією самостійної роботи студентів, у т. ч. на основі методу міждисциплінарних електронних проєктів, пов'язаних з видами та завданнями професійної діяльності.

Також доцільно зауважити, що одним з найважливіших компонентів системи управління самостійною роботою студентів є планування, оскільки воно забезпечує стабільні досягнення у багаторічному процесі навчання та професійного розвитку. Ефективність планування залежить від його чіткості та конкретності.

ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Завдання планування самостійної роботи студентів:

- визначити повний обсяг інформації з дисципліни іноземної мови, що виноситься для самостійної роботи;

- встановити оптимальний обсяг інформації, що підлягає оперативному та поточному контролю (завдання, тема, розділ курсу, кількість розділів, що опрацьовуються за підручниками, конспектами тощо);

- визначити періодичність поточного контролю;

- розробити план-графік самостійної роботи, покликаний забезпечити систематичну роботу студентів над навчальним та додатковим матеріалом протягом усього навчального року [9, 23–25; 10, 19; 20, 81–84].

Планування самостійної роботи студентів передбачає:

- облік загального бюджету часу студентів при визначенні обсягу самостійної роботи з дисципліни іноземної мови відповідно до навчального плану;

- визначення трудомісткості конкретних видів самостійної роботи;

- упорядкування обсягу і видів самостійної роботи студентів, форм звітності та строків контролю.

Бюджет часу для студентів за окремим видом самостійної роботи визначається викладачем на підставі:

- спостережень за виконанням студентами аудиторної самостійної роботи;

- опитування студентів про витрати часу на те чи те завдання;

- хронометражу власних витрат часу на виконання того чи того завдання [1, 23–24; 2, 33–35; 3, 31–33; 4, 339; 15, 446–447].

Рівні планування самостійної роботи:

- планування самостійної роботи здійснює викладач, який веде дисципліну;

- планування самостійної роботи здійснює студент;

- планування самостійної роботи здійснює кафедра;

- планування самостійної роботи здійснює деканат.

При нераціонально організованій самостійній роботі студентів може виникнути їх перевантаження, основними причинами якого є:

- нестача навичок у студентів щодо правильної організації навчальної праці;

- запланована нерівномірність планового завантаження студента, що знижує продуктивність праці;

- невідповідність обсягу та складності, заданих завдань для самостійної роботи їх знанням і вмінням;

- недостатнє методичне забезпечення [5, 206–208; 6, 78–80; 15, 446–447].

У процесі виконання самостійної роботи студентів у закладі вищої освіти особливої актуальності набувають прийоми її активізації, а саме:

- роз'яснення необхідності засвоєння запропонованого навчального матеріалу, винесеного для самостійної роботи;

- повідомлення та демонстрація технік і технологій рефлексивної діяльності, що дає змогу грамотно проводити аналіз та самоаналіз, самооцінку власної діяльності;

- використання елементів проблемного навчання;

- застосування методів активного навчання (аналіз конкретних ситуацій, творчі дискусії, парна і групова робота, мозковий штурм, рольові та ділові ігри тощо);

- систематичне використання структурно-логічних схем, мультимедійних презентацій тощо;

- розробка навчальних посібників для самостійної роботи студентів, що містять теоретичний матеріал (ключові положення), навчальні завдання та методичні рекомендації щодо їх виконання;

- розробка навчальних посібників міждисциплінарного характеру, які роз'яснюють студентам цілі й особливості виконання різних видів навчальної діяльності (дослідницька, проєктна, рефлексивна) та форм самостійної роботи (як написати реферат, виконати курсову чи випускню кваліфікаційну роботу);

- систематичний контроль за виконанням самостійної роботи.

До основних методів активізації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови можемо віднести:

- метод індивідуалізації домашніх завдань та практичних робіт;

- метод проєктів з розподілом проєктного завдання між студентами групи;

- залучення студентів до читання фрагментів лекції під час попередньої підготовки їх викладачем;

- творчі та проблемні завдання;

- внесення проблемних елементів у типові завдання;

- розробка комплексних навчальних посібників для самостійної роботи, що поєднують теоретичний матеріал із вирішенням практико-орієнтованих завдань;

- підготовка презентацій, конспектів занять;

- використання у навчальному процесі тестових завдань для самоконтролю студентів [29, 82–90; 30, 48–60; 31, 96–100; 32, 326–330].

Стимули, що сприяють активізації самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови:

- корисність у майбутньому виконуваних завдань;

- участь студентів у творчій діяльності (участь у науково-дослідницькій чи методичній роботі);

- участь студентів в олімпіадах з дисциплін іноземної мови, конкурсів науково-дослідницьких чи прикладних робіт тощо;

- використання мотивуючих факторів контролю знань, які за певних умов можуть викликати прагнення до змагальності;

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

– заохочення студентів за успіхи у навчанні і творчій діяльності та санкції за погане навчання;

– індивідуалізація завдань, що виконуються як в аудиторії, так і поза нею [29, 82–90; 30, 48–60; 31, 96–100; 32, 326–330].

Що стосується мотивація самостійної діяльності студентів у процесі вивчення іноземної мови, то вона становить підґрунтя для формування особистості студента, фактор їх подальшого професійного розвитку, надає загальний стимулювальний вплив, стає джерелом інтелектуальної активності студентів. Мотивація мобілізує творчі сили студентів на пошук і виконання знаних завдань, позитивно впливає на якість знань, їхню глибину та дієвість, широту і систематизацію, є найважливішою внутрішньою умовою розвитку у студентів прагнення до самоосвіти. Має діагностичне значення, тобто є показником розвитку багатьох важливих якостей особистості студентів – їх цілеспрямованості, свідомості, працьовитості, широти та стійкості пізнавальних інтересів.

Основні групи мотивів, що становлять єдину динамічну систему, яка визначає загалом мотивацію самостійної роботи студентів:

– соціальна відповідальність, особистий престиж;

– процес пізнання, набуття знань, відкриття нового;

– реалізація своїх можливостей та здібностей [13, 47–49; 14, 113; 15, 446–447; 25, 77–79].

Відмітною рисою самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови є її яскраво виражений індивідуальний характер. Це не тільки індивідуалізація загальних правил і вимог, а й облік того, що організація, планування та контроль самостійної роботи студентів (у вигляді самоконтролю) здійснюються і на рівні кожного конкретного студента. Ігнорування цієї обставини неминуче спричинить суперечність між вимогами кафедри (викладача) й особистими планами, бажаннями, можливостями студента. Індивідуалізація самостійної роботи студентів тісно пов'язана з мотиваційним аспектом поставленого викладачем завдання.

Індивідуалізація самостійної роботи студентів спрямована на:

– більш інтенсивну роботу з тими студентами, які підготовлені краще;

– розподіл завдання на обов'язкову і творчу частину для всіх охочих вирішити додаткові питання;

– регулярні консультації з усіма студентами;

– повне інформування студентів про майбутню самостійну роботу [13, 47–49; 14, 113; 15, 446–447; 25, 77–79].

Принципами самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови є: інтерактивності, індивідуалізації навчання, ідентифікації, регламентації навчання, випереджувального навчання, зворотного зв'язку, зовнішнього контролю та самооцінки,

науковості, наочності, зв'язку теорії з практикою, трудомісткості.

Принцип інтерактивності визначає необхідність співпраці студентів та обмін інформацією не тільки з викладачем, а й з іншими студентами. Принцип індивідуалізації навчання проявляється в обліку викладачем індивідуально-психологічних особливостей студента. Принцип ідентифікації обґрунтовує необхідність контролю самостійної роботи студента. Принцип регламентації навчання відображає необхідність вибору стратегії навчання та планування самостійної роботи. Принцип випереджувального навчання забезпечує спрямованість самостійної роботи на активізацію, розвиток діяльності студентів, а також формування здатності самостійно прогнозувати, вибирати і виконувати дидактичні завдання, добувати знання у співпраці з іншими студентами. Принцип зворотного зв'язку дає змогу своєчасно обговорювати та коригувати проблемні питання з дисципліни. Принцип зовнішнього контролю та самооцінки включає обмін інформацією не тільки з викладачем, а й з іншими студентами. Принцип науковості допомагає виконувати поставлені завдання на сучасному рівні наукових знань. Принцип наочності передбачає подання інформації у доступному вигляді. Принцип зв'язку теорії з практикою створює умови для виконання ситуаційних завдань. Принцип обліку трудомісткості навчальних дисциплін уможливує оптимальне планування самостійної роботи.

Основним принципом організації самостійної роботи студентів має стати їх переведення на індивідуальну роботу, з переходом від формального пасивного виконання певних завдань до пізнавальної активності з формуванням власної думки при виконанні поставлених завдань.

Для забезпечення ефективності самостійної роботи студентів необхідні:

– обґрунтування поєднання обсягів аудиторної та самостійної роботи;

– методично правильна організація роботи студента в аудиторії та поза нею;

– забезпечення студента необхідними методичними матеріалами з метою перетворення процесу самостійної роботи на процес творчий;

– використання методів активного навчання;

– контроль за організацією та ходом самостійної роботи студентів і заходів, які заохочують студента за її якісне виконання;

– забезпечення планами практичних та семінарських занять, методичними розробками тем для самостійного вивчення, списками спеціальної літератури [5, 206–208; 6, 78–80; 15, 446–447].

Ефективність самостійної роботи студентів визначається певними умовами. По-перше, це наявність “суб’єкт-суб’єктних” відносин та конкретної нормативно-правової бази. При цьому “суб’єкт-

ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

суб'єктні" відносини необхідно підкріплювати навчально-методичними комплексами та довідниками, в яких закладається новий тип взаємовідносин та необхідне правове забезпечення. По-друге, впровадженням інноваційних освітніх технологій у навчальний процес закладів вищої освіти.

Найважливішими умовами ефективності самостійної роботи студентів також є:

- наявність матеріальної бази;
- кількісний та якісний професорсько-викладацький склад;
- наявність і виконання узгоджених графіків контролю самостійної роботи студентів [5, 206–208; 6, 78–80; 15, 446–447].

Контроль повинен відповідати вимогам об'єктивності, особливо на перших курсах, а також індивідуалізації та всебічності, яким більше уваги треба приділяти на старших курсах.

Контроль самостійної роботи студентів – один із важливих та необхідних елементів організації і управління їх самостійною роботою. Контроль самостійної роботи студентів та оцінка її результатів організуються як єдність двох форм: самоконтроль і самооцінка студентів, контроль та оцінка зі сторони викладачів, державних екзаменаційних й атестаційних комісій та ін.

Основними критеріями оцінки результатів самостійної роботи студентів є:

- рівень освоєння навчального матеріалу;
- уміння використовувати теоретичні знання при виконанні практичних завдань;
- сформованість загальнонавчальних умінь;
- обґрунтованість і чіткість подання відповіді;
- оформлення матеріалу відповідно до вимог;
- рівень самостійності при виконанні роботи [11, 91–92; 12, 100–103; 21, 103].

Форми контролю викладачем самостійної роботи студентів: включення запропонованого для вивчення питання до завдань в екзаменаційних білетів, проведення тестового контролю, захисту письмових робіт, виступ на семінарських заняттях, конференціях, участь у "круглому столі", ділових іграх, олімпіадах тощо.

Методи контролю самостійної роботи студентів можемо поділити на проміжні та підсумкові [9, 23–25; 10, 19; 20, 81–84].

Проміжні – консультація, дискусія, "круглий стіл", ділова гра, тестування, контрольна робота, перевірка конспектів, подання реферату, взаємоперевірка, самоперевірка та ін.

Підсумкові – залік, іспит, тестування.

Основними види контролю самостійної роботи студентів є вхідний, поточний, проміжний, самоконтроль.

Вхідний контроль – це контроль знань та умінь студентів (здійснюється під час лекцій та практичних занять) на початку вивчення курсу, теми тощо.

Контроль за засвоєнням студентами навчального матеріалу на лекціях проводиться шляхом проведення експрес-опитувань (письмових та усних) з конкретних питань, проблем, тем курсу.

Поточний контроль здійснюється викладачем шляхом регулярних перевірок рівня засвоєння матеріалу студентами на семінарах та практичних заняттях.

Проміжний контроль викладач застосовує після вивчення розділу, теми курсу.

Самоконтроль здійснюється студентами в процесі вивчення іноземної мови під час підготовки до модульних контрольних робіт.

Процес управління самостійною роботою студентів відбувається через різні форми контролю та навчання, а саме:

1. Консультації (тематичні), під час яких студенти повинні осмислити отриману інформацію, а викладач – визначити ступінь розуміння теми та надати необхідну допомогу.

2. Слідчий контроль здійснюється на лекціях, семінарських та практичних заняттях. Він проводиться у формі співбесіди, усних відповідей студентів, контрольних робіт, тестів, організації дискусій, фронтальних опитувань. Викладач фронтально переглядає наявність письмових робіт, завдань, конспектів.

3. Поточний контроль здійснюється у ході перевірки й аналізу окремих видів самостійних робіт, виконаних у позааудиторний час. В основному це роботи індивідуального характеру – доповіді та реферати.

4. Підсумковий контроль здійснюється через систему заліків та іспитів, передбачених навчальним планом.

Форми контролю мають бути адекватні рівням засвоєння: розуміння, відтворення, реконструкції, творчості. Поряд з усними відповідями за екзаменаційними білетами рекомендується ширше використовувати письмові форми підсумкового контролю.

Висновки. Самостійна робота студентів завжди була важливою частиною навчального процесу. У закладах вищої освіти вона взагалі виступає і формою навчання, і його засобом, і одним з бажаних результатів підготовки майбутнього фахівця, про досягнення яких свідчить стійке прагнення випускників до самоосвіти і саморозвитку. Особливої актуальності набуває організація роботи зі створення оптимальних умов й ефективних форм організації самостійної роботи студентів. Для того, щоб виявити нові способи активізації процесу самостійної роботи студентів, необхідно мати чітке врахування таких базових категорій, як самостійна робота та самостійність. Спільним у концепції самостійної роботи є констатація важливості та невід'ємності цього виду навчальної (навчально-пізнавальної) діяльності як обов'язкової ланки навчально-освітнього

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

процесу. Відмінною рисою самостійної роботи студентів є, зрозуміло, вільна від сторонньої підтримки і зовнішніх примусів, безпосереднього втручання викладача навчальна діяльність, опорою у здійсненні якої виступають власні знання, навички, переконання, життєвий досвід студентів. У механізмі його самостійного розв'язання проблем отримують вираження особистісні відносини, власні міркування, ініціативи та творчість, а у змісті роботи знаходять відображення самостійні шляхи знання (розумових процесів), осмислення та логіки виконавця завдання. Спільним у визначеннях фахівців є розуміння орієнтованості будь-якого самостійного процесу на створення нового (знання або предметів), тобто виявлення у самостійній роботі творчого елементу. Тому одним із критеріїв продуктивності методів організації самостійної роботи студентів виступає, крім іншого, її спрямованість на формування навичок творчої діяльності. Цим визначається і якість завдань, призначених для самостійного виконання, навчальних завдань, що мають бути активними і творчого характеру; стимулювати пошук самостійних рішень.

У розширювальному розумінні організація самостійної роботи студентів виступає не просто формою навчального процесу (у закладах вищої освіти їй відводиться не менше половини годин навчального часу), а імперативом у формуванні творчої незалежності майбутніх фахівців. Пошук необхідної інформації та її осмислене використання у виконанні навчальних, наукових та професійних завдань не є єдиним завданням самостійної роботи. Результатом самостійної роботи студентів має також бути оволодіння основами самоорганізації та самовиховання, щоб і надалі безперервно професійно розвиватися, підвищуючи свою кваліфікацію. Сфера функціонування самостійного виду діяльності не обмежується часом перебування студента у ЗВО. На наш погляд, найбільш ціннішим феноменом самостійної роботи є те, що вона постійно і безперервно присутня у практичній діяльності.

Таким чином, поняття самостійної роботи студентів одними фахівцями визначається широко – як інтегративне вираження різноманітних якостей особистості; іншими – більш диференційовано як конкретну якість з характерними для нього проявами. Узагальнення базових компонентів означеного поняття дає підставу зробити висновок, що самостійна робота студентів є інтегративною властивістю особистості, що виступає основою її самостійної пізнавальної ініціативи. Отже, актуальним постає питання організації процесу навчання у тій його частині, де передбачається активне залучення інтелектуально-вольового ресурсу студентів.

Ефективність впровадження у структуру освітнього процесу самостійної роботи студентів залежить від дотримання базових педагогічних умов її

організації. Насамперед включення студентів до самостійної роботи необхідно проводити поетапно. На нашу думку, обов'язковими є три етапи, кожен з яких спрямований на досягнення певної цілі. Перший полягає у позитивному мотивуванні студентів до прояву зацікавленості у самостійній роботі, у розумінні ними суті самоосвіти, розкритті методів самоосвіти. Другий етап спрямований на формування навичок самостійної роботи та заснований на максимальному зануренні студентів в роботу з інформацією, мобілізацію та активацію внутрішніх ресурсів, свідоме та цілеспрямоване вилучення та генерацію ними суб'єктивно нових знань. Третій етап сфокусований на оволодінні творчою та рефлексивною діяльністю, спрямованою на підвищення навичок самостійної роботи як однієї із педагогічних умов розвитку самоосвіти, самовдосконалення. Важливим у підготовці майбутніх фахівців є розвиток у кожного студента самостійного професійного мислення, вироблення професійних якостей, творчої інтуїції. Особливу вирішальну роль відіграє організація самостійної роботи на принципах цілеспрямованості, різноманітності, систематичності. У контексті проблеми ефективності самостійної роботи необхідно визначитися з критеріями її контролю та рівнем знань, який свідчив би про ефективність організації і реалізації цієї роботи. Сформована в системі сучасної освіти структура контролю знань має суттєві недоліки, тому що в більшості випадків містить лише еталон результату самостійної діяльності студентів (наприклад, реферат, повідомлення з чіткими вимогами їх виконання) та певну шкалу балів. Водночас він повинен включати три основні компоненти: виділення того, що треба контролювати, безпосередньо сам вимір і оцінку. Доводиться відстоювати думку, що оцінка самостійної діяльності студентів повинна містити і теоретичні завдання, і завдання, спрямовані на реальне застосування знань у майбутній практичній діяльності, та його креативно-творчу спрямованість, отримання практичних результатів – тобто об'ємний комплекс складових самостійності. Якщо ж говорити про рівень знань, що отримують студенти, то в сучасній дидактиці вони розроблені відповідно до етапів організації педагогічного процесу. Так, перший рівень передбачає засвоєння основних понять при повторне відтворення інформації; другий – освоєння нової інформації, яка не була висвітлена викладачем у навчальному процесі і має бути отримана студентами із додаткових джерел; третій рівень – творча обробка, коли студенти можуть не тільки відтворювати отриману, а й генерувати нову інформацію. Таким чином, самостійна робота виступає основним компонентом діяльності студентів на другому та третьому рівнях процесу навчання. Отже, зусилля викладачів мають бути орієнтовані і на них теж, хоча практично нерідко ці рівні фахівцями не ре-

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

гулюються. Викладачі рідко залучаються до цієї роботи, передоручаючи студентам діяти самостійно.

Ефективність самостійної роботи студентів безпосередньо визначається грамотною організацією вивчення іноземної мови, навчального процесу загалом. Самостійна робота повинна забезпечити підготовку компетентних фахівців, які мають високоорганізований індивідуальний стиль самоосвіти. Особливого значення набуває самоосвіта в контексті навчання протягом практичної діяльності, при якому основним суб'єктом є планування, організації, регулювання і здійснення навчання, та якими можуть виступати безпосередньо тільки самі студенти, а процес навчання переростає у процес самонавчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина О.В., Кравчук Л.В. Актуальність вивчення іноземної мови в умовах глобалізації освітнього простору. *Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 22 листопада 2018 р. Вінниця, 2018. С. 22–24.

2. Волошина О.В., Попенко Ю.В. Ігрові методи, як засіб вивчення іноземної мови. *SworldJournal*. Болгарія, 2020. № 4. Р. 31–39.

3. Волошина О.В. Використання інтерактивних технологій для формування естетичного смаку у студентів ВНЗ з засобами іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 151. Т. 1. С. 30–33.

4. Волошина О.В. Використання мультимедійних технологій у вивченні іноземних мов у закладах вищої освіти. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 23–24 квітня 2020 р. м. Чернігів. Чернігів, 2020. С. 338–340.

5. Волошина О.В. Іншомовна комунікативна компетентність студентів-аграріїв у незалежній Україні. *Збірник наукових праць “Сільське господарство та лісівництво”*. 2017. № 6. Т. 2. С. 204–212.

6. Гончарук І.В., Юрчук Н.П. Організація єдиного електронного науково-освітнього простору сучасного університету. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 12. С. 75–87.

7. Гріщенко І.В. Цілі та завдання кейс-методу при викладанні курсу “Державний фінансовий контроль”. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія*: матеріали міжвузівського вебінару. 31 березня 2017 р. Вінниця, 2017. С. 76–78.

8. Гулько І.В., Волошина О.В. Практичне застосування ділової гри при вивченні іноземної мови в умовах навчально-науково-виробничого комплексу “Всеукраїнський науково-навчальний консорціум”. *Науковий журнал “Інноваційна педагогіка”*. 2021. Вип. 35. С. 17–21.

9. Довгань Л.І. Використання тестів у навчанні іноземної мови студентів немовних вищих навчальних закладів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 44. С. 22–25.

10. Довгань Л.І. Інноваційні технології навчання в освітньому процесі вищої школи. *Роль інновацій в трансформації сучасної науки*. 2017. № 1. С. 19.

11. Довгань Л.І. Сучасний стан проблеми формування педагогічної майстерності викладача іноземної мови вищого навчального закладу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. № 50. С. 90–93.

12. Ковальова К.В. Комунікативна компетентність інженерів-аграрників: сутність та структурні компоненти. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 113. С. 99–106.

13. Ковальова К.В. Особистісно-орієнтоване навчання, як складова процесу фахової підготовки спеціалістів інженерного профілю. *Техніка, енергетика, транспорт АПК*. 2017. № 4. С. 46–50.

14. Кравець Р.А. Культурна компетентність та міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутніх аграрників. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*. 2013. № 1. С. 112–115.

15. Кравець Р.А. Педагогічна технологія формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях іноземної мови. *Молодий вчений*. 2017. № 1. С. 444–447.

16. Кравець Р.А. Впровадження інтерактивних методів навчання у полікультурній освіті майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях іноземної мови. *Людознавчі студії. Педагогіка*. 2017. № 4. С. 135–145.

17. Кравець Р.А. Культурологічна парадигма освіти у професійній підготовці майбутнього фахівця аграрної галузі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2013. № 39. С. 187–192.

18. Кравець Р.А. Педагогічне проектування технології формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі. *Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі*. 2020. № 3. С. 209–212.

19. Кравець Р.А. Практична реалізація специфічних принципів полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях з іноземної мови. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2015. № 4–5. С. 26–38.

20. Кравець Р.А. Структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. № 1–2. С. 80–86.

21. Кравець Р.А. Типи комунікативних ситуацій у контексті полікультурної освіти майбутніх фахівців аграрної галузі на заняттях з іноземної мови. *Збірник наукових праць “Педагогічні науки”*. 2016. № 71. С. 102–106.

22. Кравець Р.А., Романшина Л.М. Лінгвокраїнознавчий підхід до викладання іноземної мови в аграрному ВНЗ. *Наукові записки Вінницького національного аграрного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки*. 2013. № 2. С. 154–166.

23. Bakhmat N., Maksymchuk B., Voloshyna O., Kuzmenko V., Matviichuk T. Designing Cloud-oriented University Environment in Teacher Training of Future Physical. Education Teachers. *Journal of Physical Education and Sport*. 2019. Vol. 19 (Supplement issue 4). Art 192. P. 1323–1332.

24. Voloshyna O.V. Complex coordination application for interactive methods while teaching foreign languages. *Modern engineering and innovative technologies*. 2021. Issue № 15. Part 6. P. 17–28.

25. Гулько І.В., Волошина О.В. Застосування кейс-методу в процесі викладання іноземної мови в умовах навчально-науково-виробничого комплексу “Всеукраїн-

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

ський науково-навчальний консорціум”. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. Т. 2. С. 75–79.

26. Voloshyna O.V. Application of modern pedagogical technologies when teaching a foreign language in the non-linguistic higher education institution. *Development of scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries* : Collective monograph. 1st ed. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. P. 124–144.

27. Voloshyna O.V. Formation of information and communicative competence of future agrarian specialists in higher education institutions. *Theoretical and practical aspects of the development of modern scientific research* : Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. P. 234–259. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-195-4-25>.

28. Kovalova K. Communicative competence and pedagogical conditions of its formation of future specialists of agrarian sector. *Modernization of research area: national prospects and European practices* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. P. 560–580. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-221-0-22>.

29. Kapranov A. Beginner Students’ Speech Fluency in a Second Language Compared Across Two Contexts of Acquisition. In E. Piechurska-Kuciel & E. Szymańska-Czaplak (Eds.), *Language in Cognition and Affect*. Berlin, Heidelberg : Springer, 2013. P. 81–94.

30. Kapranov O. English goes digital: Framing pre-service teachers’ perceptions of a learning management system in their EFL studies. *ExELL: Explorations in English Language and Linguistics*. 2020. 8 (1). P. 47–67.

31. Kapranov O. Framing the Identity of an Ideal Primary School Teacher of English. *English Studies at NBU*. 2020. 6 (1). P. 95–110.

32. Kapranov O. The Framing of an EFL Primary School Teacher’s Identity by Norwegian Pre-Service Primary School Teachers. *Konin Language Studies*. 2018. 6.3. P. 325–34.

33. Kapranov O., Voloshyna O. Learning English under the sounds of air raid sirens: analysing undergraduate EFL students’ sustainable learning practices. *Sustainable Multilingualism*. 2023. Vol. 23. P. 1–24.

REFERENCES

1. Voloshyna, O.V. & Kravchuk, L.V. (2018). Aktualnist vyvchennia inozemnoi movy v umovakh hlobalizatsii osvithnoho prostoru [Actuality of study of foreign language is in the conditions of globalization of educational space]. *Actual problems of philology and methods of teaching foreign languages in the modern multilingual space* (Ukraine, Vinnytsia, November 22, 2018). Vinnytsia, pp. 22–24 [in Ukrainian].

2. Voloshyna, O.V. & Popenko, Y.V. (2020). Ihrovi metody, yak zasib vyvchennia inozemnoi movy [Playing methods, as a mean of study of foreign language]. *SwordJournal*. Bolgariya. No. 4, pp. 31–39. [in Bolgariya].

3. Voloshyna, O.V. (2018). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii dlia formuvannia estetychnoho smaku u studentiv VNZ z zasobamy inozemnykh mov [Use of interactive technologies for forming of aesthetically beautiful taste for the students of VNZ with facilities of foreign languages]. *Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*, No. 151, pp. 30–33. [in Ukrainian].

4. Voloshyna, O.V. (2020). Vykorystannia multymediinykh tekhnolohii u vyvchenni inozemnykh mov u zakladakh vyshchoi osvity [The use of multimedia technologies is in the study of foreign languages in establishments of higher education].

Proceedings of the *Current issues of theory and practice in the field of law, education, social and behavioral sciences* (Ukraine, Chernigov, April 23–24, 2020). Chernigov, pp. 338–340. [in Ukrainian].

5. Voloshyna, O.V. (2017). Inshomovna komunikatyvna kompetentnist studentiv-ahraryiv u nezalezhnii Ukraini [A foreign communicative competence of students-agrarians is in independent Ukraine]. *Collection of scientific works “Agriculture and forestry”*, No. 6, pp. 204–212. [in Ukrainian].

6. Honcharuk, I.V. & Yurchuk, N.P. (2018). Orhanizatsiia yedynoho elektronnoho naukovo-osvithnoho prostoru suchasnoho universytetu [Organization of a single electronic scientific and educational space of a modern university]. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, No. 12, pp. 75–87. [in Ukrainian].

7. Hrischenko, I.V. (2017). Tsili ta zavdannia keis-metodu pry vykladanni kursu “Derzhavnyi finansovyi kontrol” [Aims and tasks the method of keis at teaching of course “State financial control”]. Proceedings of the *Distance learning as a modern educational technology* (Ukraine, Vinnytsia, March 31, 2017). Vinnytsia: VTEI KNTEU, pp. 76–78. [in Ukrainian].

8. Hunko, I.V. & Voloshyna, O.V. (2021). Praktychne zastosuvannia dilovoi hry pry vyvchenni inozemnoi movy v umovakh navchalno-naukovo-vyrobnychoho kompleksu “Vseukrainskyi naukovo-navchalnyi konsortsium” [Practical application of business game in the study of a foreign language in the educational-scientific-industrial complex “All-Ukrainian scientific-educational consortium”]. *Scientific journal “Innovative Pedagogy”*, No. 35, pp. 17–21. [in Ukrainian].

9. Dovhan, L.I. (2009). Vykorystannia testiv u navchanni inozemnoi movy studentiv nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladiv [The use of tests is in the studies of foreign language of students of unlinguistic higher educational establishments]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, No. 44, pp. 22–25. [in Ukrainian].

10. Dovhan, L.I. (2017). Innovatsiini tekhnolohii navchannia v osvithnomu protsesi vyshchoi shkoly [Innovative technologies of studies in the educational process of higher school]. *The role of innovations in the transformation of modern science*, No. 1, p. 19. [in Ukrainian].

11. Dovhan, L.I. (2010). Suchasnyi stan problemy formuvannia pedahohichnoi maisternosti vykladacha inozemnoi movy vyshchoho navchalnoho zakladu [Modern state of problem of forming of pedagogical trade of teacher of foreign language of higher educational establishment]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, No. 50, pp. 90–93. [in Ukrainian].

12. Kovalova, K.V. (2013). Komunikatyvna kompetentnist inzheneriv – ahrarykyv: sutnist ta strukturni komponenty [Communicative competence of agricultural engineers: essence and structural components]. *Pedagogical sciences*, No. 113, pp. 99–106. [in Ukrainian].

13. Kovalova, K.V. (2017). Osobystisno-orientovane navchannia, yak skladova protsesu fakhovoi pidhotovky spetsialistiv inzhenernoho profiliiu [Personality-oriented learning as a component of the process of professional training of engineering specialists]. *Technology, energy, transport of agricultural industry*, No. 4, pp. 46–50. [in Ukrainian].

14. Kravets, R.A. (2013). Kulturna kompetentnist ta mizh-kulturna komunikatsiia u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh ahrarykyv [A cultural competence and communication is in professional preparation of future squiresearchies]. *Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University of Ukraine*, No. 1, pp. 112–115. [in Ukrainian].

**ЗАСТОСУВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

15. Kravets, R.A. (2017). Pedahohichna tekhnolohiia formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi na zaniattiakh inozemnoi movy [Pedagogical technology of forming of political and cultural competence of future specialists of agrarian industry is on employments of foreign language]. *A young scientist*, No. 1, pp. 444–447. [in Ukrainian].
16. Kravets, R.A. (2017). Vprovadzhenia interaktyvnykh metodiv navchannia u polikulturnii osviti maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi na zaniattiakh inozemnoi movy [Introduction of interactive methods of studies in cultural education of future specialists of agrarian industry is on employments of foreign language]. *Humanities studies. Pedagogy*, No. 4, pp. 135–145. [in Ukrainian].
17. Kravets, R.A. (2013). Kulturolohichna paradyhma osvity u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho fakhivtsia ahrarnoi haluzi [A cultural paradigm of education is in professional preparation of future specialist of agrarian industry]. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiy. Series: Pedagogy and psychology*, No. 39, pp. 187–192. [in Ukrainian].
18. Kravets, R.A. (2020). Pedahohichne proektuvannia tekhnolohii formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi [Pedagogical planning of technology of forming of cultural competence of future specialists of agrarian industry]. *Actual problems of philology and professional training of specialists in a multicultural space*, No. 3, pp. 209–212. [in Ukrainian].
19. Kravets, R.A. (2015). Praktychna realizatsiia spetsy-fichnykh pryntsyviv polikulturnoi osvity maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi na zaniattiakh z inozemnoi movy [Practical realization of specific principles of cultural education of future specialists of agrarian industry is on employments from a foreign language]. *Pedagogy and psychology of professional education*, No. 4–5, pp. 26–38. [in Ukrainian].
20. Kravets, R.A. (2013). Strukturni komponenty polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi [Structural components of political and cultural competence of future specialists of agrarian industry]. *Continuous professional education: theory and practice*, No. 1–2, pp. 80–86. [in Ukrainian].
21. Kravets, R.A. (2016). Typy komunikatyvnykh sytuatsii u konteksti polikulturnoi osvity maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi na zaniattiakh z inozemnoi movy [Types of communicative situations in the context of cultural education of future specialists of agrarian industry on employments from a foreign language]. *Collection of scientific works “Pedagogical sciences”*, No. 71, pp. 102–106. [in Ukrainian].
22. Kravets, R.A. & Romanushyna, L.M. (2013). Linhvo-krainoznavchyi pidkhid do vykladannia inozemnoi movy v ahrarnomu VNZ [The linguistic and national going is near teaching of foreign language in agrarian Higher educational establishment]. *Scientific notes of Vinnytsia National Agrarian University. Series: Social and humanitarian sciences*, No. 2, pp. 154–166. [in Ukrainian].
23. Bakhmat, N., Maksymchuk, B., Voloshyna, O., Kuzmenko, V. & Matviichuk, T. (2019). Designing Cloud-oriented University Environment in Teacher Training of Future Physical Education Teachers. *Journal of Physical Education and Sport*. Vol. 19 (Supplement issue 4). Art. 192. pp. 1323–1332. [in English].
24. Voloshyna, O.V. (2021). Complex coordination application for interactive methods while teaching foreign languages. *Modern engineering and innovative technologies*. Issue 15. Part 6. pp. 17–28. [in English].
25. Hunko, I.V. & Voloshyna, O.V. (2021). Zastosuvannia keis-metodu v protsesi vykladannia inozemnoi movy v umovakh navchalno-naukovo-vyrobnychoho kompleksu “Vseukrainskyi naukovo-navchalnyi konsortsium” [Application of the case method in the process of teaching a foreign language in the conditions of the educational, scientific and industrial complex “All-Ukrainian scientific-educational consortium”]. *Innovative pedagogy*, No. 32, pp. 75–79. [in Ukrainian].
26. Voloshyna, O.V. (2021). Application of modern pedagogical technologies when teaching a foreign language in the non-linguistic higher education institution. *Development of Scientific, technological and innovation space in Ukraine and EU countries*: Collective monograph. 1st ed. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, pp. 124–144. [in English].
27. Voloshyna, O.V. (2022). Formation of information and communicative competence of future agrarian specialists in higher education institutions. *Theoretical and practical aspects of the development of modern scientific research*: Scientific monograph. Part 2. Riga, Latvia: Baltija Publishing. pp. 234–259. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-195-4-25> [in English].
28. Kovalova, K. (2022). Communicative competence and pedagogical conditions of its formation of future specialists of agrarian sector. *Modernization of research area: national prospects and European practices*: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, pp. 560–580. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-221-0-22> [in English].
29. Kapranov, A. (2013). Beginner Students’ Speech Fluency in a Second Language Compared Across Two Contexts of Acquisition. In E. Piechurska-Kuciel & E. Szymańska-Czaplak (Eds.), *Language in Cognition and Affect*. Berlin, Heidelberg: Springer. pp. 81–94. [in English].
30. Kapranov, O. (2020). English goes digital: Framing pre-service teachers’ perceptions of a learning management system in their EFL studies. *ExELL: Explorations in English Language and Linguistics*, No. 8 (1), pp. 47–67. [in English].
31. Kapranov, O. (2020). Framing the Identity of an Ideal Primary School Teacher of English. *English Studies at NBU*, No. 6 (1), pp. 95–110. [in English].
32. Kapranov, O. (2018). The Framing of an EFL Primary School Teacher’s Identity by Norwegian Pre-Service Primary School Teachers. *Konin Language Studies*, 6.3: pp. 325–334. [in English].
33. Kapranov, O. & Voloshyna, O. (2023). Learning English under the sounds of air raid sirens: analysing undergraduate EFL students’ sustainable learning practices. *Sustainable Multilingualism*, Vol. 23. pp. 1–24. [in English].

Стаття надійшла до редакції 21.12.2023

Ксенія Кугай, доцент КНУТД,
доцент кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну,
аспірант відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ І СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ “ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ” У ЗАРУБІЖНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена системному аналізу змісту і сутності поняття “персоналізація навчання іноземних мов” на основі літературного аналізу. Уточнено ключові аспекти поняття з урахуванням зарубіжного наукового досвіду. Запропоновано структуроване визначення поняття “персоналізація навчання іноземних мов”, виявлено його основні компоненти. З’ясовано, що задля забезпечення персоналізації навчання іноземних мов в освітньому процесі закладів вищої освіти існує необхідність інтеграції теорії та набутого практичного досвіду.

Ключові слова: персоналізація навчання; індивідуалізація навчання; навчання іноземних мов; персоналізований підхід; студентоцентроване навчання; мотивація.

Лім. 16.

Kseniia Kugai, Associate Professor of KNUITD,
Associate Professor of the Philology and Translation Department,
Kyiv National University of Technologies and Design,
Postgraduate Student of the Didactics Department,
Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine

UNDERSTANDING THE CONTENT AND ESSENCE OF “FOREIGN LANGUAGE LEARNING PERSONALISATION” IN FOREIGN SCIENTIFIC LITERATURE

The article deals with a systematic analysis of the content of “foreign language learning personalization” on the basis of literature analysis. Through an extensive analysis of foreign literature, the work seeks to refine the understanding of this concept. The key aspects of the concept are clarified with consideration of foreign scientific experience. A structured definition of the concept of “foreign language learning personalization” is proposed, its main components are identified. It has been found that in order to ensure the personalization of foreign language learning in the educational process of higher education institutions, there is a need to integrate theory and existing practical experience.

The primary objectives are to discern key aspects, considering international scholarly experience, and to provide a structured definition of the concept. The ultimate goal is to improve the efficacy of foreign language teaching and learning in higher education through personalization.

The analysis of foreign scientific literature allows us to consider the personalisation of foreign language learning as a comprehensive pedagogical method based on an individual approach to each student in order to maximize the adaptation of the educational process to their personal needs, cognitive interests, motives, skills, learning styles and emotional state. The following components of foreign language learning personalization are identified: individualization of educational content, application of a variety of technologies, methods and learning techniques; assessment adapted to the individual needs of each student, active involvement of students in the educational process, intercultural approach, stimulation of independence and self-regulation.

Keywords: personalization of learning; individualization of learning; foreign language learning; personalized approach; student-centred learning; motivation.

Постановка проблеми. Нагальна потреба в удосконаленні іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти зумовлює жваву наукову дискусію щодо розуміння змісту і сутності поняття “персоналізація навчання іноземних мов”. У сучасному світі володіння іноземною мовою є ключовим елементом успішної комунікації та глобальної взаємодії. Це не лише розширює можливість особистісного і професійного розвитку, але й сприяє взаєморозумінню між культурами та підтримує міжнародні відносини [7, 94]. Наукові дослідження підтверджують, що володіння кількома мо-

вами може покращити когнітивні функції та сприяти кращому розвитку креативного мислення.

Зважаючи на те, що викладачі іноземних мов прагнуть адаптувати свої підходи до викладання відповідно до індивідуальних інтересів, потреб та особливостей студентів, дослідження персоналізації навчання іноземних мов стає центральним і ключовим питанням на стику теоретичних досліджень і прагматичного застосування.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали наукові праці відомих зарубіжних учених, зокрема

Д. Баклі, Р. Бейкер, Б. Брей, Г. Брода, В. Гарсія Хоз, Е.Д. Джекмана, Дж. Дьюї, Б. Епштейн, С. Епштейна, С. Крашен, Дж. Майкл Спектора, К. Маккласкі, Б. Міллікена, М. Монтессорі, Г. Пархерст, Ж. Піаже, Дж. Рубін, Дж. Стюарта, Л. Тецлаффа, Г. Трайні, А. Шемшака, Ф. Шмідека, які вивчали питання студентоцентрованого, індивідуалізованого, персоналізованого навчання та персоналізації навчання іноземних мов у різних аспектах.

Мега статті. Актуальність проблеми, сутність якої полягає в удосконаленні іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти в Україні, визначили мету та завдання статті, що полягають у розкритті змісту і сутності поняття “персоналізація навчання іноземних мов” у зарубіжній науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним підґрунтям розкриття змісту поняття “персоналізація навчання іноземних мов” є наукові праці зарубіжних науковців, у яких висвітлюються питання, пов’язані із студентоцентрованим навчанням, індивідуалізованим навчанням, персоналізованим навчанням та персоналізацією навчання.

Студентоцентроване навчання, яке часто ототожнюють з персоналізованим навчанням, є освітнім підходом, який ставить здобувача освіти в центр освітнього процесу й акцентує увагу на його активній участі в ньому, співпраці з іншими, а також на необхідності створення сприятливих умов для виявлення ним власного творчого потенціалу. Коріння студентоцентрованого навчання можна простежити в прогресивних освітніх рухах кінця ХІХ – початку ХХ ст. Такі вчені, як Джон Дьюї, Марія Монтессорі та Жан Піаже відіграли важливу роль у формуванні й теоретичному обґрунтуванні принципів студентоцентрованого навчання.

Американського філософа і педагога Джона Дьюї, часто вважають однією з ключових фігур у розвитку студентоцентрованого навчання. Його ідеї, викладені в праці “Досвід і освіта” [16], розкривають зміст навчання через досвід суб’єкта навчання, його ставлення до розв’язання проблем та інтеграцію в освіті, тобто здатність суб’єкта навчання застосовувати знання, уміння і навички, здобуті в освітньому закладі, у реальних життєвих ситуаціях. Дж. Дьюї виступав за відхід від традиційних методів і прийомів викладання на користь підходу, який зосереджується на індивідуальних потребах, інтересах і мотивах суб’єктів навчання.

Марія Монтессорі, видатний італійський лікар і педагог, розробила свій метод на початку ХХ ст. Принцип підходу Монтессорі полягає у фразі: “Допоможи мені зробити це самостійно” [9]. Таким чином, можна стверджувати, що цей метод Монтессорі ґрунтується на принципах інтеграції самостійного навчання і практичної діяльності, упровадження такого освітнього середовища, яке надавало б суб’єктам навчання змогу досліджувати певні явища й

здобувати знання, уміння і навички у власному темпі, а також застосовувати ті стратегії навчання, які відповідають їхнім уподобанням. Крім того, цей метод сприяє здобуттю суб’єктами навчання практичного досвіду, який виявляється у самостійному усвідомленні й сприйнятті ними певних проблем та знаходженню рішень щодо їх розв’язання.

Швейцарський психолог і новатор у галузі психології розвитку Жан Піаже сформулював кілька теорій, які мали значний вплив на освіту. Його теорії зосереджені на когнітивному розвитку особистості та способах, за допомогою яких суб’єкти навчання конструюють власні знання. У відомих працях (*The Language and Thought of the Child* (1923), *Judgment and Reasoning in the Child* (1924), *The Origins of Intelligence in Children* (1948)) науковець стверджує, що суб’єкти навчання шкільного віку не завжди є пасивними. Навпаки, вони часто беруть активну участь у власній освітній діяльності і поводять себе так само, як маленькі вчені: проводять експерименти, роблять спостереження і змінюють свою думку на основі результатів цих спостережень [10]. Ідеї Ж. Піаже про навчання та розвиток вплинули на педагогіку, орієнтовану на дитину шкільного віку, зокрема на тенденцію до фонової ролі вчителів у навчанні дітей. Зосередженість вченого на навчанні як індивідуальному розвитку відображена в організації більшості освітніх систем, де навчання індивідуалізоване, а учнів оцінюють за індивідуальними, а не спільними досягненнями [10].

Хоча немає єдиного автора чи засновника студентоцентрованого навчання, вищезгадані науковці заклали основу для зміни філософії освіти, яка продовжує впливати на сучасну практику викладання і навчання. Так, можемо констатувати, що початок ХХ ст. став періодом появи впливових теорій і концепцій в освіті, які надалі стали підґрунтям для розвитку персоналізованого підходу до навчання.

Термін “персоналізоване навчання” уперше з’явився в літературі приблизно в 1960-х рр. (“*The First Book of Teaching Machines*” Sam and Beryl Epstein, 1961), хоча лише на початку 2000-х цьому поняттю почали надавати багато уваги.

Аналіз наукових праць зарубіжних учених [1–13; 16] дає підставу стверджувати, що немає уніфікованого підходу щодо визначення поняття “персоналізоване навчання” або “персоналізація навчання”. Поряд з персоналізованим навчанням часто використовують такі поняття, як: адаптивне навчання, індивідуалізоване та індивідуальне навчання, навчання у власному темпі та диференційоване навчання [12]. Але більшість дослідників акцентують увагу на тому, що в академічних колах здебільшого адаптивне та персоналізоване навчання використовуються як взаємозамінні поняття.

У своїй праці “*Make Learning Personal: The What, Who, WOW, Where, and Why*” (2015) Б. Брей та

К. Маккласкі стверджують, що “персоналізоване навчання” є суперечливим поняттям, яке означає різні речі для різних людей, залежно від того, де і як воно використовується [2]. Автори слушно додають, що “одні педагоги вважають, що це альтернатива універсальному навчанню, інші пропагують програми чи інструменти, які роблять навчання персоналізованим, а треті наголошують на тому, що процес навчання починається з учня” [2].

Основна ідея відомої наукової освітньої концепції “план Далтона” (назва походить від місцевості, Далтон, США), розробленої Гелен Паркхерст після Першої світової війни як спосіб організації навчання, що відповідає ідеям М. Монтесорі та Дж. Дьюї про індивідуалізацію всієї навчальної роботи, полягала у тому, що кожен учень має можливість самостійно планувати навчання, щоб задовольнити власні потреби, інтереси і здібності, розвивати соціальні навички та відчуття відповідальності перед іншими. Згідно з цим підходом освітній процес характеризується такими ознаками: щомісячні завдання, свобода навчання, свобода прогресу, індивідуальне навчання та групова творчість [5, 688].

Цікавий погляд на персоналізоване навчання можна знайти в роботі Дена Баклі [3], який розглядає персоналізацію з різних точок зору. З одного боку, він визнає, що персоналізоване навчання означає “освіту, персоналізовану для студента” [3], де викладач адаптує навчальний матеріал і методи викладання, щоб краще відповідати стилю навчання студента. З іншого, підкреслює, що персоналізація також може бути “освітою, персоналізованою студентом” [3], де він відіграє більш автономну, незалежну й активну роль. Тобто, студенти мають самостійно розвивати навички щодо персоналізації власного навчання, прагнучи до самовдосконалення та саморозвитку.

У Національному плані розвитку освітніх технологій 2010 р. Міністерство освіти США визначає персоналізоване навчання як таке, “що передбачає пристосування темпу навчання до індивідуальних особливостей учнів (індивідуалізація), адаптацію методів навчання (диференціація) та персоналізацію навчального контенту” [15].

Згідно з Національним планом освітніх технологій США 2017 р. персоналізоване навчання визначається як “навчання, у якому темп навчання та підхід до викладання оптимізовані для задоволення індивідуальних потреб і особливостей кожного студента. Навчальні цілі, навчальні стратегії та зміст навчання можуть відрізнятися залежно від потреб студента” [14]. У цьому контексті освітня діяльність студента має бути актуальною та в більшості випадків самоініційованою.

Багато зарубіжних науковців схиляються до думки, що персоналізоване навчання тісно пов’язане з технологічною підтримкою. Американські науковці

Б. Міллікен, Г. Трайні, Дж. Стюарт зазначають [8, 1], що, оскільки суб’єкти навчання розвивають і демонструють цифрові навички завдяки постійному контакту з технологіями, варто замислитися над тим, як можна цілеспрямовано впроваджувати технології в освітнє середовище, щоб сприяти персоналізованому навчанню. Але вони слушно додають, що технології не мають виходити на перший план і замінити викладача. “Одним із способів дослідити зв’язок між технологіями та педагогічною практикою є вивчення ролі, яку вони відіграють у змішаному навчанні” [8, 2].

На думку Р. Бейкера, однією з основних тенденцій у навчанні, зумовлених появою різноманітних технологій, є прагнення до більш персоналізованого підходу [1, 46]. Учений зазначає, що персоналізація навчання почалася не з комп’ютеризованих технологій, а зі збільшенням систематизованого, стандартизованого шкільного навчання зросло усвідомлення того, що індивідуальні освітні потреби багатьох учнів погано задовольняються універсальними освітніми програмами. Були розроблені нові підходи до навчання, проте виявилось, що їх важко адаптувати в освітньому процесі через вимоги до викладача. Так, Р. Бейкер приходить до висновку, що освітні технології сприяють розв’язанню цієї проблеми. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій забезпечує врахування всіх вимог, які висуваються до персоналізованого навчання. Саме інформаційно-комунікаційні технології надають змогу визначити рівень засвоєння освітнього матеріалу кожним студентом та пропонувати йому завдання різного рівня складності, що відповідають його поточному прогресу в межах певної навчальної програми [1, 46].

Зі свого боку, Л. Тецлафф, Ф. Шмідек, Г. Брод наголошують на тому, що переваги персоналізації навчання можна побачити не лише в цифровому середовищі [13, 868]. Науковці досліджують ефективність імплементації методу персоналізованого навчання в різних освітніх середовищах: навчальний клас, лабораторія, програми електронного навчання (інтелектуальні системи навчання). Учені констатують, що персоналізація є найбільш успішною, коли відповідні характеристики студентів вимірюються на константній основі впродовж освітнього процесу, і коли ці дані використовуються для систематичної адаптації навчання. У результаті була запропонована “динамічна концепція персоналізації, яка розглядає студентів як динамічних суб’єктів навчання, котрі змінюються під час освітнього процесу та у взаємодії з ним” [13, 863]. Тобто в цьому підході мають бути враховані ті потенційні зміни характеристик студента, що можуть відбутися упродовж освітнього процесу. Самі ж науковці використовують поняття “персоналізація” та “індивідуалізація” як взаємозамінні, беручи до уваги факт, що адаптація навчання

спрямована на конкретного студента і, отже, включає в себе певні форми оцінювання або моделювання.

Якщо говорити про персоналізацію навчання у контексті опанування іноземних мов, необхідно згадати таких видатних мовознавців, як Дж. Рубін [11] та С. Крашен [6]. Учені досліджують проблему опанування другої мови та білінгвальної освіти.

Дж. Рубін була однією з перших з-поміж учених, хто почав уживати в своїх наукових працях поняття “стратегії” у контексті навчання. Дослідниця зазначає, що ефективне вивчення мови залежить щонайменше від трьох змінних: здібностей, мотивації та можливостей. Під стратегіями маються на увазі прийоми або засоби, які студент може використовувати для здобуття знань [11, 43]. Можемо припустити, що в межах персоналізації навчання це означає врахування індивідуальних особливостей кожного здобувача освіти. Тобто персоналізація в навчанні іноземних мов може полягати в тому, щоб надати студентам змогу вибрати саме ті стратегії, які найбільше відповідають їхнім особистим здібностям, мотивам, інтересам, потребам і нахилам.

Натомість С. Крашен припускає, що засвоєння другої мови дуже схоже на процес, який використовують діти, коли опановують свою першу мову. Учений запропонував різні гіпотези, пов’язані з вивченням другої мови. Серед них – гіпотеза афективного фільтра (*affective filter hypothesis*), яка припускає, що емоційні зміни впливають на вивчення другої мови. С. Крашен акцентує увагу на тому, що коли емоції (тривожність, страх або збентеження) підвищені, засвоєння іноземної мови ускладнюється. Трьома ознаками цих емоційних змінних, на глибоке переконання вченого, є мотивація, упевненість у собі та тривожність [6, 31].

Ідеї науковця, зокрема вищезгадану гіпотезу афективного фільтра, можна пов’язати з персоналізацією навчання, оскільки вони враховують важливість емоційного стану й особистих чинників під час вивчення мови. Вважаємо, що в контексті персоналізації навчання іноземних мов це може вказувати на необхідність індивідуального підходу до студентів відповідно до їхніх особистих емоційних потреб та мотивації. Зважаючи на зазначене, можемо сформулювати чотири необхідні умови ефективної персоналізації навчання іноземних мов: врахування індивідуальних пізнавальних інтересів і мотивів студентів, врахування емоційного стану студентів, створення сприятливого освітнього середовища, надання індивідуальної психолого-дидактичної підтримки.

Одна з найбільш значущих постатей сучасної іспанської педагогіки, В. Гарсія Хоз вважається одним із засновників педагогічного руху, заснованого на персоналізації освіти. Вона визначає персоналізовану освіту як “освіту, орієнтовану на конкретну досконалість людської особистості” [4], а її основною метою є забезпечення ефективності освітньої

діяльності. В. Гарсія Хоз підкреслює, що такий підхід до навчання допомагає не лише дізнатися про академічні сильні та слабкі сторони студента, але й надає змогу визначити його інтереси та пріоритети у виборі освітнього контенту [4].

Уважаємо, що провідні положення В. Гарсія Хоз щодо персоналізації освіти, можна успішно застосувати під час персоналізації навчання іноземних мов в освітньому процесі закладу вищої освіти, а саме: орієнтацію на конкретну особистість (врахування індивідуально-психологічних й індивідуально-типологічних особливостей студента, таких як рівень мотивації, інтереси та попередні знання, уміння і навички); ефективність освітньої діяльності (створення індивідуальних освітніх планів, які оптимізовані для кожного конкретного студента); визначення пізнавальних інтересів та мотивації (вибір тем, матеріалів та методів, які активізують пізнавальну діяльність студента); акцент на всебічний розвиток особистості; вивчення сильних та слабких сторін кожного конкретного студента (зادля точного визначення видів освітньої діяльності, які потребують додаткової уваги та вдосконалення).

Висновки. Таким чином, здійснивши аналіз наукових праць зарубіжних учених, ми дійшли висновку, що дослідження персоналізації навчання іноземних мов стало центральним у зарубіжному науковому дискурсі та практичній роботі викладачів, оскільки вони прагнуть адаптувати свої підходи до викладання відповідно до індивідуальних інтересів, потреб і особливостей студентів. Варто підкреслити, що існує необхідність інтеграції теорії і надбаного практичного досвіду задля забезпечення персоналізації навчання іноземних мов в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Отже, аналіз зарубіжної наукової літератури дає нам змогу розглядати персоналізацію навчання іноземних мов як комплексний педагогічний метод, який базується на індивідуальному підході до кожного студента з метою максимальної адаптації освітнього процесу до його особистих потреб, пізнавальних інтересів, мотивів, умінь, стилів навчання та його емоційного стану. На нашу думку, персоналізація навчання іноземних мов включає такі компоненти: індивідуалізація освітнього контенту (адаптація змісту освіти до індивідуальних інтересів та рівня підготовки кожного окремого студента); застосування розмаїття технологій, методик і методів навчання; оцінювання, адаптоване до індивідуальних потреб кожного студента (використання гнучких методів оцінювання); активне залучення студентів в освітній процес; міжкультурний підхід (врахування навичок спілкування студентів з різним культурним досвідом); стимулювання самостійності та саморегуляції (визначення власних освітніх цілей).

Перспективою подальших розвідок є визначення напрямів імплементації в українській науковий

простір досвіду вивчення “персоналізації навчання іноземних мов” на понятійно-феноменологічному та понятійно-категорійному рівнях задля подальшого використання як теоретичної основи для розроблення інноваційних технологій, методик, методів і прийомів викладання та навчання іноземних мов у вищій школі на основі персоналізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bayke R. Artificial Intelligence in Education: Bringing It All Together. *OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with AI, Blockchain, and Robotics*. OECD Library, 2021. pp. 43–56.
2. Bray B., McClaskey K. *Make Learning Personal. The What, Who, WOW, Where, and Why*. Corwin, 2015. 288 p.
3. Buckley D. *The Personalization by Pieces Framework: a Framework for the Incremental Transformation of Pedagogy towards Greater Learner Empowerment in Schools*. CEA Publishing, 2006. 80 p.
4. Hoz V.G. *Educación personalizada (6ª ed.)*. Madrid : Rialp, 1985. 348 p.
5. Jackman E.D. The Dalton Plan. *The School Review*. 1920. Vol. 28, No. 9. pp. 688–696.
6. Krashen D.S. *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford : Pergamon Press, 1982. 202 p.
7. Kugai K., Vyshnevskaya M. Peculiarities of teaching foreign languages to computer specialties students. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2023. (3). pp. 93–100. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2023-3-12>
8. Milliken D.B., Stewart J., Traini H.Q. Attempts toward Blended Teaching and Personalized Learning in School-Based Agricultural Education. Conference paper: *American Association for Agricultural Education*. 2023. pp. 1–18.
9. Montessori M. *The Montessori Method – Scientific Pedagogy as Applied to Child Education*. Kindle Edition, 2016. 459 p.
10. Piaget J. *The Essential Piaget / Edited by Howard E. Gruber & J. Jacques Vonèche*. Basic Books, New York, 1977. 887 p.
11. Rubin J. What the “Good Language Learner” Can Teach Us. *TESOL Quarterly*. 1975. Vol. 9, No. 1. pp. 41–51.
12. Shemshack A., Spector J.M. A systematic literature review of personalized learning terms. *Smart Learning Environments*. 2020. No. 7 (33). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40561-020-00140-9>
13. Tetzlaff L., Schmiedek F., Brod G. Developing Personalized Education: A Dynamic Framework. *Educational Psychology Review*. 2020. No. 3. Springer Science and Business Media LLC. pp. 863–882. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-020-09570-w>
14. U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. *Reimagining the Role of Technology in Education: 2017 National Education Technology Plan Update*, 2017. URL: <https://tech.ed.gov/files/2017/01/NETP17.pdf> (дата звернення 15.12.2023).
15. U.S. Department of Education. *Transforming American Education: Learning Powered by Technology*. Washington, DC : Office of Educational Technology, 2010. URL: <https://www.ed.gov/sites/default/files/netp2010.pdf> (дата звернення 15.12.2023).
16. Дьюї Дж. *Досвід і освіта / пер. з англ. М. Васильченко*. Львів : Кальварія, 2003. 84 с.

REFERENCES

1. Bayker, R. (2021). Artificial Intelligence in Education: Bringing It All Together. *OECD Digital Education Outlook 2021: Pushing the Frontiers with AI, Blockchain, and Robotics*. OECD Library. pp. 43–56. [in English].
2. Bray, B. & McClaskey, K. (2015). *Make Learning Personal. The What, Who, WOW, Where, and Why*. Corwin. 288 p. [in English].
3. Buckley, D. (2006). *The Personalization by Pieces Framework: a Framework for the Incremental Transformation of Pedagogy towards Greater Learner Empowerment in Schools*. CEA Publishing. 80 p. [in English].
4. Hoz, V.G. (1985). *Educación personalizada (6ª ed.)*. Madrid: Rialp. 348 p. [in Spanish].
5. Jackman, E.D. (1920). The Dalton Plan. *The School Review*. Vol. 28, No. 9. pp. 688–696. [in English].
6. Krashen, D.S. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford: Pergamon Press. 202 p. [in English].
7. Kugai, K., Vyshnevskaya, M. (2023). Peculiarities of teaching foreign languages to computer specialties students. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (3), pp. 93–100. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”. DOI: <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2023-3-12> [in English].
8. Milliken, D.B., Stewart, J. & Traini, H.Q. (2023). Attempts toward Blended Teaching and Personalized Learning in School-Based Agricultural Education. Conference paper: *American Association for Agricultural Education*. pp. 1–18. [in English].
9. Montessori, M. (2016). *The Montessori Method – Scientific Pedagogy as Applied to Child Education*. Kindle Edition, 459 p. [in English].
10. Piaget, J. (1977). *The Essential Piaget*. Edited by Howard E. Gruber & J. Jacques Vonèche. Basic Books, New York. 887 p. [in English].
11. Rubin, J. (1975). What the “Good Language Learner” Can Teach Us. *TESOL Quarterly*, Vol. 9, No. 1. pp. 41–51. [in English].
12. Shemshack, A. & Spector, J.M. (2020). A systematic literature review of personalized learning terms. *Smart Learning Environments*, No. 7 (33). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40561-020-00140-9> [in English].
13. Tetzlaff, L., Schmiedek, F. & Brod, G. (2020). Developing Personalized Education: A Dynamic Framework. *Educational Psychology Review*. No. 3. Springer Science and Business Media LLC. pp. 863–882. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10648-020-09570-w> [in English].
14. U.S. Department of Education, Office of Educational Technology. *Reimagining the Role of Technology in Education: 2017 National Education Technology Plan Update*, 2017. URL: <https://tech.ed.gov/files/2017/01/NETP17.pdf> (Accessed 15. Dec. 2023). [in English].
15. U.S. Department of Education. *Transforming American Education: Learning Powered by Technology*. Washington, DC: Office of Educational Technology, 2010. Available at: <https://www.ed.gov/sites/default/files/netp2010.pdf> (Accessed 15. Dec. 2023). [in English].
16. Dewey, J. (2003). *Dosvid i osvita [Experience and Education]*. Trans. from English M. Vasylchenko. Lviv, 84 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.12.2023

**АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР
ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

УДК 001.82:378.012:378.091.2-027.561

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298625>

Олена Пинзеник, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту Мукачівського державного університету

Володимир Орбан, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 “Професійна освіта (за спеціалізаціями)” Мукачівського державного університету

**АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ОРІЄНТИР
ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті здійснено теоретичне обґрунтування акмеологічного підходу як методологічного орієнтиру професіоналізації освітнього процесу у закладах вищої освіти. Авторами наведено визначення ключових понять дослідження та на цій основі власне розуміння акмеологічного підходу, його потенціалу у професіоналізації освітнього процесу у закладах вищої освіти. Зазначено вагомість акмеології освіти, яка створює продуктивні моделі освітніх систем, що реалізують акмеологічну концепцію освіти, акмеологічний підхід до неї як проєктно-орієнтованої творчої діяльності та сфери самоорганізації соціокультурного буття здобувачів освіти.

Ключові слова: освітній процес; заклади вищої освіти; професійна підготовка; професіоналізація; акмеологія; акмеологічний підхід.

Лім. 12.

Olena Pynzenyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Pedagogy of Preschool and Primary Education and Educational Management Department, Mukachevo State University

Volodymyr Orban, Applicant for the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education, Specialty 015 “Vocational Education (by specialization)”, Mukachevo State University

**THE ACMEOLOGICAL APPROACH AS A METHODOLOGICAL GUIDELINE
FOR THE PROFESSIONALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

The author of the article has provided a theoretical substantiation of the acmeological approach as a methodological guideline for the professionalization of the educational process in higher educational institutions. Since in today's globalized society the importance of education as an important factor in the formation of a highly developed, moral human personality capable not only of using the available information but also of generating new knowledge, being a unique source of creativity and productive social activity is growing, the acmeological approach becomes important as a basis for a specialist to reach the heights of his or her creativity, professionalism, and competence. We have presented the definition of the key concepts of the research and, on this basis, our own understanding of the acmeological approach and its potential in the professionalization of the educational process in higher educational institutions. The authors believe that the acmeological approach involves: a holistic examination of the applicant as a personality, individuality and subject of life in the educational environment; creation of pedagogical conditions for the subjects of the educational process to motivate success, actualization of the necessity of achievements, the desire of high results, innovation and creativity; organization of creative activity as a variable educational space in which the intellectual and creative potential of each person can be developed; assessing the quality of education from the perspective of the criteria of self-development and self-improvement of the teacher and the applicant (individuality, health, creativity, maturity, professionalism, spirituality, etc.). The importance of the acmeology of education, which creates productive models of educational systems that implement the acmeological concept of education, the acmeological approach to education as a project-oriented creative activity and the sphere of self-organization of the socio-cultural life of students, has been noted.

Keywords: educational process; higher educational institutions; professional training; professionalization; acmeology; acmeological approach.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому суспільстві, як вважає Г. Сотська, зростає значення освіти як важливого чинника формування високорозвиненої, моральної людської особистості, яка здатна не тільки користуватися наявною інформацією, а й породжу-

вати нові знання, бути унікальним джерелом творчості та продуктивної суспільної діяльності. Погоджуємося з дослідницею, що у зв'язку з цим “виникає потреба врахування акмеологічного підходу в педагогічній освіті як підґрунті для досягнення фахівцем вершин його творчості, професіоналізму, компетент-

ності з урахуванням особистісно-ціннісних позицій з проєкцією на постійний розвиток упродовж всього життя” [10]. Актуалізація акмеології, як вважає В. Федоришин, означає заміну парадигми у розвитку цілої низки наук і наукового світобачення та соціальної практики, адже здійснюється перехід і розгляду людини як похідної суспільних явищ і її розуміння як суб’єкта, особистості, що може розв’язувати особистісні та суспільно вагомі проблеми [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що увага вітчизняних дослідників зосередилася на акмеологічному підході, який реалізує основні засади педагогічної акмеології (В. Антонов, В. Вакулєнко, В. Гладкова, С. Калаур, Н. Мачинська, С. Пальчевський, С. Пожарський та ін.). Особливості освітнього процесу у закладах вищої освіти охарактеризовані у працях В. Бебика, С. Вітвицької, В. Кременя, В. Лугового, Л. Лук’янової, Н. Нічкало, М. Фіцули, В. Чумака та ін.

Мета статті – теоретично обґрунтувати акмеологічний підхід як методологічний орієнтир професіоналізації освітнього процесу у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Освітній процес у закладах вищої освіти – це цілеспрямована, мотивована, доцільно організована й змістовно насичена система взаємодії суб’єктів та об’єктів освітньо-виховного процесу з метою професійної підготовки майбутніх фахівців [3]. Ефективність освітнього процесу, як стверджують науковці, визначається внутрішніми й зовнішніми критеріями. Внутрішні критерії: успішність навчання і академічна успішність, якість знань і ступінь опрацьованості умінь та навичок, рівень розвитку студентів, рівень навченості й освіченості. До зовнішніх критеріїв віднесено: ступінь адаптації випускника до соціального життя та професійної діяльності, темпи зростання процесу самоосвіти як пролонгованого ефекту навчання, рівень освіченості або професійної майстерності, готовність підвищити освіту, самовдосконалюватись тощо. Освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється через конкретні форми його організації, реалізація яких, на думку дослідників, сприяє оволодінню науковою інформацією, формуванню науково-дослідницьких, виховних і педагогічних умінь і навичок, а також становленню особистості майбутнього професіонала [8, 117]. Погоджуємося, що освітньо-виховний процес у закладі вищої освіти, всі його складові компоненти ведуть до внутрішніх змін особистості студента як майбутнього фахівця: освіченості, вихованості; інтелектуального, морального, емоційного розвитку, підвищення професіоналізму [8, 118]. Тобто, у закладах вищої освіти відбувається професіоналізація майбутніх фахівців.

Доцільно зазначити, що поняття “професіоналізація” асоціюється з професійним розвитком, процесом оволодіння професією, становленням профе-

сіонала. Психологічний словник-довідник трактує професіоналізацію як “цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії та завершується, коли особистість припиняє активну трудову діяльність” [7]. Т. Сорочан переконана, що “процес професіоналізації включає вибір професії як сфери діяльності з урахуванням власних можливостей щодо опанування професії, її фахових, специфічних особливостей, етичних норм, а також передбачає формування професійної самосвідомості та професійної культури, які є основою професіоналізму” [9, 11].

Нам імпонує позиція І. Мельничук, згідно з якою професіоналізація постає як різномірне і багатоступінчасте явище та поділяється на первинну та вторинну. Первинна безпосередньо пов’язана із професійною освітою, метою і результатом якої є становлення фахівця. Натомість вторинна передбачає подальше формування фахової майстерності на основі творчого підходу до здійснення трудової діяльності, тобто реалізації професійного досвіду і наявності потреби в самоактуалізації [6, 11]. Відповідно до вищезазначеного, вагомим постає акмеологічний підхід, який вважаємо методологічним орієнтиром професіоналізації освітнього процесу у закладах вищої освіти. Пояснимо свою думку схарактеризувавши поняття “акмеологія” та “акмеологічний підхід”.

Акмеологія – це наука про закономірності, умови, фактори і стимули, які сприяють або перешкоджають самореалізації зрілих людей у процесі самопросування до вершин професіоналізму та продуктивності діяльності творення [12, 7]. Акмеологія, згідно з трактуванням С. Вітвицької, – це “наука про вищі досягнення в розвитку людини, яка розглядається як суб’єкт життєдіяльності, здатний до самоорганізації життя і професійної діяльності, осягнення власної людської якості у вимірі духовності. Акмеологічна методологія – це сукупність ідей про цінність людини, її духовний світ, здатність до творчості й самовдосконалення. Перспективність акмеології зумовлюється тим, що найважливішим чинником перебування суспільства виступає підвищення продуктивності праці. З позиції акмеології творча діяльність розглядається як діяльність, кінцевий результат якої завершується створенням продукту соціально вагомої цінності” [2]. Вагомими для нашого дослідження є виокремлені С. Вітвицькою характеристики акмеології на сучасному етапі розвитку, а саме: фундаментальність, інтеграційний характер і гуманістична спрямованість. Фундаментальність теоретичної акмеології виявляється у тому, що вона підійшла до проблеми визначення акмеологічних законів і закономірностей, її інтеграційний характер визначається широкими міждисциплінарними зв’язками, що акумулюють результати комплексних досліджень у розв’язанні центральної проблеми – про-

ресивного розвитку зрілої особистості, яка прагне досягти вершин у цьому розвитку, гуманістична спрямованість виражається у націленості акмеологічних досліджень на благо конкретної особистості, гармонізацію її розвитку й відносин. Основними пріоритетними ознаками акмеологічного підходу в педагогічній освіті дослідниця визначає: орієнтацію на “акме” – вдосконалення на всіх етапах життя і діяльності людини; всебічний розвиток свідомості й діяльності груп (товариств); переконаність у можливості масового вдосконалення; оптимістичний погляд на людину та її майбутнє, виражений у антропологічному акмеїзмі, використання акмеологічного проектування вищих досягнень окремими особами, а також групами і товариствами [2].

Як зазначає С. Гончаренко, “акмеологія у педагогічній освіті вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку особистості на ступені її професійної зрілості й є методологічним інструментарієм, який допомагає організувати умови для оптимального досягнення фахівця ступенів професіоналізму у сферах педагогічної діяльності, для прояву ними своїх соціально значущих і творчих якостей” [4].

Важливо, що акмеологія розглядає не будь-які процеси розвитку у процесі освіти та виховання, а ті, які означають просування до вершин зрілості, мають висхідний та випереджальний характер. Вона акцентує увагу на тому, як особистість у процесі засвоєння соціальних та професійних нормативних вимог визначає для себе оптимальну індивідуальну стратегію досягнення вершин професіоналізму і зрілості з урахуванням своїх потреб, можливостей та здібностей. Акмеологія вивчає співвідношення особистісного розвитку людини з професійним, взаємозв'язок етапів її соціалізації та професіоналізації.

Акмеологічний підхід, як уважає О. Дубасенюк, впливає на особистісно-професійне становлення суб'єктів педагогічної освіти, їх взаємодію; постає як стратегічний орієнтир, що спрямовує педагогічний процес на акмеологічну (творчо-вершинну, самоактуалізаційну, самореалізаційну) якість особистісного та професійного становлення людини, тобто на досягнення нею вершин у фізичному, духовно-моральному й професійному розвитку [5]. Дослідниця переконана, що цей підхід “розглядає професіоналізм як певний феномен, системне явище, що характеризує стан особистості і діяльності педагога, є умовою досягнення ним найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, професійній діяльності, творчості. Акмеологічний підхід відкриває можливості для виявлення рівня професіоналізму як одного з показників ефективного самовдосконалення та фундаментальної категорії акмеології” [5, 26].

Згідно з позицією О. Антонової, акмеологічний підхід – “базисна узагальнювальна категорія, що передбачає сукупність принципів, прийомів, методів наукового дослідження, які дають змогу вивчати й

розв'язувати наукові та практичні проблеми в об'єкті їх реального онтологічного буття” [1]. Розкриваючи сутність акмеологічного підходу у дослідженні природи обдарованості, авторка акцентує увагу на тому, що він полягає у “вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт життєдіяльності); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу” [1, 38]. Солідарні з вченою, що при застосуванні акмеологічного підходу домінуючу роль відіграє проблематика розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів їх підготовки і вдосконалення. При цьому творчий потенціал визначається О. Антоною “як об'єктивними можливостями, так і внутрішньо особистісними чинниками, серед яких провідну роль відіграють здібності і особисте ставлення особистості до творчої діяльності” [1, 38].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, акмеологічний підхід постає як методологічний орієнтир на вагомості досягнення у цілісному розвитку особистості в умовах закладів освіти. Вважаємо, що він передбачає: по-перше, цілісне вивчення здобувача як особистості, індивідуальності та суб'єкта життєдіяльності в освітньому середовищі; по-друге, створення суб'єктів освітнього процесу педагогічних умов мотивації успіху, актуалізації потреби у досягненнях, прагнення до високих результатів, до творчості та креативності; по-третє, організацію творчої діяльності як варіативного освітнього простору, в якому розвивається інтелектуальний та творчий потенціал кожної особистості; по-четверте, оцінку якості освіти з позицій критеріїв саморозвитку та самовдосконалення педагога і здобувача (індивідуальність, здоров'я, творчість, зрілість, професіоналізм, духовність тощо). Вагомим є те, що акмеологія освіти створює продуктивні моделі освітніх систем, які реалізують акмеологічну концепцію освіти, акмеологічний підхід до освіти як проєктно-орієнтованої творчої діяльності та сфери самоорганізації соціокультурного буття здобувачів освіти. Перспективи подальших досліджень пов'язані з дослідженням акмеологічної культури майбутніх фахівців цифрової інженерії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності обдарованості. *Проблеми освіти*. 2015. № 84. С. 36–40.
2. Вітвицька С.С. Акмеологічний підхід до педагогічної підготовки магістрів освіти. *Інтелектуальна та творча обдарованість: спільне та відмінне*: матеріали круглого

столю 23 січня 2012 р., м. Київ. Київ : ТОВ “Інформаційні системи”, 2012. С. 114–119.

3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.

4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Вид. друге доп. й вип. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

5. Дубасенюк О.А. Акмеологічний підхід як стратегічний орієнтир особистісно-орієнтованої педагогічної освіти. *Проблеми освіти*. 2015. № 84. С. 25–31.

6. Мельничук І.М. Методологічний аналіз професіоналізації майбутнього медичного працівника у вищому навчальному закладі. *Медицина освіти*. 2012. № 1. С. 8–12. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/276621636.pdf>

7. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник : навчальний посібник. 2012. URL: <https://cutt.ly/JYhvm1K>

8. Слухенська Р.В., Медвідь А.М., Первухіна С.М., Ерохова А.А. Теоретичні засади освітнього процесу у вищій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 69, Т. 3. С. 115–119.

9. Сорочан Т. Модуси професіоналізації андрагогів у контексті суспільства, яке навчається. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології*. Київ : ЦПППО, 2017. 800 с.

10. Сотська Г. Акмеологічний підхід у педагогічній освіті України. URL: https://lib.iitta.gov.ua/709238/1/сотськ_а2.pdf

11. Федоришин В.І. Акмеологічний розвиток майбутнього вчителя музики в творчому навчальному колективі: теорія та методика : монографія. Київ : КНПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. 410 с.

12. Фундаментальна акмеологія – наука XXI століття : монографія / редкол. В.О. Огнев’юк, В.М. Гладкова, Я.С. Фруктова. Київ : Інтерсервіс, 2019. 206 с.

REFERENCES

1. Antonova, O.E. (2015). Akmeolohichnyy pidkhdid do vyznachennya sutnosti obdarovanosti [Acmeological approach to determining the essence of giftedness]. *Problems of education*, Vol. 84, pp. 36–40. [in Ukrainian].

2. Vitvytska, S.S. (2012). Akmeolohichnyy pidkhdid do pedahohichnoyi pidhotovky mahistriv osvity [Acmeological approach to pedagogical training of masters of education]. Kyiv, pp. 114–119. [in Ukrainian].

3. Vitvytska, S.S. (2003). Osnovy pedahohiky vyshchoyi shkoly [Basics of higher school pedagogy]. Kyiv, 316 p. [in Ukrainian].

4. Honcharenko, S.U. (2011). Ukrayinskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Rivne, 552 p. [in Ukrainian].

5. Dubasenyuk, O.A. (2015). Akmeolohichnyy pidkhdid yak stratehichnyy oriyentyr osobystisno-oriyentovanoi pedahohichnoyi osvity [Acmeological approach as a strategic reference point of personally-oriented pedagogical education]. *Problems of education*, Vol. 84, pp. 25–31. [in Ukrainian].

6. Melnychuk, I.M. (2012). Metodolohichnyy analiz profesionalizatsiyi maybutnoho medychnoho pratsivnyka u vyshchomu navchalnomu zakladi [Methodological analysis of the professionalization of the future medical worker in a higher educational institution]. *Medical education*, Vol. 1, pp. 8–12. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/276621636.pdf> [in Ukrainian].

7. Prykhodko, Yu.O. & Yurchenko, V.I. (2012). Psykhologichnyy slovnyk-dovidnyk (navchalnyi posibnyk) [Psychological reference dictionary (study guide)]. Available at: <https://cutt.ly/JYhvm1K> [in Ukrainian].

8. Sluhenska, R.V., Medvid, A.M., Pervukhina, S.M. & Erohova, A.A. (2020). Teoretychni zasady osvithnoho protsesu u vyshchiiy shkoli [Theoretical foundations of the educational process in higher education]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, Vol. 69, pp. 115–119. [in Ukrainian].

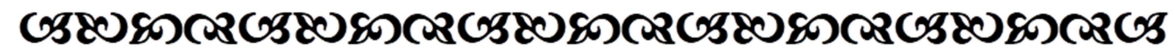
9. Sorochan, T. (2017). Modusy profesionalizatsiyi andrahohiv u konteksti suspilstva, yake navchayetsya [Modes of professionalization of andragogues in the context of a learning society]. *Professional development of specialists in the adult education system: history, theory, technologies*. Kyiv, 800 p. [in Ukrainian].

10. Sotska, G. Akmeolohichnyy pidkhdid u pedahohichnyi osviti Ukrayiny [Acmeological approach in pedagogical education of Ukraine]. Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/709238/1/сотська2.pdf> [in Ukrainian].

11. Fedoryshyn, V.I. (2013). Akmeolohichnyy rozvytok maybutnoho vchytelya muzyky v tvorchomu navchalnomu kolektyvi: teoriya ta metodyka [Acmeological development of the future music teacher in a creative educational team: theory and methodology]. *Monograph*. 410 p. [in Ukrainian].

12. Ognivyyuk, V.O., Hladkova, V.M. & Fruktova, Y.S. (2019). Fundamentalna akmeolohiya – nauka XXI stolittya [Fundamental acmeology – science of the 21st century]. *Monograph*. Kyiv, 206 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.12.2023

“Знання є сила, сила є знання”.

*Френсіс Бекон
англійський філософ, історик*

“Освіта – це скарб, який буде всюди слідувати за його власником”.

Невідомий автор

Анатолій Бровченко, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дизайну
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

STEAM-ПІДХІД У НЕПЕРЕРВНІЙ ДИЗАЙН-ОСВІТІ УКРАЇНИ

У статті розглядається STEAM-підхід до неперервної дизайн-освіти як становлення інноваційної системи в Україні. У дослідженні пропонується авторське розуміння ключових понять неперервної дизайн-освіти: “STEAM-підхід”, “дизайн” і “дизайн-освіта”. Акцентується, що жоден з елементів STEAM не має переваг, але всі однаково мають бути залучені до трансформації освітньої політики та практики в дизайн-освіті. Для впровадження STEAM-підходу в неперервну дизайн-освіту мають відбутися кардинальні зміни в організаційних процесах і адміністративних структурах закладів дизайн-освіти різного рівня.

Ключові слова: STEAM-підхід; STEM-освіта; міждисциплінарність; трансдисциплінарність; інноваційність; дизайн-освіта.

Лім. 9.

Anatoliy Brovchenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Design Department,
Borys Hrinchenko Kyiv University

STEAM APPROACH IN CONTINUOUS DESIGN EDUCATION IN UKRAINE

The article examines the use of the STEAM approach to continuous design education as the formation of an innovative system in Ukraine. The author believes that an intellectual system capable of continuous self-development “multiple intelligence” is substantiated by G. Gardner in *Structure of Mind: Theory of Multiple Intelligence* monograph. The research offers the author’s understanding of the continuous design education key concepts: STEAM approach, design and design education. The article indicates that design education integrates all three main types of creativity that are present in STEAM and are oriented toward material and artistic culture; said types are scientific, artistic and technical. Nevertheless, in most cases, when implementing the STEAM approach in design education, the most intense interaction takes place at the level of art and technology, and there is next to no interaction between science, engineering and mathematics. The author believes that the mathematical segment of STEAM in design should include design-management and marketing, and the area of knowledge labeled “S-science” should include “social sciences”. A higher educational institution, the center of which is STEAM, has good opportunities for the development of new flexible educational programs that go beyond the traditional division of faculties and schools, characteristic of most European universities and Ukraine. However, the researcher notes that empirical studies of STEAM approaches are in their infancy and the experience of using STEAM in the real educational process is rather small. During its implementation, teachers encounter significant problems related to the lack of material resources and radical changes in organizational processes and administrative structures and the lack of proven STEAM-oriented programs. It is possible to use different STEAM models in institutions of continuing design education at different levels. In such institutions, we should orient the structures of departments, educational programs, administration and funding towards transdisciplinarity and interdisciplinarity. The article emphasizes that training in continuous design education, based on STEAM approaches, should be built on the requests of the students and oriented to solving problems of varying complexity, depending on the knowledge they have acquired.

Keywords: STEAM approach; STEM education; interdisciplinarity; transdisciplinarity; innovativeness; design education.

Постановка проблеми. В умовах сучасних цифрових суспільств стрімко розвиваються технології і з’являються нові виклики до професійних компетентностей фахівців більшості виробничих галузей і сфери послуг. Робота фахівців, що підлягає логічному опису, замінюється штучним інтелектом, і цього процесу не можна уникнути. В автоматизованому виробництві і роботизованих засобах послуг участь традиційних фахівців стає мінімальною, але натомість керувати інноваційними системами, що підтримують всі сфери життєдіяльності людини цифрового суспільства, мають інші системи, інтелект яких вищий за штучний. Адже будь-яка об’єктно зорієнтована система не може бути ідеальною, якщо не пов’язана з іншою,

зовнішньою інтелектуальною системою, досконалішою за штучну.

Отже, виникла необхідність модернізації освіти, зокрема впровадження в навчальний процес STEAM-освіти та м’яких навичок (soft-skills). Інтеграція знань з різних галузей науки, мистецтва і технологій сьогодні є ключовим компонентом у розв’язанні проблем суспільства, екології та забезпечення конкурентної здатності виробництва, бізнесу. Навички, які відрізняють людину від машини, стають все важливішими, оскільки вимагають нових інтелектуальних здатностей людини для керування цифровими засобами її життєдіяльності.

Аналіз тенденцій зміни фондового індексу акції 500 найбільших публічних компаній США (Standard

& Poor's 500) як однієї із найбільш промислово-розвиненої країн показує, що після 2027 року кожні 12 років в цьому індексі домінуватимуть нові компанії й інновації, які вони нестимуть. У цьому сенсі проєктна творчість набуває екзистенційного значення [7]. Автоматизація і роботизація виробничих процесів, інтенсивний розвиток комп'ютерних технологій, революційні зміни в розвитку штучного інтелекту зумовлюють значні зміни в освітньому середовищі.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У всьому світі проходять дослідження STEM і STEAM-підходів в освіті, які дають можливість удосконалити її, зокрема, йдеться про дизайн-освіту, яка має реагувати на сучасні виклики. Так, Тетяна Герасимик-Чернова, досліджуючи особливості впровадження STEAM-освіти в Україні, з'ясувала, що STEAM-підходи реалізуються у багатьох українських школах та позашкільних закладах, але водночас у них не провадяться системні зміни, яких вони потребують. Досліджуючи STEAM як засіб гармонізації вищої освіти, Лідія Сліпчишин робить висновки про його широкі можливості у підготовці фахівців, які здатні до інновацій в професійній діяльності та в повсякденному житті. Олена Костенко порівнюючи результати впровадження STEAM-освіти в Польщі та Південній Кореї, приходять до висновку про необхідність врахування реальних освітніх умов країни та наявності стратегії і планів її впровадження для досягнення високих освітніх результатів. Учені Г. Бертран та К. Намукаса з кафедри навчальних програм педагогічного факультету Західного університету, Лондон проводять ґрунтовні дослідження особливостей розробки ефективних програм STEAM для навчання учнів державних шкіл та неформальної освіти.

Мета статті: виявити потенційні можливості STEAM-підходу у впровадженні інновацій в неперервну дизайн-освіту при її становленні.

Виклад основного матеріалу. Сучасний ринок праці потребує фахівців, котрі поєднують у собі творчі дизайнерські, технічні і наукові компетентності. Провідні теоретики і практики, що досліджують проблеми освіти, дійшли висновку про доцільність оновлення STEM-підходу дисциплінами Arts (мистецтва / дизайну) для уможливлення інтегрованого навчання, що пробуджує інтелектуальну потребу у проєктній творчості, дизайн-діяльності і в т. ч. у неперервній дизайн-освітній діяльності.

Уважається, що STEAM-освіта забезпечить використання здобувачами освіти під час навчання аналітичного та творчого розуму для розв'язання складних проблем реального світу. При цьому, мистецька / дизайнерська складова забезпечує творчий (інноваційний) аспект у поєднанні чотирьох інших дисципліни, роблячи процес цікавим і захопливим, поліпшуючи результати навчання. Практики STEAM проявляються у поп-культурі, сучасному мистецтві, дизайні та інших сферах людської діяльності [4].

Ми розглядаємо використання STEAM-підходу до неперервної дизайн-освіти як становлення інноваційної системи в Україні. Інтелектуальною системою, що здатна до неперервного саморозвитку, на нашу думку, є “множинний інтелект”, обґрунтований Г. Гарднером у монографії “Структура розуму: теорія множинного інтелекту” [5]. Багатогранний інтелектуальний саморозвиток дітей і учнівської молоді цифрового суспільства можливий у світовій мережі шкіл “множинного інтелекту” [6]. Повноцінний розвиток “множинного інтелекту” дітей і учнівської молоді вимагає STEAM-підходу до неперервної дизайн-освіти, завдяки чому досягається дизайн-грамотність дітей та учнівської молоді. Обмін інноваційним досвідом з дизайн-освіти здійснюється у ході міжнародних заходів: міжнародних науково-практичних конференцій, дизайнерських фестивалів, заходів, що проводяться “Товариством дослідження дизайну” (Design Reserch Society).

У дослідженнях різних авторів поняття “STEAM-підхід”, “дизайн” і “дизайн-освіта” формулюються неоднозначно. Ми пропонуємо наше розуміння зазначених ключових понять неперервної дизайн-освіти. “STEAM” – це трансдисциплінарний та інтердисциплінарний підхід до змісту сучасної освіти, зорієнтований на взаємодоповнення арт-дисциплін (мистецьких і гуманітарних), природничих наук, технологій, інжинірингу, математики, що надає можливість ученим, інженерам, підприємцям, художникам і дизайнерам налагоджувати між собою діалог, щоб запропонувати найширший спектр можливостей та ідей в академічній і соціальній сферах, проведення експериментів, розроблення проєктування інноваційних рішень [1].

Дизайн – комплексна міждисциплінарна проєктно-художня діяльність, що синтезує в собі елементи наукових, технічних і гуманітарних знань, інженерного конструювання і художнього мислення. Центральною проблемою дизайну є створення предметного світу, естетично оцінюваного як співмірного, гармонійного, цілісного [2].

Дизайн-освіта – це проєктно-творча діяльність, спрямована викладачами-дизайнерами на розвиток “множинного інтелекту” дітей, учнівської молоді та дорослих осіб з метою набуття компетентностей з теорії та практики проєктування (розроблення) продукції, послуг та середовищ; це фахова підготовка до застосовування практичних методів, здобутих знань та природного таланту у розв'язанні поточних і футуристичних проблем суспільного розвитку.

У дизайн-освіті інтегруються всі три основні види творчості, які присутні в STEAM та зорієнтовані на матеріально-художню культуру: наукова, художня, технічна. Впровадження STEAM в дизайн-освіту розширить можливості застосування інновацій з її удосконалення як відповідь на сучасні виклики.

У більшості випадків, при впровадженні STEAM-підходу в дизайн-освіту, найбільш інтенсивна взаємодія проходить на рівні мистецтво – технології і зовсім незначна між наукою, інженерією і математикою. На нашу думку, математичний сегмент STEAM в дизайні має включати дизайн-менеджмент і маркетинг. Крім того, вважаємо, що для STEAM-підходу в дизайні, галузь знань, яка позначається “S-наука”, має включати “соціальні науки”.

Найбільш продуктивною є концепція, коли ні STEM, ні мистецтво не мають переваг одне перед одним, але всі однаково залучені до трансформації освітньої політики та практики в дизайн-освіті, а інтеграція дисциплін підвищує інтерес до навчального потенціалу в обох областях [9]. У цьому підході, потенціал STEAM проявлятиметься через міждисциплінарність і трансдисциплінарність у створенні нових способів навчання та дослідження у неперервній дизайн-освіті. Підхід STEAM дасть змогу здобувачам освіти розглянути поставлену проблему або процес проектування з іншої точки зору, під іншим кутом.

STEAM стає все більш поширеним у секторі вищої освіти. Це не тільки спосіб забезпечити набуття студентами міждисциплінарних і трансдисциплінарних навичок, необхідних для майбутнього ринку праці, але й підвищити інтелектуальну цікавість і, використовуючи спільні підходи, підготувати їх до розробки рішень міждисциплінарних проблем, протистояти глобальним викликам. Крім того, заклад вищої освіти, центром якого є STEAM, має хороші можливості для розробки нових гнучких навчальних програм, які виходять за рамки традиційного поділу факультетів і шкіл, характерного для більшості європейських університетів та України [9].

Модель STEAM може бути одним із ефективних, інноваційних інструментів у формуванні ефективної національної дизайн-освіти, яка б відповідала потребам часу, коли надається більше уваги вихованню національно-відповідального, інноваційного, дизайнера, що мислить нестандартно.

Однак мусимо зауважити, емпіричні дослідження STEAM-освіти, перебувають у зародковому стані, і досвід використання STEAM в реальному освітньому процесі, є досить малим. При його впровадженні у вищій освіті, педагоги наштовхуються на значні, проблеми пов’язані з відсутністю матеріальних ресурсів та кардинальних змін в організаційних процесах і адміністративних структурах, а також апробованих програм, орієнтованих на STEAM [8].

Упровадження STEAM-освіти покладено на науковців та педагогів-практиків, за відсутності довгострокових програм та відповідного фінансування. У закладах вищої освіти, які займаються підготовкою майбутніх дизайнерів, структури кафедр, освітні програми, адміністрування і фінансування мають бути зорієнтовані на трансдисциплінарність. Сучас-

на система дизайн-освіти України спрямована на моно-, а не на трансдисциплінарність.

Оскільки для STEAM-освіти характерно використовувати проектне навчання зі спрямуванням на розв’язання проблем, як і для дизайну загалом, то навчання у неперервній дизайн-освіті, на основі підходів STEAM, має будуватися на запитах здобувачів освіти і орієнтуватися на подолання проблем різної складності, залежно від засвоєних ними знань. Здобувачі освіти будуть змушені обирати проблеми з певних областей, до яких вони проявляють інтерес, та творчо їх вирішувати працюючи міждисциплінарним масивом. Усе навчання має бути просякнуте творчістю, яке робитиме його цікавим і захопливим [3].

STEAM-підхід в неперервній дизайн-освіті найперше має бути впроваджений у вивченні суміжних дисциплін “Дизайн і технології” та “Мистецтво і дизайн”. У закладах освіти різного рівня, позашкільній освіті, освіті дорослих можуть використовуватися різні моделі STEAM, які у ході емпіричного досвіду мають вдосконалюватися. Програми в таких моделях повинні передбачати багаторівневі завдання які ставляться в реальному контексті та складаються з погано визначених проблем, складних або багатокрокових завдань, множинних способів підходу до проблем, які інтегруються між дисциплінами. За словами Блікштейна, освітяни мають уникати “швидких проєктів”, які естетично приємні для студентів, але не вимагають особливих зусиль. Замість цього вони повинні сприяти “декільком циклам проектування”, щоб студенти створювали складні рішення і продукти, дизайн “потужних міждисциплінарних проєктів”, які скорочують розрив між дисциплінами, “контекстуалізуючи” навчання у STEAM [8].

Висновки. STEAM-підхід до неперервної дизайн-освіти може бути використаний для становлення інноваційної системи в Україні, яка відповідала б потребам часу, для виховання національно-відповідального, інноваційного дизайнера, що мислить нестандартно.

Для STEAM-підходу в дизайні, галузь знань, яка позначається “S-наука”, має включати “соціальні науки”, а в математичний сегмент мають бути включені дизайн-менеджмент і маркетинг.

У закладах вищої освіти, які займаються підготовкою майбутніх дизайнерів, структури кафедр, освітні програми, адміністрування і фінансування мають бути зорієнтовані на трансдисциплінарність. У закладах освіти різного рівня, позашкільній, освіті дорослих можуть використовуватися різні моделі STEAM. Навчання у неперервній дизайн-освіті, на основі підходів STEAM, має бути побудоване на запитах здобувачів освіти і орієнтоване на розв’язання проблем різної складності, залежно від засвоєних ними знань.

Подальші наші дослідження будуть спрямовані на виявлення особливостей формування і використання різних програм STEAM у підсистемах неперервної дизайн-освіти.

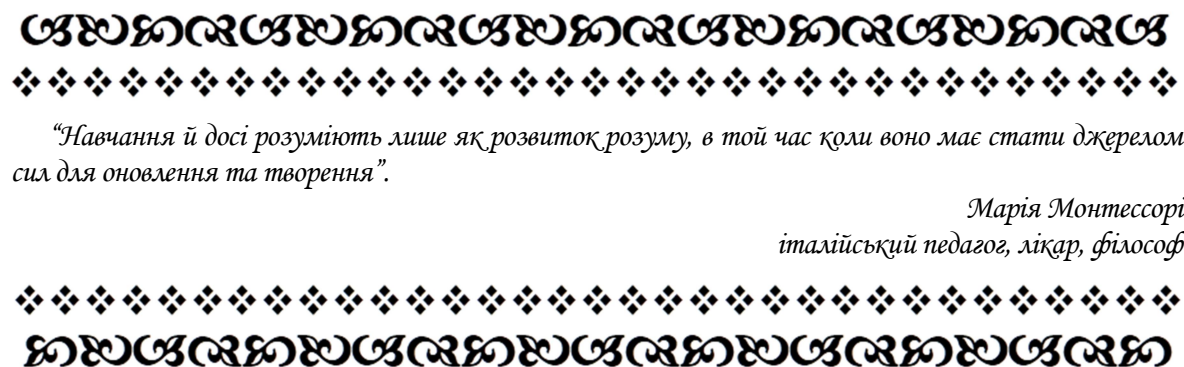
ЛІТЕРАТУРА

1. Бровченко А.І., Тименко В.П. Інформаційні технології візуалізації в дизайні. *Digital transformations in culture* : Scientific monograph. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2023. С. 142–162. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-9> (дата звернення: 15.12.2023).
2. Святоцький О.Д. 2000 – Інтелектуальна власність : словник-довідник. Т. 1. URL: https://ukrreferat.com/chapter_s_book/pravo/svyatotskij-od-2000-intelektualna-vlasnist-slovnik-dovidnik-tom-1-kniga.html (дата звернення: 15.12.2023).
3. Anabously A., Daher W. Pre-service teachers’ design of steam learning units: steam capabilities’ analysis. *Journal of Technology and Science Education*. Vol. 12, № 2. 2022. URL: <https://www.jotse.org/index.php/jotse/article/view/1621/641> (дата звернення: 18.12.2023).
4. Defining STEAM Approaches for Higher Education / Claudia E. Carter and others. *European Journal of STEM Education*. 2021, No. 6 (1), 13. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1327562.pdf> (дата звернення: 17.12.2023).
5. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. NYC : Basic Books, 1983. 440 p.
6. Chen Jie-Qi, Moran Seana, Gardner Howard. Multiple Intelligences around the World. Project Zero. Harvard Graduate school of education. URL: <https://pz.harvard.edu/resources/multiple-intelligences-around-the-world> (дата звернення: 20.12.2023).
7. Koeberlein-Kerler J., Bondarenko T. Steam education in the context of soft skills and international interdisciplinary knowledge transfer. *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Кропивницький : ДонДУВС, 2023. С. 17–18. URL: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/06/zbirnyk-21.04.2023-cover.pdf>. (дата звернення: 27.12.2023).
8. Bertrand M.G., Namukasa I.K. STEAM education: student learning and transferable skills. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*. Vol. 13, Issue 1. 2020. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JRIT-01-2020-0003/full/html> (дата звернення: 20.12.2023).
9. Patricia Cadavid H. STEAM Inc. ARS ELECTRONICA. URL: <https://ars.electronica.art/digitalhumanism/en/steaminc/> (дата звернення: 17.12.2023).

REFERENCES

1. Brovchenko, A.I. & Tymenko, V.P. (2023). Informatsiini tekhnolohii vizualizatsii v dyzaini [Information technologies of visualization in design]. *Digital transformations in culture*: Scientific monograph. Riga, Latvia, pp. 142–162. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-9> (Accessed 15 Dec. 2023). [in Ukrainian].
2. Sviatotskyi, O.D. 2000 – Intelektualna vlasnist [2000 – Intellectual property]. *Reference dictionary*. Vol. 1. Available at: https://ukrreferat.com/chapters_book/pravo/svyatotskij-od-2000-intelektualna-vlasnist-slovnik-dovidnik-tom-1-kniga.html (Accessed 15 Dec. 2023). [in Ukrainian].
3. Anabously, A. & Daher, W. (2022). Pre-service teachers’ design of steam learning units: steam capabilities’ analysis. *Journal of Technology and Science Education*. Vol. 12, No. 2. Available at: <https://www.jotse.org/index.php/jotse/article/view/1621/641> (Accessed 18 Dec. 2023). [in Ukrainian].
4. Defining STEAM Approaches for Higher Education / Claudia E. Carter. and others (2021). *European Journal of STEM Education*. No. 6 (1), 13. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1327562.pdf> (Accessed 17. Dec. 2023). [in English].
5. Gardner, H. (1983). *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. NYC: Basic Books. 440 p. [in English].
6. Chen Jie-Qi, Moran Seana, Gardner Howard. Multiple Intelligences around the World. Project Zero. Harvard Graduate school of education. Available at: <https://pz.harvard.edu/resources/multiple-intelligences-around-the-world> (Accessed 20 Dec. 2023). [in English].
7. Koeberlein-Kerler, J. & Bondarenko, T. (2023). Steam education in the context of soft skills and international interdisciplinary knowledge transfer. *Aktualni aspekty rozvytku STEAM-освіти в умовах євроінтеграції – Current aspects of the development of STEAM education in the conditions of European integration*: Proceedings International Scientific and Practical internet-Conference. (pp. 17–18). Kropyvnytskyi. Available at: <https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/06/zbirnyk-21.04.2023-cover.pdf>. (Accessed 27 Dec. 2023). [in English].
8. Bertrand M.G., Namukasa I.K. (2020). STEAM education: student learning and transferable skills. *Journal of Research in Innovative Teaching & Learning*. Vol. 13, Issue 1. Available at: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JRIT-01-2020-0003/full/html> (Accessed 20 Dec. 2023). [in English].
9. Patricia Cadavid H. STEAM Inc. ARS ELECTRONICA. Available at: <https://ars.electronica.art/digitalhumanism/en/steaminc/> (Accessed 17 Dec. 2023). [in English].

Стаття надійшла до редакції 26.12.2023

**РОЗВИТОК ТЕХНІЧНИХ НАВИЧОК
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ ПРОТОТИПУ
СИСТЕМИ СЕГМЕНТАЦІЇ ЗОБРАЖЕНЬ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

УДК [378.147:62-051]:[004.932:629]
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.296388>

Олександр Дерев'янчук, кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри професійної та технологічної освіти і загальної фізики
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**РОЗВИТОК ТЕХНІЧНИХ НАВИЧОК
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ ПРОТОТИПУ
СИСТЕМИ СЕГМЕНТАЦІЇ ЗОБРАЖЕНЬ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

У статті актуалізовано роль розвитку технічних навичок здобувачів вищої освіти інженерно-педагогічних спеціальностей в умовах цифровізації. Презентовано процес побудови концептуальної та логічної моделі прототипу системи сегментації зображень транспортних засобів.

Функціями системи сегментації зображень є зчитування цифрових зображень з відеокамер або з графічних файлів, попередня обробка зображень, виділення значущих ділянок (сегментів) на зображеннях транспортних засобів. Сегменти зображень транспортних засобів розрізняють вікна, фари, номерні знаки, колеса тощо. Виділення сегментів на зображеннях значно спрощує їх подальшу комп'ютерну обробку, зокрема визначення розмірів і площ деталей, розпізнавання об'єктів.

Ключові слова: формування технічних навичок; концептуальна модель; логічна модель; цифровізація освіти; моделювання системи сегментації зображень; нечіткі когнітивні карти; нечітка логіка; інженерно-педагогічні спеціальності.

Рис. 5. Літ. 21.

Oleksandr Derevyanchuk, Ph.D. (Physical and Mathematical),
Associate Professor of the Professional and
Technological Education and General Physics Department,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

**DEVELOPMENT OF TECHNICAL SKILLS
OF HIGHER EDUCATION ACQUIRES IN THE PROCESS OF BUILDING A PROTOTYPE
SYSTEM FOR SEGMENTATION OF VEHICLE IMAGES**

The article updates the role of the development of technical skills of students of higher education in engineering and pedagogical specialties in the conditions of digitalization. The process of building a conceptual and logical model of a vehicle image segmentation system prototype is presented.

The functions of the image segmentation system are the reading of digital images from video cameras or from graphic files, pre-processing of images, and selection of significant areas (segments) on images of vehicles. Vehicle image segments distinguish windows, headlights, license plates, wheels, etc. Highlighting segments on images greatly simplifies their further computer processing, in particular, determining the sizes and areas of details, object recognition.

A conceptual and logical model of a prototype computer system for vehicle image segmentation has been developed, in which video cameras and specialized websites are used as the source of initial images. Median filtering of images and enhancement of their local contrast was carried out. The selection of contours of objects was performed using the methods of Sobel and Kenny. Image segmentation was performed using the method of contour lines. As a result of the processing, meaningful areas (segments), such as headlights, windows, license plates, etc., are highlighted on the images of vehicles. The detection of meaningful areas of the object is performed using fuzzy membership functions.

In the article, a conceptual and logical model of the vehicle image segmentation system prototype was created, a Python program was created for noise filtering, local contrast enhancement, image contour selection, image segmentation and analysis, and the hardware implementation of the system based on the Raspberry Pi 3B+ microcomputer was performed. The sequence of building a prototype of an image segmentation system described in the work can be used by students of engineering and pedagogical specialties for educational purposes and for building various computer systems for digital image processing.

Keywords: formation of technical skills; conceptual model; logical model; digitalization of education; modeling of the image segmentation system; Fuzzy Cognitive Map; Fuzzy Logic; engineering and pedagogical specialties.

Постановка проблеми. У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. [2] з-поміж тенденцій розвитку вищої освіти, що визначають майбутнє вищої освіти і міжнародної студентської мобільності до 2030 р., є: “підвищення рівня автоматизації виробництва; невідповідність компетентностей, яких повинні на-

бути здобувачі вищої освіти, як розрив між вимогами роботодавців та пропозиціями закладів вищої освіти та наукових установ”. Це вимагає застосування в освітньому процесі нових та удосконалених методів і практик (включаючи цифрові технології) для викладання, навчання й оцінювання, що мають здійснюватися у тісному зв'язку із дослідженнями.

Заклади освіти повинні диверсифікувати освітні пропозиції, оновлювати зміст освіти з метою задоволення зростаючих потреб у розвитку інноваційного та критичного мислення, підприємницьких і лідерських навичок, розвивати гнучкі освітні траєкторії на основі студентоцентрованого підходу. Швидкі трансформації в суспільстві та технологічному просторі вимагають від фахівців не тільки професійних здібностей, але й розвинутих загальних навичок. Важливими з-поміж них є вміння навчатися, критичне та системне мислення, програмування, пристосування до умов невизначеності, розвитку креативності, міжгалузевої комунікації, а також мультикультурності та володіння кількома мовами, зокрема англійською.

Неоіндустріалізація, впровадження концепції Індустрії 4.0, роботизація, розвиток ІТ-технологій і екологічні проблеми протягом наступних десяти років зумовляють перегляд переліку найбільш затребуваних професій. Фахівці, здатні проєктувати та впроваджувати нові технології, враховуючи сучасні виклики, будуть високо цінуватися. Також важливість отримують професії, пов'язані з ІТ-технологіями та обробкою даних, а також ті, що спрямовані на екологізацію виробництва і повсякденного життя.

Нині існує потреба в розробці автоматизованих систем для розпізнавання змістовних областей транспортних засобів. Розв'язання такого завдання дасть змогу студентам інженерно-педагогічних спеціальностей навчитися реалізувати програмну й апаратну складові прототипу системи сегментації цифрових зображень з метою виділити на зображеннях транспортних засобів змістові області (сегменти): вікна, фари, номерні знаки, колеса тощо. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що виділення сегментів на зображеннях значно спрощує їхню подальшу комп'ютерну обробку, зокрема, визначення поворотів, розмірів і площ деталей, розпізнавання об'єктів. Розробка прототипу системи сегментації зображень вимагає від студентів розуміння та використання технічних засобів, алгоритмів і програмування, це, своєю чергою, сприяє розвитку в них технічних навичок. Таким чином, у процесі побудови таких систем здобувачі освіти навчаються впроваджувати технічні рішення в педагогічний процес.

Аналіз основних досліджень. У межах проведеного дослідження визначальними стали праці В. Ковальчука та колективу авторів щодо тенденцій розвитку вищої освіти в умовах ринку праці [12; 13], цифровізації та впровадження цифрових технологій в освітній процес закладів вищої освіти [14; 15; 16; 17; 18].

Важливим напрямом цифровізації професійної освіти є розробка, проєктування та застосування студентами комп'ютерних систем сегментації зображень транспортних засобів. Цьому аспекту дослідже-

ння присвячені праці С. Баловсяка, О. Деревянчука, І. Терейковського, Ж. Ху, О. Шкурата. У прототипі системи сегментації зображень використано метод водорозділів, який є ефективним при сегментації зображень з чіткими контурами. Для підвищення якості розпізнавання зображень використовують методи попередньої обробки зображень, зокрема фільтрації [3; 4], підвищення контрасту [5; 6] та сегментації зображень [7; 19; 20]. Точність розпізнавання зображень можна підвищити за рахунок використання нечіткої логіки [8; 10].

Мета статті. Описати процес побудови прототипу системи сегментації зображень транспортних засобів для розвитку технічних навичок здобувачів вищої освіти інженерно-педагогічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Актуальність розвитку технічних навичок у здобувачів вищої освіти зростає в епоху активної цифровізації, виступаючи ключовим фактором для їхньої успішної адаптації до вимог сучасного суспільства і динамічного ринку праці. У зв'язку зі стрімким зростанням цифрового впливу в різних сферах життя, студенти закладів вищої освіти повинні володіти сучасними технічними інструментами. Значимість проблеми посилюється й тим, що:

– розвиток навичок у сфері програмування, обробки даних, робототехніки та інших технічних галузей готує майбутніх фахівців до ефективної участі в цифровому суспільстві. Технічні вміння сприяють не лише розвитку творчості, але й інноваційному підходу до розв'язання різноманітних проблем;

– здобувачі вищої освіти, в яких розвинені технічні навички, можуть розробляти інноваційні технології, продукти і послуги, що в сукупності сприяє розвитку підприємництва;

– знання технічних аспектів цифрових технологій дає змогу студентам активно взаємодіяти з цифровою трансформацією в різних галузях. Цей розвиток технічних навичок також сприяє гнучкості й адаптабельності студентів у швидкозмінному технологічному середовищі, відзначаючись їхньою здатністю швидко вивчати нові інструменти та ефективно адаптуватися до змін.

Отже, розвиток технічних навичок стає стратегічно важливим завданням для здобувачів вищої освіти, сприяючи їхній успішній інтеграції в сучасне цифрове суспільство та підготовці до викликів майбутнього. Це, своєю чергою, потребує удосконалення змісту освіти і впровадженні інноваційних технологій навчання на основі дослідження й експериментування.

Одним з прикладів розвитку технічних навичок здобувачів вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) є розроблення концептуальної та логічної моделі прототипу комп'ютерної системи сегментації зображень транспортних засобів, яку можна реалізувати при вивченні

**РОЗВИТОК ТЕХНІЧНИХ НАВИЧОК
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ ПРОТОТИПУ
СИСТЕМИ СЕГМЕНТАЦІЇ ЗОБРАЖЕНЬ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

дисципліни “Цифрові технології в професійній освіті”.

Для навчання студентів побудови систем сегментації зображень, пропонуємо використовувати метод водорозділів, який є ефективним при сегментації зображень із чіткими контурами [1; 9]. Згідно з цим методом на зображенні спочатку виділяються контури, а потім шукаються межі сегментів з урахуванням контурів. У методі водорозділів напівтонове зображення представляється у вигляді поверхні рівнів, де значення яскравостей пікселів інтерпретуються як їх висоти.

Уплив зовнішніх та внутрішніх параметрів на точність системи сегментації досліджено за допомогою логічної моделі засобами пакету Mental Modeler.

Побудова прототипу системи сегментації зображень транспортних засобів та його дослідження включає такі етапи.

На першому етапі студентам пропонується обґрунтувати вибір прототипу системи. Апаратно-програмний прототип системи сегментації зображень транспортних засобів буде містити такі складові частини:

1. Цифрова відеокамера.

2. Комп’ютерний блок обробки зображень, призначений для попередньої обробки, сегментації та аналізу зображень.

Блок обробки зображень складається з таких модулів:

1. Модуль зменшення рівня шуму.
2. Модуль виділення контурів зображення.
3. Модуль підвищення локального контрасту.
4. Модуль сегментації зображень та детектування об’єктів на зображеннях на основі їх сегментів з використанням нечітких функцій належності.

На другому етапі студентам пропонується розробити концептуальну модель системи сегментації зображень. Означена модель системи сегментації зображень транспортних засобів показує основні дії, що може виконувати користувач. На рис. 1 зображена концептуальна модель у вигляді UML діаграми варіантів використання системи сегментації зображень [21], яка містить такі елементи:

1. Отримати зображення – зчитати зображення з графічного файлу або з відеокамери.

2. Зменшити шум – зменшити рівень шуму за допомогою медіанного фільтра на зображенні.

3. Підвищити контраст – підвищити локальний контраст зображення.

4. Виділити контури – обчислити контури на зображенні методами Собела (Sobel) або Кенні (Canny).

5. Сегментація – виконати сегментацію зображення.

6. Детектування – отримати характеристики досліджуваних об’єктів, виділених як окремі сегменти.

7. Збереження – зберегти обчислені характеристики досліджуваних об’єктів.

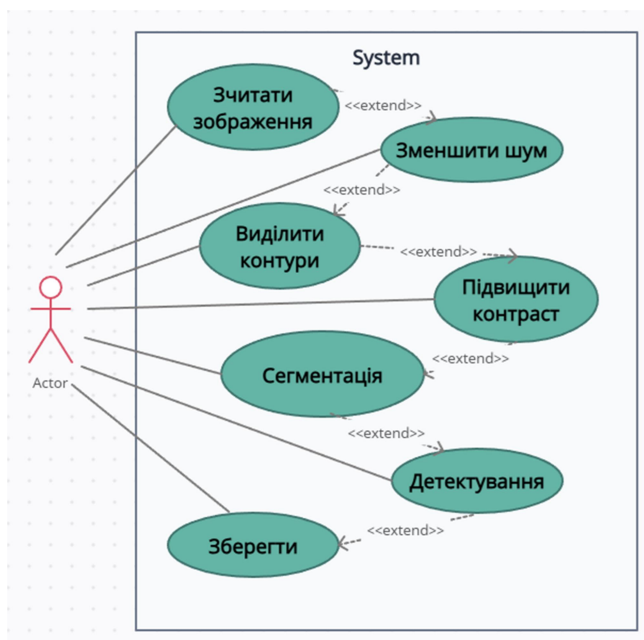

Рис. 1. Концептуальна модель системи сегментації зображень транспортних засобів

На третьому етапі студентам пропонується розробити логічну модель системи сегментації зображень транспортних засобів. Логічна модель ком-

п’ютерної системи для сегментації транспортних засобів будується за допомогою моделі нечіткої когнітивної карти та пакету Mental Modeler [11].

**РОЗВИТОК ТЕХНІЧНИХ НАВИЧОК
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ ПРОТОТИПУ
СИСТЕМИ СЕГМЕНТАЦІЇ ЗОБРАЖЕНЬ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

Нечіткі когнітивні карти (НКК) застосовуються для аналізу та прийняття рішень в умовах невизначеності. Нечіткі когнітивні карти використовуємо для обґрунтування структури системи, призначеної для сегментації зображень транспортних засобів.

Концепти є ключовими факторами об'єкта моделювання, їх значення нормуються у діапазоні від -1 до 1 (-1 – мінімальна відстань, 1 – максимальна відстань). Для системи сегментації зображень транспортних засобів визначено такі концепти:

1. Accuracy_Segment – точність сегментації зображення.
2. Distance_Camera – відстань від відеокамери до об'єкта.
3. Resolution_Camera – роздільна здатність відеокамери.

4. Light_Level – рівень освітлення.
5. Noise – рівень шуму на зображенні.
6. Contrast – контраст зображення.
7. Q_Segment – кількість сегментів на зображенні.

На основі логічної моделі було виконано нечітке моделювання впливу різних факторів на якість сегментації, використовуючи різні сценарії моделювання. Моделювання виконано за допомогою Sigmoid Function. Запуск сценарію виконується командою File> New> Scenario. Аналіз результатів моделювання системи сегментації зображень дає змогу виявити найбільш впливові концепти.

Між концептами системи сегментації зображень встановлено зв'язки (рис. 2), вибрано ваги зв'язків (рис. 3), а також задано значення концептів системи (рис. 4).

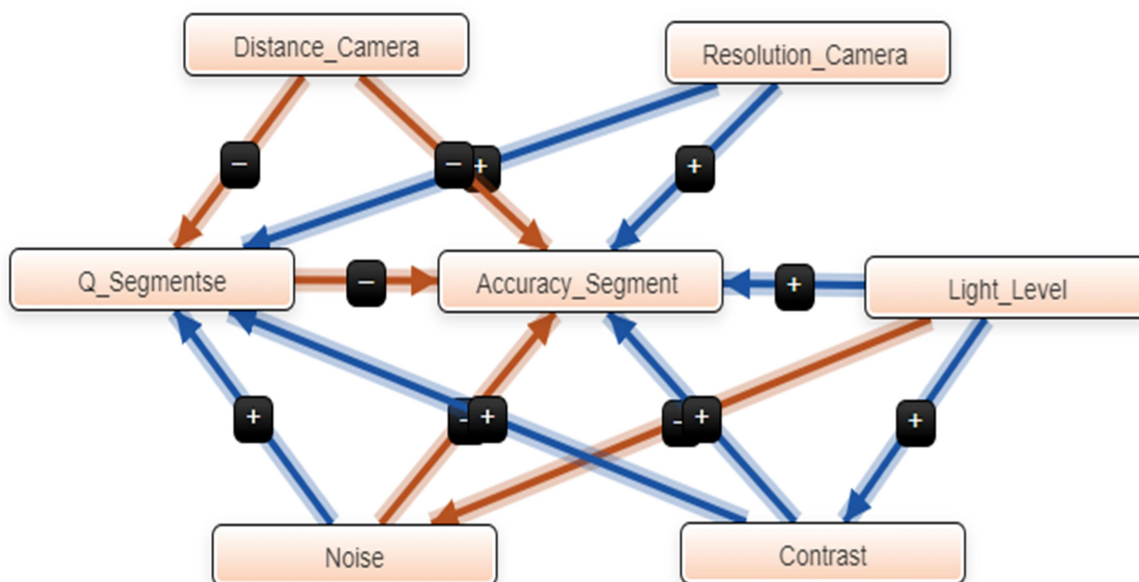

Рис. 2. FCM системи сегментації зображень транспортних засобів у вигляді графу

Model	Matrix	Preferred State & Metrics	Scenario				
	Light_Level	Accuracy_Segment	Q_Segmentse	Noise	Resolution_Camera	Distance_Camera	Contrast
Light_Level		1		-1			1
Accuracy_Segment							
Q_Segmentse		-1					
Noise		-1	1				
Resolution_Camera		1	1				
Distance_Camera		-1	-1				
Contrast		1	1				

Рис. 3. Ваги зв'язків FCM системи сегментації зображень транспортних засобів

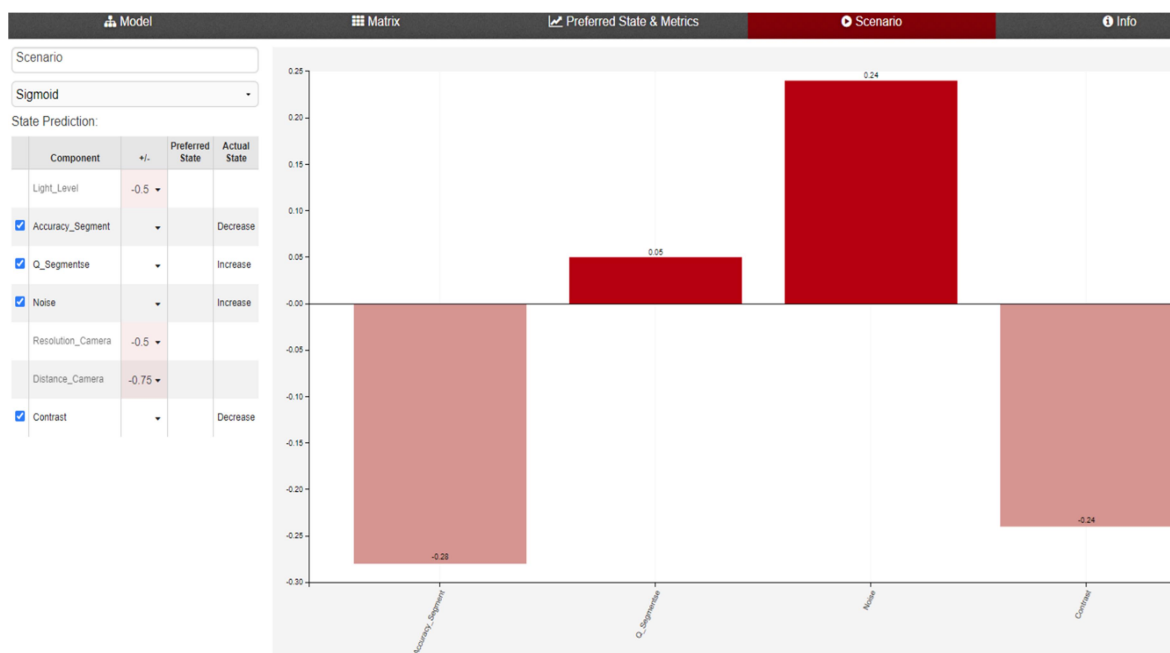
**РОЗВИТОК ТЕХНІЧНИХ НАВИЧОК
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ПОБУДОВИ ПРОТОТИПУ
СИСТЕМИ СЕГМЕНТАЦІЇ ЗОБРАЖЕНЬ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

Model		Matrix		Preferred State & Metrics		Scenario		Info	
Total Components	7	Component	Indegree	Outdegree	Centrality	Preferred State	Type		
		Light_Level	0	3	3		driver		
Total Connections	12	Accuracy_Segment	6	0	6		receiver		
		Q_Segmentse	4	1	5		ordinary		
Density	0.2857142857	Noise	1	2	3		ordinary		
		Resolution_Camera	0	2	2		driver		
Connections per Component	1.7142857143	Distance_Camera	0	2	2		driver		
		Contrast	1	2	3		ordinary		
Number of Driver Components	3								
Number of Receiver Components	1								
Number of Ordinary Components	3								
Complexity Score	0.3333333333								

Рис. 4. Значення концептів FCM системи сегментації зображень транспортних засобів

Виконано моделювання впливу факторів на точність сегментації зображень поїздів і вагонів “Accuracy_Segment”, контраст зображення “Contrast”, рівень шуму “Noise” та кількість сегментів на зображенні “Q_Segment”.

Спочатку значення всіх факторів впливу встановлені як нижче за середні, тому прогнозована точність сегментації дуже низька, контраст низький, рівень шуму високий та кількість сегментів близька до середньої (рис. 5).

Рис. 5. Моделювання впливу факторів на точність сегментації “Accuracy_Segment”, контраст зображення “Contrast”, рівень шуму “Noise” та кількість сегментів “Q_Segment”; значення всіх факторів впливу – нижчі за середні

При подальшому моделюванні послідовно збільшувалося значення одного з факторів впливу (рівня освітлення та роздільної здатності відеокамери), а відстань до відеокамери зменшувалася, при цьому спостерігалось збільшення точності сегментації,

зменшення рівня шуму, підвищення контрасту та кількості сегментів на зображенні.

Висновки. Визначено роль технічних навичок у професійному становленні та розвитку майбутніх фахівців інженерно-педагогічних спеціальностей.

Зокрема, з урахуванням швидкого розвитку технологій та цифрових інновацій, наявність технічних навичок у випускників закладів вищої освіти стає визначальним фактором при працевлаштуванні та побудові кар'єри. Здобувачі вищої освіти, які розвивають технічні навички, здатні більш успішно впроваджувати нові технології та розв'язувати завдання, пов'язані з цифровими інструментами. Презентовано приклад розроблення концептуальної та логічної моделі прототипу системи сегментації зображень з використанням нечіткого логічного виведення. Сформовано нечіткі когнітивні карти, які використано для обґрунтування структури системи сегментації зображень. За допомогою логічної моделі засобами пакету Mental Modeler досліджено вплив параметрів системи на точність розпізнавання.

У подальшому планується виконати апаратну та програмну реалізацію комп'ютерної системи сегментації зображень. Для апаратної планується використати мікрокомп'ютер Raspberry Pi, а для програмної – мову Python.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методи й засоби інтелектуальної обробки сигналів: обробка цифрових зображень / Ушенко Ю.О., Деревянчук О.В., Талах М.В., Дворжак В.В. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2023. 312 с.

2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 pp. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roi-286-> (дата звернення 03.01.2024).

3. Balovskyak S.V., Derevyanchuk O.V., Fodchuk I.M., Kroitor O.P., Odaiska Kh.S., Pshenychnyi O.O., Kotyra A., Abisheva A. Adaptive oriented filtration of digital images in the spatial domain. *Proc. SPIE 11176, Photonics Applications in Astronomy, Communications, Industry, and High-Energy Physics Experiments*. 2019. Vol. 11176. P. 111761A-1–111761A-6. DOI: <https://doi.org/10.1117/12.2537165>.

4. Balovskyak S.V., Odaiska Kh.S. Automatic Determination of the Gaussian Noise Level on Digital Images by High-Pass Filtering for Regions of Interest. *Cybernetics and Systems Analysis*. Vol. 54. № 4. P. 662–670. 2018. DOI: 10.1007/s10559-018-0067-3.

5. Balovskyak S.V., Derevyanchuk O.V., Fodchuk I.M. Method of calculation of averaged digital image profiles by envelopes as the conic sections. *Advances in Intelligent Systems and Computing (AISC)*. 2019. Vol. 754. P. 204–212. DOI: 10.1007/978-3-319-91008-6_21.

6. Balovskyak S.V., Derevyanchuk O.V., Kravchenko H.O., Kroitor O.P., Tomash V.V. Computer system for increasing the local contrast of railway transport images. *Proc. SPIE, Fifteenth International Conference on Correlation Optics*. 2021. Vol. 12126. P. 121261E1–7. DOI: 10.1117/12.2615761.

7. Balovskyak S.V., Derevyanchuk O.V., Tomash V.V., Yarema S.V. Segmentation of railway transport images using fuzzy logic. *Trans Motauto World*. 2022. Vol. 7. № 3. P. 122–125.

8. Balovskyak S., Derevyanchuk O., Kravchenko H., Ushenko Y., Hu Z. Clustering Students According to their Academic Achievement Using Fuzzy Logic. *International Journal*

of Modern Education and Computer Science (IJMECS). 2023. Vol. 15. № 6. P. 31–43. DOI: 10.5815/ijmecs.2023.06.03.

9. Davies E.R. *Computer and Machine Vision: Theory, Algorithms, Practicalities*. 2012. 912 p.

10. Fayek A.R. Fuzzy Logic and Fuzzy Hybrid Techniques for Construction Engineering and Management. *Journal of Construction Engineering and Management*. 2020. Vol. 146. № 7. P. 1–12. DOI: 10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0001854.

11. Fuzzy Cognitive Map. Mental Modeler. URL: <https://www.mentalmodeler.com> (дата звернення 28.12.2023).

12. Kovalchuk V., Maslich S., Tkachenko N., Shevchuk S., Shchypyska T. Vocational Education in the Context of Modern Problems and Challenges. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11. № 8. P. 329–338. DOI: 10.5430/jct.v11n8p329.

13. Kovalchuk V. High education system challenges in the context of requirements of labour market and society. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*. 2016. P. 88–90.

14. Kovalchuk V., Soroka V. Developing digital competency in future masters of vocational training. *Professional Pedagogics*. 2020. № 1. P. 96–103.

15. Kovalchuk V.I., Maslich S.V., Movchan L.G., Lytyvnova S.H., Kuzminska O.H. Digital transformation of vocational schools: Problem analysis. *CEUR Workshop Proceedings*. 2022. Vol. 3085. P. 107–123.

16. Kovalchuk V., Tkachenko N., Soroka V., Tomash V., Kovalchuk A. Forming and Developing Future Masters' of Industrial Training of Motor Transport Profile Readiness for Applying Digital Technologies in the Conditions of Education Digitalization. *International journal of computer science and network security*. 2022. Vol. 22, № 5. P. 559–564. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.5.77>.

17. Kovalchuk V., Maslich S., Tkachenko N., Shevchuk S., Shchypyska T. Vocational Education in the Context of Modern Problems and Challenges. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol. 11. № 8. DOI: 10.5430/jct.v11n8p329.

18. Kovalchuk V., Androsenko A., Boiko A., Tomash V., Derevyanchuk O. Development of Pedagogical Skills of Future Teachers of Labor Education and Technology by means of Digital Technologies. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22, № 9. P. 551–560.

19. Shkurat O. et al. Image Segmentation Method Based on Statistical Parameters of Homogeneous Data Set. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020. Vol. 902. P. 271–281. DOI: 10.1007/978-3-030-12082-5_25.

20. Tereikovskiy I., Zhengbing Hu., Chernyshev D., Tereikovska L., Korystin O., Tereikovskiy O. The Method of Semantic Image Segmentation Using Neural Networks. *International Journal of Image, Graphics and Signal Processing (IJIGSP)*. 2022. Vol. 14, № 6. P. 1–14. DOI: 10.5815/ijigsp.2022.06.01.

21. Web service for constructing UML diagrams. URL: <https://app.creately.com/> (дата звернення 28.12.2023).

REFERENCES

1. Ushenko, Y.O., Derevyanchuk, O.V., Talakh, M.V. & Dvorzhak, V.V. (2023). Metody y zasoby intelektualnoi obrobky syhnaliv: obrobka tsyfrovyykh zobrazhen [Methods and means of intelligent signal processing: digital image processing]. Chernivtsi, 312 p. [in Ukrainian].

2. Stratehiia rozvytku vyshchoyi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. Available at: <https://www.kmu.gov>

v.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286- (Accessed 03 Jan. 2024) [in Ukrainian].

3. Balovsyak, S.V., Derevyanchuk, O.V., Fodchuk, I.M., Kroitor, O.P., Odaiska, Kh.S., Pshenychnyi, O.O., Kotyra, A. & Abisheva, A. (2019). Adaptive oriented filtration of digital images in the spatial domain. *Proc. SPIE 11176, Photonics Applications in Astronomy, Communications, Industry, and High-Energy Physics Experiments*, Vol. 11176, pp. 111761A-1–111761A-6. DOI: <https://doi.org/10.1117/12.2537165>. [in English].

4. Balovsyak, S.V. & Odaiska, Kh.S. (2018). Automatic Determination of the Gaussian Noise Level on Digital Images by High-Pass Filtering for Regions of Interest. *Cybernetics and Systems Analysis*, Vol. 54, No. 4, pp. 662–670. DOI: [10.1007/s10559-018-0067-3](https://doi.org/10.1007/s10559-018-0067-3). [in English].

5. Balovsyak, S.V., Derevyanchuk, O.V. & Fodchuk, I.M. (2019). Method of calculation of averaged digital image profiles by envelopes as the conic sections. *Advances in Intelligent Systems and Computing (AISC)*. Vol. 754, pp. 204–212. DOI: [10.1007/978-3-319-91008-6_21](https://doi.org/10.1007/978-3-319-91008-6_21). [in English].

6. Balovsyak, S.V., Derevyanchuk, O.V., Kravchenko, H.O., Kroitor, O.P. & Tomash, V.V. (2021). Computer system for increasing the local contrast of railway transport images. *Proc. SPIE, Fifteenth International Conference on Correlation Optics*. Vol. 12126, pp. 21261E1–7. DOI: [10.1117/12.2615761](https://doi.org/10.1117/12.2615761). [in English].

7. Balovsyak, S.V., Derevyanchuk, O.V., Tomash, V.V. & Yarema, S.V. (2022). Segmentation of railway transport images using fuzzy logic. *Trans Motauto World*. Vol. 7, No. 3, pp. 122–125. [in English].

8. Balovsyak, S., Derevyanchuk, O., Kravchenko, H., Ushenko, Y. & Hu, Z. (2023). Clustering Students According to their Academic Achievement Using Fuzzy Logic. *International Journal of Modern Education and Computer Science (IJMECS)*. No. 6, pp. 31–43. DOI: [10.5815/ijmecs.2023.06.03](https://doi.org/10.5815/ijmecs.2023.06.03). pp. 122–125. [in English].

9. Davies, E.R. (2012). *Computer and Machine Vision: Theory, Algorithms, Practicalities*. Elsevier. 912 p. [in English].

10. Fayek, A.R. (2020). Fuzzy Logic and Fuzzy Hybrid Techniques for Construction Engineering and Management. *Journal of Construction Engineering and Management*. Vol. 146, No. 7, pp. 1–12. DOI: [10.1061/\(ASCE\)CO.1943-7862.0001854](https://doi.org/10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0001854). [in English].

11. Fuzzy Cognitive Map. Mental Modeler. Available at: <https://www.mentalmodeler.com> (Accessed 28. Dec. 2023). [in English].

12. Kovalchuk, V., Maslich, S., Tkachenko, N., Shevchuk, S. & Shchypyska, T. (2022). Vocational Education in the Context

of Modern Problems and Challenges. *Journal of Curriculum and Teaching*. Vol. 11, No. 8, pp. 329–338. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n8p329>. [in English].

13. Kovalchuk, V. (2016). High education system challenges in the context of requirements of labour market and society. *Scientific letters of academic society of Michal Baludansky*, pp. 88–90. [in English].

14. Kovalchuk, V. & Soroka, V. (2020). Developing digital competency in future masters of vocational training. *Professional Pedagogics*. No. 1, pp. 96–103. [in English].

15. Kovalchuk, V.I., Maslich, S.V., Movchan, L.G., Lytvynova, S.H. & Kuzminska, O.H. (2022). Digital transformation of vocational schools: Problem analysis. *CEUR Workshop Proceedings*, Vol. 3085, pp. 107–123. [in English].

16. Kovalchuk, V., Tkachenko, N., Soroka, V., Tomash, V. & Kovalchuk, A. (2022). Forming and Developing Future Masters' of Industrial Training of Motor Transport Profile Readiness for Applying Digital Technologies in the Conditions of Education Digitalization. *International journal of computer science and network security*. Vol. 22, No. 5, pp. 559–564. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.5.77>. [in English].

17. Kovalchuk, V.I., Maslich, S.V., Movchan, L.G., Lytvynova, S.H. & Kuzminska, O.H. (2022). Digital transformation of vocational schools: Problem analysis. *CEUR Workshop Proceedings*. Vol. 3085, pp. 107–123. [in English].

18. Kovalchuk, V., Androsenko, A., Boiko, A., Tomash, V. & Derevyanchuk, O. (2022). Development of Pedagogical Skills of Future Teachers of Labor Education and Technology by means of Digital Technologies. *International Journal of Computer Science and Information Security*. Vol. 22, No. 9, pp. 551–560. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.9.71>. [in English].

19. Shkurat, O. et al. (2020). Image Segmentation Method Based on Statistical Parameters of Homogeneous Data Set. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. Vol. 902, pp. 271–281. DOI: [10.1007/978-3-030-12082-5_25](https://doi.org/10.1007/978-3-030-12082-5_25). [in English].

20. Tereikovskiy, I., Zhengbing, Hu, Chernyshev, D., Tereikovska, L., Korystin, O. & Tereikovskiy, O. (2022). The Method of Semantic Image Segmentation Using Neural Networks. *International Journal of Image, Graphics and Signal Processing (IJIGSP)*. Vol. 14, No. 6, pp. 1–14. DOI: [10.5815/ijigsp.2022.06.01](https://doi.org/10.5815/ijigsp.2022.06.01). [in English].

21. Web service for constructing UML diagrams. Available at: <https://app.creately.com/> (Accessed 28 Dec. 2023). [in English].

Стаття надійшла до редакції 08.01.2024

“Я постійно тримаю в голові предмет свого дослідження і наполегливо чекаю того моменту, поки перший проблиск потроху повністю перетвориться в блискучий світ”.

Ісаак Ньютон
англійський науковець

УДК 378.1:355.23

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.296928>

Юлія Медвідь, кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-організаційного відділу
Національної академії Національної гвардії України
Андрій Ніконенко, викладач кафедри вогневої та спеціальної підготовки
Київського інституту Національної гвардії України
Володимир Дем'янишин, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри автотранспортної техніки
Національної академії Національної гвардії України

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НЕОБХІДНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ГОТОВНІСТЮ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ

У дослідженні виявлено недостатній рівень сформованих компетентностей випускників ВВНЗ після 24 лютого 2022 року. Визначено взаємозв'язок необхідних компетентностей з готовністю майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань, відношення складників готовності майбутніх офіцерів НГУ між собою.

Ключові слова: готовність; компетентності; майбутні офіцери; курсанти; вищий військовий навчальний заклад; Національна гвардія України.

Рис. 1. Літ. 25.

Yuliia Medvid, Ph.D. (Pedagogy), Senior Researcher,
Senior Researcher of the Scientific and Organizational Department,
National Academy of the National Guard of Ukraine
Andrii Nikonenko, Fire Training Instructor – Head of the Shooting Range,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
Volodymyr Demianyshyn, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of Armored Vehicles Department,
National Academy of National Guard of Ukraine

THE INTERCONNECTION OF NECESSARY COMPETENCIES AND THE READINESS OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE FOR TASK EXECUTION

After the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine, the environment in which the future officer of the National Guard of Ukraine will carry out his professional activities has changed. The level of competencies formed by the graduates of higher education institutions after February 24, 2022, was insufficient. They felt unprepared for organizing combat operations, but their military education provided the opportunity to develop the acquired competencies to an adequate level in the process of task execution. Therefore, the system of professional training for higher education applicants should be revised to ensure the attainment of an adequate level of competencies before their graduation.

The following theoretical methods were used in the study: analysis to deconstruct the concept of “readiness of future NGU officers” into its components for detailed and comprehensive examination; synthesis to integrate the components of future officer readiness to determine the interconnection of necessary competencies with the readiness of future NGU officers to perform tasks; abstraction to determine the interconnection of the components of future NGU officers' readiness to each other.

The interconnection of necessary competencies with the readiness of future NGU officers for task execution has been identified.

The process of forming a set of necessary competencies (integral competence) of a future NGU officer is one of the components of readiness. The components of the future NGU officer's readiness gradually (cyclically) influence each other: the motivational and value-based one encourages learning, on the basis of the formed set of necessary competencies during training, the experience is further gained, the results of the experience gained affect the reassessment of values and change of motivation – strengthen it or weaken it.

Keywords: readiness; competencies; future officers; cadets; higher military educational institution; National Guard of Ukraine.

Постановка проблеми. Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України змінилося середовище, в якому майбутній офіцер Національної гвардії України (НГУ) буде провадити свою професійну діяльність. Рівень сформованих компетентностей випускників вищих військових навчальних

закладів (ВВНЗ) після 24 лютого 2022 р. виявився недостатнім. Вони відчували себе неготовими до організації ведення бойових дій, але отримана військова освіта давала можливість розвивати сформовані компетентності до достатнього рівня у процесі виконання завдань. Саме тому систему професійної підготовки здобувачів вищої освіти ВВНЗ важливо

переглядати, забезпечувати досягнення достатнього рівня сформованих компетентностей до випуску здобувачів вищої освіти.

Для реалізації зазначеної практичної проблеми доцільно визначити взаємозв'язок необхідних компетентностей з готовністю майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань.

Під готовністю майбутнього офіцера до службово-бойової діяльності розуміємо полікомпонентну індивідуально-особистісну динамічну характеристику здобувача, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; знаннями та вміннями виконувати службово-бойові завдання як у звичайних, так і в екстремальних умовах; рефлексією результатів своєї діяльності [15]. Під компетентністю – здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структуру готовності майбутнього офіцера до виконання завдань досліджували В. Волобуєв [7], А. Галімов [8], А. Мельніков [16], В. Мірошніченко, Л. Трифаніна [24], О. Юр'єв [25], зокрема майбутнього офіцера НГУ – О. Хацаюк [1], М. Медвідь [14]. та ін. Формування компетентностей майбутнього офіцера необхідних для виконання завдань вивчали В. Аніщенко, Н. Разумейко, А. Кужельний [4], Л. Боровик [5], Н. Калинюк [9], О. Маслій [11], С. Мотика [17], О. Павленко [19], В. Райко, М. Мацишин, В. Мірошніченко [20], Н. Тробюк [3], О. Торічний [22, 23], зокрема майбутнього офіцера НГУ – О. Керницький, Р. Пристінський [10], М. Медвідь, О. Бірюков та ін. [12].

Проте наукові праці, присвячені визначенню взаємозв'язку необхідних компетентностей з готовністю майбутнього офіцера до виконання завдань, не трапляються, окрім у праці [2]. Її автори вважають, що готовність є основою інтегральної компетентності майбутніх офіцерів, з чим погодитися не можемо. Адже навпаки – процес формування інтегральної компетентності є складником готовності майбутнього фахівця.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх офіцерів НГУ.

Мета дослідження – визначити взаємозв'язок необхідних компетентностей з готовністю майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань.

Виклад основного матеріалу. У статті були використані такі теоретичні методи, як: *аналіз* – для розкладання поняття “готовність майбутнього офіцера НГУ” на складники з метою їх детального і всебічного вивчення; *синтез* – для визначення взаємозв'язку необхідних компетентностей з готовністю

майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань; *абстрагування* – для визначення відношень складників готовності майбутніх офіцерів НГУ між собою.

Професійна готовність – складне соціально-психологічне явище, яке можна розглядати формою зв'язку професійної спрямованості з іншими важливими рисами особистості – світоглядом, життєвими настановами і духовними цінностями, а також з морально-вольовою і емоційними сферами. Професійна готовність забезпечує особистість рисами, переконаннями, поглядами, стосунками, мотивами, почуттями і властивостями, які потрібні для самореалізації та виконання певних завдань; професійна готовність – це складна структура, в основу якої покладено психофізичні стани, що ґрунтуються на цінностях конкретної професії та забезпечують особистість системою вмінь і навичок (*тобто компетентностей*), необхідних для виконання професійних завдань [7].

Поняття “управлінська готовність майбутніх офіцерів” О. Юр'єв визначив як особливу інтегральну якість суб'єкта, наділеного функціями управління, який поєднує істотний інструментарій ефективного здійснення управлінської діяльності, представлений мотиваційно-ціннісними, світоглядними, комунікативними складниками (знаннями, вміннями та здібностями тощо), вираженими в термінах спостережуваної поведінки [25].

У структурі морально-психологічної готовності майбутнього офіцера до професійної діяльності А. Галімов виділяє такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, пізнавально-оперативний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінний [8].

На основі аналізу наукової літератури і з урахуванням досвіду ведення бойових дій у дослідженні [15] визначено структуру готовності майбутніх офіцерів до службово-бойової діяльності, що становить сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: *мотиваційно-ціннісного* (відображає сформованість мотивації здійснювати службово-бойову діяльність та наявність професійних цінностей); *пізнавально-процесуального* (характеризується знаннями і вміннями виконувати службово-бойові завдання, реалізовувати розроблений план дій в екстремальних умовах); *результативно-рефлексивного* (відображає здатність до самооцінювання та рефлексії).

На думку авторів цієї статті, пізнавально-процесуальний складник доцільно розглядати як процес формування сукупності необхідних компетентностей майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань (інтегральної компетентності) і процес набуття досвіду – розвитку сукупності необхідних компетентностей.

Інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікації, що відображає її основні характеристики щодо професійної діяльності та/або навчання [18]. Вона визначається стандартами вищої освіти України за спеціальностями та рівнями вищої освіти.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НЕОБХІДНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ГОТОВНІСТЮ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ

Взаємозв'язок та структура необхідних компетентностей і готовності майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань відображені на рис. 1.

Процес формування сукупності необхідних компетентностей (інтегральної компетентності) майбутнього офіцера НГУ є одним зі складників готовності. Складники готовності майбутнього офіцера НГУ поступово (циклічно) здійснюють вплив один на одного: мотиваційно-ціннісний спонукає до нав-

чання, на підставі сформованої сукупності необхідних компетентностей під час навчання у подальшому набуває досвід, результати якого впливають на переоцінку цінностей та зміну мотивації – посилюють її або послаблюють. Отже, процес формування необхідних компетентностей – важлива складова підготовки майбутніх офіцерів НГУ, здобуті знання та навички допоможуть їм ефективно виконувати свої обов'язки в майбутньому.

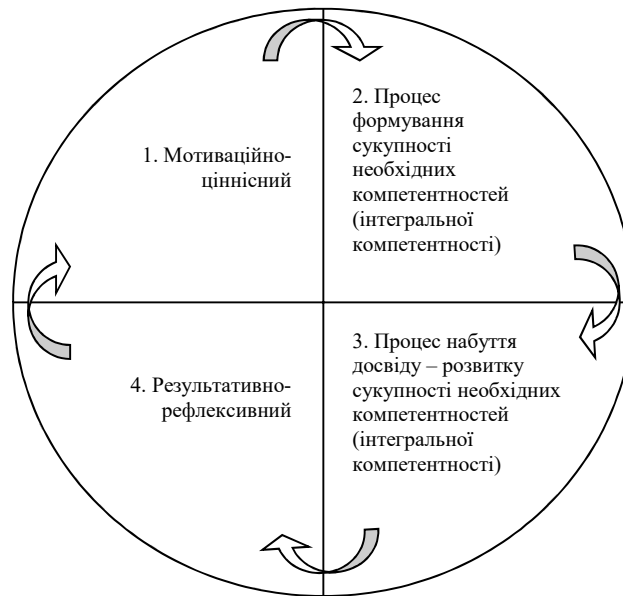

Рис. 1. Взаємозв'язок та структура необхідних компетентностей і готовності майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань

Підтвердженням цьому слугують проаналізовані вище наукові статті, наприклад в [1] описується вплив формування такої компетентності, як “здатність переносити тривалі різнопланові фізичні навантаження” на готовність майбутнього офіцера Національної гвардії України до виконання завдань, у [12] також описується вплив формування такої компетентності, як “здатності до застосування штатного озброєння підрозділу” на зазначену готовність.

Висновки. За результатами дослідження визначено взаємозв'язок необхідних компетентностей з готовністю майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань. Процес формування сукупності необхідних компетентностей (інтегральної компетентності) майбутнього офіцера НГУ є одним зі складників готовності. Складники готовності майбутнього офіцера НГУ поступово (циклічно) здійснюють вплив один на одного: мотиваційно-ціннісний спонукає до навчання, на підставі сформованої сукупності необхідних компетентностей під час навчання у подальшому набуває досвід, а його результати, зі свого боку, впливають на переоцінку цінностей та зміну мотивації – посилюють її або послаблюють. Подальші дослідження будуть присвячені визначенню сис-

теми оцінювання сформованості готовності майбутнього офіцера НГУ до виконання завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Khatsaiuk O. et al. Preparing future officers for performing assigned tasks through special physical training. *Revista românească pentru educație multidimensională*. 2021. Vol. 13, Issue 2. pp. 457–475. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/431>
2. Masliy O., Ivanchenko Ie., Deriuhin V., Olekhnovych V., Yaniuk S. Identification of significant components of logistics readiness of future officers of Army Support Units (Forces). *Revista romaneasca pentru educatie multidimensionala*. 2021. Vol. 13. Issue. 3. pp. 401–428. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/459>.
3. Medvid M., Trobyuk N., Storoska M., Lysyckhina O. & Medvid Y. Experimental verification of the pedagogical conditions efficacy to build tolerance among future officers of the National Guard of Ukraine. *SHS Web of Conferences*. 2021. No. 104. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403014>
4. Аніщенко В.О., Разумейко Н.С., Кужельний А.В. Формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів сектору безпеки та оборони України. *Вісник Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т.Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 16. С. 87–94.

5. Боровик Л. Методичні рекомендації та педагогічні резерви вдосконалення психолого-педагогічні компетентності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 60–72.

6. Закон України Про вищу освіту від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

7. Волобуєв В. Питання формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 1 (2). С. 34–54.

8. Галімов А. Педагогічні основи формування морально-психологічної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка*. 2019. Вип. 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadvped_2019_5_6

9. Калинюк Н. Дослідження особливостей розвитку емоційної компетентності в майбутніх офіцерів-прикордонників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка*. 2019. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadvped_2019_4_9.

10. Керницький О.М., Пристінський Р.В. Методична компетентність майбутніх офіцерів Національної гвардії України: недоліки формування та шляхи покращення. *Науковий вісник Львівської академії. Серія : Педагогічні науки*. 2023. Вип. 13. С. 48–53.

11. Маслій О. Сутність професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Військові та технічні науки*. 2018. № 2. С. 99–110.

12. Медвідь М.М., Бірюков О.І., Ніконенко А.М., Задорожний К.А., Повар О.В., Магмет Т.М. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування у майбутніх офіцерів здатності до застосування штатного озброєння підрозділу. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 2. С. 39–48. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-39-48>

13. Медвідь М.М., Гавришук М.М. Обґрунтування необхідності здійснення досліджень щодо формування загальних компетентностей майбутніх офіцерів Національної гвардії України в процесі професійної підготовки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. Вип. 2 (54). С. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.54.5-8>

14. Медвідь М., Криворучко В. Удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів військових частин (підрозділів) з охорони громадського порядку Національної гвардії України. *Молодь і ринок*. 2023. № 1 (209). С. 64–69. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273080>.

15. Медвідь Ю.І. Формування готовності майбутніх офіцерів запасу до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти”. Глухів, 2019. 20 с.

16. Мельников А. Ефективність моделі у формуванні готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до фізичного виховання за теоретичною підготовленістю. *Збірник наукових праць Національної*

академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2019. № 3. С. 228–236.

17. Мотика С. Формування компетентності майбутнього офіцера у вирішенні проблемних педагогічних ситуацій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 109–125.

18. Наказ Міністерства освіти і науки України Про внесення змін до методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти від 30.04.2020 р. № 584. URL: <http://surl.li/ulgg>.

19. Павленко О. Організація освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах щодо формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів підрозділів зв'язку. *Молодь і ринок*. 2023. № 1. С. 113–120. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273183>

20. Райко В., Мацішин М., Мірошніченко В. Використання тренінгових технологій для формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2022. № 2. С. 461–473. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbi.tnyk.v29i2.1061>

21. Торічний О. Методика використання методів активного навчання у формуванні військово-спеціальної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2022. Вип. 1 (2). С. 193–212.

22. Торічний О. Модель формування управлінської компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2022. № 3. С. 486–500. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbi.tnyk.v30i3.1221>

23. Торічний О., Андрощук О. Науково-дослідницька компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників як важлива складова професійної підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 183–200.

24. Тріфаніна Л.С., Мірошніченко В.І. Міждисциплінарний підхід у формуванні професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до проектного управління. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 50 (2). С. 104–107.

25. Юр'єв О. Суть, структура та зміст управлінської готовності майбутніх офіцерів Збройних Сил України в сучасних умовах ведення бойових дій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. Вип. 3 (51). С. 11–14. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.51.11-14>.

REFERENCES

1. Khatsaiuk, O. et al. (2021). Preparing future officers for performing assigned tasks through special physical training. *Revista românească pentru educație multidimensională*, Vol. 13, Issue 2, pp. 457–475. DOI: <https://doi.org/10.18662/rem/13.2/431> [in English].

2. Masliy, O., Ivanchenko, Ie., Deriuhiu, V., Olekhnyvych, V. & Yaniuk, S. (2021). Identification of significant components of logistics readiness of future officers of Army Support Units (Forces). *Revista românească pentru educație multidimensională*. Vol. 13, Issue. 3, pp. 401–428. DOI: <https://doi.org/10.18662/rem/13.3/459>. [in English].

3. Medvid, M., Trobyuk, N., Storoska, M., Lysychkina, O. & Medvid, Y. (2021). Experimental verification of the pedagogical conditions efficacy to build tolerance among future officers of the National Guard of Ukraine. *SHS Web of Conferences*, No. 104, DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110403014>. [in English].
4. Anishchenko, V., Razumeyko, N. & Kuzhelnyi, A. (2022). Formuvannya komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv sektoru bezpeky ta oborony Ukrainy [Formation of communicative competence of future officers of the security and defense sector of Ukraine]. *Bulletin of T. Shevchenko Chernihiv Collegium National University. Series: Pedagogical Sciences*, Vol. 16, pp. 87–94. [in Ukrainian].
5. Borovyk, L. (2018). Metodichni rekomendatsii ta pedahohichni rezervy vdoskonalennia psykholoho-pedahohichni kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Methodological recommendations and pedagogical reserves for improving the psychological and pedagogical competence of future officers of the State Border Service of Ukraine]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical sciences*, Issue 3, pp. 60–72. [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). [On higher education (Law of Ukraine dated)]. July, 1, 2014. No. 1556-VII Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
7. Volobuyev, V. (2022). Pytannia formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do proektnoho upravlinnia [The question of forming the professional readiness of future border guards for project management]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, No. 1 (2), pp. 34–54. [in Ukrainian].
8. Galimov, A. (2019). Pedahohichni osnovy formuvannia moralno-psykholohichnoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do profesiinoi diialnosti [Pedagogical bases of formation of moral and psychological readiness of future border guards for professional activity]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, Vol. 5. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vna dped_2019_5_6 [in Ukrainian].
9. Kalyniuk, N. (2019). Doslidzhennia osoblyvosti rozvytku emotsiinoi kompetentnosti v maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [Study of the peculiarities of the development of emotional competence in future border guards]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogy*, Vol. 4. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2019_4_9. [in Ukrainian].
10. Kernytskyi, O. & Prystynskyi, R. (2023). Metodychna kompetentnist maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy: nedoliky formuvannia ta shliakhy pokrashchennia [Methodical competence of future officers of the National Guard of Ukraine: shortcomings of formation and ways of improvement]. *Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical Sciences*, Vol. 13, pp. 48–53. [in Ukrainian].
11. Maslii, O. (2018). Sutnist profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv raketno-artyleriiskoho ozbroiennia [The essence of professional competence of future officers of missile and artillery weapons]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Military and technical sciences*, Vol. 2, pp. 99–110. [in Ukrainian].
12. Medvid, M., Biryukov, O., Nikonenko, A., Zadorozhny, K., Povar, O. & Magmet, T. (2023). Eksperymentalna perevirka efektyvnosti pedahohichnykh umov formuvannia u maibutnikh ofitseriv zdatsnosti do zastosuvannia shtatnoho ozbroiennia pidrozdzilu [Experimental verification of the effectiveness of pedagogical conditions for the formation of future officers' ability to use the standard weapons of the unit]. *Herald of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*, Vol. 2, pp. 39–48. DOI: <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2023-2-39-48> [in Ukrainian].
13. Medvid, M. & Havryshchuk, M. (2023). Obgruntuvannia neobkhidnosti zdiisnennia doslidzhen shchodo formuvannia zahalnykh kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy v protsesi profesiinoi pidhotovky [Justification of the need to carry out research on the formation of general competencies of future officers of the National Guard of Ukraine in the process of professional training]. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Military Special Sciences*, No. 2 (54), pp. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.54.5-8> [in Ukrainian].
14. Medvid, M. & Kryvoruchko, V. (2023). Udoskonalennia profesiinoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv viiskovykh chastyn (pidrozdiliv) z okhorony hromadskoho poriadku Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Improvement of professional training of future officers of military units (units) for the protection of public order of the National Guard of Ukraine]. *Youth and the market*, No. 1 (209), pp. 64–69. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273080> [in Ukrainian].
15. Medvid, Yu. (2019). Formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv zapasu do sluzhbovo-boiovoi diialnosti v protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of the readiness of future reserve officers for service and combat activity in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. 20 p. [in Ukrainian].
16. Melnikov, A. (2019). Efektyvnist modeli u formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy do fizychnoho vykhovannia za teoretychnoiu pidhotovlenistiu [The effectiveness of the model in shaping the readiness of future officers of the State Border Service of Ukraine for physical education based on the theoretical preparation]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, Vol. 3, pp. 228–236. [in Ukrainian].
17. Motyka, S. (2022). Formuvannia kompetentnosti maibutnoho ofitsera u vyrishenni problemnykh pedahohichnykh situatsii [Formation of competence of the future officer in solving problematic pedagogical situations]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, Vol. 4, pp. 109–125. [in Ukrainian].
18. Ministry of Education and Science of Ukraine (2020). [On making changes to methodological recommendations for the development of higher education standards]. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 30, 2020. No. 584. Available at: <http://surl.li/ulgg>. [in Ukrainian].
19. Pavlenko, O. (2023). Orhanizatsiia osvithnoho protsesu u vyshchyykh viiskovykh navchalnykh zakladakh shchodo formuvannia upravlinskoj kompetentnosti maibutnikh ofitseriv pidrozdziliv zviazku [Organization of the educational process in higher military educational institutions regarding the formation of managerial competence of future officers of communications

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

units]. *Youth and the market*, No. 1, pp. 113–120. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273183> [in Ukrainian].

20. Rayko, V., Matsyshyn, M. & Miroschnichenko, V. (2022). Vykorystannia treninhovykh tekhnolohii dlia formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [The use of training technologies for the formation of professional competence of future border guards]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical sciences*, Vol. 2, pp. 461–473. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v2.9i2.1061> [in Ukrainian].

21. Torichny, O. (2022). Metodyka vykorystannia metodiv aktyvnoho navchannia u formuvanni viiskovo-spetsialnoi kompetentnosti u maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [Methods of using active learning methods in the formation of military-special competence in future border guards]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, No. 1 (2), pp. 193–212. [in Ukrainian].

22. Torichny, O. (2022). Model formuvannia upravlinskoï kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [Model of formation of managerial competence of future border guards]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, Vol. 3, pp. 486–500. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v30i3.1221> [in Ukrainian].

23. Torichny, O. & Androschuk, O. (2022). Naukovo-doslidnytska kompetentnist maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv yak vazhlyva skladova profesinnoi pidhotovky [Scientific and research competence of future border guards as an important component of professional training]. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, Vol. 4, pp. 183–200. [in Ukrainian].

24. Trifanina, L. & Miroschnichenko, V. (2022). Mizhdysyplinarnyi pidkhid u formuvanni profesiinoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do proektnoho upravlinnia [An interdisciplinary approach in the formation of professional readiness of future border officers for project management]. *Innovative Pedagogy*, No. 50 (2), pp. 104–107. [in Ukrainian].

25. Yuryev, O. (2022). Sut, struktura ta zmist upravlinskoï hotovnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy v suchasnykh umovakh vedennia boiovykh dii [The essence, structure and content of managerial readiness of future officers of the Armed Forces of Ukraine in modern conditions of combat operations]. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Military Special Sciences*, No. 3 (51), pp. 11–14. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.51.11-14> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.01.2024

УДК 378.031(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298583>

Мар'яна Брода, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри практики англійської мови і методики її навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ
ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

У статті обґрунтовані основні тенденції розвитку проблеми гуманізації та демократизації змісту педагогічної освіти, пов'язані зі спробами модернізації освітнього процесу і формування громадянських цінностей майбутнього вчителя. Охарактеризовано зміни щодо якісної педагогічної підготовки вчителя, що передбачаються переходом до діяльнісної орієнтації освітнього процесу й демократичної взаємодії його учасників. Сучасне інтерактивне навчання у системі цієї підготовки потребує забезпечення компетентності та міжособистісного спілкування учасників освітнього процесу.

Ключові слова: гуманізація та демократизація змісту педагогічної освіти; ЗВО України; громадянські цінності майбутнього вчителя; діяльнісна орієнтація; форми і методи навчальної діяльності; інтерактивне навчання; компетентність; міжособистісне спілкування; англійська мова.

Літ. 8.

Mariana Broda, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
English Language Practices and Teaching Methods Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

**MODERNIZATION OF THE CONTENT OF SPECIALIST TRAINING
IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE BY MEANS
OF IMPLEMENTING INTERACTIVE METHODS OF LEARNING ENGLISH**

The article substantiates the main trends in the development of the issue of humanization and democratization of the content of pedagogical education, which is related to attempts to modernize the educational process and foster civic values in future teachers. It certainly concerns the implementation of European and world education standards in Ukrainian education. The changes in the quality of pedagogical training of the teacher are brought about by the transition to action-orientation of the educational process and democratic interaction among its participants.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

In order to increase the effectiveness of the educational process, the problem of interactive learning becomes particularly acute, since the educational process must take place under the conditions of continuous, active interaction among all the participants. The study also discusses changing the roles of these participants, their high motivation, meeting their communicative needs, creating an appropriate atmosphere of interaction and constant cooperation among the participants in the educational process.

Working with information promotes experience in understanding problems, training young people's intellectual abilities, modeling life situations, creating joint solutions. The student expanded capabilities to use information in non-standard situations testify to the developing role of modern innovative education.

The important pedagogical effects of innovative educational technologies on updating the training of English language teacher are accompanied by the development of their creative potential, and this primarily requires building competence and interpersonal communication among the participants in the educational process. It is clear that precisely these reforms in training students lead to student active civic position and personal development.

Keywords: *humanization and democratization of the content of pedagogical education; higher educational institution of Ukraine; civic values of future teachers; action-orientation; forms and methods of learning activities; interactive learning; competence; interpersonal communication; the English language.*

Постановка проблеми. На кожному етапі розв'язання життєвих проблем та модернізації основних тенденцій реалізації шляхів та засобів сучасної педагогічної освіти удосконалюються практичні аспекти організації сучасного освітнього процесу, підвищується активна участь студентів у навколишньому житті, забезпечується якісний процес освіти молоді та ефективна педагогічна підготовка вчителя, пов'язані передовсім з організацією самостійної роботи студентів, а також наданням освітньому процесу гуманних і демократичних форм, поваги до людини, її прав і свобод, творчого характеру тощо. Успішність реформування освіти багато в чому залежить від популяризації моделей практичного досвіду переходу до реального використання знань у своєрідних життєвих умовах, свідчить про забезпечення потреби в інноваційній діяльності, саморозвитку. Відтак проблема модернізації змісту освіти повинна розглядатися у зв'язку з пошуком шляхів та засобів стимулювання творчої діяльності.

Робота з інформацією, звісно, допомагає вчитися мислити, тренувати власні інтелектуальні здібності, виробляти певні моделі життєвих ситуацій, підводить до спільного розв'язання проблем, і найголовніше – студенти оцінюють власну діяльність, прогнозують перспективи власного вдосконалення, своїх мовленнєвих здібностей. Знання іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування, безумовно, є передумовою для міжособистісних контактів. Усі навчальні дисципліни, у т. ч. англійська мова, повинні забезпечувати підготовку до повноцінної життєдіяльності в інформатизованому суспільстві, підвищення якості й ефективності освіти. Ключовими тут є створення умов для комунікації, відповідного психологічного клімату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти демократизації педагогічної освіти та інноваційні процеси в системі підготовки вчителя стосовно особистісно зорієнтованого підходу до навчання і виховання досліджують І. Бех [1], І. Богданова, а також О. Глузман (визначаючи тенденції розвитку університетської педагогічної освіти), В. Лу-

говий (аналізуючи розвиток педагогічної освіти в Україні в історичному контексті), А. Фурман [6], який звертає увагу на процеси організації навчання і виховання з позицій суб'єкта діяльності та ін. У зв'язку з використанням інтерактивних технологій у вивченні іноземної мови вчені Л. Клименко [2], О. Крюкова [3], І. Маклагіна [4], С. Ніколаєва [5], М. Сосняк, Е. Шевченко та ін. описували різноманітні зміни в організації освітнього процесу. Водночас увага вчених не концентрувалася на розкритті моделі оновлення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, не ставилося акценту на виявленні розвивальної ролі сучасного інтерактивного навчання у системі підготовки студентів до майбутньої діяльності та відповідних методах їх реалізації.

Мета статті – обґрунтувати стан розробленості тенденцій розвитку змісту сучасної педагогічної освіти в Україні, охарактеризувати істотні зміни щодо якісної підготовки майбутнього фахівця у ЗВО України та на основі такої характеристики простежити залежність змісту підготовки вчителя від інноваційних процесів у суспільстві й освіті, обґрунтувати важливу роль сучасного інтерактивного навчання у системі цієї підготовки.

Виклад основного матеріалу. Звісно, будь-які нововведення, що стосувалися змісту освіти, історично позначалися впливом зовнішніх обставин, тому формально пристосовувалися до чинної системи освіти. Відтак реформування перебудови освіти та перегляд системи цінностей у їх побудові потребують такого її вдосконалення, яке неможливе без усунення спотвореної інтерпретації історії педагогічної думки. Йдеться також про вибір такої стратегії модернізації освіти, яка виражала б нові принципи побудови освіти і враховувала її мету.

Задля підвищення ефективності освітнього процесу і впливу на свідомість, почуття, волю особистості важливою стає розробка елементів інтерактивного навчання як формування здатності відстоювати свою думку під час дискусії або дебатів, оцінювання шляхом розширеного опитування, спостереження чи самооцінки й інтерактивної взаємодії, що виключає домінування когось одного над іншими.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Мовленнєвий досвід майбутні вчителі отримують через спілкування англійською мовою та практикування професійно спрямованої взаємодії між його партнерами. Такий досвід майбутньої практичної роботи допомагають набути навчально-рольові, ділові ігри [7] та інші способи вивчення англійської мови.

Уважається, що основними ознаками інтерактивних технологій є зміна ролей учасників навчання, висока мотивація, різноманітність форм і засобів оцінювання тощо. Тому усі спроби осучаснити традиційну систему освіти були пов'язані з використанням парної та колективної форм [3, 6]. Бажано об'єднувати в групу студентів з різною підготовкою (щоб стимулювати творче мислення, обмін ідеями). До того ж, робота в парах застосовується як підготовчий етап до роботи в групах. Завдяки взаємній підтримці члени групи виявляють відданість загальній справі. Водночас задля особистісної орієнтованості інтерактивного навчання важливо обов'язково залучати студентів до обговорення можливого складу груп, інших процедур групової діяльності очікуваних результатів. Для студентів цікавою також є інформація про різні форми презентації та захист своєї позиції, обговорення недоліків і прорахунків, відзначення вдалих рішень та пропозицій.

Крім того, кожна група пропонує обговорити ці питання. Можливість швидко щось сказати, висловити власну думку й за чергою відповісти на запитання в уявний мікрофон допоможе гра "Мікрофон". Для зібрання якомога більшої кількості ідей у розв'язанні конкретної проблеми використовується "Мозковий штурм". У рамках реалізації методу "Аналіз ситуації" можливо проаналізувати конкретну життєву ситуацію, виявити важливі обставини, навести аргументи чи докази на захист певної сторони справи, прийняти рішення тощо.

У науково-методичній літературі пропонуються різні інтерактивні технології, методичні прийоми (наприклад, "Навчаючи вчуся" у дослідженнях І. Маклагіної [4, 18]), методи "Імітаційні ігри", "Займи позицію" [2, 6].

Використання інтерактивних технологій дає можливість студентам застосовувати їх на практиці, активно працювати, слухати, тому вони сприяють розвитку навичок міжособистісного спілкування, виробленню спільної думки. Зауважимо, що соціальну компетентність С. Ніколаєва вважає важливою складовою лінгвосоціокультурної компетентності [5, 13]. Адже це привертає увагу до складних проблемних запитань. Звідси випливає необхідність для вчителя англійської мови дбати про формування "уміння входити у групову взаємодію, добре володіти мовним, культурним словником суспільства" [5].

Аналіз педагогічних досліджень 60-х рр. ХХ ст. свідчить, що педагогічні дисципліни орієнтували на процесі якісного викладання інформації з навчаль-

них предметів, активну участь у ньому педагога, іноді на самостійну підготовку щодо вивчення цієї інформації вдома. Кожного разу підкреслювалася залежність результатів роботи від педагогічного керівництва. Формування інтересу до навчання, створення умов для елементів творчості, постановка проблемних запитань тощо акцентували увагу на ініціативі старшого в організації навчально-виховного процесу.

Якщо раціоналізація навчання часто пов'язувалася із виробленням умінь та навичок на основі засвоєних знань, модернізацією самостійної роботи студента, то, як правило, були добре обладнані кабінети з різноманітними технічними засобами навчання, розроблені навчальні телевізійні передачі, що стимулювало введення нових форм організації навчальних занять. Усе це сприяло зміцненню педагогічних позицій вчителя, удосконаленню різних форм навчання, стимулювало методичну творчість учителів, самостійну пошукову роботу студентів, акцентувало питання організації розумової діяльності, використання можливостей матеріальної бази навчального закладу.

Демократичні шляхи вдосконалення освітнього процесу у практиці окремих педагогів через диференціацію, профілізацію тощо, орієнтацію змісту підготовки вчителя на самонавчання і самовиховання, сприяють позитивному спрямуванню окремих досліджень, які включають до предмета аналізу зміст освіти самого студента, а також діяльнісний підхід до організації їх навчальної діяльності. Акцент робиться на спільній діяльності студента і педагога (за умови, що самостійна робота не зводиться до вмілого пояснення результатів).

Цінною була постановка питання організації пізнавальної діяльності задля досягнення рівня творчості (тому, як правило, воно розглядалося у нерозривному зв'язку із самостійною роботою особистості). Творчість все ж передбачала самостійні дії студентів, пов'язані з конструюванням чи проєктуванням, пошуком власних стимулів виконувати роботу. Навіть стандартні ситуації та міркування у рамках традиційного мислення, уже виявляли помітну суперечливість творчості та стандартності, знецінювали традиційність. Описи творчих завдань (експериментально-досліджувального, конструкторського чи раціоналізаторського характеру стали важливим кульмінаційним моментом у спробах виділення у освіті компонента, спрямованого на розвиток і виховання.

Запропонований психологами діяльнісний підхід виявився таким, що виходив за рамки стандартного освітнього процесу. Ідеї педагогіки співпраці (між педагогом і учнем чи студентом), тобто ідеї випередження, вільного вибору, індивідуалізації, опори, великих блоків, позитивної оцінки тощо, свідчили про практичну демократизацію змісту освітнього

процесу педагогами-новаторами. Водночас у педагогічній освіті відбувався перехід до новітніх принципів її побудови, що насамперед означав осмислення суб'єктної моделі особистості, що втілювала уявлення про саморозвиток як головне джерело її формування. Уявлення про перетворювальну діяльність та відповідний компонент змісту педагогічних дисциплін водночас сприяє поширенню ідей організації модульного навчання, побудови відповідного підручника. Широкомасштабні дослідження процесів модернізації змісту педагогічної освіти, які ведуться у тогочасній освіті і стосуються, гуманітаризації, орієнтації на національні цінності, позитивно впливають на особистісну орієнтацію освіти. Це актуалізує ціннісно-мотиваційну сферу особистості, відповідність загальній меті української освіти, потребам самовдосконалення, самореалізації студентів як майбутніх учителів.

Сьогодні стало зрозумілим, що нарощування творчого компонента змісту освіти, збільшення частки самостійної роботи студентів, включення до змісту освіти як інформації, так і задач, спрямовані на творчу діяльність особистості, допомагають реалізувати такі демократичні перетворення у системі української освіти, як відхід від диктату, прагнення до ініціативної творчої праці, вивільнення творчих сил людини, звільнення від споживацького ставлення до життя.

Створення комп'ютерного середовища задля модернізації педагогічної підготовки вчителя англійської мови справді забезпечує вдосконалені умови для інтенсифікації навчання та індивідуалізації освіти (йдеться про певний обмін інформацією й організацію спілкування). Це відкриває можливості реалізації нових форм, методів та засобів навчання. Своєрідними засобами у так звану епоху електронного навчання стають ресурси Інтернету. Через E-learning як навчання у мережі здійснюються також телекомунікаційні проєкти, індивідуальні консультації, дискусійні форуми.

Отже, особливе значення сьогодні надається професійному розвитку майбутніх фахівців з використанням інтерактивних технологій. Про це йдеться також у працях зарубіжних педагогів D. Hunter, R. Margonis-Pasinetti, E. Bérard [8] та ін.

Висновки. Простежена залежність змісту підготовки вчителя від інноваційних процесів у суспільстві та освіті й охарактеризовані істотні зміни щодо якості підготовки майбутнього фахівця у ЗВО України засвідчили необхідність обов'язкових гуманістичних і демократичних процесів, які базуються передовсім на уявленнях про статус студента як суб'єкта навчальної діяльності, його самостійну участь у творчому перетворенні оточення. Фахова майстерність вчителя не зводиться цілком до його інформованості. Вона означає насамперед розвиток його самостійності, творчості.

За нашими спостереженнями, вчителі-практики вважають інтерактивне навчання достатньо результативним, що ще раз доводить важливу роль і ефективність сучасного інтерактивного навчання у системі цієї підготовки. Вони стверджують, що таке навчання унеможливило пасивність студентів, сприяє формуванню у них здатності відстоювати й аргументувати свою думку, логічно мислити. Справді, ефективне впровадження інтерактивних технологій у вивченні англійської мови сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку творчих здібностей, створенню атмосфери взаємодії, співдружності, постійної співпраці учасників освітнього процесу. Компетентнісний підхід до забезпечення становлення особистості вчителя зобов'язує акцентувати увагу на майбутній діяльності, міжособистісному спілкуванні, а не на його знаннях, уміннях та навичках.

Перспективним напрямом дослідження буде виявлення змістових компонентів перетворювальної діяльності студента, що підсилюватиме роль гуманістичних і демократичних процесів у сучасній освіті. Безперечно, такі прогностичні тенденції щодо гуманізації та демократизації освіти у змісті перетворювальної діяльності кожного студента пов'язані з відповідними європейськими та світовими стандартами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Клименко Л. Інтерактивні технології та критичне мислення. *English*. 2010. № 7. С. 5–6.
3. Крюкова О.С. Використання технології “навчання у співпраці” під час вивчення іноземних мов у класах філологічного профілю. *Англійська мова і література*. 2011. № 10. С. 6–7.
4. Маклагіна І.Ю. Інтерактивні технології в навчанні іноземної мови. *Англійська мова та література*. 2010. № 22–23. С. 17–20.
5. Ніколаєва С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.
6. Фурман А. Теорія і практика розвивального підручника: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 288 с.
7. Хлебнікова Т.М. Ділова гра як метод активного навчання педагога. Харків: Основа, 2005. 76 с.
8. Hunter D., Margonis-Pasinetti R. & Bérard E. Putting the action-oriented approach into practice. *CEFR online workshop series*. 2023. № 3. URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/newsroom>

REFERENCES

1. Bekh, I. (1998). *Osobystisno zorientovane vykhovannia [Personality oriented upbringing]*. Kyiv, 204 p. [in Ukrainian].
2. Klymenko, L. (2010). *Interaktyvni tekhnolohii ta krytychne myslennia [Interactive technologies and critical thinking]*. *English*. No. 7. pp. 5–6. [in Ukrainian].
3. Kriukova, O. (2011). *Vykorystannia tekhnolohii “navchannia u spivpratsi” pid chas vyvchennia inozemnykh mov u*

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

klasakh filolohichnoho profilii [Using the technology 'learning in cooperation' while learning foreign languages in philology-major classes]. *English language and literature*. No. 10. pp. 6–7. [in Ukrainian].

4. Maklahina, I. (2010). Interaktyvni tekhnolohii v navchanni inozemnoi movy [Interactive technologies in teaching a foreign language]. *English language and literature*. No. 22–23. pp. 17–20. [in Ukrainian].

5. Nikolaieva, S. (2010). Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentnisnoho pidkhodu [Aims of teaching foreign languages in the aspect of a competency-based approach]. *Foreign languages*. No. 2. pp. 11–17. [in Ukrainian].

6. Furman, A. (2004). Teoriia i praktyka rozvyvalnoho pidruchnyka [Theory and practice of developmental textbook]. *Monograph*. Ternopil, 288 p. [in Ukrainian].

7. Khlebnikova, T. (2005). Dilova hra yak metod aktyvnoho navchannia pedahoha [Business games as a method of active teaching by a pedagogue]. Kharkiv, 76 p. [in Ukrainian].

8. Hunter, D., Margonis-Pasinetti, R. & Berard, E. (2023). Putting the action-oriented approach into practice. *CEFR online workshop series*. No. 3. Available at: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/new-room> [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024

УДК 371.398:378.147

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298588>

Денис Коновалов, ад'юнкт науково-дослідного відділу розвитку фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту Національного університету оборони України, м. Київ

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті представлено результати формувального етапу педагогічного експерименту та статистичний аналіз його результатів щодо сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів до військово-професійної діяльності.

Узагальнено та проаналізовано проміжні й кінцеві результати формування фізичної готовності майбутніх офіцерів Сухопутних військ (далі – майбутніх офіцерів) у рамках їх військово-професійної підготовки. Здійснений статистичний аналіз отриманого матеріалу дозволив сформулювати загальні висновки за результатами експерименту. Отримані результати були впроваджені у практику.

Ключові слова: фізична готовність; військово-професійна підготовка; майбутні офіцери; експеримент; модель; формування; сформованість; експериментальний результат; статистика.

Табл. 4. Літ. 5.

Denys Konovalov, Adjunct of the Research Department of Physical Development Education, Special Physical Training and Sports, National Defense University of Ukraine, Kyiv

**STATISTICAL ANALYSIS AND SUBSTANTIATION OF THE RESULTS
OF THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT ON THE FORMATION OF PHYSICAL READINESS
OF FUTURE OFFICERS OF THE ARMY FOR PROFESSIONAL ACTIVITY**

The article presents the results of the formative stage of the pedagogical experiment and a statistical analysis of its results in terms of the formation of physical readiness of future officers for military and professional activities.

The article summarizes and analyzes the intermediate and final results of the formation of physical readiness of future officers of the Land Forces (hereinafter – future officers) as part of their military and professional training. The statistical analysis of the obtained material allowed us to formulate general conclusions based on the results of the experiment. The results were put into practice.

To evaluate the effectiveness of the implementation of the pedagogical model of future officers' physical readiness formation, we used various research methods. The results of the control of the ascertaining and formative stages of the experiment in CG and EG are generalized. The state of physical readiness of future officers before and after the introduction of the pedagogical model was measured. The same methods were used at all stages of control. The control stage involved future officers a total number of 50 people (CG – 25 people; EG – 25 people).

It is found that an officer, as the main figure in the organization and conduct of hostilities, must meet the requirements of modern hybrid warfare. At the same time, its experience demonstrates that officers are required to have a high level of physical fitness and readiness for military and professional activities.

The methodology for conducting physical training with future officers has been improved, which should be carried out primarily taking into account the loads adequate to the conditions of their future combat activities and through its pedagogical modeling in accordance with the peculiarities of military and professional activities in combat conditions.

Keywords: physical readiness; military professional training; future officers; experiment; model; formation; formation; experimental result; statistics.

Постановка проблеми. У квітні 2024 року збройна агресія росії проти України становить 10 років. 10 тяжких, наймовірно болісних, тривалих років. У лютому 2022 р. російський агресор розпочав повномасштабну війну проти нашої суверенної держави. Ворог набагато перебільшує у чисельності наші Збройні сили (далі – ЗС), постійно проводить перегрупування сил для посилення атак, застосовує безпілотні літальні апарати, дуже активно використовує міномети, артилерійські обстріли.

Низький уклін всьому українському народу, ЗС та сектору безпеки України за силу духу, яку вони демонструють на полі бою, постійну відсіч ворога, майстерність і героїзм. Водночас занепокоєність викликає стан здоров'я військовослужбовців, їх фізична підготовленість і готовність до військово-професійної діяльності. Якість виконання бойових завдань, особливо в екстремальних умовах безпосередньо визначається фізичною готовністю військовослужбовців, яка дозволяє їм успішно виконувати бойові та інші військово-професійні функції за призначенням [3].

Основним системостворювальним елементом дидактичної системи формування фізичної готовності майбутніх офіцерів виступає мета їх військово-професійної підготовки, що набуває конкретних настанов та орієнтирів: формування постаті офіцера, здатного до фізичного розвитку й саморозвитку в процесі набуття військово-професійної освіти, і, як підсумковий орієнтир – формування *фізичної готовності* до успішного виконання бойових завдань [2]. Наприклад, “у бойових умовах основними причинами паніки військовослужбовців зазвичай можуть бути... фізична виснаженість і втома, нервово-психічне виснаженість, особливо на тлі тривалої бездіяльності військовослужбовців в очікуванні бою” [4, 186]. Водночас аналіз та узагальнення освітнього процесу у ВВНЗ і сучасної військової, а найголовніше бойової практики ЗС України, виявив недостатній рівень фізичної готовності молодих офіцерів-випускників до військово-професійної діяльності.

Таким чином, актуальною проблемою залишається пошук нових, більш якісних педагогічних підвалин формування *фізичної готовності* майбутніх офіцерів і вдосконалення військово-прикладних навичок, умінь ведення ними бойових дій.

Метою дослідження є експериментально перевірити і статистично доказати, що після проведення формувального експерименту наявні відмінності між КГ і ЕГ мають статистичну значущість.

Аналіз останніх досліджень. Зазначимо, що фізична готовність майбутніх офіцерів, практично, не досліджується науковцями, оскільки є тільки поодинокі наукові напрацювання з цієї проблеми (В. Пронтенко, О. Старчук та ін.). Науковцями фор-

мування фізичної готовності майбутніх фахівців розуміється як процес переходу їх організму з одного стану в інший, що відбувається за рахунок прогресивних функціональних, морфологічних і біохімічних змін в організмі. Але такий підхід вважаємо суто надто вузьким, утилітарним та примітивним. При цьому науковці слушно наголошують про відмінність фізичної готовності офіцерів різних видів і родів військ, а також різних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Основна гіпотеза експериментального дослідження – позитивна динаміка рівнів сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів може бути забезпечена шляхом педагогічного моделювання формування їхньої фізичної готовності в системі військово-професійної підготовки у ВВНЗ. На заключному етапі педагогічного експерименту були узагальнені та проаналізовані проміжні й кінцеві результати формування фізичної готовності майбутніх офіцерів у рамках їх військово-професійної підготовки. А здійснений статистичний аналіз отриманого експериментального матеріалу уможливив сформулювати загальні висновки за результатами формувального експерименту. Отримані результати були впроваджені у педагогічну практику ВВНЗ.

Для оцінювання результативності запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів нами було використано різні методи дослідження. Нижче наведено узагальнені результати констатувального та формувального етапів експерименту в контрольній (КГ) та експериментальній (ЕГ) групах. Було проведено вимірювання сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів до і після реалізації педагогічної моделі її формування. На всіх етапах контролю використовувалися одні і ті самі методи. До контрольного етапу було залучено майбутніх офіцерів загальною кількістю 50 осіб, з яких потім було сформовано КГ – 25 та ЕГ – 25. Оскільки всього майбутніх офіцерів досліджуваної спеціальності в Україні трохи більше 50 осіб, а для дослідження були доступними лише 50 із них, то маємо справу з малою вибіркою досліджуваних, яка водночас є і генеральною сукупністю, і репрезентативною вибіркою нашого дослідження. Отримані результати опитувань учасників ЕГ і КГ були узагальнені та представлені у таблиці 1.

Після оброблення та систематизації кількісних даних маємо змогу зробити висновок про результативність формувального етапу експериментального дослідження загалом.

За *ціннісно-мотиваційним компонентом* фізичної готовності майбутніх офіцерів після формувального експерименту в ЕГ зафіксовано позитивну динаміку його сформованості: з низького на вищі рівні перейшло 40 % курсантів, на цьому рівні з 10 після формувального експерименту залишилося

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Таблиця 1

**Стан сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів КГ і ЕГ
(до і після формувального експерименту, n = 50)**

Рівні	Компоненти	КГ, n = 25				ЕГ, n = 25			
		До		Після		До		Після	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
низький	ціннісно-мотиваційний	10	40	10	40	9	36	2	8
достатній		6	24	7	28	4	16	4	16
середній		7	28	6	24	10	40	12	48
високий		2	8	2	8	2	8	7	28
низький	когнітивний	13	52	10	40	11	44	6	24
достатній		4	16	4	16	6	24	5	20
середній		6	24	8	32	6	24	8	32
високий		2	8	3	12	2	8	6	24
низький	поведінково-діяльнісний	12	48	10	40	12	48	4	16
достатній		6	24	4	16	6	24	4	16
середній		6	24	9	36	6	24	11	44
високий		1	4	2	8	1	4	6	24
низький	індивідуально-психічний	10	40	7	28	10	40	3	12
достатній		5	20	4	16	4	16	2	8
середній		6	24	7	28	6	24	10	40
високий		4	16	7	28	5	20	10	40
низький	суб'єктний	13	52	10	40	13	52	5	20
достатній		4	16	4	16	5	20	4	16
середній		7	28	9	36	6	24	10	40
високий		1	4	2	8	1	4	6	24
низький	інтегральний результат	12	48	9	36	11	44	4	16
достатній		5	20	5	20	5	20	4	16
середній		6	24	8	32	7	28	10	40
високий		2	8	3	12	2	8	7	28

тільки 8 %; суттєво збільшилися результати на середньому (з 24 % до 48 %) і високому (з 8 % до 28 %) рівнях.

За когнітивним компонентом фізичної готовності в ЕГ після формувального експерименту з низького на вищі рівні перейшли 16 % осіб, збільшилась кількість осіб на достатньому (з 16 % до 20 %) та високому (з 12 % до 24 %) рівнях його сформованості.

За поведінково-діялісним компонентом в ЕГ після формувального експерименту з низького на вищі рівні перейшли 24 % осіб; збільшилась кількість осіб на середньому (з 36 % до 44 %) і високому (з 8 % до 24 %) рівнях його сформованості.

За індивідуально-психічним компонентом фізичної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ після формувального експерименту з низького на вищі рівні перейшли 16 % осіб, збільшилась кількість осіб на середньому (з 28 % до 40 %) і високому (з 28 % до 40 %) рівнях її сформованості. За цим компонентом спостерігається найбільший відсоток осіб із високим рівнем сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів.

За суб'єктним компонентом фізичної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ після формувального експерименту з низького на вищі рівні перейшло 20 % осіб, збільшилась кількість осіб на середньому (з 36 % до 40 %) і високому (з 8 % до 24 %) рівнях його сформованості.

За загальним інтегральним результатом сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів (вираховувався як середнє за всіма компонентами) в ЕГ після формувального експерименту з низького на вищі рівні перейшли загалом 20 % осіб, збільшилась кількість осіб на середньому (з 32 % до 48 %) і високому (з 12 % до 28 %) рівнях.

У процесі формувального експерименту КГ продовжувала навчання за традиційними для ВВНЗ методиками, без впровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів. Після завершення формувального етапу експерименту було здійснено діагностику сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів в КГ. За інтегральним результатом в КГ зафіксовано невеликі позитивні зрушення між рівнями сформованості фізичної готовності: з низького на вищі рівні перейшли

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

всього 20 % осіб; незначно збільшилась кількість на середньому рівні (з 32 % до 48 %) і дуже мало збільшилась кількість на високому рівні (з 12 % (3 особи) до 28 % (7 особи)).

Статистичний аналіз був здійснений за допомогою непараметричного статистичного критерію, який “використовують тоді, коли дослідник має справу з дуже малими вибірками чи з якісними даними” [5, 427]. Зокрема, для підтвердження достовірності експериментальних даних використовувався Т-критерій Вілкоксона для пов’язаних вибірок [1], який використовується для порівняння двох рядів вимірювань. Для застосування Т-критерію Вілкоксона кількість суб’єктів, які підлягають дослідженню, має бути в межах від 5 до 50 осіб. Цей критерій використовується лише для порівняння двох рядів вимірювань. Для обчислення Т-критерію Вілкоксона для пов’язаних вибірок необхідно виконати такі статистичні дії: 1. Обчислити різницю між значеннями парних вимірів для кожного досліджуваного; нульові зрушення не враховуються. 2. Визначити, які з різниць є типовими, тобто відповідають переважному за частотою напрямку зміни кількісних значень. 3. Проранжувати різниці пар за їх абсолютними значеннями, без урахування знаку. Ранги приписуються за зростанням з урахуванням величини абсолютних значень різниць. 4. Розрахувати суму рангів, які відповідають нетиповим змінам.

Отже, Т-критерій Вілкоксона для пов’язаних вибірок розраховується за формулою (1):

$$T_{\text{емп}} = \Sigma R_r, \quad (1)$$

де ΣR_r – сума рангів, які відповідають нетиповим змінам кількісних значень.

Якщо розрахункове (емпіричне) значення $T_{\text{емп}}$ менше табличного $T_{\text{кр}}$ чи дорівнює йому, то визнається статистична значущість змін кількісних значень у типову сторону (приймається альтернативна гіпотеза). Достовірність відмінностей тим вища, чим менше значення T . Якщо $T_{\text{емп}}$ більше $T_{\text{кр}}$, то приймається нульова гіпотеза про відсутність статистичної значущості змін у досліджуваних групах.

Для підтвердження відмінностей у якісних і кількісних результатах майбутніх офіцерів у ЕГ до і після формувального експерименту за *інтегральним результатом* було застосовано критерій Вілкоксона. На основі отриманих результатів з’ясовано, чи відбулися зміни в рівнях сформованості фізичної готовності в ЕГ. Розподіл кількісних значень її сформованості в ЕГ до та після формувального експерименту за *інтегральним результатом*.

Для перевірки результативності впровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів висунемо дві гіпотези:

– перша: H_0 – відмінності між характеристиками ЕГ (до та після впровадження педагогічної моделі формування) випадкові, отже, формувальний експеримент не вдався;

– друга: це H_1 – відмінності між характеристиками ЕГ (до та після впровадження педагогічної моделі формування) достовірні; таким чином, позитивна динаміка сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів зумовлена запровадженням педагогічної моделі її формування.

Розраховуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *інтегральним результатом*. За нашим припущенням, типова різниця між значеннями парних вимірів для кожного досліджуваного має бути переважно додатною за *інтегральним результатом* фізичної готовності. Для знаходження значень парних вимірів від значень після впровадження педагогічної моделі віднімаємо значення до її запровадження. Розраховуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *інтегральним результатом* фізичної готовності. Перша дія у підрахунку Т-критерію Вілкоксона – це віднімання кожного індивідуального значення “до” від значення “після”. Нульове зміщення відсутнє, оскільки в матриці є пов’язані ранги (однаковий ранговий номер) першого ряду, то здійснимо їх переформування, що здійснюється без зміни важливості рангу, тобто між ранговими номерами мають зберегтися відповідні співвідношення (більше, менше чи дорівнює).

Отже, сума по стовпцю рангових номерів дорівнює $\Sigma = 325$.

Перевіримо достовірність складання матриці на основі обчислення контрольної суми за формулою (2):

$$\begin{aligned} \Sigma_{xij} &= (1+n) \times n / 2 \\ \Sigma_{xij} &= (1+25) \times 25 / 2 = 325 \end{aligned} \quad (2)$$

Сума за стовпцем і контрольна сума рівні між собою, тобто ранжування проведено правильно. Далі відзначимо ті напрями, які є нетиповими, у цьому разі – від’ємними, їх немає, сума = 0. Сума рангів цих “рідкісних” напрямів становить емпіричне значення критерію Т, що обчислюється за формулою (1):

$$T_{\text{емп}} = \Sigma R_r = 0 \quad (1)$$

Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 25$:

$$T_{\text{кр}} = 100 (p \leq 0,05).$$

Емпіричне значення Т потрапляє у зону значущості – $T_{\text{емп}} < T_{\text{кр}} (0,05)$, оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 0$) менше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 100$). Відповідно приймаємо гіпотезу H_1 про статистичну значущість відмінностей в ЕГ після формувального етапу експерименту. Отже, запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів вплинуло на її сформованість за інтегральним результатом.

Далі за зразком інтегрального результату розраховуємо достовірність експериментальних даних для усіх компонентів фізичної готовності.

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Розрахуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *ціннісно-мотиваційним компонентом* фізичної готовності. Перша дія – це віднімання кожного індивідуального значення “до” від значення “після”. Не беремо до уваги нульові зміщення (їх виявилось 2). Оскільки в матриці є пов’язані ранги (однаковий ранговий номер) першого ряду, здійснимо їх переформування. Переформування рангів здійснюється без зміни важливості рангу, тобто між ранговими номерами мають зберегтися відповідні співвідношення (більше, менше або дорівнює). Сума по стовпцю рангових номерів дорівнює $\sum = 276$.

Перевіримо достовірність складання матриці на основі обчислення контрольної суми за формулою (2):

$$\begin{aligned} \sum_{x_{ij}} &= (1+n) \times n / 2 \\ \sum_{x_{ij}} &= (1+23) \times 23 / 2 = 276. \end{aligned} \quad (2)$$

Сума за стовпцем і контрольна сума рівні між собою, тобто ранжування проведено правильно. Далі відзначимо ті напрями, які є нетиповими, в цьому разі – від’ємними, їх нема, сума = 0. Сума рангів цих “рідкісних” напрямів становить емпіричне значення критерію Т, що обчислюється за формулою (1):

$$T_{\text{емп}} = \sum R_r = 0. \quad (1)$$

Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 23$:

$$T_{\text{кр}} = 83 \quad (p \leq 0,05).$$

Емпіричне значення Т потрапляє у зону значущості – $T_{\text{емп}} < T_{\text{кр}} (0,05)$, оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 0$) менше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 83$), приймаємо гіпотезу H_1 про статистичну значущість відмінностей у групі після формувального етапу експерименту. Отже, запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів вплинуло на зростання рівня її сформованості за ціннісно-мотиваційним компонентом.

Розрахуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *когнітивним компонентом* фізичної готовності. Перша дія у підрахунку Т-критерію Вілкоксона – це віднімання кожного індивідуального значення “до” від значення “після”. Не беремо до уваги нульові зміщення (їх виявилось 1). Оскільки в матриці є пов’язані ранги (однаковий ранговий номер) першого ряду, здійснимо їх переформування. Переформування рангів здійснюється без зміни важливості рангу, тобто між ранговими номерами мають зберегтися відповідні співвідношення (більше, менше або дорівнює).

Сума по стовпцю рангових номерів дорівнює $\sum = 300$.

Перевіримо достовірність складання матриці на основі обчислення контрольної суми за формулою (2):

$$\sum_{x_{ij}} = (1+n) \times n / 2 \quad (2)$$

$$\sum_{x_{ij}} = (1+24) \times 24 / 2 = 300.$$

Сума за стовпцем і контрольна сума рівні між собою, тобто ранжування проведено правильно. Далі відзначимо ті напрями, які є нетиповими, в цьому разі – від’ємними, їх нема, сума = 0. Сума рангів цих “рідкісних” напрямів становить емпіричне значення критерію Т, що обчислюється за формулою (1):

$$T_{\text{емп}} = \sum R_r = 0. \quad (1)$$

Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 24$:

$$T_{\text{кр}} = 91 \quad (p \leq 0,05).$$

Емпіричне значення Т потрапляє у зону значущості – $T_{\text{емп}} < T_{\text{кр}} (0,05)$, оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 0$) менше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 91$), приймаємо гіпотезу H_1 про статистичну значущість відмінностей у ЕГ після формувального експерименту. Отже, запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів вплинуло на зростання рівня її сформованості за когнітивним компонентом у ЕГ.

Розрахуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *поведінково-діяльнісним компонентом* фізичної готовності. Перша дія у підрахунку Т-критерію Вілкоксона – це віднімання кожного індивідуального значення “до” від значення “після”. Не беремо до уваги нульові зміщення (їх виявилось 1). Оскільки в матриці є пов’язані ранги (однаковий ранговий номер) першого ряду, здійснимо їх переформування. Переформування рангів здійснюється без зміни важливості рангу, тобто між ранговими номерами мають зберегтися відповідні співвідношення (більше, менше або дорівнює).

Сума по стовпцю рангових номерів дорівнює $\sum = 300$.

Перевіримо достовірність складання матриці на основі обчислення контрольної суми за формулою (2):

$$\begin{aligned} \sum_{x_{ij}} &= (1+n) \times n / 2 \\ \sum_{x_{ij}} &= (1+24) \times 24 / 2 = 300. \end{aligned} \quad (2)$$

Сума за стовпцем і контрольна сума рівні між собою, тобто ранжування проведено правильно. Далі відзначимо ті напрями, які є нетиповими, в цьому разі – від’ємними, їх нема, сума = 0. Сума рангів цих “рідкісних” напрямів становить емпіричне значення критерію Т, що обчислюється за формулою (1):

$$T_{\text{емп}} = \sum R_r = 0. \quad (1)$$

Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 24$:

$$T_{\text{кр}} = 91 \quad (p \leq 0,05).$$

Емпіричне значення Т потрапляє у зону значущості – $T_{\text{емп}} < T_{\text{кр}} (0,05)$, оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 0$) менше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 91$), приймаємо гіпотезу H_1 про

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

статистичну значущість відмінностей в ЕГ після формуального експерименту. Отже, запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності ЕГ позитивно вплинуло на зростання рівня її сформованості за поведінково-діяльнісним компонентом.

Розрахуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *індивідуально-психічним компонентом* фізичної готовності. Перша дія у підрахунку Т-критерію Вілкоксона – це віднімання кожного індивідуального значення “до” від значення “після”. Нульове зміщення відсутнє. Оскільки в матриці є пов’язані ранги (однаковий ранговий номер) першого ряду, здійснимо їх переформування. Переформування рангів здійснюється без зміни важливості рангу, тобто між ранговими номерами мають зберегтися відповідні співвідношення (більше, менше або дорівнює). Сума по стовпцю рангових номерів дорівнює $\sum = 325$.

Перевіримо достовірність складання матриці на основі обчислення контрольної суми за формулою (2):

$$\begin{aligned} \sum_{x_{ij}} &= (1+n) \times n / 2 \\ \sum_{x_{ij}} &= (1+25) \times 25 / 2 = 325. \end{aligned} \quad (2)$$

Сума за стовпцем і контрольна сума рівні між собою, тобто ранжування проведено правильно. Далі відзначимо ті напрями, які є нетиповими, в цьому разі – від’ємними, їх нема, сума = 0. Сума рангів цих “рідкісних” напрямів становить емпіричне значення критерію Т, що обчислюється за формулою (1):

$$T_{\text{емп}} = \sum R_r = 0. \quad (1)$$

Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 25$:

$$T_{\text{кр}} = 100 \quad (p \leq 0,05).$$

Емпіричне значення Т потрапляє в зону значущості – $T_{\text{емп}} < T_{\text{кр}} (0,05)$, оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 0$) менше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 100$), приймаємо гіпотезу H_1 про статистичну значущість відмінностей в ЕГ після формуального експерименту. Отже, запровадження педагогічної моделі формування фізичної

готовності майбутніх офіцерів у ЕГ вплинуло на зростання рівня її сформованості за індивідуально-психічним компонентом.

Розрахуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *суб’єктивним компонентом* фізичної готовності. Перша дія у підрахунку Т-критерію Вілкоксона – це віднімання кожного індивідуального значення “до” від значення “після”. Нульове зміщення відсутнє. Оскільки в матриці є пов’язані ранги (однаковий ранговий номер) першого ряду, здійснимо їх переформування. Переформування рангів здійснюється без зміни важливості рангу, тобто між ранговими номерами мають зберегтися відповідні співвідношення (більше, менше або дорівнює). Сума по стовпцю рангових номерів дорівнює $\sum = 325$. Перевіримо достовірність складання матриці на основі обчислення контрольної суми за формулою (2):

$$\begin{aligned} \sum_{x_{ij}} &= (1+n) \times n / 2 \\ \sum_{x_{ij}} &= (1+25) \times 25 / 2 = 325. \end{aligned} \quad (2)$$

Сума за стовпцем і контрольна сума рівні між собою, тобто ранжування проведено правильно. Далі відзначимо ті напрями, які є нетиповими, в цьому разі – від’ємними, їх нема, сума = 0. Сума рангів цих “рідкісних” напрямів становить емпіричне значення критерію Т, що обчислюється за формулою (1):

$$T_{\text{емп}} = \sum R_r = 0. \quad (1)$$

Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 25$:

$$T_{\text{кр}} = 100 \quad (p \leq 0,05).$$

Емпіричне значення Т потрапляє у зону значущості – $T_{\text{емп}} < T_{\text{кр}} (0,05)$, оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 0$) менше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 100$), приймаємо гіпотезу H_1 про статистичну значущість відмінностей у групі після формуального етапу експерименту. Отже, запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ позитивно вплинуло на зростання рівня її сформованості за суб’єктивним компонентом.

Таблиця 2

Достовірність результативності впровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів за всіма компонентами до та після формуального етапу експерименту

№ з/п	Компоненти	$T_{\text{емп}}$	<>	$T_{\text{кр}}$	Статистична значущість p
1.	ціннісно-мотиваційний	0	<	83	0,05
2.	когнітивний	0	<	91	0,05
3.	поведінково-діяльнісний	0	<	91	0,05
4.	індивідуально-психічний	0	<	100	0,05
5.	суб’єктивний	0	<	100	0,05
6.	<i>Інтегральний результат</i>	0	<	100	0,05

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Значення Т-критерію Вілкоксона, що підтверджують достовірність результативності запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів за всіма компонентами, подано в таблиці 2.

Можемо зробити висновок про статистичну значущість відмінностей в ЕГ після формувального експерименту за всіма компонентами та інтегральним результатом. Можемо наголошувати, що впровадження у систему професійної підготовки майбутніх офіцерів у ЕГ педагогічної моделі формування фізичної готовності забезпечило результативність її сформованості; впровадження педагогічної моделі має статистично значущий вплив на рівні її сформованості.

Для підтвердження незначних відмінностей в якісних і кількісних результатах у КГ до і після формувального експерименту без застосування педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів за *інтегральним результатом*, було застосовано критерій Вілкоксона. На основі отриманих результатів будемо аналізувати, чи відбулися статистично значущі зміни в рівнях сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів у КГ. Розрахуємо достовірність експериментальних даних КГ за Т-критерієм Вілкоксона за *інтегральним результатом*. За нашим припущенням, типова різниця між значеннями парних вимірів для кожного досліджуваного має бути переважно додатною за *інтегральним результатом* фізичної готовності.

Для знаходження значень парних вимірів: від значень після формувального експерименту віднімаємо значення констатувального експерименту. Відтак сума нетипових зрушень (від'ємних різниць між значеннями парних вимірів) буде мінімальною і можна буде порівняти $T_{емп}$ і $T_{кр}$ за Т-критерієм Вілкоксона. Розрахуємо достовірність експериментальних даних за Т-критерієм Вілкоксона за *інтегральним результатом* фізичної готовності в КГ. Перша дія у підрахунку Т-критерію Вілкоксона – це віднімання кожного індивідуального значення “до” від значення “після”. Не беремо до уваги нульові зміщення (їх виявилось 7). Оскільки в матриці є пов'язані ранги (однаковий ранговий номер) першого ряду, то здійснимо їх переформування, що здійснюється без зміни важливості рангу, тобто між ранговими номерами мають зберегтися відповідні співвідношення (більше, менше чи дорівнює).

Сума по стовпцю рангових номерів дорівнює $\sum = 171$.

Перевіримо достовірність складання матриці на основі обчислення контрольної суми за формулою (2):

$$\begin{aligned} \sum_{x_{ij}} &= (1+n) \times n / 2 \\ \sum_{x_{ij}} &= (1+18) \times 18 / 2 = 171 \end{aligned} \quad (2)$$

Сума за стовпцем і контрольна сума рівні між собою тобто, ранжування проведено правильно. Далі

відзначимо ті напрями, які є нетиповими. У цьому разі – від'ємними, їх 5. Сума рангів цих “рідкісних” від'ємних напрямів становить емпіричне значення критерію Т, що обчислюється за формулою (1):

$$T_{емп} = \sum R_r = 51,5 \quad (1)$$

Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 18$:

$$T_{кр} = 47 \quad (p \leq 0,05)$$

Емпіричне значення Т потрапляє в зону незначущості – $T_{емп} > T_{кр}$ (0,05). Оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{емп} = 51,5$) більше критичного значення ($T_{кр} = 47$), приймаємо гіпотезу H_0 про статистичну незначущість, випадковість відмінностей у КГ після формувального експерименту. Отже, традиційні методики навчання майбутніх офіцерів у КГ (без запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності) мають статистично незначущий вплив на зростання рівня її сформованості за *інтегральним результатом*.

Порівнюючи дані КГ з результатами ЕГ за інтегральним результатом, можемо стверджувати, що в КГ значно більше нульових зміщень: 7 нульових зміщень у КГ проти 0 нульових зміщень в ЕГ. Це означає, що в КГ 7 осіб не мали приросту в значеннях сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів. Тоді як після запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності в ЕГ всі майбутні офіцери мали приріст у значеннях її сформованості за інтегральним результатом.

Крім того, варто відзначити, що лише одна особа в КГ має приріст +2 за інтегральним результатом, 12 осіб мають приріст +1. В ЕГ приріст +1 мають лише 4 особи, приріст +2 – 10 осіб, приріст +3 – 6 осіб, приріст +4 – 3 особи, і найбільший приріст сформованості фізичної готовності +5 мають дві особи, що свідчить про результативність запровадженої педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ. У ній зафіксовано значне збільшення кількості осіб на середньому і високому рівнях, і зменшення на низькому рівні порівняно з КГ (див. табл. 1).

Далі за зразком інтегрального результату розрахуємо достовірність експериментальних даних за компонентами фізичної готовності майбутніх офіцерів в КГ.

За *ціннісно-мотиваційним компонентом* фізичної готовності за розрахунками складає $T_{емп} = \sum R_r = 33,5$. Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 15$: $T_{кр} = 30$ ($p \leq 0,05$). Емпіричне значення Т потрапляє в зону незначущості – $T_{емп} > T_{кр}$ (0,05). Оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{емп} = 33,5$) більше критичного значення ($T_{кр} = 30$), приймаємо гіпотезу H_0 про статистичну незначущість, випадковість відмінностей у групі КГ після формувального експерименту. Отже, за *ціннісно-*

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

мотиваційним компонентом традиційні методики навчання майбутніх офіцерів у КГ (без запровадження педагогічної моделі формування їх фізичної готовності) мають статистично незначущий вплив на зростання рівня її сформованості.

Шляхом порівняння даних КГ з результатами ЕГ за ціннісно-мотиваційним компонентом можемо стверджувати, що в КГ значно більше нульових зміщень: 10 нульових зміщень в КГ проти 2 нульових зміщень в ЕГ. Це означає, що в КГ 10 осіб не мали приросту в значеннях сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів. А після запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності в ЕГ лише два майбутні офіцери не мали приросту в значеннях сформованості фізичної готовності за цим компонентом.

Лише дві особи в КГ мають приріст +2 за цим компонентом, 9 осіб мають приріст +1. В ЕГ найнижчий приріст +1 має лише 1 особа, приріст +2 – 8 осіб, приріст +3 – 5 осіб, приріст +4 – 8 осіб, і найбільший приріст сформованості фізичної готовності +5 має одна особа, що свідчить про результативність запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ. У ній також зафіксовано значне збільшення кількості осіб на середньому і високому рівнях і водночас зменшення на низькому рівні, порівняно з КГ (див. табл. 1).

За когнітивним компонентом фізичної готовності за розрахунками $T_{\text{емп}} = \sum R_r = 44$. Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 17$: $T_{\text{кр}} = 41$ ($p \leq 0,05$). Емпіричне значення Т потрапляє у зону незначущості – $T_{\text{емп}} > T_{\text{кр}}$ (0,05). Оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 44$) більше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 41$), приймаємо гіпотезу H_0 про статистичну незначущість, випадковість відмінностей у КГ після формувального експерименту. Отже, за когнітивним компонентом традиційні методики навчання КГ (без запровадження педагогічної моделі формування їх фізичної готовності) мають статистично незначущий вплив на зростання рівня її сформованості.

Порівнюючи дані КГ з результатами ЕГ за когнітивним компонентом, можемо стверджувати, що в КГ значно більше нульових зміщень: 8 нульових зміщень у КГ проти 1 нульового зміщення в ЕГ. Це означає, що в КГ 8 осіб не мали приросту в значеннях сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів, а після запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності в ЕГ лише один майбутній офіцер не мав приросту в значеннях її сформованості. Лише дві особи в КГ мають приріст +2 за когнітивним компонентом, 11 осіб мають приріст +1. В ЕГ найнижчий приріст +1 має лише 5 осіб, приріст +2 – 6 осіб, приріст +3 – 8 осіб, приріст +4 – 5 осіб, що свідчить про ефективність запровадження педагогічної моделі формування фізич-

ної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ. У ній також зафіксовано значне збільшення кількості осіб на середньому і високому рівнях та водночас зменшення на низькому рівні, порівняно з КГ (див. табл. 1).

За поведінково-діяльнісним компонентом за розрахунками $T_{\text{емп}} = \sum R_r = 51,5$. Відповідно до таблиці критичних значень знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 18$: $T_{\text{кр}} = 47$ ($p \leq 0,05$). Емпіричне значення Т потрапляє в зону незначущості – $T_{\text{емп}} > T_{\text{кр}}$ (0,05). Оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 51,5$) більше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 47$), приймаємо гіпотезу H_0 про статистичну незначущість, випадковість відмінностей у КГ після формувального експерименту. Отже, за поведінково-діяльнісним компонентом традиційні методики навчання в КГ (без запровадження педагогічної моделі формування їх фізичної готовності) мають статистично незначущий вплив на зростання рівня її сформованості.

Порівнюючи дані КГ з результатами ЕГ за поведінково-діяльнісним компонентом можемо стверджувати, що в КГ значно більше нульових зміщень: 7 нульових зміщень у КГ проти 1 нульового зміщення в ЕГ, що означає, що в КГ 7 осіб не мали приросту в значеннях його сформованості. Тоді як після запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності в ЕГ лише один майбутній офіцер не мав приросту в значеннях його сформованості. Лише одна особа в КГ має приріст +2 за цим компонентом, 12 осіб мають приріст +1. В ЕГ найнижчий приріст +1 має лише 5 осіб, приріст +2 – 7 осіб, приріст +3 – 5 осіб, приріст +4 – 6 осіб, і найбільший приріст його сформованості +5 має одна особа, що свідчить про ефективність запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності в ЕГ. У ній також зафіксовано значне збільшення кількості осіб на середньому і високому рівнях, і зменшення на низькому рівні, порівняно з КГ (див. табл. 1).

За індивідуально-психічним компонентом за розрахунками $T_{\text{емп}} = \sum R_r = 23$. Відповідно до таблиці критичних значень, знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 13$: $T_{\text{кр}} = 21$ ($p \leq 0,05$). Емпіричне значення Т потрапляє в зону незначущості – $T_{\text{емп}} > T_{\text{кр}}$ (0,05). Оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп}} = 23$) більше критичного значення ($T_{\text{кр}} = 21$), приймаємо гіпотезу H_0 про статистичну незначущість, випадковість відмінностей у КГ після формувального експерименту. Отже, за цим компонентом традиційні методики навчання в КГ мають статистично незначущий вплив на зростання рівня його сформованості.

Порівнюючи дані КГ з результатами ЕГ за індивідуально-психічним компонентом, можемо стверджувати, що в КГ значно більше нульових зміщень: 12 нульових зміщень КГ проти 0 нульових зміщень в ЕГ. Це означає, що в КГ 12 осіб не мали приросту в значеннях сформованості фізичної готовності май-

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

бутих офіцерів. Тоді як після запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності в ЕГ всі майбутні офіцери мали приріст у значеннях сформованості фізичної готовності за цим компонентом.

Лише дві особи в КГ мають приріст +2 за індивідуально-психічним компонентом, 8 осіб мають приріст +1. В ЕГ найнижчий приріст +1 мають лише 2 особи, приріст +2 – 8 осіб, приріст +3 – 10 осіб, приріст +4 – 5 осіб, що свідчить про результативність запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ. Також в ЕГ зафіксовано значне збільшення кількості осіб на середньому і високому рівнях, і зменшення на низькому рівні, порівняно з КГ (див. табл. 1).

За суб'єктивним компонентом, за розрахунками, $T_{емп} = \sum R_r = 51,5$. Відповідно до таблиці критичних значень, знаходимо критичні значення для Т-критерію Вілкоксона для $n = 18$: $T_{кр} = 47$ ($p \leq 0,05$). Емпіричне значення Т потрапляє в зону незначущості – $T_{емп} > T_{кр}$ (0,05). Оскільки обчислене значення Т-критерію Вілкоксона ($T_{емп} = 51,5$) більше критичного значення ($T_{кр} = 47$), приймаємо гіпотезу H_0 про статистичну незначущість, випадковість відмінностей у КГ після формувального експерименту. Отже, за суб'єктивним компонентом традиційні методики навчання в КГ мають статистично незначущий вплив

на зростання рівня його сформованості. Порівнюючи дані КГ з результатами ЕГ за цим компонентом, можемо стверджувати, що в КГ значно більше нульових зміщень: 7 нульових зміщень у КГ проти 0 нульових зміщень в ЕГ. Це означає, що в КГ 7 осіб не мали приросту в значеннях сформованості фізичної готовності. Тоді як після запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності в ЕГ всі майбутні офіцери мали приріст у значеннях сформованості суб'єктивного компонента.

Лише одна особа в КГ має приріст +2 за суб'єктивним компонентом, 12 осіб мають приріст +1. В ЕГ найнижчий приріст +1 має лише 3 особи, приріст +2 – 10 осіб, приріст +3 – 6 осіб, приріст +4 – 6 осіб, що свідчить про ефективність запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів в ЕГ. Також в ЕГ зафіксовано значне збільшення кількості осіб на середньому і високому рівнях, і зменшення на низькому рівні, порівняно з КГ (див. табл. 1).

Емпіричні значення Т-критерію Вілкоксона підтверджують статистичну незначущість впливу традиційних методик навчання майбутніх офіцерів в КГ (без запровадження педагогічної моделі формування фізичної готовності) на зростання рівня її сформованості за всіма компонентами (табл. 3).

Таблиця 3

Достовірність статистичної незначущості впливу традиційних методик навчання на формування фізичної готовності в КГ за всіма компонентами до та після формувального експерименту (без запровадження педагогічної моделі)

№ з/п	Компоненти	$T_{емп}$	<>	$T_{кр}$	p
1	2	3	4	5	6
1.	ціннісно-мотиваційний	33,5	>	30	0,05
2.	когнітивний	44	>	41	0,05
3.	поведінково-діяльнісний	51,5	>	47	0,05
4.	індивідуально-психічний	23	>	21	0,05
5	суб'єктивний	51,5	>	47	0,05
6.	<i>Інтегральний результат</i>	51,5	>	47	0,05

Можемо зробити висновок про статистичну незначущість, випадковість відмінностей у КГ після формувального експерименту за всіма компонентами і за інтегральним результатом. Отже, традиційні методики навчання в КГ мають статистично незначущий вплив на зростання рівнів її сформованості.

Для доведення наявності або відсутності статистично значущих відмінностей між КГ і ЕГ до формувального етапу експерименту та після його завершення було застосовано U-критерій Манна-Уїтні для непов'язаних вибірок [1]. На основі отриманих результатів з'ясуємо, чи є відмінності між ЕГ і КГ у рівні як сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів за інтегральним результатом на констатувальному і формувальному етапах експерименту.

U-критерій Манна-Уїтні для непов'язаних вибірок використовується для того, щоб зрозуміти, чи є статистично значущі відмінності результатів респондентів ЕГ і КГ. У кожній вибірці має бути не менше 3 респондентів і не більше 60 спостережень (у нас по 25 спостережень). Для визначення критичних значень критерію використовується таблиця U-критерію Манна-Уїтні.

Маємо перевірити, чи ЕГ і КГ приблизно однакові, чи, навпаки, мають статистично значущі відмінності. Для цього висувається дві гіпотези:

1. H_0 – відмінності між КГ і ЕГ випадкові, або їх не існує, і наші групи подібні.

2. H_1 – відмінності між КГ і ЕГ достовірні, статистично значущі.

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Алгоритм розрахунків за U-критерієм Манна-Уїтні.

1. Дані обох груп об'єднуємо у нову таблицю. Треба провести ранжування загальної вибірки, в яку входять КГ і ЕГ, що порівнюються. Кожному значенню отриманого ряду присвоюють його ранг. Якщо в ряду є декілька однакових кількісних значень, то використовують правило зв'язаних рангів.

2. Знайти суму рангів вибірки КГ і суму рангів вибірки ЕГ.

3. Розрахувати значення U за формулою (3)

$$U = (n_1 * n_2) + \frac{n_{max} * (n_{max} + 1)}{2} - T_{max}, \quad (3)$$

де n_1 – обсяг КГ;

n_2 – обсяг ЕГ;

n_{max} – кількість досліджуваних у групі з більшою ранговою сумою;

T_{max} – більша з двох рангових сум.

4. Перевірити висунуті гіпотези. Для цього треба знайти у таблиці U-критерію Манна-Уїтні на перетині рядка і стовпця n_1 і n_2 значення $U_{0,05}$ і $U_{0,01}$.

5. Зробити статистичний висновок:

– якщо $U > U_{0,05}$, то приймається гіпотеза H_0 ;

– якщо $U_{0,01} < U \leq U_{0,05}$, то приймається гіпотеза H_1 (для рівня значущості $p \leq 0,05$);

– якщо $U \leq U_{0,01}$, то приймається гіпотеза H_1 (для рівня значущості $p \leq 0,01$).

Спочатку доведемо статистичну достовірність того, що ЕГ і КГ на етапі констатувального експерименту не відрізнялись за інтегральним результатом сформованості фізичної готовності. Проводимо ранжування досліджуваних, у яку входять КГ і ЕГ, що порівнюються між собою. Перевіримо правильність ранжування. Для цього знаходимо суму рангів, яка дорівнює $\Sigma R = 1275$. І перевіряємо цю суму за формулою (4):

$$\Sigma R = (n * (n + 1)) / 2 = 50 * (50 + 1) / 2 = 1275 \quad (4)$$

Значення суми рангів збігаються, отже, ранжування було здійснено правильно. Далі записуємо нові ранги для ЕГ і КГ, знаходимо суму рангів вибірки КГ і суму рангів вибірки ЕГ.

Далі розраховуємо значення U за формулою (3):

$$U = (25 * 25) + \frac{25 * (25 + 1)}{2} - 639,5 = 310,5 \quad (3)$$

Кількість вимірів у ЕГ та КГ однакова, $n_1 = n_2 = 25$. Знаходимо у таблиці U-критерію Манна-Уїтні на перетині рядка і стовпця $n_1 = n_2 = 25$ значення $U_{0,05} = 227$ і $U_{0,01} = 192$. Отже, що $U = 310,5 > U_{0,05} = 227$, відповідно приймаємо гіпотезу H_0 . Статистично значущі відмінності між КГ і ЕГ відсутні, і наші групи подібні (для рівня значущості $p \leq 0,05$).

Тепер нам треба довести, що відмінності між ЕГ та КГ за рівнями сформованості фізичної готовності ЕГ і КГ за інтегральним результатом після формульованого експерименту статистично значущі. Здійснюємо розрахунки за алгоритмом для визначення U-критерію Манна-Уїтні. Проводимо ранжування загальної вибірки, в яку входять КГ і ЕГ, що порівнюються. Перевіримо правильність ранжування. Для цього знаходимо суму рангів, вона дорівнює $\Sigma R = 1275$. І перевіряємо цю суму за формулою (4):

$$\Sigma R = (n * (n + 1)) / 2 = 50 * (50 + 1) / 2 = 1275 \quad (4)$$

Значення суми рангів збігаються, отже, ранжування було здійснено правильно. Далі записуємо нові ранги для ЕГ і КГ, знаходимо суму рангів КГ і суму рангів ЕГ і розраховуємо значення U за формулою 3:

$$U = (25 * 25) + \frac{25 * (25 + 1)}{2} - 782,5 = 167,5 \quad (3)$$

Кількість вимірів у ЕГ і КГ однакова, $n_1 = n_2 = 25$. Знаходимо у таблиці U-критерію Манна-Уїтні на перетині рядка і стовпця $n_1 = n_2 = 25$ значення $U_{0,05} = 227$ і $U_{0,01} = 192$. Отже, $U = 167,5 < U_{0,01} = 192 \leq U_{0,05} = 227$, відповідно приймаємо гіпотезу H_1 . Відмінності між КГ і ЕГ статистично значущі (для рівня статистично значущості $p \leq 0,01$).

Отже, відмінності між ЕГ і КГ після формульованого експерименту статистично значущі, що доводить результативність застосування педагогічної моделі формування фізичної готовності майбутніх офіцерів. Статистичну значущість відмінностей в ЕГ і КГ до та після формульованого експерименту в узагальненому вигляді подано в таблиці 4.

Таблиця 4

Достовірність (U-критерій Манна-Уїтні) відмінностей між КГ та ЕГ до та після формульованого експерименту за інтегральним результатом

Етапи	Відмінності між КГ та ЕГ	U_{emp}	<>	$U_{0,05}$	<>	$U_{0,01}$	p
до	статистично значущі відмінності між КГ і ЕГ відсутні; групи подібні.	310,5	>	227	>	192	0,05
після	відмінності між КГ і ЕГ достовірні, статистично значущі; групи відрізняються.	167,5	<	227	<	192	0,01

Отже, після констатувального експерименту статистично значущі відмінності між КГ і ЕГ відсутні і наші групи подібні (для рівня значущості $p \leq 0,05$), а після формульованого експерименту – наявні.

Висновки. Після проведення формульованого експерименту статистичні відмінності між КГ і ЕГ статистично значущі (для рівня значущості $p \leq 0,01$). Групи між собою відрізняються. Перевірка статис-

**СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

тичної вірогідності результатів формувального експерименту дає змогу констатувати позитивну динаміку сформованості фізичної готовності ЕГ. Результати формувального експерименту підтверджують висунуту гіпотезу про те, що позитивна динаміка рівнів сформованості фізичної готовності майбутніх офіцерів може бути забезпечена шляхом упровадження у систему їх освітньої підготовки відповідної педагогічної моделі формування фізичної готовності.

Отже, мету експериментального дослідження можна вважати досягнутою. Нами обґрунтовано, що визначена в статті педагогічна модель суттєво вплинула на сформованість фізичної готовності майбутніх офіцерів у процесі освітньої підготовки в системі військової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Климчук В.О. Математичні методи у психології: навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. Київ: Освіта України, 2009. 288 с.
2. Одеров А.М., Романчук С.В., Федак С.С., Петрук А.П. Вдосконалення військово-прикладної фізичної підготовки військовослужбовців бойових підрозділів сухопутних військ. *Актуальні питання сучасної науки: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції* (Львів, 16–17 жовтня 2015 р.). Львів, 2015. С. 85–86.
3. Ягупов В., Коновалов Д. Сутність і зміст фізичної готовності майбутніх офіцерів сухопутних військ до професійної діяльності. *Військова освіта*: зб. наук. пр. 2022. № 45. С. 283–293.
4. Ягупов В.В. Військова педагогіка та психологія: підручник: у 2 ч. Київ: НУОУ, 2023. Ч. 2: Військова психологія. Т. 1. 260 с.

5. Ягупов В.В. Теорія і методологія військово-педагогічних досліджень: підручник. Київ: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2019. 444 с.

REFERENCES

1. Klymchuk, V.O. (2009). *Matematychni metody u psykholohii: navchalnyi posibnyk dlia studentiv psykholohichnykh spetsialnostei* [Mathematical methods in psychology: a study guide for students of psychological specialties]. Kyiv, 288 p. [in Ukrainian].
2. Oderov, A.M., Romanchuk, S.V., Fedak, S.S. & Petruk, A.P. (2015). *Vdoskonalennia viiskovo-prykladnoi fizychnoi pidhotovky viiskovosluzhbovtziv boiovykh pidrozdiliv sukhoputnykh viisk* [Improvement of military-applied physical training of servicemen of combat units of the ground forces]. *Aktualni pytannia suchasnoi nauky: materialy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Lviv, 16–17 zhovtnia 2015 r.) – *Current issues of modern science: Proceedings of the III International Scientific and Practical conference* (Lviv, October 16–17, 2015). Lviv, pp. 85–86. [in Ukrainian].
3. Yahupov, V. & Konovalov, D. (2022). *Sutnist i zmist fizychnoi hotovnosti maibutnykh ofitseriv sukhoputnykh viisk do profesiinoi diialnosti* [The essence and content of the physical readiness of future officers of the ground forces for professional activity]. *Military education: coll. of science works*. No. 45. pp. 283–293. [in Ukrainian].
4. Yahupov, V.V. (2023). *Viiskova pedahohika ta psykholohiia: pidruchnyk: u 2 ch.* [Military pedagogy and psychology: textbook: in 2 parts]. Part 2, Vol. 1. Kyiv, 260 p. [in Ukrainian].
5. Yahupov, V.V. (2019). *Teoriia i metodolohiia viiskovo-pedahohichnykh doslidzhen: pidruchnyk* [Theory and methodology of military-pedagogical research: a textbook]. Kyiv, 444 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024

“Чим би ви не займалися в житті, робіть це всім своїм серцем”.

“Вчися так, як ніби боїшся не вивчити предмет, та ще побоюєшся втратити його”.

*Конфуцій
давньокитайський філософ*

“Уся наша гідність у тому, що ми здатні мислити. Намагатимемося мислити правильно: у цьому основа моралі”.

*Блез Паскаль
французький філософ, письменник*

“Моральні якості видатної особистості мають, можливо, більше значення для даного покоління і всього ходу історії, ніж чисто інтелектуальні досягнення”.

*Альберт Ейнштейн
американський, німецький та швейцарський фізик-теоретик*

**ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

УДК 37.02:004.9

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297076>

Олена Теплова, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського
Анна Новосадова, викладач кафедри музикознавства,
інструментальної підготовки та хореографії
Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського

**ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

У статті розглянуто дидактичні умови використання ІКТ у процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Наголошено, що інформаційно-комунікаційні технології при вивченні музично-теоретичних дисциплін передбачають використання електронних носіїв інформації, інтеграцію електронних інструментів. Дидактичними умовами використання ІКТ майбутніми учителями музичного мистецтва виділено такі: гнучкість навчального процесу, збільшення ролі самостійної роботи студентів, індивідуалізація навчального процесу, цілісне використання навчальних засобів. Зроблено висновок, що використання інформаційно-комунікаційних технологій слугуватиме підвищенню ефективності навчального процесу, зростанню у здобувачів освіти інтересу до їх вивчення, розвитку творчого потенціалу.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології; майбутні учителі музичного мистецтва; педагогічна майстерність; музична діяльність; музично-теоретичні дисципліни.

Літ. 14.

Olena Teplova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Musicology,
Instrumental Training and Choreography Department,
Vinnytsya Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University
Anna Novosadova, Lecturer of the Musicology,
Instrumental Preparation and Choreography Department,
Vinnytsya Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University

**DIDACTIC CONDITIONS OF USING INFORMATION AND COMMUNICATION
IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF MUSIC**

The article examines didactic conditions for the use of ICT by future music teachers. It was determined that the tool of modernization of modern education is the use of information and communication technologies (ICT) during both classroom classes and independent work of education seekers. It is shown that the study of such subjects as "Solfeggio", "Harmony", "History of music", "Analysis of musical works" is the foundation of the professional personality of the future music teacher. It is emphasized that information and communication technologies in the study of music-theoretical disciplines involve the use of electronic media and the integration of electronic tools. Among them, the following are highlighted: flexibility of the educational process, increasing the role of independent work of students, individualization of the educational process, integral use of educational tools. It is noted that it is expedient to use programs such as E-Book Maestro to design an electronic book, record sheet music using the Encore program, Microsoft PowerPoint to create presentations and use electronic tools when studying music-theoretical disciplines for future music teachers. These and other programs are advisable to use when studying various musical and theoretical subjects. It was concluded that the use of information and communication technologies will contribute to improving the efficiency of the educational process, increasing the interest in studying them among students, independent work, and the development of creative potential.

Keywords: information and communication technologies; future teachers of musical art; pedagogical skill; musical activity; musical and theoretical disciplines.

Постановка проблеми. Однією з вимог сучасного освітнього простору є оновлення змісту, форм, методів навчання закладів вищої освіти. Зокрема, це стосується мистецьких факультетів педагогічних університетів. Їх актуальним запитом є підготовка майбутнього учителя музичного мистецтва як високопрофесійної та творчої особистості, що володіє комплексом фа-

хових, педагогічних знань та умінь, вміло реагує на зміни соціокультурної ситуації, умов власної діяльності та пристосовується до них. Цифровізація простору, що спостерігається у системі освіти, потребує використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у підготовці майбутніх педагогів. Відзначимо, що вивчення художніх здобутків за допомогою ІКТ розширить традиційний спектр методів. Їх упро-

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

вадження у навчальний процес закладів вищої освіти дає змогу створити зручні умови вивчення нового матеріалу, сприятиме динамізації навчального процесу та стане основою професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Впровадження ІКТ у процес підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва потребує визначення дидактичних перспектив їх використання. Така необхідність зумовлює актуальність теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження професійної підготовки учителя музичного мистецтва розроблені у працях Н. Мозгальової, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Теплової, О. Щолокової та ін. Дидактичні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій досліджували Н. Бойко, О. Волошина, І. Гончарук, Р. Гуревич, О. Овчарук, Ю. Олійник, Н. Юрчук та інші. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва розглядали Л. Гаврілова, Н. Попович, І. Пашенко та ін. Однак варто відзначити недостатню увагу до дидактичних умов використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Метою статті є визначення дидактичних умов використання ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Доцільність і результативність впровадження ІКТ у процес професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва пов'язані з необхідністю опрацювання значної інформаційної бази, основних принципів та понять цілісного пізнання. “Це означає, що сучасна мистецька освіта має пропонувати нові підходи та принципи, на яких будується новітня художньо-педагогічна діяльність” [14, 195]. Використання інформаційно-комунікаційних технологій сприяє формуванню професійних знань, навичок, індивідуалізації навчального процесу, пошуку нових шляхів реалізації творчої мети. “Сучасні молоді люди захоплюються новими технологіями і активно послуговуються ними у своєму житті. Їх уміле застосування, яке є результатом знань і компетентності, а також практики, стає доповненням до перевірених і використовуваних досі способів практичної діяльності та методів навчання” [12, 94]. Зокрема, Н. Попович зазначає, “що впровадження ІКТ в освітній процес мистецько-педагогічного вишу пов'язано з соціальними проблемами підвищення статусу викладача музичного мистецтва відповідно до здобутого ним освітнього ступеня або здатності виконувати професійні завдання” [10]. Ю. Олійник визначає необхідність об'єднання та поступової інтеграції ІКТ з традиційними методиками навчання, що стосуються обробки-осмислення слухової, зорової, а також тактильної інформації, її більш досконалого застосування

в навчанні, а в подальшому – у фаховій діяльності. Дослідник наголошує на необхідності фокусування уваги на створенні й подальшому формуванні у студентів-музикантів комплексу інформаційно-технологічних, а також мистецько-методичних компетентностей. Зокрема, він виділяє три основні способи використання інформаційно-комунікаційних технологій під час освітнього процесу:

1. Професійний (комплексно-інтегративний) – спосіб залучення ІКТ як професійного інструмента фахівця музичного мистецтва.

2. Комунікативний (програмно-адаптивний) – комунікація з будь-якими зовнішніми суб'єктами шляхом використання ІКТ.

3. Розробницький – спрямований на формування та розробку нових форм і методів застосування та використання ІКТ, створення умов для сприятливого творчого і робочого середовища з метою досягнення встановлених задач, випробувань, а також спеціальної експертної оцінки комп'ютерних, мультимедійних й інших засобів енциклопедії [9, 164–165].

Вітчизняна науковиця Л. Гаврілова виділяє такі мультимедійні засоби з музичного мистецтва:

- електронні підручники і посібники (для вивчення окремих тем історії музичного мистецтва);
- аудіопосібники зі слухання музики;
- технічно педагогічні програмні засоби;
- цифровий освітній ресурс “Музика “Ключі”;
- мультимедійна енциклопедія “Музичні інструменти”;
- мультимедійний проєкт “Перлини української культури”;
- тренажери музичного слуху та гри на музичних інструментах (eMedia My Piano, EarMaster);
- вебсайт “Мультимедійні технології в музичній освіті”;
- інтерактивна школа гри на фортепіано (Interactive Piano Course) [2].

На наш погляд, особливого значення використання ІКТ набуває при вивченні майбутніми учителями музичного мистецтва музично-теоретичних дисциплін, що передбачає використання електронних носіїв інформації, інтеграцію електронних інструментів. Музично-теоретичні дисципліни є базовими у системі фахової підготовки майбутніх викладачів музичного мистецтва. Їх метою є здобуття знань з теорії та історії музики, поліфонії, гармонії, розуміння особливостей жанрів і стилів, аналізу музичних творів, формування навичок сольфеджування, визначення музичних елементів на слух і т. д. “Викладачі музичних дисциплін повинні зробити акцент на груповій роботі, самостійному дослідженні, плануванні часу та презентаціях” [13, 325]. Сказане є актуальним для вивчення музично-теоретичних дисциплін.

Музично-теоретична підготовка здобувачів мистецької освіти необхідна для їх успішної творчої педагогічної діяльності. Варто сказати, що музика

виступає виразником духовних цінностей і методом розвитку творчих здібностей майбутнього педагога. “До ефективних форм роботи, що використовуються у курсі музично-теоретичних дисциплін відносять використання відео, участь у вебінарах, конференціях, створення власних відео, презентацій, підготовка текстового матеріалу лекції, аудіо та відеоматеріалів, тестових завдання для перевірки та закріплення вивченого матеріалу” [7, 503]. Впровадження ІКТ у практику професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва дає змогу поєднувати традиційні та нові форми навчання, збагачувати навчальний процес ігровими формами і новими методиками викладання. “Комп’ютерні технології дають змогу вчителю музичного мистецтва здійснювати художньо-творчий розвиток особистості завдяки впровадженню в систему музичної освіти комп’ютерних практикумів” [5, 48–51]. Пропонуємо розглянути дидактичні умови використання ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. До них віднесено таке:

Гнучкість навчального процесу. Сфера інтернет-простору відкриває можливості для опанування студентами матеріалу у зручний час, перегляду навчального матеріалу для його закріплення. Також це дасть змогу здобувачам освіти більш детально розглянути навчальний матеріал, при вивченні якого виникли труднощі, зосередитись на найскладніших чи незрозумілих темах.

Збільшення ролі самостійної роботи студентів. Важливе значення у вивченні музично-теоретичних дисциплін належить самостійній роботі здобувача освіти. Застосування ІКТ під час вивчення музично-теоретичних дисциплін дає можливість розширити обсяг матеріалу, який вивчається. По-перше, науковий простір насичений інтернет-виданнями. По-друге, студенти можуть ознайомитися з онлайн-бібліотеками різних країн і закладів освіти. Також студенти можуть отримати нові знання переглянувши записи онлайн-лекцій, вебінарів на різних освітніх платформах. Така форма активізуватиме самостійну активність студентів. Варто зазначити, що студенти можуть самостійно створити фрагменти електронного посібника з різних предметів музично-теоретичного циклу. Означену форму доцільно виконувати самостійно або групою студентів. Зазначимо, що у виконанні цього завдання варто застосовувати програму E-Book Maestro, яка дає доповнити теоретичний матеріал ілюстраціями, таблицями, гіперпосиланнями.

Запис тексту авторських композицій можливий за допомогою програми Encore. Зокрема, під час вивчення дисципліни “Сольфеджіо” однією з форм закріплення теоретичного матеріалу є створення студентами власних композицій. При цьому викладач повинен назвати конкретні завдання, які повинні виконати здобувачі освіти. Наприклад, написати

композицію з використанням пунктирного ритму, тріолі, синкопи, твір з перемінним розміром, або ж визначити зазначити особливості мелодики (рух по акордах). Програма Encore, метою якої є оформлення нотного тексту, допоможе студентам у форматванні їх творчості. Також доцільно запропонувати студентам створити твір у стилі епохи. “Дана форма роботи передбачає композиторську стилізацію. Її виконання передуватиме підготовчий етап, що передбачає розповідь викладача про особливості жанру, стильові ознаки, розгляд музичних прикладів, аналізу їх характерних засобів виразності. Створення студентами композицій, по-перше закріплює здобуті ними теоретичну базу та, по-друге, сприяє кращому розумінню загально естетичних тенденцій, що є характерними як для епохи в цілому, так і для конкретного автора зокрема” [11, 312].

Електронні інструменти, клавіатура “Сольфеджіо” та “Гармонія”. Важливо зазначити, що використання електронних інструментів доцільне як допоміжного засобу, який не може замінити повноцінний інструмент. А також при вивченні особливостей симфонічного оркестру, що розглядається на заняттях музично-історичного циклу, здобувачі освіти створюють власні партитури симфонічних творів за допомогою редактора Sibelius.

Індивідуалізація навчального процесу. Застосування ІКТ загострює увагу викладача на індивідуальних особливостях кожного здобувача освіти. ІКТ уможлиблює обрання завдань і програм для їх реалізації відповідно до інтересів кожного студента. Варто зазначити, що принцип індивідуалізації сприяє розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти, зумовить краще засвоєння ними навчального матеріалу. Адже викладач може більше уваги приділити студенту, виявити прогалини у його знаннях. Різні програми, зокрема “Maestro”, “Sibelius” дають змогу редагувати партитури, додавати різні звуки і шуми, аранжувати мелодію та редагувати її у різних стилях і багато іншого. Усе це спрямовує роботу здобувачів освіти на креативне вираження своєї творчості.

Цілісне використання навчальних засобів (текстовий матеріал, звукова презентація). Важливим доповненням кожного аудиторного заняття з музично-теоретичних дисциплін є аудіо- та відеоматеріалами, нотні приклади і т. д. Зокрема, використання презентацій Microsoft Power Point розширює можливості вивчення навчального курсу. Презентація повинна містити текст, що доповнюється відео- та аудіорядом. Підготовка презентації може використовуватись як форма поточного контролю, під час якої студенти демонструють здобуті знання [6]. Найчастіше такою формою користуються під час занять з дисципліни “Історія музики”. Однак не варто нехтувати нею при вивченні теоретичних предметів, зокрема “Теорії музики”, “Гармонії”. Також доцільно

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

ними завданнями музично-теоретичних дисциплін є підбір відео- та аудіоматеріалу для аудиторних занять. Зокрема, така форма сприятиме формуванню жанрово-стильових уявлень, розумінню особливостей композиторської творчості та характерних засобів музичної виразності. Програма Power Point дає змогу поєднувати аудіо- та відео-матеріал, інші наочні засоби у єдине ціле. Такий універсальний засіб допомагає ефективно й раціонально систематизувати навчальний матеріал. Адже, “комп’ютерні технології є основою наочного методу навчання, що необхідний для кожного заняття, адже візуальна насиченість сприятиме кращому вивченню матеріалу. Супровід матеріалу за допомогою презентації, створеній у програмі Microsoft Office Power Point акцентує увагу на важливих моментах” [6, 195]. Пропонуємо підготувати наступну презентацію з завданням, яку доцільно використати у курсі “Історія музики”. Зокрема, на першому слайді зображуються часові межі різних стилів. Під ними розміщені жанри. Студентам потрібно визначити жанри, характерні для кожного історичного часу. Після закінчення цього завдання доцільно проаналізувати нотні приклади, що відповідають розглянутому матеріалу. Для ефективнішого запам’ятовування виразових засобів доцільним буде наступне завдання. На слайді презентації викладач формує дві колонки. Перша з них – назва жанрів, друга – визначення їх характерних засобів. Потрібно правильно їх поєднати. Важливо також прослухати музичний матеріал разом з нотами, аналізуючи засоби музичної виразності та їх значення для розкриття задуму композиції.

Висновки. Важливим курсом освітнього простору є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Їх використання виконує роль фактора підвищення рівня знань студентів, інтересу до занять, розвитку творчих здібностей, самостійної діяльності в умовах професійної підготовки майбутніх учителів музики. На наш погляд, одним із ефективним способів застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі є їх впровадження у систему музично-теоретичних дисциплін, що забезпечить новий якісний рівень отримання знань та умінь і їх використання у подальшій професійній діяльності. Дидактичними умовами застосування ІКТ авторами виділено гнучкість навчального процесу, збільшення ролі самостійної роботи студентів, індивідуалізація навчального процесу, цілісне використання навчальних засобів. **Перспективами подальших розвідок** вважаємо дослідження практичних рекомендацій щодо використання ІКТ у процесі професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. Інформаційно-пошукові технології як засіб оптимізації самостійної роботи студентів. *Наукові*

записки : збірник наукових статей НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. Вип. 72. С. 70–78.

2. Гаврілова Л. Використання музичних мультимедійних програм, електронних шкіл та тренажерів у формуванні інформаційної компетентності майбутніх учителів музики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 32. С. 261–265.

3. Гаврілова Л. Система формування професійної компетентності майбутніх вчителів музики засобами мультимедійних технологій: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 656 с.

4. Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю., Козяр М.М. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх : монографія / за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р.С. Львів, 2012.

5. Заровська Г. Уроки музики у світі інформаційних технологій – уроки радості. *Комп’ютер у школі та сім’ї*. 2004. № 2. С. 48–51.

6. Мартинюк А. Формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Слов’янськ, 2022. Вип. 17 (1). С. 192–200.

7. Мозгальова Н., Мартинюк А., Бондарчук О. Дистанційне навчання у формуванні фахової компетентності музикантів. *Наукові перспективи*. 2022. № 1 (19). С. 499–506.

8. Овчарук О. Цифрова компетентність учителя: міжнародні тенденції та рамки. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 4 (100). С. 52–55.

9. Олійник Ю. Формування творчої особистості майбутніх вчителів мистецьких спеціальностей засобами комп’ютерних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 20 с.

10. Попович Н. Інформаційно-творче освітнє середовище як умова професійно-творчої самореалізації фахівця з музичного мистецтва. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/ind-ex.php/itlt/article/view/2369> (дата звернення 10.01.2024)

11. Теплова О., Мозгальова Н., Мартинюк А. Інноваційні підходи до вивчення музично-теоретичних дисциплін в системі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць / Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України; гол. ред. Бахмат Н.В. 2022. Вип. 32. С. 308–317.

12. Чубінська Н., Стечкєвич О., Пастернак В. Готовність учителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах сучасної школи. *Молодь і ринок*. 2023. Вип. 10 (218). С. 93–97.

13. Mozgalova N., Baranovska I., Hlazunova I., Mikhali-shen A. & Kazmirchuk N. Methodological foundations of soft skills of musical art teachers in pedagogical institutions of higher education. *Linguistics and Culture Review*. 2012. No. 5 (S2). pp. 317–327.

14. Mozgalova N., Baranovska I., Zuziak T., Martyniuk A. & Luchenko O. Professional training of music and choreography teachers: artistic-communicative context. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference*. 2022. Vol. 1. pp. 194–204.

REFERENCES

1. Boiko, N. (2008). Informatsiino-poshukovi tekhnolohii yak zasib optymizatsii samostiinoi roboty studentiv [Information

and search technologies as a means of optimizing students' independent work]. *Scientific notes: Collection of scientific articles of the NPU named after M.P. Drahomanova*. Vol. 72. Kyiv, pp. 70–78. [in Ukrainian].

2. Havrilova, L. (2012). Vykorystannia muzychnykh multymediinykh proham, elektronnykh shkil ta trenazheriv u formuvanni informatsiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzyky [The use of musical multimedia programs, electronic schools and simulators in the formation of informational competence of future music teachers]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*. Vol. 32. pp. 261–265. [in Ukrainian].

3. Havrilova, L. (2015). Systema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh vchyteliv muzyky zasobamy multymediinykh tekhnolohii [The system of formation of professional competence of future music teachers by means of multimedia technologies]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 656 p. [in Ukrainian].

4. Hurevych, R.S., Kademiia, M.Yu. & Koziar, M.M. (2012). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v profesiinii osviti maibutnykh fakhivtsiv [Music lessons in the world of information technologies are lessons of joy]. Lviv. [in Ukrainian].

5. Zarovska, H. (2004). Uroky muzyky u sviti informatsiinykh tekhnolohii – uroky radosti [Formation of information and communication competence of future music teachers]. *Computer in school and family*. No. 2. pp. 48–51. [in Ukrainian].

6. Martyniuk, A. (2022). Formuvannia informatsiino-komunikatsiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Distance learning in the formation of professional competence of musicians]. *Teacher professionalism: theoretical and methodical aspects*. Vol. 17 (1). Sloviansk, pp. 192–200. [in Ukrainian].

7. Mozgalova, N., Martyniuk, A. & Bondarchuk, O. (2022). Dystantsiine navchannia u formuvanni fakhovoi kompetentnosti muzykantiv [Teacher digital competence: international trends and frameworks]. *Scientific perspectives*. No. 1 (19). pp. 499–506. [in Ukrainian].

8. Ovcharuk, O. (2019). Tsyfrova kompetentnist uchytelia: mizhnarodni tendentsii ta ramky [Formation of the creative personality of future teachers of art specialties by means of computer technologies]. *A new pedagogical thought*. No. 4 (100). pp. 52–55. [in Ukrainian].

9. Oliinyk, Yu. (2010). Formuvannia tvorchoi osobystosti maibutnykh vchyteliv mystetskykh spetsialnosti zasobamy kompiuternykh tekhnolohii [Informational and creative educational environment as a condition for professional and creative self-realization of a specialist in musical art]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

10. Popovych, N. (2012). Informatsiino-tvorche osvitchenie seredovyshe yak umova profesiino-tvorchoi samorealizatsii fakhivtsia z muzychnoho mystetstva [Innovative approaches to the study of music-theoretical disciplines in the system of training future music teachers]. Available at: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/2369> (Accessed 10 Jan. 2024). [in Ukrainian].

11. Teplova, O., Mozgalova, N. & Martyniuk, A. (2022). Innovatsiini pidkhody do vyvchennia muzychno-teoretychnykh dystsyplin v systemi pidhotovky maibutnykh uchyteliv muzychnoho mystetstva [Innovative approaches to the study of music-theoretical disciplines in the system of training future music teachers]. *Pedagogical education: theory and practice: Collection of scientific works*. Kamyanets-Podilskiy National University named after Ivan Ohiyenko; Institute of Pedagogy of National Academy of Sciences of Ukraine. (Ed.). Bakhmat N.V. Vol. 32. pp. 308–317. [in Ukrainian].

12. Chubinska, N., Stechkevych, O. & Pasternak, V. (2022). Hotovnist uchytelia do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v umovakh suchasnoi shkoly [The teacher's readiness to use information and communication technologies in the conditions of a modern school]. *Youth & market*. Vol. 10 (218). pp. 93–97. [in Ukrainian].

13. Mozgalova, N., Baranovska, I., Hlazunova, I., Mikhali-shen, A. & Kazmirchuk, N. (2021). Methodological foundations of soft skills of musical art teachers in pedagogical institutions of higher education. *Linguistics and Culture Review*, Vol. 5 (S2), pp. 317–327. DOI: <https://doi.org/10.37028/lingcure.v5n2.1355> [in English].

14. Mozgalova, N., Baranovska, I., Zuziak, T., Martyniuk, A. & Luchenko, O. (2022). Professional training of music and choreography teachers: artistic-communicative context. *Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference*. Vol. 1. pp. 194–204. [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2024

У ритмі укладено чарівництво: він запевняє нас, що всередині кожної людської істоти перебуває щось піднесене, недосяжне і величне”.

*Йоганн Вольфганг фон Гете
німецький поет, прозаїк, драматург*

“Найвище завдання будь-якої творчості – знайти незвичайне в звичайному і звичайне у фантастичному”.

*Дені Дідро
французький філософ*

Молодь і ринок № 1 (221), 2024

УДК 7.071.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298627>

Володимир Салій, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музично-теоретичних дисциплін
та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Наталія Сторонська, кандидат мистецтвознавства,
провідний концертмейстер, доцент кафедри
музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ЗНАЧЕННЯ АРТИСТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У КОНЦЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКОНАВЦЯ

У статті розглянуто значення артистичної складової у концертній діяльності виконавця. Виявлено, що діяльність виконавця має багато спільних ознак з театральною майстерністю, оскільки обидві професії вимагають спілкування з аудиторією та мають спільну мету – викликати думки і почуття слухачів чи глядачів. Доведено, що праця виконавця відрізняється від звичайного життя, вимагаючи високого рівня фізичної, психічної і соціальної культури, будучи мистецтвом самовираження, яке завжди відзначається яскравими спробами комунікації з аудиторією. Систематизовано ключові атрибути артистизму за декількома аспектами. Розглянуто артистизм в контексті творчої діяльності.

Ключові слова: артистизм; артистична складова; інтерпретація твору; концертна діяльність; музичний твір; творчий потенціал; сприйняття музики.

Лім. 14.

Volodymyr Saliy, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Music-Theoretical Disciplines and
Instrumental Training Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Nataliia Storonska, Ph.D. (Art), Leading Concertmaster,
Associate Professor of the Music-Theoretical Disciplines and
Instrumental Training Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE SIGNIFICANCE OF THE ARTISTIC COMPONENT IN THE PERFORMER'S CONCERT ACTIVITY

The article considers the importance of the artistic component in the performer's concert activity. It was found that the activity of a performer has many features in common with theater skills since both professions require communication with the audience and have a common goal – to evoke the thoughts and feelings of listeners or spectators. It is proven that the performer's work differs from ordinary life, requiring a high level of physical, mental and social culture, as it is an art of self-expression, which is always marked by bright attempts to communicate with the audience. The key attributes of artistry are systematized according to several aspects. Artistry in the context of creative activity is considered.

The phenomenon of artistry is studied in various scientific fields in the context of its specificity. In philosophy, artistry is considered as an important component of rhetoric and public communication. In psychology, it is considered as a manifestation of the creative activity of the individual. In pedagogy, artistry is considered as one of the directions of influence on students and an important aspect of pedagogical skills.

The main aspect that unites these three scientific approaches is the communicative nature of artistry and its focus on the audience. The performer (actor) actively interacts with listeners (spectators) and develops communication skills with the audience. In the art of the actor, this phenomenon manifests itself most clearly, as actors use verbal and non-verbal means of self-expression, such as language and plasticity, to influence the thoughts and emotions of those who contemplate their performances.

Artistry in music is a key aspect of communication between the performer and the audience. It plays an important role in conveying artistic information and evokes emotional interaction. The interaction of the musician with the audience includes the involvement of the listeners in the emotional experience of the music.

Keywords: artistry; artistic component; interpretation of the work; concert activity; music; creative potential; perception of music.

Постановка проблеми. Феномен артистизму вивчається в різних наукових галузях у контексті своєї специфіки. У

філософії артистизм розглядається важливою складовою риторики та публічного спілкування. У психології це розглядається як прояв творчої активності

особистості. У педагогіці, артистизм розглядається як один з напрямів впливу на учнів і важливий аспект педагогічної майстерності.

Основним аспектом, що об'єднує ці три наукові підходи, є комунікативна природа артистизму і його спрямованість на аудиторію. Виконавець (актор) активно взаємодіє зі слухачами (глядачами) та виробляє в собі навички спілкування з аудиторією. У мистецтві актора цей феномен проявляється найвиразніше, оскільки актори використовують вербальні й невербальні засоби самовираження, такі як мова та пластика, щоб вплинути на думки і емоції тих, хто споглядає їхні вистави.

Аналіз досліджень. Артистизм в музичному мистецтві виступає ключовим аспектом спілкування між виконавцем і аудиторією. Він відіграє важливу роль у передачі художньої інформації та викликає емоційну взаємодію. Взаємодія музиканта з публікою включає в себе залучення слухачів до емоційного переживання музики.

Питанню значення артистичної складової у концертній діяльності музиканта-виконавця присвячені праці В. Білоус [1], М. Давидова [2], І. Єргієва [3; 4], Н. Жукова [5], О. Олексюк [9] та ін.

Мета статті – розглянути й проаналізувати артистичну складову в концертній діяльності виконавця.

Виклад основного матеріалу. Діяльність виконавця має багато спільних ознак з театральною майстерністю. Обидві професії вимагають спілкування з аудиторією та мають спільну мету – викликати думки і почуття слухачів чи глядачів. Праця виконавця також відрізняється від звичайного життя, вимагаючи високого рівня фізичної, психічної і соціальної культури. Це мистецтво самовираження, яке завжди відзначається яскравими спробами комунікації з аудиторією.

Розгляд ключових атрибутів артистизму може бути систематизований за декількома аспектами:

1. “Сутнісно-мотиваційні основи феномену”: цей аспект передбачає аналіз глибинних сутнісних аспектів артистизму, включаючи його мотиваційну складову. Це може включати розгляд психологічних механізмів, які підтримують артистизм у виконавця, і розуміння, що вмотивує музиканта до вираження власної творчості.

2. “Комунікативна природа артистизму”: цей аспект вивчає, як артистизм сприймається і розуміється аудиторією, а також як взаємодіє з глядачами чи слухачами. Це включає аналіз засобів і прийомів, що використовуються виконавцем для передачі емоцій та інформації аудиторії через музичне виконання.

3. “Залежність від властивостей особистості музиканта”: цей аспект вивчає вплив особистих характеристик виконавця на прояви артистизму. Це може включати аналіз типу мислення, виконавської манери, особистісних рис, які впливають на творчий підхід і спосіб вираження музиканта на сцені.

Отже, розгляд артистизму може бути розділений на ці аспекти, що дозволить дослідженню глибше розуміти цей феномен у контексті музичного виконавства.

Розглянемо артистизм у контексті творчої діяльності.

Узагальнюючи різні наукові джерела, можна констатувати, що “артистизм” – це комплексна концепція, яка відображає виразність, творчий потенціал, талант і специфічні вміння виконавця (музиканта, актора тощо) в передачі емоцій, інформації і художнього змісту своїм аудиторіям або глядачам. Артистизм виступає як засіб ефективного спілкування між виконавцем і аудиторією, включаючи в себе вербальні та невербальні методи виразності, психологічну глибину та особистісну автентичність виконавця. Він може виявлятися у виконавських мистецтвах, таких як музика, театр, кіно, танець, живопис, література й інші форми творчості.

Наведене визначення артистизму розкриває його загальні характеристики, але виявляється, що у сфері театру і театральної педагогіки питання про феномен артистизму розглядаються менш детально. У наявних дослідженнях, присвячених театру, термін “артистизм” використовується обмежено і в основному у загальних роздумах про аспекти художнього простору і взаємодії актора з аудиторією. Зазвичай дослідники віддають перевагу іншим термінам, які точніше відображають специфіку театральної постановки.

Дослідники і педагоги в галузі театральної педагогіки виявили, що поняття “артистизм” є досить загальним і не завжди визначає чіткі дефініції акторської майстерності. Воно може бути суб'єктивним і неоднозначним, не завжди уможливаючи об'єктивне оцінювання вміння актора повноцінно втілювати свої ролі.

Проте роботи в галузі театральної педагогіки допомагають розуміти, як відбувається трансформація особистості виконавця (актора) під впливом художнього образу. Вони розглядають аспекти сценічної поведінки, які допомагають актору зблизитися з персонажем і виконати свою роль відповідно до художніх вимог.

Хоча поняття “артистизм” може бути неоднозначним, дослідники в театральній педагогіці зосереджуються на аспектах, які допомагають акторові досягти внутрішньої глибини та ефективно виразити свій персонаж на сцені.

Багато вчених, митців і педагогів займалися дослідженням та розглядом артистизму в різних контекстах. Ось кілька імен видатних осіб, які писали про артистизм:

Антонен Арто – французький актор і театральний режисер, відомий працею “Мистецтво актора”, в якій досліджує театральне акторське мистецтво, включаючи аспекти артистизму [6];

Бертольт Брехт – німецький театральний режисер, драматург і теоретик. Він розробив концепцію “епічного театру”, яка відділяла акторську гру від персонажа і закликала до аналізу суспільних проблем через театральне виставлення [7];

Ліна Адлер – американська акторка і викладачка акторського мистецтва, була піонеркою у розвитку методів акторської підготовки, які враховують артистизм і виразність виконавця;

Джеремі Ірвін – англійський філософ та публіцист, вивчав феномен артистизму в контексті сучасного мистецтва й культури, досліджуючи його вплив на суспільство і сприйняття;

Жан-Луї Шерре – французький філософ і публіцист, аналізував поняття артистизму в контексті сучасної культури та його роль у спілкуванні між митцем і глядачем;

Жан-Луї Барро – французький театральний режисер, який вважав, що актор повинен бути “живим символом” і виступати як “відкрита книга” для аудиторії [13].

Це лише кілька прикладів видатних осіб у галузі театральної педагогіки, які досліджували і розглядали артистизм у своїх роботах. Тема артистизму також активно досліджується і обговорюється у сучасних мистецьких і наукових колах.

Багато музикантів і музикознавців звертали увагу на артистизм у музиці та його важливість у виконавстві. Ось прізвища кількох музикантів і композиторів, які писали або висловлювали свої думки про артистизм у музиці:

Людвіг ван Бетховен – відомий німецький композитор, активно висловлював своє бачення артистизму у виконанні його музичних творів. Він ретельно вказував на виразність і емоційність у виконанні [12];

Фредерік Шопен – польський композитор і піаніст, славиться романтичною музикою і піаністичним артистизмом. Він акцентував увагу на виразності й індивідуальності виконавця [10];

Ференц Ліст – угорський композитор та піаніст, активно пропагував артистизм у музичному виконавстві. Він прагнув до глибокого відчуття й виразності в інтерпретації музики [8];

Пабло Казальс – великий іспанський віолончеліст, наголошував на важливості артистизму у виконанні музики та його впливі на емоційне сприйняття аудиторією [14].

Це лише кілька прикладів музикантів, які активно обговорювали або писали про артистизм у музиці. Музичний артистизм та виразність завжди були важливими аспектами музичного виконання і композиції.

“Артистизм” у музиці є важливим аспектом виконавства, що передбачає виразність, індивідуальність і комунікативну природу музичного виконання. Він відображає здатність музиканта не лише відтворити ноти на папері, але і виразити емоції,

створити зв’язок з аудиторією, донести художній зміст твору.

Артистизм включає у себе елементи інтерпретації, фразування, динаміки та темпу, які допомагають створити унікальний відтінок кожного музичного виконання. Він дає можливість музикантові виразити особисту інтерпретацію твору і здійснити глибокий емоційний зв’язок зі слухачем.

Артистизм у музиці не тільки підвищує якість виконання, але і робить музику більш доступною та емоційно насиченою для аудиторії. Він виступає мовним засобом музичного виразу, що допомагає музикантові спілкуватися зі слухачем і передавати глибокий сенс і красу музичного твору.

Основною ідеєю артистизму у музиканта-особистості є глибоке й інтенсивне сприйняття музичного твору, яке виражається через його виконання та інтерпретацію під час концертного публічного виступу. Визначення поняття “артистизм” за деякими відомими джерелами дають підставу включити цю категорію до області психології музики. Це підтверджує правильність обраної філософсько-психологічної методологічної позиції та підходів до аналізу явища артистизму. Таким чином, у спробах зрозуміти сутність артистизму як універсальної категорії музикознавства використовуються методологічні підходи, що базуються на метанауковому знанні.

Феномен артистизму, розглядуваний з цих позицій, становить ціннісно-смыслову сутність. Він надає можливість досліджувати музику, музичні явища й інші ключові музикознавчі категорії, такі як музична інтерпретація, зміст, форма, смисл, музичне мислення, композиторсько-виконавська, творчість на новому, більш високому рівні. Як стверджує О. Олексюк “... наукове співтовариство усе більше усвідомлює необхідність нового погляду на *духовно-творчий потенціал* мистецтва” [9, 295].

Оригінальним підходом О. Олексюк до проблеми музичної інтерпретації є визнання найважливішим дидактичним принципом, яким, на її думку, стає “принцип одночасності співпереживання художньому образу, самому собі, своїм духовно-світлоглядним установкам і співтворчості” [9, 298].

Розмова йде, фактично, про артистичний принцип музичної інтерпретації, в якому артистизм виступає інструментом для максимального виявлення всього духовного потенціалу музиканта. Цей принцип проявляється у “вільному конструюванні” музичних виразів й інтерпретацій, “спалаху творчої інтуїції, стані творчого осяяння, що немов вивільняє поле для творчої імпровізації, щоб виявити смисл музичного твору” [9, 297–298].

За принципами футурології та з використанням теоретичної концепції О. Самойленко, в контексті музикознавчого дискурсу “футурум” можна висунути гіпотезу щодо перспективного майбутнього для наукової категорії “артистизм”. Відповідно до

О. Самойленко, ця ціннісно-сміслова категорія *належить до майбутнього часу музикознавчого знання* [11].

Артистизм як поняття вказує на самодостатність музичних явищ і зв'язок між свідомістю окремої людини та культурною семантикою, що робить його "епістемою". Крім того, артистизм пов'язаний з усіма трьома фундаментальними поняттями – пам'яттю, грою і комунікацією, і ці поняття мають важливе значення для сценічної творчості музиканта. Нарешті, оскільки артистизм може бути використаний у всіх сферах життя, від економіки до масової культури й освіти, він може бути визнаний загальнокультурною універсалиєю та фундаментальною частиною ноетичної теорії музики.

Артистизм, як ціннісно-сміслова категорія, яка в музичному світі, має потенціал заповнити порожнє місце в сучасній структурі музикознавства. Він може підняти музикознавство на новий теоретичний рівень і розширити його можливості.

Феномен перевтілення є невід'ємною якістю творчого акту для відомих музикантів і виконавців. Їхні висловлювання свідчать, що, володіючи значним артистизмом, вони надають особливого значення вмінню перетворюватися на образ, втілювати музику та передавати її чарівність і магнетизм аудиторії. Можна стверджувати, що перевтілення в образ є однією з основних складових артистизму, його внутрішньою сутністю, без якої неможливе відтворення художнього змісту й успішна взаємодія з глядачами або слухачами.

Багато з того, що переживається артистом, може проявлятися у формі широких рухів рук, тіла, активної міміки та жестів. З іншого боку, іноді переживання виконавця можуть залишатися внутрішніми і не знаходити зовнішнього відображення у його поведінці, рухах, міміці. Артистичний вплив може реалізовуватися також за допомогою невидимого впливу, що проникає "через пори" і має характер магнетизму та "біотопів".

Ефективність взаємодії між артистами і публікою, а також реалізація музичних цінностей під час концерту значною мірою залежать від співвідношення цілеспрямованих творчих зусиль виконавця, індивідуальної активності слухачів і колективної діяльності аудиторії. Важливим ланцюжком у цьому процесі є артистизм виконавця, його вміння встановлювати контакт з публікою та залучати її до процесу сприйняття музики.

Художній діалог передбачає наявність бажання спілкуватися художньо і готовності приймати художню інформацію. Важливо, щоб як у виконавця, так і у глядача були комунікативні навички і здібності для проведення художнього діалогу. Деякі передумови для такого діалогу притаманні кожній людині, зокрема, такі: здатність співпереживати, відчувати емпатію і відкривати власний внутрішній

світ при сприйнятті твору мистецтва. Однак художній діалог відрізняється від звичайного міжособистісного спілкування тим, що він є вигаданим або уявним контактом. Крім того, його ціннісний потенціал значно вищий, і він вимагає як від виконавця, так і від глядача більш складних комунікативних здібностей та навичок.

Історично склалися норми діалогу між виконавцем і слухачами, такі як церемонійний характер концертного етикету, вимога до тиші в залі, обов'язкове виконання творів від початку до кінця – усе це не лише зовнішні аксесуари, але й невід'ємні складові концертної культури поведінки та спілкування. Традиції, які регулюють форми та ступінь вияву публічної реакції, такі як оплески й інші форми схвалення чи несхвалення програми і виконання, а також церемонія виходу артистів "на біс", надають можливість судити про рівень взаєморозуміння між виконавцем і публікою, успішність і результативність творчого виступу.

Індивідуальні особливості інтерпретації, в яких музикант використовує власні засоби для вираження свого артистизму, можуть орієнтувати слухача на діалогічну активність і спонукати його подальше зацікавлення до творчості цього виконавця. Тому кожен великий виконавець має "власну" аудиторію – постійних відвідувачів його концертів. Конкретна модель сценічного артистизму може впливати на реакцію публіки.

У сучасних умовах з численними гастролями, фестивалями і конкурсами музиканти мають справу з різними аудиторіями, що мають унікальні настрої та емоційні стани в залі. Встановлення контакту з аудиторією може виявитися складним завданням, і ключем до взаєморозуміння зі слухачами є здатність виконавця до автокомунікації, тобто самоспілкування. Ця здатність дає змогу виконавцеві актуалізувати індивідуальне сприйняття і "налагодити" контакт з аудиторією через власну автокомунікацію і самосприйняття.

Досвідчений концертант сприймає публіку як набір індивідуальних осіб з власними уподобаннями та реакціями, а не як однорідну масу. Він інтуїтивно розуміє, який тип аудиторії переважає на конкретному концерті і які особливості має цей глядацький склад. Спостерігаючи за реакцією аудиторії і реагуючи на неї, виконавець може використовувати як художні, так і позамистецькі засоби впливу, які, проте, служать загальному художньому завданню і сприяють успішній взаємодії з публікою.

Виконавець виступає у ролі режисера, будуючи сценічну дію відповідно до свого задуму. В цьому контексті можна виділити декілька точок дотику між виконавською "технікою" та "технікою" театральної режисури:

– опора на загальні принципи організації сценічної дії, які в багатьох аспектах збігаються з естетикою

публічного концерту і специфікою виконавської діяльності;

– використання у виконавській практиці спільних термінів з театрального мистецтва, таких як “експозиція”, “зав’язка”, “кульмінація”. Вибудовування “драматургії концерту” виконавцем відбувається за схожими принципами з театральною сценічною дією;

– використання виконавцем прийомів акторської майстерності, включаючи навмисну перебільшеність рухів, виразність погляду, активну міміку, а також ритуалів, таких як виходження та виходження зі сцени, поклони та прийом квітів.

Ці аспекти підкреслюють сценічну природу виконавського мистецтва і показують, що виконавець взаємодіє з аудиторією, подібно до актора на театральній сцені.

Музикант-виконавець працює над виконанням музичного твору поетапно, намагаючись зрозуміти текст і створити все більш цілісне втілення музичного твору на сцені. У процесі репетицій можуть відбуватися повернення на більш ранні етапи роботи, і це вважається нормальним явищем, оскільки постійне вдосконалення виконання є важливою частиною професійного виконавства.

Для музиканта-виконавця дуже важлива здатність адаптувати своє виконання до різних соціально-психологічних факторів. Виконавцеві потрібно бути чутливим до атмосфери в залі, реакції аудиторії та інших зовнішніх впливів. Теорії виконавства описують це явище за допомогою термінів, таких як “біотопи”, “флюїди”, “психологічна акустика залу” і “творче партнерство виконання і сприйняття”.

Досвід взаємодії виконавця з аудиторією і його здатність контролювати емоційну напругу відіграють важливу роль у професійному виконанні. Ці характеристики, нерозривно пов’язані з артистизмом, визначають якість концертного виконання та здатність музиканта вразити і спілкуватися з аудиторією через музику.

Процес підготовки до публічного виступу включає у себе розучування твору та індивідуальну роботу музиканта із музичним матеріалом. Під час цього процесу виконавець не тільки створює музичне виконання відповідно до авторського задуму, але також враховує комунікативний аспект виступу, спрямований на забезпечення адекватного сприйняття музики аудиторією.

Багато моментів комунікативного характеру можуть бути передбачені композитором, який у своїй музиці “програмує” сприйняття слухачів. Виконавець, розробляючи своє трактування твору, втілює цю авторську програму впливу на слухачів. Таким чином, виконавці враховують не лише музичні аспекти, але й комунікативні, спрямовані на ефективну взаємодію з аудиторією, щоб забезпечити належне сприйняття музики.

Виконавець не може обмежитися виконанням лише авторської програми. Він повинен створити і реалізувати свою виконавську програму, базуючись на власній інтерпретації твору, а також на уявленні про аудиторію концерту. В процесі виконання артист зазвичай дещо змінює свою програму під впливом миттєвого натхнення, емоційного стану та інших факторів.

Такі зміни можуть бути різними для різних виконавців і залежать від характеру музики, яку вони виконують, будь то класична або естрадна. Виконавці мають можливість виразити індивідуальність та створити унікальне виконання, здатне зворушити і зацікавити аудиторію.

Уплив на слухача в музиці не обмежується лише музичним матеріалом, який звучить, але значною мірою залежить від того, як цей матеріал виконується, від характеру виступу і психологічного контакту виконавця з аудиторією. Інакше кажучи, спосіб подачі музики, драматургія концерту та психологічний контакт із залом мають велике значення. Це дає змогу виконавцеві керувати поведінкою аудиторії і тримати її увагу “в руках” протягом всього виступу.

Важливо враховувати не тільки склад публіки, її психологічні особливості та смаки, але й індивідуально-психологічні особливості виконавця. Він повинен бути своєрідним “сценаристом” та “режисером” концертної дії, артистично впливати на аудиторію та додавати висвітлення художньому змісту.

Ці компоненти і складають поняття артистизму, який можна розглядати як комплекс засобів музично-психологічного впливу, що допомагає виразно передати художній зміст музики та створити особливу атмосферу в концертному виконанні.

У педагогічній науці, для пояснення механізмів впливу на аудиторію, використовується поняття “проекція”. Цей термін означає здатність наділити інших своїми думками, мотивами та переживаннями. Для досягнення цього ефекту необхідні внутрішні перебудови, переконливість та вміння ефективно спілкуватися з аудиторією. У виконавській діяльності до цього додається необхідність вільно володіти певним обсягом знань, сформованим світоглядом і артистизмом.

Висновки. Отже, артистична складова у концертній діяльності музиканта-виконавця відіграє важливу роль і має значення як вираження, сприйняття і взаємодія з аудиторією. Вона охоплює різні аспекти й елементи, які формують враження від виступу і впливають на емоційне, естетичне та інтелектуальне сприйняття музики.

Артистична складова допомагає зробити концерт більш захопливим цікавим і незабутнім для аудиторії. Вона дає змогу музикантові виразити індивідуальність та сприяє поглибленню сприйняття музики глядачами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус В.П. Психологічні аспекти формування виконавської художньої майстерності : навч.-метод. посіб. Київ : ДАККіМ, 2009. 150 с.

2. Давидов М.А. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста (акордеоніста). Київ : Музична Україна, 2004. 240 с.

3. Єрґієв І.Д. “Артистизм” і “театралізація”: нові тенденції у сучасній академічній інструментально-виконавській традиції. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського* / гол. ред. В.І. Рожок. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2007. Вип. 69. Кн. 13 : Виконавське музикознавство. С. 103–113.

4. Єрґієв І.Д. Творча, артистично-театральна концепція сучасного мистецтва модерн-баяна. *Музичне мистецтво і культура*. Науковий вісник Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової / гол. ред. О.В. Сокол. Одеса : Астропринт, 2014. Вип. 20. С. 295–304.

5. Жукова Н.А. Інтерпретація як компонент музичної творчості: естетичний аспект : дис. ... канд. філософських наук : спец. 09.00.08 “Естетика”. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 192 с.

6. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. Т. 1 : А.–К. С. 68.

7. Клековкін О. Brecht: Стратегіми / ППСМ України НАМ України. Київ : Арт Економі, 2015. 96 с.

8. Колбін Д. Виступи Ференца Ліста у Львові. *Musica Galiciana*. Т. III. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1999. S. 189–196.

9. Олексюк О.М. Ціннісно-сміслова інтерпретація як творча самореалізація музиканта-виконавця. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського*. *Виконавське музикознавство* : зб. наук. праць / гол. ред. В.І. Рожок. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2009. Вип. 82. С. 295–302.

10. Поляков А. Фредерік Шопен. Київ : Мистецтво, 1949. 30 с.

11. Самойленко О.І. Діалог як музично-культурологічний феномен: методологічні аспекти сучасного музикознавства : автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства : спец. 17.00.03 “Музичне мистецтво”; Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського. Київ, 2003. 37 с.

12. Dorfmueller, K., Gertsch, N., Ronge, J. (Eds.). Ludwig van Beethoven. Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis. *Revidierte und wesentlich erweiterte Neuauflage des Werkverzeichnisses von Georg Kinsky und Hans Halm*. 2 vols. Munich : Henle, 2014. 1007 p.

13. Frank A. Jean-Louis Barrault. Textes de Jean-Louis Barrault. Points de vue critiques, témoignages, chronologie, bibliographie. Paris : Seghers, 1971. 192 p.

14. Kirk H.L. Pablo Casals; a biography. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1974. p. 692.

REFERENCES

1. Bilous, V.P. (2009). *Psychological aspects of the formation of performing artistic skill*. *Educational and methodological manual*. Kyiv, 150 p. [in Ukrainian].

2. Davydov, M.A. (2004). *Teoretical foundations of the formation of performance skills of an accordionist*. Kyiv, 240 p. [in Ukrainian].

3. Yerhiyev, I.D. (2007). “Artystyzm” i “teatralizatsiya”: novi tendentsiyi u suchasniy akademichniy instrumentalno-vykonavskiy tradytsiyi [“Artism” and “theatricalization”: new trends in the modern academic instrumental and performing tradition]. *Scientific Bulletin of the P.I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine*. (Ed.). V.I. Rozhok. Kyiv, Vol. 69. Book 13: Performing musicology. pp. 103–113. [in Ukrainian].

4. Yerhiyev, I.D. (2014). *Tvorcha, artystychno-teatralna kontseptsiya suchasnoho mystetstva modern-bayana* [Creative, artistic and theatrical concept of modern art, modern bayana]. *Musical art and culture. Scientific Bulletin of the Odesa National Academy of Music named after A.V. Nezhdanova*. (Ed.). O.V. Sokol. Odesa, Vol. 20. pp. 295–304. [in Ukrainian].

5. Zhukova, N.A. (2003). *Interpretatsiya yak komponent muzychnoyi tvorchosti: estetychnyy aspekt* [Interpretation as a component of musical creativity: aesthetic aspect]. *Candidate’s thesis*. Kyiv National University named after T. Shevchenko. Kyiv, 192 p. [in Ukrainian].

6. Zarubizhni pismennyky (2005). [Foreign writers]. *Encyclopedic guide: in 2 volumes*. (Ed.). N. Mykhalska and B. Shchavurskyi. Ternopil, Vol. 1: A–K. p. 68. [in Ukrainian].

7. Klekovkin, O. (2015). *Brecht: Stratehemy* [Brecht: Strategies]. PSM of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 96 p. [in Ukrainian].

8. Kolbin, D. (1999). *Vystupy Ferentsa Lista u Lvovi* [Ferenc Liszt’s performances in Lviv]. *Musica Galiciana*. Vol. III. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Pedagogiczna. pp. 189–196. [in Polish].

9. Oleksyuk, O.M. (2009). *Tsinnistno-smyslova interpretatsiya yak tvorcha samorealizatsiya muzykanta-vykonavtsya* [Value-semantic interpretation as creative self-realization of a musician-performer]. *Scientific Bulletin of the National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky. Performing musicology: Coll. of science works*. (Ed.). V.I. Rozhok. Vol. 82. Kyiv, pp. 295–302. [in Ukrainian].

10. Polyakov, A. (1949). *Frederik Shopen* [Frederic Chopin]. Kyiv, 30 p. [in Ukrainian].

11. Samoylenko, O.I. (2003). *Dialoh yak muzychno-kulturolohichnyy fenomen: metodolohichni aspekty suchasnoho muzykoznavstva* [Dialogue as a musical and cultural phenomenon: methodological aspects of modern musicology]. *Extended abstract of Doctor’s thesis*. National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky. Kyiv, 37 p. [in Ukrainian].

12. Dorfmueller, K., Gertsch, N., Ronge, J. (Eds.). *Ludwig van Beethoven. Thematisch-bibliographisches Werkverzeichnis* [Ludwig van Beethoven. Thematic-bibliographical catalog raisonné]. *Revised and significantly expanded new edition of the catalog raisonné by Georg Kinsky and Hans Halm*. 2 vols. Munich, 1007 p. [in German].

13. Frank, A. (1971). *Jean-Louis Barrault. Textes de Jean-Louis Barrault. Points de vue critiques, témoignages, chronologie, bibliographie* [Jean-Louis Barrault. Texts by Jean-Louis Barrault. Critical points of view, testimonies, chronology, bibliography]. Paris, 192 p. [in French].

14. Kirk, H.L. (1974). *Pablo Casals; a biography*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 692 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024

УДК 378.091.212:78.071.2

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.296711>

Марина Білецька, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Тетяна Підварко, старший викладач кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Олександр Антоненко, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

РОЗВИТОК ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті окреслено особливості розвитку художньо-образного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки.

Визначено, що художньо-образне мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки – це комплекс когнітивних, емоційних та творчих навичок, що формуються в процесі виконавської діяльності, а також сукупність сприйняття, розуміння й інтерпретації музичних образів, які виражаються завдяки музично-інструментальному виконавству.

Ключові слова: інтерпретація; імпровізація; уміння; художньо-образне мислення.

Літ. 6.

Maryna Biletska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Theory and Methodology of Musical Education and Choreography Department, Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University

Tetyana Pidvarko, Senior Lecturer of the Theory and Methodology of Musical Education and Choreography Department, Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University

Oleksandr Antonenko, Ph.D. (Art Criticism), Associate Professor of the Theory and Methodology of Musical Education and Choreography Department, Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University

THE DEVELOPMENT OF ARTISTIC-FIGURATIVE THINKING OF THE FUTURE TEACHER OF MUSICAL ART IN THE PROCESS OF INSTRUMENTAL PREPARATION

The peculiarities of the development of artistic-figurative thinking of the future teacher of musical art in the process of instrumental preparation have been outlined in the article.

It has been determined that the artistic-figurative thinking of the future teacher of musical art in the process of instrumental preparation is a complex of cognitive, emotional and creative skills that are formed in the process of performing an activity, and also a set of perception, understanding and interpretation of the musical images, which are expressed thanks to the musical and instrumental performance.

It has emphasized that the interpretation of the musical work is an integral part of a musician's creative process, which contributes to the development of his artistic-figurative thinking and the formation of his own musical style. The main aspect of artistic-figurative thinking is the teacher's ability to reveal the musical text through his own impressions and experiences, creating his own interpretations and the variants of the performing. A teacher with this type of thinking perceives teaching as the process of the creation of music, where each student can make the unique contribution to the performance and understanding of musical work.

It has been noted that improvisational skills contribute to the development of the student's artistic-figurative thinking and help him to create the unique musical works. The study of improvisation in the process of instrumental preparation stimulates the creative potential of the future teacher of musical art.

The artistic-figurative thinking of a teacher-musician is determined not only by his technical skill, but also with his ability to feel and to express the emotional content of the musical text, creating his own unique interpretation of the musical work, helping students to discover the beauty and the depth of music.

Keywords: interpretation; improvisation; skill; artistic-figurative thinking.

Постановка проблеми. У сучасному світі, на фоні стрімкого технологічного розвитку та змін у суспільних цінностях, вища освіта постала перед викликом пристосування до нових реалій. Особливо гостро це стосується сфери мистецтва та освіти. Музика як важлива складова культурного спадку вимагає від сучасного вчителя не лише технічної вправності, але й глибокого розуміння художнього вираження, здатності до творчого і критичного мислення. Зміни в музичній практиці та сучасні вимоги до фахівців у галузі освіти визначають необхідність системного дослідження питань розвитку художньо-образного мислення вчителя музичного мистецтва через призму музично-інструментальної підготовки.

Якість музичної освіти безпосередньо залежить від розвитку художнього сприймання майбутніх педагогів, а також їхньої здатності передавати ці цінності своїм учням. Дослідження у цьому напрямі не лише відкривають нові можливості для удосконалення процесу навчання музичного мистецтва, але й розкривають ключові аспекти розвитку особистісних якостей вчителя, які визначають ефективність його професійної діяльності.

З урахуванням вищезазначених обставин, вивчення проблеми розвитку художньо-образного мислення майбутніх вчителів музичного мистецтва в контексті інструментальної підготовки є важливим завданням для вищої мистецької освіти. Це сприяє не лише підвищенню професійного рівня майбутніх фахівців, але й формує освічену, творчу особистість, здатну впливати на формування культурної картини сучасного суспільства. У цьому контексті особливо актуальною є проблема розвитку художньо-образного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування художньо-образного мислення досліджено в роботах таких учених як: Н. Батюк, О. Бурська, Т. Грінченко, Н. Мозгальова, Г. Падалка, Е. Печерська, О. Полатайко, О. Рудницька, А. Ткачук, А. Соколова, О. Щолокова, Б. Яворський та ін.

Мега статті – розкриття особливостей розвитку художньо-образного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Розвиток художньо-образного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки необхідно розглядати як постійний та невід’ємний процес, який формує висококваліфікованого і творчого професіонала в галузі музичної освіти.

Художньо-образне мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки ми розглядаємо як комплекс когнітивних, емоційних і творчих навичок, що формуються

у процесі виконавської діяльності, як сукупність сприйняття, розуміння та інтерпретації музичних образів, які виражаються завдяки музично-інструментальному виконавству.

Здатність слухати, аналізувати й естетично переживати твори мистецтва, чути основне, головне в її змісті, співпереживати виражені в ній почуття, відрізнити і розуміти значення її виражальних засобів – все це не є природженими здібностями майбутнього фахівця, а піддається вихованню й розвитку в процесі наполегливого навчання у закладі вищої освіти [1, 51–54].

Як зазначає Т. Грінченко “Музика є світовою мовою, що не потребує перекладу. Завданням вчителів музики є навчання учнів завжди слухати її так, ніби чуєш її вперше, дивуватися різноманітності засобів музичної виразності, безкінечності та змістовності мелодій. На допомогу у вирішенні цього завдання приходить багате художньо-образне мислення вчителя музичного мистецтва, здатного довести своїм учням, що музика є справжнім дивом, що без неї важко уявити собі життя на землі” [2, 55–59].

Музично-інструментальна підготовка допомагає розвитку емоційного інтелекту студента, що є ключовим аспектом художньо-образного мислення. Використання таких інноваційних підходів, як впровадження новітніх технологій та методів у процес інструментальної підготовки, збагачує та модернізує художнє мислення студента. Використання віртуальних музичних інструментів, програм для створення музики й аудіовізуальних засобів сприяє розширенню творчих можливостей.

Важливим для розвитку художньо-образного мислення здобувачів є активне залучення до майстер-класів, семінарів та самоосвітніх програм для розширення своїх художніх знань і умінь.

На думку О. Полатайко, для студентів мистецьких спеціальностей художньо-образне мислення – це не тільки процес узгодження структурних елементів художнього образу, котрий проявляється в умінні порівнювати, зіставляти і робити висновки, використовувати знання у нових умовах, засвоювати конкретні алгоритмізовані навчальні завдання мистецьких дисциплін, а й створення власної вербальної художньо-педагогічної інтерпретації [4, 86–93].

О. Реброва у своєму дослідженні вказує на те, що на індивідуальних заняттях з музично-виконавської підготовки викладач використовує три типи впливу на студента під час пошуку досконалої інтерпретації твору:

– “авторитарний тип”, коли викладач повністю контролює та керує процесом інтерпретації за його розумінням та тлумаченням образу твору;

– “узгоджений тип”, коли викладач поєднує необхідні для інтерпретації образу вимоги з творчими знахідками й індивідуальними особливостями студента;

– тип “свободи творчості”, коли викладач повністю надає перевагу індивідуальним почуттям студента, його тлумаченню образу твору [5, 66–69].

Інтерпретація музичного твору – це ключовий метод розвитку художньо-образного мислення студента-музиканта. Цей процес вимагає не лише технічної вправності, але й глибокого розуміння та осмислення музичного тексту. В основі інтерпретації лежить здатність виражати емоційний та інтелектуальний зміст твору через власну гру. Інтерпретація музичного твору є невід’ємною частиною творчого процесу студента-музиканта, сприяє розвитку його художньо-образного мислення та формуванню власного музичного стилю.

Важливе значення у формуванні інтерпретації музичного твору набувають особистісне ставлення та творча уява вчителя музичного мистецтва, бо саме в процесі інтерпретації виконавець може “вдихнути життя” у нотний текст музичного твору, живлячи його силою емпатії, емоційності, унікальністю власного світосприйняття.

До інтерпретаційних умінь майбутніх учителів музичного мистецтва відносять такі, як уміння:

- теоретичного аналізу музичного тексту;
- осягнення цілісного ідейно-образного змісту музичного твору на основі сформованих уявлень;
- емоційного реагування на музичний текст і знаходження доцільних художньо-емоційних визначень;
- добору доцільних засобів музичної виразності для реалізації художньо-образного змісту музичного твору;
- організації комунікативної взаємодії учнів з творами музичного мистецтва;
- добирання ефективної художньо-вербальної форми пояснення художнього змісту музичного твору;
- яскравої та стильовідповідної презентації музичного твору (у виконавській і вербальній формах [6, 90–98]).

Імпровізаційні навички також сприяють розвитку художньо-образного мислення студента та допомагають йому створювати унікальні музичні твори, адже вивчення імпровізації в процесі інструментальної підготовки стимулює творчий потенціал майбутнього вчителя музичного мистецтва.

“Музична імпровізація забезпечує набуття умінь осмисленої вільної інтерпретації музичних творів різних епох, стилів та жанрів, емоційного комфорту під час концертного виконання. За таких умов від імпровізатора транслюється музичний зміст, художня ідея-символ, що упорядковується через послідовність сигналів, натяків, ключів до декодування інформації слухачем” [3, 571–574].

Тож, художньо-образне мислення вчителя музичного мистецтва в інструментальній підготовці включає в себе здатність розпізнавати емоційні й

естетичні аспекти музики, а також творчо та індивідуально втілювати їх у власне виконання, що забезпечує здатність адаптувати технічні навички для досягнення конкретних художніх цілей і вираження особистого музичного стилю.

У контексті інструментальної підготовки художньо-образне мислення означає уміння студентом визначати та втілювати музичні образи, розкривати глибину та виразність виконання, тобто не лише володіти технікою гри на інструменті, але й мати здатність інтерпретувати музичний твір, що сприяє розвитку естетичного смаку та творчого підходу учнів.

Учитель музичного мистецтва, що має розвинене художньо-образне мислення, відчуває не лише ноти та ритм, він вбирає в себе емоційне забарвлення твору, здатний сприймати музику як вираження почуттів, емоцій та ідей і вміло транслювати ці враження на учнів. Основним аспектом художньо-образного мислення є вміння педагога розкривати музичний текст через власні враження, переживання, створюючи власні інтерпретації та варіанти виконання. Вчитель, що володіє цим типом мислення, сприймає навчання як процес співтворення музики, де кожен учень може внести свій унікальний внесок у виконання та розуміння музичного твору.

Важливим елементом розвитку художньо-образного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва є постійна саморефлексія та вдосконалення власного мистецтва і методики викладання. Прагнення розширювати музичний світ, вивчати нові стилі та жанри, а також експериментувати зі звучанням та засобами виразності допомагає збагачувати власне художньо-образне сприйняття і передавання музичного тексту.

Таким чином, художньо-образне мислення педагога-музиканта визначається не тільки його технічною майстерністю, але й здатністю відчувати та виражати емоційний зміст музичного тексту, створюючи власну унікальну інтерпретацію музичного твору допомагаючи учням розкривати красу і глибину музики.

Висновки. Художньо-образне мислення педагога-музиканта є ключовим елементом його професійної компетентності, оскільки воно визначає здатність відтворювати та розуміти музичний текст на глибокому емоційному рівні. Цей аспект розвитку педагогічної особистості визначається не лише знанням технічних аспектів музично-виконавської підготовки, але й здатністю відчувати і передавати естетичні аспекти музичного мистецтва. Отже, розвиток художньо-образного мислення майбутнього вчителя музичного мистецтва в процесі інструментальної підготовки є ключовим фактором для створення креативного, компетентного й інноваційного вчителя, здатного передати любов до музики та викликати інтерес учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавран І. Особливості розвитку художньо-образного мислення студентів інститутів мистецтв у процесі підготовки до самостійної діяльності. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2018. № 12 (167). С. 51–54.

2. Грінченко Т.Д. До питання розвитку художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 1. № 69. С. 55–59.

3. Золкін С.А. Музична імпровізація як основа навчання студента-музиканта. *Молодий вчений*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2017. № 11 (51). С. 571–574.

4. Полатайко О. Проблема критеріїв сформованості художньо-образного мислення майбутнього вчителя мистецьких дисциплін. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка*. Тернопіль, 2007. № 10. С. 86–93.

5. Реброва О.Є. Формування художньо-творчого мислення майбутніх учителів музики в умовах сучасної педагогічної освіти. *Наука і освіта: наук.-практ. журнал*. 2005. № 7–8. С. 66–69.

6. Ткаченко М.Ю., Радюшина С.О. Педагогічні умови формування інтерпретаційних умінь майбутніх учителів музики у процесі хормейстерської підготовки. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2020. № 1 (130). С. 90–98.

REFERENCES

1. Havran, I. (2018). Osoblyvosti rozvytku khudozhno-obraznoho myslennya studentiv instytutiv mystetstv u protsesi pidhotovky do samostiyanoi diyalnosti [Peculiarities of the development of artistic-figurative thinking of students of art institutes in the process of preparation for independent acti-

ty]. *Youth and the market*. Monthly scientific and pedagogical journal. Drohobych, No. 12 (167), pp. 51–54 [in Ukrainian].

2. Hrinchenko, T.D. (2020). Do pytannya rozvytku khudozhno-obraznoho myslennya maybutnoho vchytelya muzyky [To the question of the development of artistic-figurative thinking of the future teacher of musical art]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Vol. 1 (69), pp. 55–59. [in Ukrainian].

3. Zolkin, S.A. (2017). Muzychna improvizatsiya yak osnova navchannya studenta-muzykanta [Musical improvisation as a basis of training of a student-musician]. *A young scientist*. Monthly scientific and pedagogical journal. Drohobych, No. 11 (51), pp. 571–574. [in Ukrainian].

4. Polataiko, O. (2007). Problema kryteriyiv sformovanosti khudozhno-obraznoho myslennya maybutnoho vchytelya mystetskykh dystsyplin [The problem of criteria of the formation of artistic-figurative thinking of the future teacher of art disciplines]. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Pedagogy*. Ternopil, No. 10, pp. 86–93. [in Ukrainian].

5. Rebrova, O.E. (2005). Formuvannya khudozhno-tvorchoho myslennya maybutnikh uchyteliv muzyky v umovakh suchasnoyi pedahohichnoyi osvity [Formation of artistic-figurative and creative thinking of future teachers of musical art in the conditions of modern pedagogical education]. *Science and education: science and practice*, No. 7–8, pp. 66–69. [in Ukrainian].

6. Tkachenko, M.Yu. & Radiushyna, S.O. (2020). [Pedahohichni umovy formuvannya interpretatsiynykh umin maybutnikh uchyteliv muzyky u protsesi khormeysterskoyi pidhotovky [Pedagogical conditions of the formation of interpretation skills of future teachers of musical art in the process of choir master preparation]. *Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy*. Odesa, No. 1 (130), pp. 90–98. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.01.2024

“Відкрити в кожній людині творця, поставити її на шлях самобутньої творчої, інтелектуально повнокровної праці – це завдання стає нині першочерговим у практичній роботі”.

Василь Сухомлинський
український педагог

“Відклади щось на завтра – і воно зникне, нездійснене і забуте”.

Пабло Пікасо
іспанський художник

“Те, що в тебе виходить найкраще, і є твоє покликання”.

Арнольд Бейссер
американський письменник

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ ПОНЯТЬ
У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ОЛЬГИ МАКСИМЧУК)**

УДК 373.3.016: 811.161.2'367'42
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298621>

*Анна Огар, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*
*Марія Нанівська, магістр кафедри
фундаментальних дисциплін початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

**СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИЧНИХ ПОНЯТЬ
У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ОЛЬГИ МАКСИМЧУК)**

У статті розкрито особливості сучасних підходів до вивчення синтаксичних понять у початковій школі: комунікативного, функціонального, текстоцентричного. Функціональний підхід дає змогу опанувати синтаксичну систему як засіб спілкування, реалізуючи комунікативну зорієнтованість мовної освіти. Роль вивчених мовних засобів полягає в реалізації комунікативної мети – вираження думки. Функціональний та текстоцентричний підходи впроваджують через вивчення мовного матеріалу на основі текстів різних функціональних стилів. Тексти слугують взірцем і для комунікативного зростання мовців. Зазначені підходи знаходять вияв у завданнях для опанування синтаксичних понять учнями початкових класів на основі художніх творів Ольги Максимчук. Ці твори відповідають усім лінгводидактичним і дидактичним вимогам. За укладання завдань на їх основі враховано принципи індивідуалізації, диференціації, демократизації, інтеграції. Усі вправи орієнтовані на мовленнєвий і творчий розвиток учнів, передбачають формування навичок початкового мовного аналізу та організаційних вмінь, а також мають комплексний характер: залучають увесь мовний потенціал текстів.

***Ключові слова:** синтаксис; синтаксичні поняття; комунікативний підхід; функціональний підхід; текстоцентричний підхід; комунікативна мета навчання; текст.*

Літ. 11.

*Anna Ohar, Ph.D. (Philology), Associate Professor of the
Fundamental Disciplines of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*
*Maria Naniwska, Master of the
Fundamental Disciplines of Primary Education Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

**MODERN APPROACHES TO LEARNING SYNTAX CONCEPTS
IN PRIMARY SCHOOL (BASED ON ARTISTIC WORKS OLGA MAKSYMCHUK)**

The article reveals the features of modern approaches to the study of syntactic concepts in primary school: communicative, functional, text-centric. The functional approach makes it possible to study the syntactic system as a means of communication; therefore it realizes the communicative function of language education. This approach to the study of syntactic concepts contributes to the schoolchildren's awareness of the role of the learned language tools in order to achieve the communicative goal – the expression of thought. Functional and text-centric approaches implement the study of syntactic concepts based on texts of different functional styles. In modern linguistics, it is generally accepted that the real unit of oral or written communication is the text as the highest level of the language system. Its features are integrity of content, coherence of presentation, structural organization, and completeness. However, the formation of ideas about the text is not an end in itself. This knowledge is the basis for the development of coherent speech of schoolchildren.

Taking into account these approaches, tasks were developed for the study of syntactic concepts by primary school students based on the artistic works of Olga Maksymchuk. The writer's works meet all linguistic and didactic requirements. The principles of individualization, differentiation, democratization, and integration are taken into account when setting tasks based on them. All exercises are complex, that is, they involve the entire linguistic potential of the texts, and are focused on the speech and creative development of pupils. They also provide for the formation of initial language analysis skills and organizational skills.

***Keywords:** syntax; syntactic concepts; communicative approach; functional approach; text-centric approach; communicative goal of education; text.*

Постановка проблеми. Знання синтаксичної теорії найбільше відбивається на якості комунікативних умінь і навичок учнів та впливає на становлення мовної особистості. Синтаксис школярі осягають упродовж усього шкільного курсу мови – від початкової школи до

старшої. Особливістю його опанування є те, що синтаксичний матеріал вивчають на основі взаємозв'язку з іншими розділами, бо уроки синтаксису розкривають перед учнями мову як систему систем. Більшість мовних понять і явищ можна осмислити лише на синтаксичному рівні. І. Вихованець зазна-

чає, що синтаксису належить центральне місце в мовній ієрархії, бо в ньому знаходять функціональну оцінку всі засоби мови й мовлення [1, 3].

Освітні зміни вимагають нових підходів і технологій до навчання української мови. Усталений системно-описовий підхід лише частково відповідає сучасним вимогам. Щодо синтаксису відзначають дієвість функціонального підходу, що забезпечує вивчення синтаксичних понять на основі текстів різних функціональних стилів [2, 111]. Окрім того підходу, лінгводидакти високо оцінюють комунікативно-діяльнісний і текстоцентричний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціональний аспект синтаксису обґрунтовували І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко, А. Загнітко та ін. Методичні аспекти цієї проблеми досліджували М. Вашуленко, М. Пентилюк, В. Мельничайко та ін. Так, С. Єрмоленко висновкує, що вивчення синтаксису на функціональній основі сприяє формуванню в учнів мовленнєвої компетентності: вільно висловлюватись, створювати оригінальні тексти різних функціональних стилів мовлення [2, 116]. М. Пентилюк також відзначає комунікативне зростання особистості, але вже унаслідок опанування мови за текстоцентричним підходом, який полягає у вивченні мовних явищ на основі тексту [10, 214]. Саме практична спрямованість вивчення української мови забезпечує комунікативний розвиток учнів, визначаючи комунікативний підхід як пріоритетний, що корелює з метою початкового мовного курсу [3, 120]. Тож комунікативний аспект вивчення української мови – домінуючий. На його фоні реалізують інші ефективні підходи.

Мега статті – окреслити особливості сучасних підходів до вивчення синтаксичних понять у початковій школі, демонструючи їхнє впровадження на основі художніх творів О. Максимчук.

Виклад основного матеріалу. Функціональний підхід до синтаксису займає вагомe місце в сучасних мовознавчих студіях, адже дає змогу опанувати синтаксичну систему як засіб спілкування [2, 111]. А саме метою вивчення української мови в початковій школі є формування компетентного мовця, духовно багатой мовної особистості. Засвоєння основних теоретичних відомостей з синтаксису недостатньо для реалізації цієї мети. Мовна освіта сьогодення має бути націлена на становлення творчої активної особистості, що уможливує вивчення мови за функціональним підходом. Саме синтаксичні одиниці дають змогу якнайширше проявити творчі мовно-мовленнєві здібності учнів, тож націленість на творчий розвиток – ще один напрям, який має забезпечувати вивчення мови сьогодні.

Функціональний підхід зумовлює й комунікативно спрямоване навчання. Завдяки йому школярі краще розуміють роль виучуваних мовних засобів у досягненні комунікативної мети, зорієнтованої на

вираження думки, тобто комунікативне спрямування такої мовної інформації очевидне. Крім того, інтегроване вивчення синтаксису та стилістики позитивно впливає на розуміння усіх лінгвістичних одиниць і явищ. Синтаксичні одиниці не мають чіткої стилістичної прив'язки. Йдеться лише про певні тенденції. Стилістичний потенціал синтаксису ґрунтується на розвиненій синонімії характерних для нього явищ. Стилістичними засобами організації тексту в синтаксичному аспекті є стилістичні фігури – особливі мовні звороти, поєднання слів і синтаксичні побудови фраз, що сприяють образності, виразності, емоційності висловлення [2, 112]. Серед багатства стилістичних фігур у початковій школі варто практично (без уживання терміна) розглядати лише деякі: повтори, антитези, градації, параномазії. Тобто комунікативне спрямування такої мовної інформації очевидне. Тож основними рисами функціонально-стилістичного підходу у ширшому, комунікативно-діяльнісному, контексті є орієнтування на мовленнєву діяльність.

У сучасній мовознавчій науці загально визнано є думка, що реальною одиницею усного або писемного спілкування виступає текст, який становить найвищий рівень (ярус) мовної системи. Визначальні його ознаки – цілісність змісту, зв'язність викладу, структурна організація, завершеність. Однак формування уявлень про текст – не самоціль. Вони – основа для розвитку зв'язного мовлення школярів. Тексти, різні за будовою, за призначенням, за типами і стилями викладу, за жанрами, стають не тільки об'єктом спостереження й аналізу, а й зразком для власних висловлювань. Наслідуючи їх, учні поступово вчаться користуватися в мовленні всіма лексичними і граматичними засобами мови, набувають умінь висловлювати свої думки послідовно, логічно, переконливо, робити висновки [8, 105–106].

Текстоцентризм розглядають як один із сучасних підходів до навчання української мови. Навіть більше: навчання української мови на текстовій основі – пріоритетна засада лінгводидактики сьогодення [10, 210]. Це зумовлює активний науковий пошук у сфері текстоцентризму (праці Л. Мацько, Г. Шелехової, М. Пентилюк та ін.). Теоретичним підґрунтям такого підходу є лінгвістика тексту, яку виокремлюють у межах когнітивної та комунікативної лінгвістики. Мова як засіб комунікації виражає висловлення, яке містить і зміст, і форму.

Текстоцентричний підхід має на меті осягнення мовних явищ на основі текстів, усвідомлення їхньої структури та функцій мовних одиниць у ньому. Такий підхід забезпечує системне навчання, формує вміння самовираження у мові та вміння комунікувати [10, 211]. Добір текстів як навчального матеріалу має відбуватися з урахуванням певних чинників: типології текстів, їхньої форми, змісту та освітніх можливостей, а також здатності фрагмента тексту

реалізувати необхідні функції. Сучасна українська література для дітей – це багатий арсенал текстів, які мають значний освітній потенціал. Як художньо-естетичний феномен, вона формується під впливом світоглядної та естетичної концепції епохи, залежить від її культурно-історичних особливостей, змінюється з новими поколіннями. Література початку XXI ст. якісно вирізняється новими ідеями, жанрово-стильовими експериментами, іншим рівнем комунікації автора і читача, що робить її привабливою для юних читачів. Особливо актуальними в цьому плані є такі загальні тенденції української літератури, як оновлення поезії творів, засвоєння досвіду зарубіжних письменників, відмова від дидактизму, відсутність тематичних обмежень, поєднання традицій і новаторства, орієнтація на сучасну дитину в соціальній реальності й адекватна розмова з нею, реагування на її запити та нові виклики [5, 274–275]. Залучення творів сучасних авторів сприятиме інтегративному опрацюванню української мови та читання, популяризуватиме українську книгу серед учнів.

Робота з текстом, орієнтування на мовлення, впровадження ситуативних завдань – це об'єднувальні риси комунікативного, функціонально-стилістичного та текстоцентричного підходів. Розроблені на основі текстів вправи мають відповідати заявленим аспектам. З цього погляду дидактично цінними є художні твори для дітей сучасної української письменниці Ольги Максимчук [6; 7]. Лінгводидактичний аспект повістей авторки вже був об'єктом наукового пошуку [9]. Їхнє лексичне різноманіття, багатство форм вираження думки, авторські трансформації тропів та вишуканий і водночас простий синтаксис заслуговують на увагу як основа для вправ.

Початковий курс української мови передбачає вивчення основ синтаксичної теорії, за цього акцент роблять на осмисленні на практичному застосуванні здобутих знань. Зміст навчання синтаксису передбачає кілька тематичних центрів.

І. За дослідження речень різних за метою висловлювання та інтонацією важливе значення має правильне інтонування учнями таких синтаксичних одиниць, зокрема і речень із звертаннями [11]. Саме такий очікуваний результат навчання передбачає виконання тренувальних вправ різного типу – від репродуктивних до творчих.

Прочитай текст. Зверни увагу на інтонацію.

Відшукай у тексті розповідне, питальне і спонукальне речення.

Які речення у тексті окличні? З якою інтонацією їх вимовляємо?

Назви речення зі звертанням. У формі якого відмінка вжито звертання?

Чи хоче він у Півне поле? Чи хоче?? Агаві аж дух сперло – та звісно ж, хоче!

Він уже не раз кидав замріяні погляди у той бік, уявляючи, як Іскра мчить крізь ті високі густі трави,

весь час уперед, весь час швидше. Проте хлопець і думати не думав, що потрапить туди ще цього літа. Його рот розпливався в широкій усмішці:

– Еге. Угу. Тобто, так! Тобто, їдьмо! Уперед, Іскро! – гукнув він радісно [6, 188].

Встанови зв'язок між словами у виділених словосполученнях.

Визнач значення вжитих фразеологізмів на основі тексту.

II. Базовим елементом синтаксичного аналізу є розрізнення головних та другорядних членів речення. За цього текст має враховувати вимоги програми щодо найпростіших випадків вияву цих компонентів речень [11].

Твори письменниці дають змогу розробляти багаторівневі завдання, що забезпечує комплексний підхід до мовної освіти учнів. Так, подана різнорівнева вправа, що охоплює репродуктивне завдання (визначити підмети в реченнях, встановити зв'язки між словами у них) з елементами проблемного (знайти помилку, думку обґрунтувати) і завдання творчого характеру, що передбачає різні рівні творчості (дописати чи створити текст). Вибір дає змогу всім дітям проявити творчість, але відповідно до індивідуальних можливостей. За цього передбачено практичний структурний (структура, типовість речень) і стилістичний аналіз (лексичне наповнення та його роль у творенні тексту) висловлення. Обраний текст має виразне стилістичне забарвлення, створене повтором кольороназви *зелений*, що дає змогу розрізнити недоцільний повтор, який потребує редагування, і стилістично вмотивований, що лежить в основі виражальних засобів. Таку стилістичну особливість можна легко збагнути учням і домислити поданий текст.

Прочитай текст. Чи правильно виділено підмети в реченнях? Свою думку поясни. Встанови зв'язки між словами у виділених реченнях за допомогою запитань.

У цьому чудернацькому світі всередині вулкана все було зелене. Або мало принаймні трішки зеленого кольору. Зверху пливли зеленкуваті хмари. Сонце переливалася золотисто-зеленими променями. Квіти ворушили зеленими лапатами пелюстками. І навіть вода у водоспаді вигравала зеленими іскринками [5, 38].

Завдання творчого характеру на вибір:

1) допиши одне-два речення до поданого тексту (проаналізуй текст і поміркуй, що треба врахувати, щоб запропоноване продовження було вдалим);

2) напиши свій текст-опис, використавши назву улюбленого кольору.

III. У програмі зазначено, що в результаті опанування мовних явищ молодші школярі мають використовувати різні за структурою речення для вираження власних думок і почуттів [11, 16]. Опануванню будови речень сприятимуть вправи на практичне

розрізнення складних речень різних типів: зі сполучниками і без. Для цього варто добирати текстові уривки, які в невеликому обсязі вміщували б складні речення різного типу, доступні для аналізу учнями.

Прочитай текст. З яких речень – простих чи складних – він утворений? Свою думку обґрунтуйте. Чим різняться ці речення?

Доповніть текст, увівши в кожне речення прикметники.

Тільки тоді дракон відчув, який він змучений. Небо було синє, сяяло сонце. Десь унизу щебетали пташки і пахтіли груші [6, 57].

IV. Програмою передбачено виявлення в тексті однорідних членів речень. Практичне розмежування простих речень з однорідними членами і складних речень – одне з найскладніших завдань для учнів. Тож такому типу роботи варто приділяти особливу увагу. Вправу репродуктивного характеру на засвоєння відмінностей між складним реченням і реченням з однорідними присудками можна доповнити проблемно-творчим завданням, що сприятиме зіставленню цих одиниць, глибшому усвідомленню відмінностей між ними.

Прочитай текст. Відшукай просте речення з однорідними членами і складне речення. Поясни різницю між ними.

Перетвори подане просте речення з однорідними членами в складне, а складне в просте з однорідними членами з мінімальними змінами.

Сніжило вже багато днів поспіль. Дорослі скаржилися на нерозчищені дороги, а діти раділи. Вони стрибали по снігових кучугурах, ліпили пuzатих баб і гралися в сніжки [6, 11].

V. Загальна мета курсу української мови в початковій школі – розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі [11, 6]. Один із способів реалізації цієї мети – це розвиток зв'язного мовлення учнів, який передбачає й розбудову лексики. Тож засвоєння нових слів і фразеологізмів, уточнення значення вже відомих не віддільне від опанування інших програмових розділів, зокрема вивчення елементів синтаксису.

Прочитай текст. Як ти розумієш виділені слова і вислів?

Словникова робота

Бриніти – дзвінко звучати, вигін – простора ділянка для випасання худоби, серце защеміло – хтось сумує, не мати гадки – не здогадуватися про щось.

Як ти розумієш підкреслені слова? Які виражальні засоби використала письменниця? З якою метою?

Поділи текст на абзаци, свою думку поясни. Які емоції переважають в змісті кожного абзацу?

Відшукай у тексті просте речення, просте речення з однорідними членами та складне речення.

Вечір сповнився звуками. Бриніли цвіркуни, потріскували лускою дракони на вигоні. Вони голосно перемовлялися й жартували зі своїми побратимами. На галявині поруч весело реготали близнюки. Срібному защеміло серце – він знав, що сьогодні бачить цих дітей востаннє. Ранкова пригода показала, який сильний у них ворог. Дракон розумів, що вони безсилі проти тієї хмари. Срібний зітхнув і сумно подивився на близнюків. Згодом Срібний сміявся разом із дітьми. Ніхто й гадки не мав, що його серце тієї хвилини було темне, як ніч, і важке, як камінь [6, 60–61].

VI. За функціональним підходом школярам варто пропонувати для аналізу тексти різних стилів. Найбільше учні працюють з художніми текстами. Елементи ділового мовлення школярі теж вивчають, знайомлячись діловими документами. Особливості публіцистичного стилю школярі опановують на прикладі контенту журналів, рекламних текстів та найбільше інтернет-ресурсів. Учні практично ознайомлюються з його функціями: формувати суспільну думку, пропагувати певні ідеї. Тексти такого спрямування вдало підходять для початкового синтаксичного аналізу.

З яких за метою висловлювання речень утворено текст?

Для чого, на твою думку, письменниця використала такі речення?

Ти – що читаєш зараз оці рядки. Зупинися. Заплющ очі. Подумай і скажи. Чи знаєш ти, що таке самотність? Коли на всьому світі не залишається нікого, з ким тобі добре? Коли немає до кого поспішати і нема на кого чекати? Коли і на тебе ніхто вже не чекає й немає ніякої різниці – існуєш ти чи ні? [7, 123].

VII. Сучасна початкова освіта вагоме місце відводить інтеграції. Інтегроване навчання ґрунтується на комплексному підході, адже освіта має формувати загальну картину світу, а не подріблену. Перевагою інтеграції є те, що результат об'єднання у сумі перевершує значення частин до взаємодії [4].

Художні твори сучасних письменників різноманітні тематично, тож слугують благодатним матеріалом для інтегрованого навчання. Так, вивчення пір року (природнича освітня галузь) можна органічно поєднати з читанням текстів та опануванням на їхній основі синтаксичного матеріалу.

1. Підкресли підмети і присудки в реченнях.

Встанови зв'язки між словами в третьому реченні.

Доповни текст: 1) додавши до кожного речення слово, 2) додавши свої речення.

Надворі пахло літо. Сяяло сонце. У небі літали кольорові метелики. Пахла шовковиця [7, 154].

2. Підкресли підмети та присудки в перших двох реченнях.

Встанови зв'язки між словами в першому реченні.

Як описано осінь? Усно опиши так літо.

Час котився далі. Осінь давно відзолотилась і пішла спати. Вона лежала десь там, у землі, під глибоким пухнастим снігом, і мріяла про солодкі грушки, що колись вродять [7, 32].

3. *Встанови зв'язки між виділеними словами у реченнях.*

Витиши два інші словосполучення.

Назви ознаки зими.

Цього року сніжило, як ніколи. Сніг падав і падав. Варвара була вдячна цьому снігові. То з ним усе стихало, і можна було цілими днями плести довгі сині шалики і дарувати дітям. Взимку було тихо – і надворі, і в неї на душі. Зима заспокоювала й наче давала сили для наступного літа [7, 32].

4. *Підкресли підмет і присудок у виділеному реченні. Які члени речення у ньому однорідні?*

Відшукай складне речення, свою думку поясни.

Того дня сніг припинився й настала весна. Зима талими струмочками втікала від сонця – вниз під землю. Дерева мліли від тепла і тремтячими гілками тягнулися до неба. Повітря стало голубим. Люди на вулицях голосно розмовляли і без причин усміхались одне одному [7, 79].

Висновки. Сучасні освітні тенденції мовної освіти передбачають її впровадження на основі комунікативного, функціонального та текстоцентричного підходів. Саме в такому ключі може бути реалізовано мету початкового курсу української мови – формування компетентного мовця. Особливо актуальним є застосування цих підходів за вивчення синтаксичних понять, адже цей рівень мовної структури демонструє функції всіх засобів мови й мовлення. Добрі теоретичні знання із синтаксису найбільше впливають на якість комунікативних умінь і навичок учнів.

З урахуванням цих підходів розроблено завдання для опанування синтаксичних понять учнями початкових класів на основі художніх творів Ольги Максимчук, мовний зміст яких цінний як в аспекті загальнодидактичному, так і в лінгводидактичному. За їх укладання враховано принципи індивідуалізації, диференціації, демократизації, інтеграції. Усі запропоновані завдання орієнтовані на мовленнєвий і творчий розвиток учнів, мають комплексний характер, тобто залучають весь мовний потенціал текстів. Також вони передбачають формування навичок початкового мовного аналізу та організаційних умінь.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним вважаємо подальше дослідження художніх текстів письменниці в аспекті вивчення інших розділів мовознавства в початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 1993. 368 с.

2. Ермоленко С. Функціональний підхід у методиці навчання української мови (на рівні синтаксису). *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2017. № 2 (19). С. 111–118.

3. Іванова Л.І., Шевчук Т.Б. Комунікативно-зорієнтований підхід до вивчення частин мови у початковій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітній школах*. 2019. № 63. Т. 1. С. 120–125.

4. Інтегроване навчання: тематичний і діяльнісний підходи (Частина 1). *Нова українська школи: вебресурс*. URL: <https://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-tema-tychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/>

5. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.: монографія. Київ: “Академвидав”, 2018. 320 с.

6. Максимчук О. Світ у вулкані. Срібний і червоний. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 304 с.

7. Максимчук О. Світ у вулкані. Дош-убивця. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 328 с.

8. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М.С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2011. 364 с.

9. Огар А. Художній простір творів для дітей Ольги Максимчук: лінгвостилістичний і лінгводидактичний аспекти. *Молодь і ринок*. 2022. № 76. С. 120–125.

10. Пентиліук М. Текстоцентричний підхід до формування лексико-народознавчої компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 1 (68), лютий 2020. С. 210–215.

11. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 3–4 клас. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>

REFERENCES

1. Vykhovanets, I.R. (1993). *Hramatyka ukrayinskoyi movy. Syntaksys: Pidruchnyk [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]*. Textbook. Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].

2. Yermolenko, S. (2017). *Funktionalnyy pidkhd u metodyci navchannya ukrayinskoyi movy (na rivni syntaksysu) [Functional approach in the methodology of teaching the Ukrainian language (at the level of syntax)]*. *Scientific Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy*. No. 2 (19), pp. 111–118. [in Ukrainian].

3. Ivanova, L.I. & Shevchuk, T.B. (2019). *Komunikatyvno-zoriyentovanyy pidkhd do vyvchennya chastyn movy u pochatkoviy shkoli [Communicative-oriented approach to learning parts of the language in elementary school]*. *Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. No. 63. Vol. 1, pp. 120–125. [in Ukrainian].

4. *Integrovane navchannya: tematychnyy i diyalnisnyy pidkhd (Chastyna 1) [Integrated learning: thematic and activity approaches (Part 1)]*. *New Ukrainian school: web resource*. Available at: <https://nus.org.ua/articles/integrovane-navchannya-tematychnyj-i-diyalnisnyj-pidhody-chastyna-1/> [in Ukrainian].

5. Kachak, T. (2018). *Tendentsiyi rozvytku ukrayinskoyi prozy dlya ditey ta yunatstva pochatku XXI st. [Trends in the development of Ukrainian prose for children and youth at the beginning of the 21st century]*. *Monograph*. Kyiv, 320 p. [in Ukrainian].

6. Maksymchuk, O. (2021). *Svit u vulkani. Sribnyy i chervonyy* [The world in the volcano. Silver and red]. Lviv, 304 p. [in Ukrainian].

7. Maksymchuk, O. (2021). *Svit u vulkani. Doshch-ubuytsya* [The world in the volcano. Killer rain]. Lviv, 328 p. [in Ukrainian].

8. Metodyka navchannya ukrayinskoj movy v pochatkoviy shkoli: navchalno-metodychnyy posibnyk dlya studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Methods of teaching the Ukrainian language in primary school: educational and methodological manual for students of higher educational institutions]. (2011). (Ed.). Vashulenko, M.S. Kyiv, 364 p. [in Ukrainian].

9. Ohar, A. (2021). Khudozhnii prostir tvoriv dlia ditei Olhy Maksymchyk: linhvostylistychnyy i linhvodydaktychnyy aspekty [The artistic space of Olha Maksymchyk's works for children: linguistic stylistic and linguistic didactic aspects]. *Youth and the market*. No. 7–8, pp. 84–89. [in Ukrainian].

10. Pentylyuk, M. (2020). Tekstotsentrychnyy pidkhid do formuvannya leksyko-narodoznachchoy kompetentnosti maybutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin [A text-centric approach to the formation of lexical and ethnographic competence of future teachers of humanitarian disciplines]. *Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlynskyi MNU. Pedagogical sciences*. No. 1 (68), pp. 210–215. [in Ukrainian].

11. Typova osvitnya prohrama, rozroblena pid kerivnytstvom Savchenko O.Ya. 3–4 klas [A typical educational program developed under the leadership of Savchenko O.Ya. 3–4 grade]. (2019). Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.01.2024

УДК 378:004.43

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297290>

Тарас Кобильник, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних систем і технологій
Національного університету “Львівська політехніка”

Володимир Жидик, старший викладач кафедри фізики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ БАЗ ДАНИХ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються деякі методичні підходи до навчання баз даних у шкільному курсі інформатики старшої школи. Вивчення баз даних сприяє розвитку та підвищенню рівня математичної і алгоритмічної культури, логічного й алгоритмічного стилю мислення. Як системи керування базами даних, ми пропонуємо обрати MS Access, а також використовувати метод проєктів для навчання баз даних. Автори обґрунтовують переваги цього методу у навчанні інформатики.

Перспективний напрям майбутніх досліджень вбачаємо в розробці навчально-методичних матеріалів з баз даних з використанням онлайн-середовищ СКБД.

Ключові слова: шкільний курс інформатики; бази даних; система керування базами даних; проєктне навчання.

Літ. 9.

Taras Kobylnyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Information Systems and Technologies Department,
Lviv Polytechnic National University

Volodymyr Zhydyk, Senior Lecturer of the Physics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

METHODICAL ASPECTS OF LEARNING DATABASES IN HIGH SCHOOL

In the article, we consider some methodical approaches to teaching databases in a high school computer science course. The expediency of studying databases stems from the general goal of studying informatics at school: the formation of information culture and informatics competence in students for the realization of their creative potential and socialization in society thanks to the ability to effectively use the means of modern information and communication technologies. Accordingly, specialists who would be competent in database structure design and have the skills and abilities to work with DBMS are needed. These questions were also reflected in the school computer science course. In connection with the wide implementation and use of databases, there is a need to form students' knowledge, abilities and skills in working with databases. The study of databases should contribute to the development and improvement of the level of mathematical and algorithmic culture, and the logical and algorithmic style of thinking, and increase the level of motivation for learning computer science. We suggest choosing MS Access as a database management system. We are offered to use the project method for teaching databases; the advantages of this method in teaching informatics are given. From the students' point of view, educational project is an opportunity to independently (or in a small group) and creatively complete a task that is as close as possible to a real practical activity. From the teacher's point of view, the educational project is one of the effective didactic methods of both teaching and performance, the development of general cultural competencies.

We see the development of educational and methodical materials from databases using DBMS online environments as a promising direction for future research.

Keywords: school course of informatics; databases; database management system; project-based learning.

Постановка проблеми. У сучасних умовах перед освітою постають нові завдання та висуваються нові вимоги до підготовки випускників школи. Зокрема, це здатність орієнтуватися у величезному потоці даних, здійснювати пошук і отримувати необхідні відомості та вміння їх використовувати. Власне такі компетентності необхідні кожному для життя в інформаційному суспільстві. Вони формуються та розвиваються під час опанування технологій пошуку і зберігання даних. Для реалізації таких завдань у шкільному курсі інформатики передбачено вивчення баз даних та систем керування ними (СКБД). Зауважимо, що учні ознайомлюються з базами даних та СКБД у 9-му класі, і їх вивчення покликане сформувати у них уявлення про основні поняття бази даних та основні методи розв'язування типових задач у цій галузі. Продовжується вивчення баз даних у 10-му класі на рівні як стандарту в обов'язковому модулі, так і на профільному рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на те, що шкільний курс інформатики у 10-му класі на рівні стандарту має прикладну спрямованість, необхідно в учнів формувати загальні основи взаємодії з інформаційними технологіями, узагальнені методи і засоби. Зокрема, О. Пасічник вважає, що важливо розуміти загальні принципи роботи програмного й апаратного забезпечення, мати уявлення про проектування та створення нових технологій, бо саме цей фундамент дасть змогу зорієнтуватись у постійно змінних цифрових середовищах [3]. Крім того, на рівні стандарту, учні можуть обрати один або кілька поглиблених модулів: від графічного дизайну до креативного програмування, від вебтехнологій до баз даних.

Під час вивчення розділу “Системи керування базами даних” в учнів формуються основи структурного мислення. Це досягається насамперед у процесі створення семантичних моделей предметних областей, на основі яких потім проектується база даних. Цей розділ є досить складним для того, щоб рекомендувати його глибоке вивчення на рівні стандарту. Багато використовувати готові бази даних, причому було б дуже добре, щоб їх зміст пов'язувався із профілем навчання [6].

Аналіз шкільних підручників з інформатики [4; 7; 8] засвідчив, що автори пропонують як СКБД обрати MS Access.

У статті [9] автор розглядає складності у розумінні окремих понять та теоретичних положень, з якими стикаються учні при вивченні СКБД MS Access на практиці. Зазначається, що вивчення типів об'єднання розвиває логічне мислення, допомагає засвоїти та закріпити навички конструювання запитів, привчає до контролювання можливих помилок

у результатуючому наборі записів, мотивує до нешаблонного креативного підходу при виконанні практичних завдань.

У статті [2] подані роз'яснення і методичні рекомендації для вивчення теми “Мова запитів SQL” у курсі інформатики (профільний рівень). Автори детально аналізують поняття цілісності даних у реляційній базі даних, ризики порушення цілісності даних при додаванні, оновленні та видаленні записів у багатотабличній базі даних та принципи побудови і порядок виконання запитів SQL на вибірку даних.

Мета статті: проаналізувати методичні аспекти навчання розділу “Бази даних” у шкільному курсі інформатики старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Доцільність вивчення баз даних впливає із загальної мети вивчення інформатики у школі: формування в учнів інформаційної культури та інформатичної компетентності для реалізації їх творчого потенціалу і соціалізації у суспільстві завдяки здатності до ефективного використання засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Реалізація мети вивчення баз даних у шкільному курсі інформатики старшої школи (профільний рівень) передбачає:

- формування в учнів усвідомленого прагнення до вивчення теоретичних основ інформатики, зокрема фундаментальних основ баз даних;
- ознайомлення учнів з проблематикою ефективного опрацювання даних засобами сучасних інформаційних технологій;
- обґрунтування фундаментальної ролі теорії баз даних у проектуванні, створенні та функціонуванні інформаційних систем;
- формування уявлень учнів про загальні принципи організації і функціонування баз даних;
- детальне ознайомлення учнів з реляційною моделлю даних;
- формування в учнів умінь адекватно відображати визначені предметні області у реляційних базах даних.

Основними завданнями вивчення баз даних у школі є: оволодіння учнями основами знаннями про методи та засоби зберігання та опрацювання даних сучасному суспільстві; вміння використовувати технології баз даних для виконання практичних завдань із різних предметних областей; закріплення та поглиблення знань з інформатики через розгляд алгоритмічних проблем, що лежать в основі методів пошуку й опрацювання даних; прищеплення практичних навичок використання комп'ютера як засобу навчальної та практичної діяльності.

Бази даних – важливий розділ інформатики, є одним з головних компонентів сучасних інформацій-

них систем, які використовуються у різноманітних галузях людської діяльності, невід'ємною частиною нашого життя. Відповідно потрібні фахівці, які були б компетентними у питаннях проектування структури баз даних, мали уміння і навички роботи з СКБД. Ці питання знайшли відображення й у шкільному курсі інформатики. У зв'язку з широким впровадженням і використанням баз даних є необхідність формування в учнів знань, умінь та навичок роботи з базами даних.

Для кращого засвоєння матеріалу учні повинні вміти працювати з табличним процесором (наприклад, MS Excel), зокрема з такими інструментами, як фільтр, підсумки та функції для роботи з базою даних. Зауважимо, що програмою з інформатики передбачено вивчення теми "Електронна таблиця як засіб подання відомостей про однотипні об'єкти. Операції з однотоабличною базою даних", у якій ці питання висвітлюються.

Під СКБД розуміють програмне забезпечення, що підтримує реляційну модель даних і мову структурованих запитів SQL, здатне надійно зберігати величезний обсяг даних та забезпечувати ефективну одночасну роботу багатьох користувачів. СКБД надають можливість користувачам маніпулювати даними (робити вибірку, виконувати обчислення, розробляти інтерфейс введення/виведення, здійснювати візуалізацію). Це можна виконувати або на основі використання мови програмування високого рівня з під'єднанням відповідних модулів для роботи з об'єктами баз даних, що входить в СКБД, або з допомогою графічного інтерфейсу MS Access.

MS Access є складовою пакету MS Office, тому має простий та зрозумілий інтерфейс. Це надає можливість користувачеві доволі легко не тільки створювати бази даних, а й форми, звіти, запити і прості застосунки. На відміну інших СКБД, у MS Access зберігаються всі дані в одному файлі, хоч вони розподіляються по різних таблицях. Форми, запити та звіти, що створюються за допомогою MS Access, дають змогу швидко й ефективно оновлювати дані, отримувати відповіді на запитання, здійснювати пошук потрібних даних, аналізувати дані, виводити на друк структуровані дані у зручному для користувача форматі (різних накладних, платіжних доручень, квитанцій та ін.), друкувати звіти та діаграми.

Також необхідно відзначити орієнтованість на користувачів з різним рівнем підготовки. MS Access містить значну кількість допоміжних засобів (Майстрів) та розвинену довідкову систему. Використання таких засобів полегшує проектування, створення та використання баз даних. У MS Access поєднується легкість і швидкість отримання результатів. Учень на кожному етапі роботи в MS Access може контролювати результати виконання ним дій і за потреби вносити в розв'язування задач необхідні корективи. Тут важливим моментом є організація роботи з по-

ставленими завданнями. Вони повинні бути вибудовані у такий спосіб, щоб кожний отриманий проміжний результат призводив до отримання нових відомостей.

Є різні методи активного навчання. Серед них доцільно відзначити навчальні проекти, під час роботи над якими виконують певні дії, обирається найкращий варіант реалізації поставленого завдання. Під навчальним проектом будемо розуміти навчально-пізнавальну, дослідницьку, творчу або ігрову діяльність учнів, що пов'язана з розв'язанням деякої актуальної проблеми.

З точки зору учнів, навчальний проект – це можливість самостійно (або у невеликій групі) і творчо виконати завдання, що максимально наближене до реальної практичної діяльності. З точки зору вчителя, навчальний проект – це один з ефективних дидактичних методів як навчання, так і виконання, вироблення загальнокультурних компетентностей.

Використання методу проектів на уроках інформатики:

- створює стійку позитивну мотивацію до вивчення відповідного теоретичного матеріалу та самостійному творчому розв'язуванню прикладних задач;
- розвиває почуття відповідальності за виконаний об'єм роботи. Навички колективної роботи, співробітництва між учнями;
- формує навички застосування інформаційних технологій у різних предметних галузях.

У контексті сказаного варто зазначити важливу роль проектної діяльності з вивчення баз даних у шкільному курсі інформатики старшої школи. Вміння працювати з базами даних сприяє розвитку інформаційної картини світу, оскільки у процесі моделювання, створення та роботи з базами даних створюються передумови для усвідомлення сутності понять "інформація", "дані", способів грамотного її структурування, ефективного опрацювання та пошуку необхідних відомостей.

Ці уміння та навички набуваються і розвиваються у процесі опанування технологій зберігання та пошуку даних в інформаційних системах. Після вивчення цього розділу (або вибіркового модуля) учень повинен:

знати:

- основні об'єкти реляційної бази даних: таблиця, форма, запит, звіт, макроси, модулі;
- основні поняття реляційної бази даних: структура таблиці, поле, запис, тип даних, ключ, схема даних;

вміти:

- створювати таблиці та встановлювати зв'язки між ними із забезпеченням цілісності даних;
- створювати екранні форми для введення та редагування табличних даних;
- здійснювати впорядкування та фільтрацію даних у таблицях;

– створювати запити різних типів для опрацювання даних;

– створювати звіти для аналізу та виведення на друк табличних даних;

бути здатним:

– використовувати засоби опрацювання та зберігання даних з допомогою СКБД.

Етапи проектування, створення та роботи з базами даних є такими:

1) проектування:

- проектування моделі даних предметної області;
- визначення структури даних;

2) створення:

- конструювання таблиці баз даних;
- створення схеми даних;
- заповнення таблиць даними;
- конструювання запитів, форм, звітів;

3) робота:

- виконання макросів;
- внесення змін до бази даних;
- формування звітів.

Вивчення розділу “Бази даних” здійснюється у три етапи:

1. *Теоретичний.* У теорії баз даних міститься значна кількість термінів, яких нема в інших офісних програмах, зокрема реляційна модель даних, їх нормалізація, цілісність і несуперечність, схема даних, ключове поле, зв’язок “один до багатьох” та ін. При роботі з БД рекомендуємо дотримуватися такого правила: дані (насамперед текстові) повинні зберігатися без повторень через можливі помилки при введенні та їх зміну надалі. Якщо випадково при введенні значення користувач зробив орфографічну помилку або навіть просто ввів зайвий пробіл, то при запитах та групуванні таке значення розглядатиметься як самостійне, і рядок, що містить це значення, не потрапить у потрібну групу або просто не виведеться на екран. Власне тому при проектуванні структури бази даних намагаються уникати їх повторення та створюють для них окремі таблиці.

2. Друга частина проекту включає освоєння програмного інструментарію СУБД і розробку тренувальної БД. Вивчення інструментарію СУБД MS Access відбувається у такий спосіб. Учні на конкретному прикладі освоюють технологію створення основних об’єктів БД за допомогою конструкторів та майстрів створення таблиць, форм, звітів, запитів; задають ключові поля; встановлюють зв’язки між таблицями; заповнюють таблиці початковими даними у різних режимах; редагують введені дані.

3. Третя частина проекту – безпосередня робота зі створеними об’єктами: виконання запитів, проведення сортування та фільтрації, складання звітів, видалення, редагування і додавання записів.

Після завершення роботи з “тренувальною” базою даних учням пропонується виконати проект, пов’я-

заний із закріпленням отриманих знань, умінь та навичок.

Метою такого проекту є розробка навчального застосунку для обраної предметної галузі у середовищі СКБД MS ACCESS. Орієнтовні теми навчального проекту можуть бути такими: “Розробка бази даних бібліотеки”, “Розробка бази даних фірми з продажу комп’ютерів”, “Розробка бази даних складу (лікарських препаратів, кондитерських виробів, будівельних матеріалів тощо)”. Час виконання проекту – один місяць.

Для реалізації проекту учні об’єднуються у групи по 2–3 особи. Таким чином у них виробляється почуття відповідальності за свою ділянку роботи та розвиваються навички міжособистісного спілкування.

Навчальний проект завершується його захистом, на який учні презентують свої проекти, звіти про виконану роботу, короткі виступи та відповідають на питання вчителя та інших учнів.

Компетентності, що формуються в учнів у процесі виконання проекту, є корисними. Зокрема уміння працювати з даними, їх впорядковувати, подавати у вигляді моделі, уміння виділити в певній предметній галузі інформаційні об’єкти, уміння виконувати засобами СКБД аналіз даних – усе це є корисним будь-якому майбутньому фахівцю, незалежно від професії.

Висновки. Вивчення баз даних має значний освітній потенціал, оскільки сприяє розвитку та підвищенню рівня математичної та алгоритмічної культури, логічного та алгоритмічного стилю мислення, що, в свою чергу, підвищує рівень мотивації навчання інформатики.

Використання методів активного навчання, зокрема методу проектів, сприяє розвитку в учнів інформаційної культури, світогляду, творчих здібностей, прищепленню навичок самостійної роботи. Такі методи покликані допомогти молодому поколінню адаптуватися до умов життя, що стрімко змінюються, в інформаційному суспільстві.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробці навчально-методичних матеріалів для навчання баз даних з використанням онлайн СКБД.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатецька Л.В., Булатецький В.В. Особливості вивчення мови запитів SQL в профільному курсі інформатики закладів загальної середньої освіти. *Комп’ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. 2020. № 39. С. 5–9. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2020-39-01>

2. Використання технологій і програмування – як навчати цього в школі. URL: <https://nus.org.ua/articles/vykorystannya-tehnologij-i-programuvannya-yak-navchaty-tsogov-shkoli>.

3. Гогерчак Г.І. Інформатика: бази даних. Модуль для учнів 10–11 класів. Харків : Ранок, 2020. 144 с.

4. Інформатика для 10–11 класів (профільне навчання). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilniy-riven.docx>.

5. Інформатика : навчальна програма вибірково-обов'язкового предмету для учнів 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарту). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx>

6. Лапінський В.В., Семко Л.П. Методичні аспекти вивчення інформатики в ліцеї на рівні стандарту. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький, 2019. Вип. 177. Ч. I. С. 212–216.

7. Руденко В.Д. Інформатика: бази даних. Модуль для учнів 10–11 класів. Харків : Ранок, 2019. 112 с.

8. Руденко В.Д., Речич Н.В., Потієнко В.О. Інформатика (профільний рівень) : підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во “Ранок”, 2019. 256 с.

9. Шамшина Н.В. Методичні особливості вивчення зв'язків та типів об'єднання у базах даних Microsoft Access. *Фізико-математична освіта*. 2018. Вип. 1 (15). С. 339–343.

REFERENCES

1. Bulatetska, L. & Bulatetsky, V. (2020). Osoblyvosti vuvchennia novy zarytyv SQL v profilnomu kursi informatyky zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Features of Studying the Language of SQL Queries in the Profile Course of Informatics of Institutions of General Secondary Education]. *Computer-integrated technologies: education, science, production*. No. 39. pp. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2020-39-01> [in Ukrainian].

2. Vykorystannia tekhnolohii i prohramuvannia – yak navchaty tsoho v shkoli [Using technology and programming – how to teach it in school]. URL: <https://nus.org.ua/articles/vykorystannya-tehnologij-i-programuvannya-yak-navchaty-tsoho-v-shkoli>. [in Ukrainian].

3. Goherchak, G.I. (2020). Informatyka: bazy danykh. Modul dlia uchniv 10–11 klasiv [Informatics: databases. Module for students of grades 10–11]. Kharkiv, 144 p. [in Ukrainian].

4. Informatyka dlia 10–11 klasiv (profilne navchannia) [Informatics for grades 10–11 (specialized training)]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilniy-riven.docx>. [in Ukrainian].

5. Informatyka. Navchalna prohrama vybirkovo-oboviazkovoho predmetu dlia uchniv 10–11 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv (riven standartu) [Informatics. Curriculum of an optional and mandatory subject for students of 10–11 grades of general educational institutions (standard level)]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/informatika-standart-10-11.docx>. [in Ukrainian].

6. Lapinsky, V.V. & Semko, L.P. (2019). Metodichni aspektu vuvchennya informatyky v licei na rivni standartu [Methodical aspects of studying computer science in lyceum at the standard level]. *Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*. Kropyvnytskyi, Issue 177. Part I. pp. 212–216. [in Ukrainian].

7. Rudenko, V.D. (2019). Informatyka: bazy danykh [Informatics: databases]. *Module for students of grades 10–11*. Kharkiv, 112 p. [in Ukrainian].

8. Rudenko, V.D., Rechich, N.V. & Potienko, V.O. (2019). Informatyka (profilnyi riven): pidruch. dlia 11 kl. zacl. zahal. sered. osvity [Informatics (specialized level): tutorial. for 11th grade closing total among. Education]. Kharkiv, 256 p. [in Ukrainian].

9. Shamshina, N. (2018). Metodichni osoblyvosti vuvchennia zviazkiv ta typiv obiednannia u bazakh danykh Microsoft Access [Methodical features of studying relationships and types of joins in databases Microsoft Access]. *Physical and Mathematical Education*. Issue 1 (15). pp. 339–343. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2024

“Чим більше я працюю, тим більше мені щастить”.

Леонардо да Вінчі
італійський художник, математик

“Ми те, що ми постійно робимо. Отже, досконалість – це не вчинок, а звичка”.

Аристотель
грецький філософ

“Праця – це одне з найчистіших і найшляхетніших джерел емоційного стану, радості діяння, творення. Думка, що народжена, збуджена, витончена в праці, стає радісною, оптимістичною”.

Василь Сухомлинський
український педагог

УДК 373.3.011.3-051:316.7:005.336.2]:373.3/.5(477)
DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298592>

Олена Білик, викладач методики образотворчого навчання
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”

Ганна Карнакова, викладач методики музичного мистецтва
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”

Ніна Король, викладач трудового навчання та художньої праці
ВСП “Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету”

КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СВІТЛІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті схарактеризовано феномен культурної компетентності вчителя початкових класів у світлі вимог нової української школи. Представлено найбільш актуальні визначення вітчизняними науковцями понять “культура”, “компетентність” та “культурна компетентність”. Компетентність трактується авторами як наявність знань, умінь, навичок та здібностей, що сприяють особистісній самореалізації і готовності здійснювати якісну професійну діяльність; як мету і бажаний результат освіти. Сформовану культурну компетентність вчителя початкових класів визначено першочерговою умовою ефективної професійної діяльності й передумовою професіоналізму.

Ключові слова: вчитель початкових класів; компетентність; культура; культурна компетентність; професіоналізм; Нова українська школа.

Літ. 13.

Olena Bilyk, Lecturer of Methodology of Teaching Fine Arts
of the Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University

Hanna Karnakova, Lecturer of Musical Art Methods,
of the Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University

Nina Korol, Lecturer of Handycrafts and Fine Arts
of the Humanitarian and Pedagogical College of
Mukachevo State University

THE CULTURAL COMPETENCY OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

The authors of the article have characterized the phenomenon of cultural competence of primary school teachers in the context of the requirements of the new Ukrainian school. It has been noted that a modern globalized society needs an appropriate level of education for its citizens, in particular, this primarily concerns its primary level, where the education, upbringing and development of the younger generation takes place. The authors also have emphasized the need for an innovative teacher who is ready to carry out professional activities at a high professional level, who is mobile, competitive, and highly cultured. The authors have presented the most relevant definitions of the concepts of “culture”, “competence” and “cultural competence” by national scholars. The authors interpret competence as the availability of knowledge, skills, abilities and capabilities that contribute to personal self-realization and readiness to carry out high-quality professional activities; as the goal and desired result of education. We share the opinion of scientists that the interconnection and interdependence of the concepts of “culture” and “education” is undeniable. The New Ukrainian School is interested in a motivated teacher who has the freedom of creativity and develops professionally, and the educational process is defined as an integral part of the entire educational process, which is guided by universal values, including moral and ethical (dignity honesty, justice, caring, respect for life, respect for oneself and other people) and socio-political (freedom, democracy, cultural diversity, respect for the native language and culture, patriotism, respect for the environment, respect for the law, solidarity, responsibility). That is why it is important for primary school teachers to develop cultural competence, which has been defined by the authors as a primary condition for effective professional activity and a precondition for professionalism.

Keywords: primary school teacher; competence; culture; cultural competence; professionalism; New Ukrainian School.

Постановка проблеми. Сучасне глобалізоване суспільство потребує відповідного рівня освіти своїх громадян. Зокре-

ма, це першочергово стосується її початкової ланки, де відбувається освіта, виховання і розвиток підростаючого покоління. Відповідно, постає потреба у

вчителів-новаторів, готовому здійснювати професійну діяльність на високому фаховому рівні, є мобільним, конкурентоспроможним, висококультурним. Погоджуємося з авторами навчально-методичного посібника “Професійна компетентність вчителя початкових класів”, що “найбільш відповідальною в цих умовах є роль освіти, яка має безпосередній та найбільший вплив на особистість і суспільство, є соціальним інститутом, через який проходить кожна людина, набуваючи при цьому рис особистості, фахівця і громадянина. Завдяки діяльності вчителя реалізується державна політика у створенні інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури, збереженні і примноженні культурної спадщини й формуванні людини майбутнього, а також забезпечується конституційне право громадян України на здобуття повної загальної середньої освіти” [11, 3]. Автори стверджують, що “нова українська школа потребує нових підходів до навчання, які ґрунтуються на засадах педагогіки партнерства, співпраці між учнями та вчителями, відходу від авторитарної моделі комунікації, що вимагає переосмислення ролі і педагога, і учня. Новий стандарт, що проголошує професійну свободу для вчительства, покладає на його плечі велику відповідальність. Якісні зміни в освіті неможливі без щасливого, упевненого, компетентного педагога, який користується загальною повагою та має комфортні умови праці” [11, 3]. Переконані, що ці зміни насамперед потребують вчителя зі сформованою культурною компетентністю, оскільки мета його професійної діяльності “полягає в організації навчання та виховання учнів під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання” [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що вітчизняні науковці і практики (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Ващенко, О. Глузман, М. Головань, С. Гончаренко, Л. Гуцан, І. Зязюн, В. Кремень, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родніна та ін.) приділяють належну увагу проблемам компетентнісного підходу в освіті. Професійна компетентність вчителя початкових класів є предметом досліджень В. Береки, Н. Бібік, В. Бондара, А. Галас, Л. Коваль, Л. Петриненко, О. Савченко, Н. Теличко та ін. Незважаючи на ґрунтовні дослідження, проблема культурної компетентності вчителя початкових класів у світлі вимог нової української школи не знайшла, на наш погляд, належного відображення у вітчизняних наукових студіях.

Метою статті є характеристика феномену культурної компетентності вчителя початкових класів у світлі вимог нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Характеристика феномену культурної компетентності потребує розкриття понять “культура” та “компетентність”. Представимо найбільш актуальні для нашого дослідження визначення цих понять вітчизняними науковцями.

Так, аналіз сутності культури, її місця, ролі в суспільстві дав підставу Г. Філіпчуку виокремити такі основні взаємопов’язані сторони й аспекти досліджуваного феномену: культура – народжене суспільством, властиве суспільству соціальне явище, що відбиває його якісну характеристику та збагачує духовне життя людини; культура – процес творчої діяльності людини, спрямованої на пізнання навколишнього світу і самої людини у цьому світі, на отримання об’єктивної і достовірної інформації про світ, де головну роль відіграють наука і мистецтво; культура покликана допомогти людині не тільки пізнати світ і саму себе, але й визначити своє місце в світі, світоглядні установки; культура включає в себе сутність досягнутих людиною у процесі освоєння світу матеріальних і духовних цінностей, а також відповідних ціннісних орієнтацій людини в світі; культура, створюючи необхідні для орієнтації людини у світі норми поведінки та оцінки, забезпечує регулювання соціальних відносин людей; культура виступає як потужний фактор формування людських сутнісних сил, формування людини в людині, перетворення її природних захоплень, потреб, емоцій на справжні людські. Саме у цьому полягає її гуманістичний зміст [13].

М. Галицька стверджує, що культура – це “внутрішній духовний зміст цивілізації, тоді як цивілізація це лише матеріальна сторона культури. У змісті освіти культура знаходить відображення в духовних цінностях, досягненнях філософії, творах мистецтва, а цивілізація характеризується рівнем технологічного, господарського, соціально-політичного розвитку суспільства” [4].

Поділяємо думку науковців, що незаперечним є взаємозв’язок і взаємозалежність понять “культура” і “освіта”. Підтверджує цю думку позиція В. Кременя, згідно з якою “концепція культурологічних основ цілісності змісту освіти базується на тотожності систем освіти і культури, відображеної у моделі гуманітарної культурно-освітньої системи” [8]. Науковець розглядає цілісність змісту освіти в єдності таких аспектів: культурологічна сутність змісту освіти, культурологічно-особистісний підхід до проектування змісту освіти, а категорії “освіта”, “людина” і “культура” – як підсистеми єдиної гуманітарної культурно-освітньої системи, яка може служити методологічною моделлю розробки культурологічних освітніх підходів, концепцій, парадигм. Виділення підсистеми “людина” як окремого системного елемента є, на думку В. Кременя, “принциповим і суттєвим моментом, що підкреслює той факт, що в загальній цілісній гуманітарній куль-

турно-освітній системі людина виступає суб'єктом по відношенню і до культури і до освіти" [8, 47].

Зазначимо, що вітчизняні науковці мають різноаспектні позиції щодо трактування поняття "компетентність". Так, І. Зязюн визначає його як "здатність фахівця розв'язувати професійні задачі певного визначеного класу, що вимагає наявності знань, умінь, навичок, досвіду. Компетентність має конкретно-історичну визначеність і виявляється у практиці професійної діяльності як системна характеристика, що має певну структуру" [6]. Зі свого боку, Н. Бібік розуміє компетентність як "оцінну категорію, що визначає людину як суб'єкт професійної діяльності, її здатність успішно виконувати свої функції" [2, 47–49]. Вважаємо, що компетентність – це наявність знань, умінь, навичок та здібностей, що сприяють особистісній самореалізації і готовності здійснювати якісну професійну діяльність. Це – мета і бажаний результат освіти.

Нова українська школа зацікавлена в умотивованому вчителеві, який має свободу творчості та розвивається професійно. У Концепції зазначено вагомість "наскрізного процесу виховання, який формує цінності. Ключові компетентності й наскрізні вміння створюють "канву", яка є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця. Виховний процес – невід'ємна складова всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність)" [9]. Саме тому постає першочерговим питання сформованості у цього фахівця культурної компетентності як передумови ефективної професійної діяльності в умовах сьогодення.

Культурна компетентність (обізнаність у сфері культури та вміння творчо самовиражатись) у Рекомендаціях Ради Європи трактується як "знання місцевого, державного й європейського культурного спадку та його місця у світі. Це включає основні знання видатних культурних праць, в тому числі популярної сучасної культури. Необхідно розуміти культурне та мовне різноманіття Європи та інших частин світу, бажання зберегти його та важливість естетичної факторів у повсякденному житті" [12].

На думку Н. Головіної, культурна компетентність – це складний феномен. Вона, на думку авторки, включає: компетентність стосовно інституціональних норм соціальної організації, тобто основних соціальних інститутів; економічних, політичних, правових та конфесіональних структур, установ, установлень та ієрархій. Цей рівень компетентності забезпечується в основному спеціалізованими нав-

чальними дисциплінами загальноосвітнього циклу – економікою, політологією, правознавством, суспільствознавством; компетентність стосовно конвенціональних норм соціальної і культурної регуляції. Це національні традиції; панівні мораль, цінності, моральність, світогляд, оцінні критерії, норми етикету, звичаї, обряди; повсякденна ерудитія в соціальних і гуманітарних знаннях. В освітньому процесі подібні компетенції забезпечуються в основному такими дисциплінами, як історія, філософія, соціологія, етнологія, мистецтвознавство, етика, естетика та ін.; компетентність стосовно короткочасних, але гостро актуальних зразків соціальної престижності – моди, іміджу, стилю, символів, регалій, соціальних статусів, інтелектуальних і естетичних течій та ін. Навчання компетентності такого роду, як правило, розчинено в елементах багатьох гуманітарних дисциплін, але може бути забезпечено і спеціальними факультативними курсами; культурна компетентність виражена у рівні повноти і свободи володіння мовами соціальної комунікації – природною розмовною (усною й письмовою), спеціальними мовами і соціальними (професійними) жаргонами, мовами прийнятих у певному суспільстві етикету й церемоніалу, політичною, релігійною, соціальною й етнографічною символікою, семантикою атрибутики престижності, соціального маркування та ін. [5, 151].

Як стверджують І. Варнавська та О. Черемісін, культурна компетентність – це "інтегральна якість особистості, що виявляється у загальній здатності і готовності людини до різноманітної діяльності, соціально орієнтує особистість на самостійну і успішну життєдіяльність" [3, 64]. До показників культурної компетентності науковці радять зараховувати такі: володіння культурою спілкування, комунікації та взаємодії, володіння культурою пізнання і мислення, володіння культурою роботи з інформацією та інформаційними джерелами.

Культурна компетентність, згідно з професійним стандартом вчителя, є однією із ключових і визначається як "здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження" [10].

Так, сучасний вчитель початкових класів працює в полікультурному освітньому просторі і, відповідно, якість освіти та виховання молодших школярів безпосередньо залежить від його міжетнічної толерантності та полікультурності, які прогнозовані у Стандарті. Послугуємося думкою Т. Атрощенко, яка стверджує, що "українським школам, де навчаються представники різних етнічних груп з різною культурою, звичаями, укладом і менталітетом, властивий поліетнічний характер освітнього середовища, що пояснює значимість проблем, пов'я-

заних з подоланням певних ускладнень у взаємовідносинах між учасниками освітнього процесу. Головним чином на формування культури спілкування в освітньому процесі накладає відбиток національна особливість кожного етносоціуму, своєрідність традицій, стереотипів поведінки, тих рис національного характеру, які склалися протягом усієї історії кожного етносу. У таких умовах завдання формування міжетнічної толерантності у майбутніх педагогів, що прийдуть на роботу в Нову українську школу з багатонаціональним складом учнів набуває особливої актуальності” [1].

Акцентуємо увагу на тому, що здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, виражати національну культурну ідентичність, – це, насамперед, ті якості особистості фахівця, які є надвагомими й актуальними в умовах гострих викликів сьогодення. Тільки педагог, який понад усе поважає власну культуру, мову, звичаї і традиції, може виховати справжніх громадян своєї держави, оскільки є яскравим зразком для наслідування дітьми молодшого шкільного віку. Вагомою для нас є позиція Г. Іванюк, яка переконана, що “національно-патріотичне виховання в системі освіти Україні може бути ефективним за умови чіткого уточнення виховного ідеалу, мети й завдань, вдосконалення засобів розвитку цього складного феномена, зокрема, змісту, форм та методів, урахування суспільних потреб і світових тенденцій, налагодження продуктивної морально-духовної комунікації культурних спільнот і засобів масової інформації, державницьких підходів до організації й діяльності навчальних закладів різних рівнів, визначення національного виховання як пріоритету держави, родини, громадянського суспільства. У зв’язку з цим, метою національного виховання слід вважати розвиток духовно багатой особистості на основі гармонійного пізнання та осмислення національної культурної спадщини й здобутків інших народів, залучення дітей і молоді до засвоєння загальнолюдських ідеалів, готовності захищати батьківщину, родину” [7, 10].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, на основі вищезазначеного, сформовану культурну компетентність вчителя початкових класів вважаємо першочерговою умовою ефективної професійної діяльності та передумовою професіоналізму. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні педагогічних умов формування культурної компетентності у майбутніх учителів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атрошенко Т.О. Формування міжетнічної толерантності майбутніх учителів початкової школи: результати дослідження. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Хмельницький, 2019. Вип. 4. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/1234>

56789/6312/1/Formation_of_interethnic_tolerance_of_future_primary_school_teachers_research_results.pdf

2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*. Київ: “К.І.С.”, 2004. С. 47–52.

3. Варнавська І.В., Черемісін О.В. Структурна характеристика культурної компетентності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1 (48). С. 64–68.

4. Галицька М.М. “Культура” та “освіта”: взаємозумовленість понять. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19668461.pdf>

5. Головіна Н.І. Проблеми формування культурної компетентності особистості в контексті реформування вищої школи. *Філософські обрії*. 2015. № 33. С. 147–156.

6. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошук, перспективи*: монографія / за ред. І.А. Зязюна. Київ: Вид-во “Віпол”, 2000. С. 11–57.

7. Іванюк Г.І. Ідеї національно-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах трансформації суспільства. *Українські педагоги про національно-патріотичне виховання*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару / ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського та ін.; редкол.: Березівська Л.Д. (голова редкол.), Зозуля С.М., Філімонова Т.В.; літ. ред. Редько-Шпак Л.В.; рецензенти Сухомлинська О.В., Коляда Н.М. Київ: ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2016. 60 с.

8. Кремень В.Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти. *Освіта у полікультурних суспільствах* / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, Є. Нікіторовича, С. Сисоєвої; Вища педагогічна школа СПВ. Університет в Б’ялостоці. Варшава, 2012. 392 с.; С. 45–55.

9. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

10. Про затвердження професійного стандарту за професіями “Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель закладу загальної середньої освіти”, “Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)” : Наказ Міністерства № 2736-20 від 23.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

11. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник для вчителів / автори-упоряд.: В.Є. Берека, А.В. Галас. Харків: Вид-во “Ранок”, 2018. 496 с.

12. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) “Про основні компетенції для навчання протягом усього життя” від 18 грудня 2006 року. URL: <https://cutt.ly/oTBXsVu>

13. Філіпчук Г.Г. Культурологічна основа сучасної освіти. *Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України)* / ред. колегія Сухомлинська О.В., Бех І.Д., Луговий В.І. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 2. Дидактика, методика, інформаційні технології. 367 с.; С. 37–45.

REFERENCES

1. Atroshchenko, T.O. (2019). Formuvannya mizhethnichnoyi tolerantnosti maybutnikh uchyteliv pochatkovoyi shkoly: rezultaty doslidzhennya [Formation of interethnic tolerance of

future primary school teachers: research results]. *Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine*. Vol. 4. Khmelnitskyi. Available at: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6312/1/Formation_of_interethnical_tolerance_of_future_primary_school_teachers_research_results.pdf [in Ukrainian].

2. Bibik, N.M. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksiynnyy analiz zastosuvannya [Competency approach: reflexive analysis of application]. *Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives*. Kyiv, pp. 47–52 [in Ukrainian].

3. Varnavska, I.V. & Cheremisin, O.V. (2021). Strukturna kharakterystyka kulturnoyi kompetentnosti [Structural characteristics of cultural competence]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*. Vol. 1 (48), pp. 64–68. [in Ukrainian].

4. Halytska, M.M. “Kultura” ta “osvita”: vzayemozumovlenist ponyat [“Culture” and “education”: interdependence of concepts]. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/19668461.pdf> [in Ukrainian].

5. Golovina, N.I. (2015). Problemy formuvannya kulturnoyi kompetentnosti osobystosti v konteksti reformuvannya vyshchoyi shkoly [Problems of the formation of cultural competence of the individual in the context of reforming the higher school]. *Philosophical Horizons*. Vol. 33, pp. 147–156 [in Ukrainian].

6. Zyazyun, I.A. (2000). Intelektualno-tvorchyy rozvytok osobystosti v umovakh nepererвної osvity [Intellectual and creative personality development in the conditions of continuous education]. *Continuing professional education: problems, search, prospects*. Monograph. Kyiv, pp. 11–57. [in Ukrainian].

7. Ivanyuk, G.I. (2016). Ideyi natsionalno-patriotychnoho vykhovannya ditey i molodi v umovakh transformatsiyi suspilstva [Ideas of national-patriotic education of children and youth in conditions of transformation of society]. *Ukrainian teachers on national-patriotic education. Collection of materials of the All-Ukrainian science and practice seminar*. Kyiv, 60 p. [in Ukrainian].

8. Kremen, V.G. (2012). Dukhovnist i kultura suspilstva vyznachayutsya rozvytkom osvity [The spirituality and culture of society are determined by the development of education]. University in Bialystok. Warsaw, 392 p. [in Ukrainian].

9. New Ukrainian school (2016). Kontseptualni zasady reformuvannya serednoyi osvity [Conceptual principles of secondary education reform]. *Ministry of Education and Science of Ukraine*. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennya profesiynoho standartu za profesiya-my “Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoyi serednoyi osvity”, “Vchytel zakladu zahalnoyi serednoyi osvity”, “Vchytel z pochatkovoyi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)” [On the approval of the professional standard for the professions “Teacher of primary classes of a general secondary education institution”, “Teacher of a general secondary education institution”, “Teacher of primary education (with junior specialist diploma)”]. Order of the Ministry of Economy No. 2736-20 dated 12/23/2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].

11. Bereka, V.E. & Galas, A.V. (2018). Profesiyna kompetentnist vchytelya pochatkovykh klasiv: navchalno-metodychnyy posibnyk dlya vchyteliv [Professional competence of primary school teachers: a teaching and methodical guide for teachers]. Kharkiv, 496 p. [in Ukrainian].

12. Rekomendatsiya 2006/962/YES Yevropeyskoho Parlamentu ta Rady (YES) “Pro osnovni kompetentsiyi dlya navchannya protyahom usoho zhyttya” vid 18 hrudnya 2006 roku [Recommendation 2006/962/EU of the European Parliament and the Council (EU) “On core competences for lifelong learning” dated December 18, 2006]. Available at: <https://cutt.ly/oTBXsBu> [in Ukrainian].

13. Filipchuk, H.G. (2007). Kulturolohichna osnova suchasnoyi osvity [Cultural basis of modern education]. *Pedagogical and psychological sciences in Ukraine*. Kyiv, 367 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.12.2023

“Вченість – це солодкий плід гіркого кореня”.

Ісократ
давньогрецький філософ

“Багато чого не зробиш, поки не вивчишся. Але багато треба зробити, щоб навчитись”.

Конфуцій
давньоқытайський філософ

“Не вірте тим, хто стверджує, ніби освіта – привілей людей вільних, а вірте філософам, які кажуть, що тільки освічені люди вільні”.

Епіктет
давньогрецький філософ

УДК 378.015.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298578>

Валентина Малик, викладач іноземних мов
кафедри української та іноземних мов
Вінницького національного аграрного університету

ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена аналізу особливостей виховної роботи у ЗВО, досліджено форми та методи її проведення. Доведено, що заклади вищої освіти мають формувати національний інтелект, сприяти оновленню і збагаченню інтелектуального генетичного фонду нації, виховувати її духовну еліту та примножувати культурний потенціал. Показано, що у зв'язку з реформуванням вищої освіти та її інтеграцією в Європейське співтовариство основною ідеєю виховної роботи у закладі вищої освіти є виховання майбутнього фахівця як громадянина не лише своєї країни, а й світу. Сутність проблеми зводиться до того, що виховання студентів досягається шляхом створення виховної системи в суспільстві та конкретному закладі освіти. Автор вважає, що виховна робота спрямована на формування особистості студента, розвиток його потенціалу, творчих здібностей, здатності до самовдосконалення шляхом ефективної організації навчально-виховної діяльності у ЗВО. За словами автора, виховну роботу можна визначити як систему виховних заходів, спрямованих на створення позитивного освітнього середовища та реалізованих з метою професійного, інтелектуального та морально-духовного розвитку студентів.

Ключові слова: виховання; виховна робота; ЗВО; інтеграція вищої освіти; культурний потенціал.

Лім. 17.

Valentyna Malyk, Lecturer of Foreign Languages of the
Ukrainian and Foreign Languages Department,
Vinnytsia National Agrarian University

UPBRINGING AT THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of educational work in higher education institutions, the forms and methods of its implementation are investigated. It has been proven that institutions of higher education should form the national intellect, contribute to the renewal and enrichment of the intellectual genetic fund of the nation, educate its spiritual elite and multiply the cultural potential. It is shown that in connection with the reform of higher education and its integration into the European Community, the main idea of educational work in a higher education institution is to educate the future specialist not only as a citizen of his country, but also as a citizen of the world. The essence of the problem boils down to the fact that the education of students is achieved by creating an educational system in society and a specific educational institution. The author believes that educational work is aimed at forming a student's personality, developing his potential, creative abilities, ability to self-improvement through effective organization of educational activities in higher education institutions, meeting educational, cognitive, research and cultural needs. A mandatory requirement is the coordinated interaction of all subjects of the pedagogical process. According to the author, educational work can be defined as a system of educational activities aimed at creating a positive educational environment and implemented for the purpose of professional, intellectual, and moral and spiritual development of students. Educational work in a higher education institution should be implemented at the following levels: societal, institutionalized, interpersonal, intrapersonal. The article defines and characterizes tasks, methods and means of educational work in higher education institutions. It is noted that the meaningful content of educational work in higher education institutions is reflected in the leading directions of education: the formation of the worldview culture of the future specialist, his value system; aesthetic, ethical, civic-patriotic, labor, physical and environmental education, etc. It was concluded that in the context of the integration of higher education into the European Community, priority should be given to new approaches to its organization in educational activities with students.

Key words: upbringing; educational work; higher education; integration of higher education; cultural potential.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство визначає одним із пріоритетних завдань вищої освіти створення сприятливого освітнього середовища, що забезпечує формування особистості майбутнього фахівця з такими невід'ємними якостями, як: високий професіоналізм, працездатність, соціальна активність, мобільність, почуття відповідальності, самостійність під час прийняття рішень, бажання та здатність до самоосвіти і самовдосконалення, комунікабельність, емпатія тощо. Успішне виконання визначених зав-

дань можливе за конструктивно організованої виховної роботи у ЗВО, ретельного вибору форм і методів її проведення.

Аналіз останніх досліджень. Сутність, зміст і особливості виховної роботи закладу вищої освіти розкриваються у дослідженнях О. Божко, Л. Белової, О. Білик, О. Безкоровайної, О. Гречаник, Л. Зуєвої, О. Кондратюк, Г. Троцько та ін.

Мета статті – детально проаналізувати особливості організації та проведення виховної роботи у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Про необхідність запровадження принципово нових підходів до організації виховної роботи серед студентів, які у найближчому майбутньому складуть основу інтелігенції, відзначено у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., Концепції освіти дітей та молоді в національній системі освіти та законах України “Про вищу освіту”, “Про освіту”, Концепції національного виховання студентів тощо.

Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти передбачає, що “заклади вищої освіти мають формувати національний інтелект, сприяти оновленню та збагаченню інтелектуального генетичного фонду нації, виховувати її духовну еліту та примножувати культурний потенціал, який забезпечить високу працездатність майбутніх спеціалістів” [10].

У зв'язку з реформуванням вищої освіти та її інтеграцією в Європейське співтовариство основною ідеєю виховної роботи у закладі вищої освіти є виховання майбутнього фахівця як громадянина не лише своєї країни, а й світу. Тому заклад вищої освіти має реалізовувати зміст освітньої діяльності відповідно до таких ключових напрямів, як ціннісне ставлення: до себе; своєї родини, людей загалом; до суспільства і держави; до праці; до природи; до культури та мистецтва. Все це яскраво і переконливо свідчить, що проблема формування особистості майбутнього фахівця є надзвичайно актуальною і складною та потребує конструктивного розв'язання [2; 3; 4; 5].

Доцільно зазначити, що характеристика організації навчально-виховного процесу у закладі вищої освіти визначається вимогами до сучасного фахівця, розробленими ЮНЕСКО [7], а саме: стійке, усвідомлене та позитивне ставлення до обраної сфери діяльності, професії, прагнення до постійного особистісного та професійного вдосконалення і розвитку інтелектуального потенціалу; висока професійна компетентність, володіння усім комплексом фундаментальних та спеціальних знань і практичних навичок; знання методів моделювання, прогнозування й проектування, а також дослідження, необхідних для створення нових інтелектуальних цінностей та матеріальних продуктів; розвинені навички творчого підходу до розв'язання професійних проблем, уміння орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, аналізувати проблеми, самостійно розробляти та реалізовувати необхідний план дій; розуміння тенденцій і основних напрямів розвитку техніки та технологій, науково-технічного процесу загалом, його впливу на навколишнє середовище, життя людини та суспільства; висока комунікативна готовність до роботи в професійній та соціальній сфері; свідомо особиста громадянська та професійна відповідальність за результати власної діяльності; цілісність світогляду, орієнтація на здоровий спосіб

життя особистості фахівця як представника інтелектуальності соціально-професійної групи [9].

Виховання студентів досягається шляхом створення виховної системи в суспільстві та конкретно-му закладі освіти. Сутність виховної системи визначається філософським розумінням змісту цілісної соціальної системи, що є сукупністю елементів, які її утворюють, і складові якої перебувають у взаємодії між собою, утворюючи цілісну одиницю. І, отже, освітня система має низку спільних рис із соціальними системами. Це цілеспрямованість, цілісність, поліструктурність, динамічність, взаємодія з середовищем, відкритість до інших систем [15].

Виховна робота спрямована на формування особистості студента, розвиток його потенціалу, творчих здібностей, здатності до самовдосконалення шляхом ефективної організації навчально-виховної діяльності, вільного часу, задоволення освітніх, пізнавальних, дослідницьких і культурних потреб. Обов'язковою вимогою при цьому є злагоджена взаємодія всіх суб'єктів педагогічного процесу [1].

Виховну роботу можна визначити як систему виховних заходів, спрямованих на створення позитивного освітнього середовища та реалізованих з метою професійного, інтелектуального й морально-духовного розвитку студентів, їх самореалізація [11; 12].

Виховна робота у закладі вищої освіти має реалізовуватися на таких рівнях: соціальному (суспільному, що охоплює вплив на особистість з боку всього суспільства), інституціалізованому (адміністративному, де навчання здійснюється у межах певного закладу освіти), інтерперсональному (педагогічному, що характеризується методами індивідуального або групового виховного впливу на студентів), інтраперсональному (самоврядування, на основі якого здійснюється самовиховання особистості) [8].

Аналізуючи ідеї А. Денисенка [6] стосовно структури виховної роботи у ЗВО, можна констатувати, що вона передбачає наявність таких компонентів: цілі; завдання, зміст, методи, засоби, форми, принципи, взаємопов'язані та взаємозумовлені; суб'єкти з різними типами відносин між собою; середовище, створене суб'єктами; управління, яке забезпечує інтеграцію всіх компонентів організації в цілісну систему.

З огляду на те, що виховна мета досягається розв'язанням конкретних завдань, то з-поміж тих, що реалізуються виховною роботою у ЗВО, ми визначили:

– виховання майбутніх спеціалістів як людей авторитетних, високоосвічених, носіїв високої загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, фізичної, екологічної культури;

– створення необхідних умов для вільного розвитку студента, його мислення та загальної культури

шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності (дослідницької, технічної, культурно-освітньої, громадської, оздоровчо-спортивної, правохоронної тощо);

- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом участі у відродженні забутих і створенні нових національно-культурних традицій краю, міста, ЗВО, розвитку художніх умінь студентів;

- формування “Я”-концепції людини-творця на основі самовиховання, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, морального самовдосконалення;

- пропаганда здорового способу життя, попередження вживання студентами алкоголю і наркотиків, викорінення шкідливих звичок [16].

Змістове наповнення виховної роботи у ЗВО знаходить відображення у провідних напрямках виховання: формуванні світоглядної культури майбутнього фахівця, його системи цінностей; естетичному, етичному, громадянсько-патріотичному, трудовому, фізичному та екологічному вихованні тощо.

Основною функцією освітньої діяльності у ЗВО є сприяння реалізації цілей, змісту виховного процесу та набуття студентами певних знань для використання у роботі в освітньому просторі університету. Вивчення практики виховної роботи у закладі освіти дає змогу виділити такі форми діяльності, якими повинні оволодіти студенти: зустрічі з досвідченими фахівцями, тематичні заходи, диспути, екскурсії, конференції, змагання, бесіди, робота в гуртках. Вони можуть проходити у ЗВО, на факультетах, під час організаційно-виховних годин із залученням кафедр, кураторів та студентського активу [14].

Важливо зазначити, що виховання – це цілеспрямований процес підготовки майбутнього фахівця, який здійснюється за допомогою певних методів і форм, підбір яких, а також врахування особливостей студентської молоді та умов виховної діяльності закладу вищої освіти, багато в чому визначає формування особистості майбутнього фахівця [13].

Також варто врахувати, що виховання є цілісним процесом формування особистості і реалізується за допомогою необхідних методів виховання.

Метод виховання – спосіб взаємопов’язаної діяльності суб’єктів і об’єктів навчально-виховного процесу, що спрямований на вироблення у них певних думок, переконань, навичок та звичок поведінки [13].

Виховний вплив методів виховання посилюється за допомогою відповідних прийомів виховання.

Приєм виховання – елемент методу виховання, необхідний для ефективного застосування методу в тій чи тій ситуації.

Крім методів і прийомів, у навчальній діяльності використовуються виховні засоби.

Засіб виховання – вид соціальної діяльності, що впливає на особистість у певному напрямі.

До засобів виховання належать: праця, мистецтво, ЗМІ, колектив тощо.

У виховному процесі використовуються загальні методи (стосуються всіх галузей виховання) і часткові (стосуються лише певної галузі виховання – правової, економічної, естетичної та ін.).

Залежно від функцій, які виконують виховні методи у формуванні особистості, їх поділяють на такі: формування свідомості, формування суспільної поведінки, стимулювання діяльності та поведінки, контролю й аналізу ефективності виховання [13].

До методів формування свідомості належать методи різнобічного впливу на свідомість, почуття та свободу формування думок і переконань. До таких належать бесіда, лекція, диспут і метод прикладу.

Особливістю бесіди є те, що викладач, спираючись на наявні у студентів знання, моральні норми, спонукає їх до засвоєння нових. Успішна бесіда забезпечується обґрунтуванням актуальності теми; постановкою запитань, що спонукають до розмови; її спрямуванням у потрібне русло; залученням студентів до оцінювання подій, дій та явищ суспільного життя. Це допомагає їм виробити відповідне ставлення до дійсності, до своїх моральних і суспільних обов’язків. Важливо підбити підсумок проведеної розмови, прийняти конкретну раціональну програму дій для її реалізації.

Суть лекції – послідовний, системний виклад конкретної проблеми. Лекція може мати епізодичний характер, а може бути пов’язана з певним тематичним циклом. Успіх лекції залежить від продуманої композиційної побудови, вдало підібраних переконливих аргументів, необхідних для оцінки подій та фактів, особистих якостей лектора і його вміння використовувати спеціальні психологічні прийоми.

Теоретичні положення лекції розкриваються у тісному зв’язку з практикою, життєдіяльністю колективу, що дає змогу встановити надійний контакт із аудиторією. Найскладнішими у лекції є відповіді на запитання студентів, які потребують з’ясування фактів, оцінки лектором певного явища, його думки з певної проблеми. Питання можуть мати polemічний характер. Лектор не повинен ухилятися від відповіді на них, оскільки це може бути основою хибного тлумачення того чи того факту або його неправильного розуміння.

Диспут як метод формування свідомості особистості передбачає вільний, невимушений обмін думками, колективне обговорення питань. Під час дебатів його учасники відстоюють свою позицію, переконуються у правильності чи помилковості власних думок. Тут у них розкривається ерудиція і культура мовлення, розвивається логічне мислення. Тематика дебатів має бути обрана так, щоб спонукати її учасників до роздумів над серйозними світоглядними проблемами: про мету життя, щастя,

обов'язок людини перед суспільством тощо. У дискусії можна також обговорювати факти з життя групи, літературний твір, газетну чи журнальну статтю, актуальну проблему.

Питання, що стосуються диспутів, мають викликати інтерес, змушувати замислюватися над суттю проблеми та сприяти формуванню власного ставлення до неї. Під час дебатів важливо створити атмосферу невимушеності: усі повинні відчувати себе рівними, ніхто не має права повчати чи ображатися, виступи мають бути чесними та мотивованими. Мета диспуту – прийняти остаточне рішення та надати учасникам можливість самостійно проаналізувати проблему, аргументувати власні погляди, спростувати хибні аргументи інших.

Метод прикладу використовується для конкретизації певного теоретичного положення, доведення істинності моральної норми. Це переконливий аргумент, який часто спонукає до наслідування. Інтенсивність виховного впливу прикладу зумовлена його наочністю та конкретністю. Що ближчим і зрозумілішим є приклад, то сильніша його виховна сила.

Використання прикладу у вихованні вимагає врахування вікових та індивідуальних особливостей молоді. Адже вони вже не сліпо наслідують приклад, а критикують його, однак через брак життєвого досвіду іноді вважають приклад чимось іншим, ніж гідним наслідування.

Виховання на позитивному прикладі не можна зводити до переліку позитивних героїв художніх творів, фільмів чи найкращих студентів. Щоб викликати захоплення та бажання наслідувати їх, потрібен емоційний, детальний, образний аналіз.

Негативні приклади використовують, зокрема, у правовому, антинаркотичному вихованні, намагаючись продемонструвати шкідливість імітації певних явищ. Прийоми застосування негативних прикладів передбачають їхнє публічне засудження; пояснення сутності негативного, протиставлення кращих зразків високоморальної поведінки аморальним вчинкам, показ на конкретних прикладах наслідків аморальної поведінки, залучення студентів до боротьби з проявами зла.

Коли дбаєш про формування свідомості людини, треба впливати не лише на розум, а й на емоційну сферу, наводити близькі й зрозумілі приклади і робити так, щоб молода людина не лише розуміла те, що чує, а й сприймала надану інформацію. Важливим чинником у цьому є переконання, такт і майстерність викладача.

Методи моделювання соціальної поведінки передбачають організацію діяльності студентів та формування поточного досвіду соціальної поведінки. До них належать педагогічні вимоги, громадська думка, вправи, доручення.

Педагогічна вимога – це вплив на свідомість з метою спонукання позитивної діяльності або гальмування її негативних дій. Вимога впливає на свідомість студента, активізує волюві якості, перебудовує в позитивному руслі мотиваційно-чуттєву сферу діяльності та сприяє формуванню навичок позитивної поведінки. Вона повинна бути своєчасною, зрозумілою і здійсненою. Для цього пояснюють її суть, переконують у її необхідності та користі.

Громадська думка як метод виховання є колективною вимогою. Адже, обговорюючи вчинок певної особи, колектив прагне до того, щоб вона усвідомила свою провину. При цьому аналізувати чи критикувати треба не особистість, а вчинок, шкоду, завдану колективу, суспільству та самому правопорушникові. Розмова має бути побудована так, щоб молода людина сама назвала причину свого вчинку. Важливо під час обговорення визначити шляхи подолання недоліків.

Свою громадську думку педагог повинен формувати заздалегідь, а не тоді, коли потрібно обговорювати певний вчинок. Успішності цього процесу сприяє єдність педагогічних вимог, чітка система самоврядування та систематична робота зі студентським активом. Важливу роль відіграє також заохочення студентів до висловлення власної думки, колективного аналізу конфліктних ситуацій та їх урегулювання, навчання критично оцінювати думки та явища, аргументовано відстоювати власні думки.

Суть вправління полягає у розвитку умов для виховання та зміцнення позитивних форм поведінки особистості. У закладі вищої освіти студент повинен щодня практикувати дотримання режиму дня, навчальної та трудової дисципліни. Якщо він завжди і в усьому намагається відповідати вимогам та постійно практикує позитивну поведінку, то у нього будуть розвиватися і зміцнюватися відповідні навички і звички.

Привчання ґрунтується на вимозі виконати певні дії. Йдеться насамперед про спосіб життя та діяльність. Саме дотримання режиму сприяє безперервності зусиль з організації життя студента та забезпечує здатність своєчасно виконувати необхідні завдання, а також строго дотримуватись поставлених вимог. У такий спосіб сформується характер і правильна поведінка молоді.

Доручення як метод виховання базується на спрямуванні людини на позитивні дії та вчинки. Для цього викладач або група студентів дають здобувачеві освіти завдання, виконання якого потребує певних дій. Використання цього методу вимагає врахування індивідуальних особливостей особистості. Передовсім діяльність підбирається так, щоб її реалізація сприяла розвитку якостей, які ще не сформувалися. Наприклад, неорганізованим людям корисно доручити підготувати й організувати захід,

що вимагає самостійності, ініціативи та спокою. Доручення має бути здійсненим: нескладним; таким, що підвищує впевненість у собі, адже те, що нездійсненне підриває впевненість у власних силах. Викладач повинен не тільки дати завдання, а й допомогти виконати його.

Методи стимулювання діяльності та поведінки виконують функції регуляції й стимулювання поведінки і діяльності студентів. До них належать змагання, заохочення та покарання.

Суть змагання полягає у прагненні до здорової конкуренції та самоствердження.

Заохочення ґрунтується на схваленні позитивних дій і вчинків, щоб спонукати індивіда до їх повторення. Проте не всі заохочення активізують процес виховання. Вони мають виховну силу лише за певних умов. По-перше, важливо своєчасно помітити позитивні зміни в поведінці індивіда у ставленні до навчання та праці.

Сутність покарання полягає у несприйнятті, засудженні негативних дій та вчинків з метою припинення або попередження їх у майбутньому.

Насамкінець, доцільно звернути увагу на методи контролю й аналізу ефективності виховання. Їх завдання полягає в усвідомленні ефективності конкретних виховних заходів та виховної роботи загалом. До цих методів належать такі: педагогічне спостереження, бесіда, опитування (анкетне, усне), аналіз результатів успішності студентів тощо. Незалежно від методу, який використовує викладач, він має бути елементом конкретної програми вивчення окремої людини чи групи. Особистість формується і проявляє свої риси в різних видах діяльності. Що свідомішою, активнішою і цілеспрямованішою є діяльність особистості, то краще проявляються її якості [13].

Особистість студента та колектив постійно розвиваються. Вивчення змін має практичне значення для подальшої виховної діяльності, особливо для правильного прогнозування її змісту та вибору методів і форм виховного впливу [17].

Інформація про студента і колектив, отримана одним методом, для достовірності та об'єктивності має бути перевірена іншими методами. Всі учасники навчального процесу повинні обмінюватися даними.

Вивчення поведінки та виховання студентів відбуваються одночасно. Прийом чи метод вивчення особистості може бути водночас і технікою чи методом виховання (бесіда, доручення). Аналіз реакції особистості (колективу) на певний виховний вплив допомагає вибрати відповідні способи впливу.

Висновки. В умовах інтеграції вищої освіти в Європейське співтовариство в освітній діяльності зі студентами пріоритет має надаватися новим підходам до її організації. Це пов'язано насамперед із формуванням нової моделі майбутнього фахівця, здат-

ного швидко адаптуватися до мінливих ситуацій, професіонала з креативним мисленням, активного, самостійного, з широким спектром сучасних знань і навичок, здатного до постійного самовдосконалення. Виховання студентів досягається шляхом створення виховної системи в суспільстві та конкретному закладі освіти. Тому діяльність усіх інтегрованих суб'єктів виховної роботи: студентів, органів студентського самоврядування, заступників деканів, кураторів, спрямована на пошук нових педагогічних технологій, методів (інтерактивних і традиційних) та форм (індивідуальних, групових і масових), а також на визнання пріоритету самоосвіти студентів, індивідуальної діяльності, спрямованої на розвиток особистісного потенціалу. Виховна робота спрямована на формування особистості студента, розвиток його потенціалу, творчих здібностей, здатності до самовдосконалення шляхом ефективної організації навчально-виховної діяльності. Виховна робота у закладі вищої освіти має реалізовуватися на таких рівнях: соціетарному, інституціалізованому, інтерперсональному, інтраперсональному. У статті охарактеризовано завдання виховної роботи у ЗВО. Доведено, що її змістове наповнення знаходить відображення у провідних напрямках виховання. Основною функцією освітньої діяльності у ЗВО є сприяння реалізації цілей, змісту виховного процесу та набуття студентами певних знань для використання у роботі в освітньому просторі університету. Виховання – це цілеспрямований процес підготовки майбутнього фахівця, який здійснюється за допомогою певних методів і форм, вибір яких повинен базуватися на особливостях студентської молоді та на створенні належних умов для проведення виховної діяльності у закладі вищої освіти. Виховання є цілісним процесом формування особистості та реалізується за допомогою необхідних методів виховання. Виховний вплив методів виховання посилюється за допомогою відповідних прийомів. Прийом виховання – елемент методу виховання, необхідний для ефективного застосування методу в тій чи тій ситуації. Крім методів і прийомів, у навчальній діяльності використовуються виховні засоби. Залежно від функцій, які вони виконують у формуванні особистості, їх поділяють на методи: формування свідомості, формування суспільної поведінки, стимулювання діяльності та поведінки, контролю й аналізу ефективності виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдулов Р.М. Організація позааудиторної виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів недержавної форми власності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Криворізький держ. пед. ун-т. Кривий ріг, 2004. С. 5–10.
2. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
3. Белова Л.О. Проблеми та завдання розвитку виховної системи ВНЗ. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2005. № 46. С. 34–41.

4. Бондаренко З.П. Особливості виховної роботи зі студентами. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 14, кн. 2. С. 448.
5. Волкова Н.П. Організаційні форми виховної роботи: позакласна виховна робота; колективні творчі справи; колективне планування виховної роботи; позашкільні заклади в системі освіти і виховання : посібник. Київ, 2001. С. 165–180.
6. Денисенко А.О. Організація моніторингу виховної системи вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Харків, 2008. 220 с.
7. Демчик В., Соловей М. Система виховної роботи у вищому навчальному закладі як фактор цілісного виховання особистості. *Рідна школа*. 2004. № 8. С. 33–37.
8. Дубасенюк О.А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 4. С. 91–92.
9. Дурманенко О.Л. Виховна робота в університеті як чинник становлення особистості майбутнього фахівця. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2012. № 8. С. 59–62.
10. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. *Молодь і закон : збірник нормативних актів і документів з проблеми виховання студентської молоді / за заг. ред. Н.І. Косарєвої*. Київ : ІЗМН, 1997. С. 237–250.
11. Малик В.М. Підходи до визначення структури іншомовної комунікативної культури. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 56. Т. 2. С. 175–182.
12. Малик В.М. Формування іншомовної комунікативної культури у студентів аграрних ЗВО. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2022. № 72. С. 59–67.
13. Методи і форми виховання у вищому навчальному закладі: веб-сайт. URL: https://pidru4niki.com/70189/pedagogika/metodi_formi_vihovannya_vischomu_navchalnomu_zakladi (дата звернення: 09.12.2023).
14. Організація виховної роботи в сучасній вищій школі: зміст та форми виховання: веб-сайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29253/> (дата звернення: 09.12.2023).
15. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З.Н. Курлянд. Київ : Знання, 2007. 495 с.
16. Соколова І.В. Характеристика системи виховної роботи у сучасному вищому закладі освіти. *Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект* : монографія / АПН України ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 1999. С. 299–331.
17. Тимошенко З.І., Драгомирова І.М. Організація виховного процесу у вищих навчальних закладах : навч.-практ. посібник. Київ : Вид. Європейського університету, 2004. 86 с.
1. Abdulov, R.M. (2004). Orhanizatsiia pozaudytomoi vykhovnoi roboty zi studentamy vyshchikh navchalnykh zakladiv nederzhavnoi formy vlasnosti [Organization of extracurricular educational work with students of higher education institutions of non-state ownership]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih, pp. 5–10. [in Ukrainian].
2. Bekh, I.D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Education of the personality]. Kyiv, 848 p. [in Ukrainian].
3. Bielova, L.O. (2005). Problemy ta zavdannia rozvytku vykhovnoi systemy VNZ [Problems and tasks of the development of the educational system of universities]. *Mulytversum. Filosofskiy almanakh*, No. 46, pp. 34–41. [in Ukrainian].
4. Bondarenko, Z.P. (2010). Osoblyvosti vykhovnoi roboty zi studentamy [Peculiarities of educational work with students]. *Theoretical and methodological problems of raising children and school youth*: a collection of scientific papers. Issue 14, book 2. Kamianets-Podilskyi, p. 448. [in Ukrainian].
5. Volkova, N.P. (2001). Orhanizatsiini formy vykhovnoi roboty: pozaklasna vykhovna robota; kolektyvni tvorchi spravy; kolektyvne planuvannya vykhovnoi roboty; pozashkilni zaklady v systemi osvity i vykhovannia [Organizational forms of educational work: extracurricular educational work; collective creative works; collective planning of educational work; extracurricular institutions in the system of education and upbringing]. Kyiv, pp. 165–180. [in Ukrainian].
6. Denysenko, A.O. (2008). Orhanizatsiia monitorynhu vykhovnoi systemy vyshchikh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Organization of monitoring of the educational system of higher pedagogical educational institutions]. *Candidate's thesis*. Kharkiv, 220 p. [in Ukrainian].
7. Demchik, V. & Solovej, M. (2004). Systema vykhovnoi roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi yak faktor tsilishnoho vykhovannia osobystosti [The system of educational work in a higher educational institution as a factor of holistic education of the individual]. *Native school*, No. 8, pp. 33–37. [in Ukrainian].
8. Dubaseniuk, O.A. (1999). Kontseptualni polozhennia teorii profesiinoi vykhovnoi diialnosti pedahoha [Conceptual provisions of the theory of the teacher's professional educational activity]. *Pedagogy and psychology*, No. 4, pp. 91–92. [in Ukrainian].
9. Durmanenko, O.L. (2012). Vykhovna robota v universyteti yak chynnyk stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia [Educational work at the university as a factor in the formation of the future specialist's personality]. *Scientific bulletin of Volyn National University named after Lesia Ukrainka*, No. 8, pp. 59–62. [in Ukrainian].
10. Kontseptsiiia vykhovannia ditei ta molodi u natsionalnii systemi osvity [The concept of raising children and youth in the national education system]. (1997). *Youth and the law*: a collection of normative acts and documents on the problem of student education, pp. 237–250. [in Ukrainian].
11. Malyk, V.M. (2023). Pidkhody do vyznachennia struktury inshomovnoi komunikativnoi kultury [Approaches to determining the structure of foreign language communicative culture]. *Innovative pedagogy*, No. 56, Vol. 2, pp. 175–182. [in Ukrainian].
12. Malyk, V.M. (2022). Formuvannya inshomovnoi komunikativnoi kultury u studentiv ahramykh ZVO [Formation of foreign language communicative culture among students of agricultural higher education institutions]. *Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynskiyi. Series: pedagogy and psychology*, No. 72, pp. 59–67. [in Ukrainian].
13. Metody i formy vykhovannia u vyshchomu navchalnomu zakladi [Methods and forms of education in a higher educational institution]. Available at https://pidru4niki.com/70189/pedagogika/metodi_formi_vihovannya_vischomu_navchalnomu_zakladi (Accessed 09 Dec. 2023). [in Ukrainian].

FORMATION AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

14. Orhanizatsiia vykhovnoi roboty v suchasni vyshchii shkoli: zmist ta formy vykhovannia: veb-sait [Organization of educational work in modern higher education: content and forms of education]. Available at: <https://osvita.ua/vnz/reports/psychology/29253/> (Accessed 09 Dec. 2023). [in Ukrainian].

15. Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]. Kyiv, 495 p. [in Ukrainian].

16. Sokolova, I.V. (1999). Kharakterystyka systemy vykhovnoi roboty u suchasnomu vyshchomu zakladi osvity

[Characteristics of the system of educational work in a modern higher education institution]. *Modern higher school: psychological and pedagogical aspect*. Kyiv, pp. 299–331. [in Ukrainian].

17. Tymoshenko, Z.I. & Drahomyrova, I.M. (2004). Orhanizatsiia vykhovnoho protsesu u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Organization of the educational process in higher educational institutions]. Kyiv, 86 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023

UDC 378.881.161

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298589>

Maryna Kubai, Lecturer of the Ukrainian and Foreign Languages Department, Vinnytsia National Agrarian University

FORMATION AND DEVELOPMENT OF STUDENTS' INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

The article explains and clarifies the concept of "a distance learning system". Much has been said in favour of distance education, and perhaps no less about the disadvantages of this form of education. The main advantages of distance learning are identified: distance learning has the possibility of flexible access to educational materials at any time and from any place, focus on collaborative learning technologies, covers a set of modern technologies that provide information delivery in an interactive mode through the use of information and communication tools from teachers or speakers to students, exchange of files of various formats. The obvious disadvantages of distance education include: the process of completing tasks tied to a specific interface, the creation of learning components of the educational environment that is available mainly to the teacher. This greatly complicates the joint work of the subjects of the learning process, i.e., there is no communication based on the network community. Operational cumbersome (load on the server of the educational institution and problems with system administration) is also important. The main reasons for the introduction of cloud technologies in education, their relevance and popularity, demand and usefulness are substantiated.

Keywords: information and communication competence; foreign language learning; information technologies; teaching aids; teaching methods.

Ref. 12.

Марина Кубай, викладач іноземної мови кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті уточнено поняття "система дистанційного навчання". Багато сказано на користь дистанційної освіти, і, мабуть, не менше про недоліки подібної форми навчання. Визначені основні переваги дистанційного навчання: воно має можливість гнучкого доступу до навчальних матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця, орієнтація на технології навчання у співпраці, охоплює сукупність сучасних технологій, які забезпечують доставку інформації в інтерактивному режимі за допомогою використання інформаційно-комунікаційних засобів від викладачів або спікерів до тих, хто навчається, обмін файлами різних форматів. До явних недоліків дистанційної освіти можна віднести: процес виконання завдань з прив'язкою до певного інтерфейсу, створення навчальних компонентів освітнього середовища, яке доступне переважно викладачеві. Це значно ускладнює спільну роботу суб'єктів процесу навчання, тобто, не передбачено комунікації з урахуванням мережного співтовариства, значення має операційна громіздкість (навантаження на сервер закладу освіти та проблеми з адміністрування систем). Обґрунтовано основні причини, що зумовлюють впровадження в освіту хмарних технологій, їх актуальність і популярність, затребуваність і користь.

Ключові слова: інформаційно-комунікативна компетентність; вивчення іноземної мови; інформаційні технології; засоби навчання; методи навчання.

Statement of the problem. In the current conditions of education and pedagogy development, the issue of forming students' information and communication competence in the process of learning a foreign language using modern information

technologies is an extremely important area of research, which is being developed by scientists from many countries.

The high level of relevance of the chosen topic is due to the fact that the productive and effective activity of

an educational institution depends on the formation of students' information and communication competence in the process of learning a foreign language. The study of the problem of forming students' information and communication competence in the process of learning a foreign language with the help of modern information technologies has become relevant due to the need and tasks of implementing the state policy in the field of education, which is aimed at ensuring an appropriate level of modernization of the quality of education, improving management methods, and is implemented in the modern system of education and pedagogy.

Today, global changes are taking place in the education system of our country, which require the latest approaches to the management of educational institutions. In addition, modern requirements for the management of educational institutions and the quality of the education system require a high level of professionalism from all participants in the educational process, and this is especially true for the process of learning a foreign language.

The social processes taking place in our country today have caused an urgent need to increase the level of competence of education and pedagogical workers who will be able to perform their duties productively in unpredictable conditions, especially in martial law.

Studying the scientific literature and legal acts, the works of scientists, which highlight the theoretical and practical aspects of the formation of students' informational and communicative competence in the process of learning a foreign language, we see that they do not sufficiently cover the issues of the formation of students' informational and communicative competence in accordance with educational standards.

Analysis of basic research and publications. The analysis of scientific and pedagogical literature demonstrates that in modern scientific works there is a theoretical foundation for the formation of students' informational and communicative competence in the process of learning a foreign language and their characteristics. The works of such scientists as R. Kravets (2013) [3], I. Honcharuk, N. Yurchuk (2018) [1], highlight the issue of the use of information technologies in the process of learning a foreign language by students of higher education institutions. The expediency of using information technologies is considered in the studies of R. Kravets (2017) [4]. The problems of the educational process, improvement of teaching methods, and the search for effective methods of improving students' knowledge are considered in the researches of I. Gunko [12]. However, it is necessary to note the insufficient number of publications devoted to the issue of the use of information technologies in the process of forming students' informational and communicative competence when learning a foreign language.

Forming the purpose of the article. The aim of the article is to specify the types and application of infor-

mation technologies in the process of forming students' information and communication competence in learning a foreign language.

Presentation of the main material. One of the prerequisites for the application of information technologies in educational institutions is the use of modern computer technologies. Computer technologies have a contribution to make to the quality of teaching and learning, and the information society should take advantage of the possibilities of computer technologies, using them as innovative and experimental tools for the renewal of education. Computer technology has the potential to provide flexibility in the educational process that meets societal needs, as well as to reduce the cost of education and increase the internal and external returns of the education system.

Educational interaction in blended learning can be implemented on the basis of learning management systems (LMS) and Internet technologies.

Considering the first direction, let's clarify the concept of "distance learning system" (DSL). DSL is an information system on the basis of which the processes of planning, conducting and managing educational activities in an educational organization (for any form of education) are implemented. Examples of DSL are: "Moodle" (<http://moodle.org/>), "Sakai" (<http://sakaiproject.org/>) [1, 78–80; 4, 446–447].

The Moodle system is the main one in the process of implementing the system of means of information-competency formation in educational institutions. Such systems allow for active pedagogical interaction and represent a wide set of tools that provide opportunities for creating and placing educational courses in the system. Their advantages include a focus on collaborative learning technologies, ample opportunities for communication (messaging, chats, comments, etc.), file sharing in various formats, etc.

However, they are not without some drawbacks. First, teachers are often forced to work with a specific interface, within a certain logic of the environment. Secondly, the creation of learning components of the educational environment is available mainly to the teacher, which makes it difficult for the subjects of the learning process to work together, i.e., there is no communication with the network community. Thirdly, operational complexity (the load on the school's server and problems with system administration) is of some importance.

These problems accompany the development of the second area – the use of Internet technologies in the learning process. Internet technologies are understood as a fully automated environment in which the acquisition, further processing, storage, transfer and application of knowledge in the form of information is carried out with their subsequent impact on the object implemented on the Internet, and which includes machine and human (social) elements. Internet technologies are rapidly developing, since these are cloud technologies, which are considered the most rational in terms of the development

of the Unified Information Educational Environment [4, 446–447].

Cloud technologies are defined as: cloud services – a functionally complete set of services provided by a cloud technology provider that has its own interface and the ability to be modified in the course of operation without interrupting the work of users.

This is typical for cloud technologies:

- self-service on demand, i.e., the ability for users to use computing resources in the required amount without coordination with the provider (system administrator);

- pooling of resources, i.e. dynamic redistribution of capacities (information storage devices, RAM, network bandwidth, etc.), distribution of resources between several data processing centers allow the use of IT resources by various programs and users in an uncomplicated manner;

- universal network access, i.e. consumers receive cloud services regardless of the terminal device via the Internet from high-tech data processing centers;

- elasticity (“infinite” scalability) of services, which provides access to the system even at the “peak” of requests, the list of services can be expanded or contracted automatically, without additional interactions with the supplier;

- consumption accounting (payment by use) [2, 18–20; 9, 81–84].

Cloud technology deployment models and service models are presented in the following classification:

1. Deployment models:

- Private cloud (private cloud) – IT infrastructure that is controlled and operated for the benefit of one organization. Private cloud management is independent or outsourced. There are various options for hosting the infrastructure: on the organisation’s premises, with an external provider, partly on the organisation’s premises and partly with the provider.

- Public cloud. IT infrastructure for simultaneous use of the provided services by many companies. The responsibility for managing and maintaining such a cloud lies with its owner. The owner is usually a commercial, academic or governmental organisation.

- Community cloud. The use of possible resources by a community of consumers who share common principles (mission, regulations), both on the part of the consumer and the external provider. Such cloud infrastructure can be managed by the organisations themselves or by a third party.

- A hybrid cloud is a combination of several cloud structures associated with certain data transmission technologies. It is used if the internal IT infrastructure of the educational institution is not able to cope with the current tasks [9, 81–84].

2. Services provided by technology:

Infrastructure as a Service (IaaS). The main components of IaaS:

- hardware (these include servers, databases for storing all data, network equipment, and client systems);

- system software and operating systems (including resource management, virtualisation and automation tools);

- connecting software. An example is the two main products of Amazon: EC2 (Elastic Compute Cloud) and S3 (Simple Storage Service).

- Platform as a Service (PaaS). An integrated platform for further development, support of web applications, testing in the form of services [10, 103].

Control over the cloud infrastructure, except for user-developed applications, rests with the cloud provider. Examples of platforms: AppEngine by Google; Cloud Sites, Cloud Files and Cloud Servers by Mosso; Windows Azure by Microsoft.

Software as a Service (SaaS). A model that allows an end-user to use application software, most commonly through an Internet browser. Prikłady: Google Apps, MobileMe (Apple), Azure (Microsoft) and LotusLive (IBM).

Workplace as a Service (WaaS). Applications as a Service (AaaS). Data as a Service (DaaS) Hardware as a Service (HaaS).

The relevance of using new information technologies in education is dictated primarily by pedagogical needs to improve learning outcomes. The competence orientation of the learning process, where practical skills are increasingly important, along with the increased dynamics of the educational process, the significant increase in the role of distance education technologies, and the global transition of information resources to the virtual environment, encourages higher education institutions to adopt innovative models of activity.

Among the reasons for the introduction of such a direction as cloud technologies into education, at least the following can be noted:

- significant financial investments in the purchase and maintenance of hardware and software products;

- often difficult adaptation of ready-made software products to the teaching process, and, as a result, only fragmentary use of them;

- the need to develop the information environment of educational institutions [3, 113; 4, 446–447; 12, 77–79].

Currently, educational institutions are most actively using SaaS services. For example, Google (Google Apps for Education Edition) and Microsoft (Microsoft Live @edu) offer free server-based solutions for integrated communications and collaboration among educational stakeholders.

Another option for using cloud services is to partially move learning management systems to the cloud (if it is not possible to secure the purchase of hardware or software).

Researchers on the implementation of cloud technologies in education identify the following groups of

advantages of their use, which correlate with the reasons for their implementation:

- economic group. Cloud services provided to users are free of charge or conditionally free of charge. The cost of licensed software is reduced. It is possible to use the space of institutions more efficiently;

- technical and technological group. These services have minimal hardware and software requirements. The services can be accessed using a web browser with an Internet connection. Most cloud services do not require special knowledge when using them or require minimal support;

- didactic group. The range of such tools is quite wide, they provide educational interaction [5, 136–140; 6, 189–190; 7, 210–211; 8, 28–31; 12, 77–79].

Like other information technologies, cloud technologies have educational functions and opportunities. Identifying the didactic potential of cloud technologies, let's consider possible applications in the educational process. Cloud operating systems and remote desktops, as well as cloud storage services accessed through a browser, can be used in the training process. Based on a cloud-based operating system (Web OS), it is possible to maintain documentation in educational institutions (software packages are integrated into it), prepare projects, etc., the process looks like your own computer without the Internet. Examples of free cloud operating systems that can be used in the learning process: Zero PC (<http://zeropc.com/>), CloudMe and CloudTop (<http://cloudme.com>), Glide OS (<http://glidesociety.com>), AstraNOS (<http://astranos.org>), Joli OS (<http://jolicloud.com>), etc. [9, 81–84; 10, 103].

Virtual desktops look and function virtually identical to traditional desktops, but programs and files are located on a server rather than on a local computer. You connect to the remote desktop via the Internet using a secure channel. A remote desktop can include an operating system, office software, archivers, anti-virus software, utilities, etc. Cloud desktops are usually provided for a fee by various companies. A simpler option for using cloud technologies in the management of an educational institution is to work with cloud storage.

Thus, we can and do point out the following advantages of using common cloud storage in student learning:

- file exchange can be carried out in different directions: student to student, university to student, teacher to student;

- virtually no training is required to work with cloud storage;

- supports various file types and the ability to publish them to the Internet;

- simultaneous work with several files and folders is possible;

- the data on your local computer is automatically updated when you update online;

- when several users work simultaneously, file updates affect all users [11, 158–161].

The specification of the advantages of using cloud technologies for the teacher and student is as follows:

1. For teachers:

- the ability to easily structure and securely store educational information and literature;

- the ability to store regulatory and organisational information (programmes, guidelines, consultation hours, tasks, questions, etc.) and distribute it online;

- control of tasks performed by students, adding comments;

- the possibility of individualizing students' education.

2. For students:

- constant access to educational resources according to the course;

- the absence of “clogging” of educational resources for the course due to the teacher's recommendations;

- absence of software compatibility problems and the need to purchase software products, including for individual training;

- constant access to your files and works.

The possibilities of using cloud technologies in the learning process based on Google Apps Education Edition services are based on the following factors:

- exchange of information and documents between students and teachers, including checking assignments, consulting on projects and essays;

- performing practical tasks on processing various information objects (text, tables, diagrams) and joint group projects;

- discussion of educational issues in real time [1, 78–80].

Therefore, the use of cloud technologies provides an opportunity to increase the communicativeness and interactivity of the collective work of students; gives them a choice of a convenient time and place of study; control of knowledge in the form of the Internet; online lectures and seminars, the possibility of recording them and viewing them later; presenting educational materials in various forms (graphic, sound, animated); organization of lists of links to useful sources; virtual defense of reports, abstracts, coursework; providing video instructions.

It is important to use cloud technologies in practice-oriented learning using cloud technologies (Google Drive) as part of extracurricular independent work or joint projects in groups [12, 77–79].

So, the didactic capabilities of cloud technologies:

- the ability to store a large amount of data in various formats (audio, video, graphics, text, databases) and simplify the publication of materials, posting them online for quick access by both students and teachers;

- interactivity and continuity of the educational process even in conditions of temporal and geographical separation of subjects of education;

- group orientation (corporate) – the ability to organize joint work of a large team (teachers and students);

- innovation and modifiability – expanding the scope of existing forms and methods of teaching and control,

rapid incorporation of created products into learning, stimulating independent activity and reducing the cycle of obtaining a specific result;

- meta-subjectivity – the ability to integrate academic disciplines and generate universal meta-knowledge;
- informality and friendliness – an opportunity to pay attention to students' interests, their worldview and organise personality-oriented learning;
- development of critical thinking – improving the skills of comprehensive assessment and comparison of information received;
- immersing students in an environment where discussion is mandatory;
- development of decentralised models – participants in joint activities are not required to be present at the same time, etc.

Thus, it can be noted that cloud technologies have didactic properties inherent in the technologies of presentation, transmission and organisation of the educational process and implement didactic functions:

- educational function (information and reference, cognitive, i.e. studying and consolidating new material, self-education, getting acquainted with different points of view, obtaining information, etc);
- developmental function (development of searching mental activity techniques, analysis, synthesis, abstraction, etc.; creative abilities);
- educational function (personal and moral qualities);
- motivating function (justification of the usefulness and necessity of studying a particular field through an adapted story);
- individualisation and differentiation of the learning process (providing tasks of varying difficulty in classroom and independent study);
- control function (objectification, feedback, self-control);
- corrective function (for example, provision of consultations based on information technologies, training opportunities);
- diagnostic function (informing the teacher about learning results, including the most frequent mistakes);
- automation of management processes (registration, storage of data on subjects of training) and processing of the results of training activities;
- modeling, simulation of real processes and phenomena;
- self-presentation function.

Conclusions from this study and prospects for further research in this direction. Considering the didactic functions of cloud technologies in relation to the main forms of education, we can note a significant focus of their implementation on practical classes and self-study of students (increasing the share of independent work of students – up to 60% of the total teaching load, practice-oriented training).

In addition to the highlighted advantages, it is necessary to mention possible difficulties in the application

of cloud technologies. It is necessary to take into account possible problems: technical (lack of or low Internet speed), competence and motivational (difficulties for teachers and lack of understanding of the feasibility of using such services), content (mismatch between educational needs and the content of resources), methodological and organisational. This also includes limitations of the functional properties of the software (compared to local analogues), the lack of a regulatory framework for the use of cloud technologies in education in general. Being tied to a service provider is also a risk.

So, in the educational process, it is possible to use cloud technologies, this is due to groups of advantages (economic, technical-technological and didactic).

The improvement of the learning process by means of cloud technologies is based on their didactic capabilities (the possibility of storing a large amount of data in various formats, simplifying the publication of materials, placing them on the network; group orientation; innovativeness and modification; metasubjectivity; informality and friendliness; the opportunity to develop critical thinking; decentralised models), their didactic functions (educational, information and reference, cognitive, developing, nurturing, motivating, functions of individualisation and differentiation of the learning process, controlling, correcting, diagnostic, self-presentation), taking into account possible motivational, methodological and organisational factors).

REFERENCES

1. Goncharuk, I.V. & Yurchuk, N.P. (2018). Organisation of a single electronic scientific and educational space of a modern university. *Economics. Finance. Management: topical issues of science and practice*. No. 12. pp. 75–87. [in Ukrainian].
2. Gunko, I.V. (2021). Practical application of a business game in learning a foreign language in the conditions of the educational and research and production complex “All-Ukrainian Scientific and Educational Consortium”. *Scientific journal “Innovative Pedagogy”*. Issue 35. pp. 17–21. [in Ukrainian].
3. Kravets, R.A. (2013). Cultural competence and intercultural communication in the professional training of future agrarians. *Collection of scientific works of Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University of Ukraine*. No. 1. pp. 112–115. [in Ukrainian].
4. Kravets, R.A. (2017). Pedagogical technology of forming multicultural competence of future specialists in the agricultural sector in foreign language classes. *Young scientist*. No. 1. pp. 444–447. [in Ukrainian].
5. Kravets, R.A. (2017). Implementation of interactive teaching methods in multicultural education of future specialists in the agricultural sector in foreign language classes. *Humanities studies. Pedagogy*. No. 4. pp. 135–145. [Ukrainian].
6. Kravets, R.A. (2013). Cultural paradigm of education in the professional training of future specialists in the agricultural sector. *Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology*. No. 39. pp. 187–192. [Ukrainian].
7. Kravets, R.A. (2020). Pedagogical design of the technology for the formation of multicultural competence of future specialists in the agricultural sector. *Actual problems of philo-*

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

logy and professional training of specialists in a multicultural space. No. 3. pp. 209–212. [Ukrainian].

8. Kravets, R.A. (2015). Practical implementation of specific principles of multicultural education of future specialists in the agricultural sector in foreign language classes. *Pedagogy and psychology of professional education*. No. 4–5. pp. 26–38. [Ukrainian].

9. Kravets, R.A. (2013). Structural components of multicultural competence of future specialists in the agricultural sector. *Continuing professional education: theory and practice*. No. 1–2. pp. 80–86. [Ukrainian].

10. Kravets, R.A. (2016). Types of communicative situations in the context of multicultural education of future specialists in the agricultural sector in foreign language classes. *Collection of*

scientific works “Pedagogical Sciences”. No. 71. pp. 102–106. [Ukrainian].

11. Kravets, R.A. & Romanyshyna, L.M. (2013). Linguistic and Country Studies Approach to Teaching a Foreign Language in an Agricultural University. *Scientific notes of Vinnytsia National Agrarian University. Series: Social Sciences and Humanities*. No. 2. pp. 154–166. [Ukrainian].

12. Gunko, I.V. (2021). Application of the case method in the process of teaching a foreign language in the conditions of the educational and research and production complex “All-Ukrainian Scientific and Educational Consortium”. *Innovative pedagogy*. Issue 32. Vol. 2. pp. 75–79. [Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024

УДК 378.018.8:377.011.3-051]:[378.017-047.22:004.056](045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298587>

Андрій Гедзик, викладач кафедри професійної освіти та технологій за профілями Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ З ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті обговорюється важливість формування компетентностей з інформаційної безпеки серед майбутніх педагогів професійного навчання. Висвітлено необхідність науково-методичного забезпечення педагогічного супроводу щодо інформаційної безпеки та наголошено на суперечностях у цьому питанні. Зазначається, що формування компетентностей пов'язане зі складністю соціалізації у реальному та віртуальному середовищах, а також вимагає побудови довірливих відносин між педагогом і студентом.

Ключові слова: інформаційна безпека; інформація; фахова підготовка майбутніх педагогів професійного навчання; компетентність; компоненти інформаційної безпеки.

Табл. 1. Літ. 10.

Andrii Hedzyk, Lecturer of the Vocational Education and Technologies with Specializations Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

DEVELOPMENT OF COMPETENCIES IN INFORMATION SECURITY DURING THE TRAINING OF FUTURE PROFESSIONAL EDUCATORS

This research delves into the critical aspect of cultivating competencies in information security among prospective educators specializing in professional training. It underscores the imperative need for comprehensive scientific and methodological support to guide pedagogical practices related to information security, shedding light on the inherent complexities and contradictions in this domain. The study posits that the development of competencies is intricately tied to the challenges presented by socialization in both real-world and virtual environments, necessitating the establishment of trusting and collaborative relationships between educators and students. The article puts forth specific recommendations aimed at ensuring the effective formation of competencies in information security. These include the execution of creative tasks, the incorporation of group-based methodologies, and a detailed analysis of individual outcomes. Furthermore, it accentuates the significance of integrating four key components into the competency formation process: knowledge-based understanding, activity-driven creativity, spiritual-moral grounding, and reflective insights.

A pivotal proposal within the article revolves around involving students actively in projects centered on the creation of digital products as a foundational element in shaping their competency in information security. This practical engagement is considered pivotal for enhancing their practical skills and fostering a nuanced comprehension of the pivotal role played by information security in contemporary society. In conclusion, the study emphasizes the paramount importance of actively engaging future educators in professional training in projects that not only enhance their skill sets but also deepen their understanding of the critical relevance of information security in the rapidly evolving landscape of the modern world.

Keywords: information security; information; professional training of future educators; competency; components of information security.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство переживає значні трансформації, що є прямим наслідком поширення інформаційно-комунікаційних технологій. Ці технології спрямовані на зберігання великих обсягів інформації для особистісного та професійного розвитку. Україна активно інтегрує цифрові засоби у всі сфери життя, в рамках державної програми розвитку інформаційного суспільства, спираючись на сучасні цифрові технології.

У сучасних військово-політичних умовах важко відкидати роль інформації як знаряддя протистояння, фактично, вона є зброєю. Інформація дозволяє перемагати у війнах та політичних кризах, не вдаючись до прямої військової дії, формуючи та посилюючи внутрішні суперечності. Ця тактика є характерною для нових форм війни – гібридних конфліктів, де безпосереднє військове втручання є лише однією зі складових загального стратегічного підходу. Інформаційна безпека охоплює кілька аспектів: належний рівень інформаційної культури, що включає теоретичну та практичну підготовку особистості (Це забезпечує захист і реалізацію її життєво важливих інтересів, сприяє гармонійному розвитку в умовах інформаційного суспільства, незалежно від наявних інформаційних загроз); здатність держави створювати умови для гармонійного розвитку та задоволення інформаційних потреб особистості, навіть при наявності інформаційних загроз; забезпечення, розвиток та використання інформаційного середовища в інтересах особистості; захист від різноманітних інформаційних загроз.

Сьогодні багато закладів вищої освіти готують фахівців у сфері кібербезпеки. Однак системне розв'язання проблеми можливе лише за умови розвитку компетентностей з інформаційної безпеки, зокрема вмінь безпечно працювати в комп'ютерних мережах та в мережі Інтернеті. Цей процес має бути систематичним і тривати протягом усього життя. У цьому контексті оволодіння основами інформаційної безпеки під час підготовки майбутніх педагогів професійного навчання є важливою проблемою. Зараз їй, на жаль, приділяється недостатня увага, і, зокрема, відповідна підготовка в педагогічних ЗВО має епізодичний характер.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У дослідженнях різних авторів, таких як В. Биков [1; 2], А. Гуржій, М. Жалдак, О. Глазунова, В. Кухаренко, Н. Морзе [7], Л. Панченко, С. Раков, Ю. Рамський [8], О. Спірін [9], С. Семеріков, О. Співаковський, Ю. Триус, М. Шишкіна [3] та інших, аналізуються теоретичні аспекти інформатизації освіти, зокрема питання безпечного використання комп'ютерно-орієнтованих засобів навчання. Ці студії включають аналіз проблем та викликів, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій у навчальному

процесі, а також пропозиції щодо забезпечення безпеки й ефективного використання цих засобів для навчання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості та необхідності формування компетентностей з інформаційної безпеки серед майбутніх педагогів професійного навчання. Дослідження спрямоване на визначення проблем, пов'язаних із забезпеченням цієї компетентності, а також прагне підкреслити важливість розвитку не лише теоретичних знань з питань інформаційної безпеки, а й практичних навичок у майбутніх педагогів, що дозволить їм ефективно застосовувати засоби захисту інформації у сучасному цифровому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Увага багатьох науковців, які займаються методикою використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті, спрямована на дослідження проблем інформаційної безпеки учасників навчально-виховного процесу.

Ю. Рамський зауважує, що з метою формування компетентностей з інформаційної безпеки необхідне створення інформаційних ресурсів, спрямованих на досягнення високого рівня якості та безпеки життя людей на національному і глобальному рівнях. З-поміж проблем інформаційної безпеки особливу увагу надають проблемі статусу самої інформації. Питання щодо правильного співвідношення між даними, інформацією, знанням та "мудрістю" сьогодні важливі для розуміння загроз, що виникають в комп'ютерних мережах та протистояння їм [8].

На необхідність забезпечення інформаційно-комунікаційних потреб учасників навчально-виховного процесу, захисту засобів, технологій та інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу звертає увагу В. Биков. Також вивчається проблема оцінювання компетентностей педагогів та учнів, а також нестача спеціальних навчальних дисциплін з критичного оцінювання ресурсів Інтернету в педагогічних університетах України [1, 63].

У підручниках та методичних розробках учених (Н. Морзе, В. Вембер, О. Барна, О. Кузьмінська) приділяється увага формуванню в учнів навичок критичного мислення [7]. Дослідження В. Бикова та М. Шишкіної містять аналіз кіберзагроз, які виникають внаслідок впровадження в освітній процес хмарних технологій [3].

Вітчизняні науковці у галузі права так розглядають поняття "інформаційної безпеки":

Після аналізу поняття "інформаційна безпека" з педагогічної точки зору та права, ми розглядаємо зазначене поняття як комплекс заходів, спрямованих на захист інформації користувача незалежно від того, де вона зберігається чи якими носіями використовується. При цьому, в тлумаченні інформаційної безпеки, важливо враховувати такі аспекти, що

Таблиця 1

**Змістова характеристика поняття “інформаційна безпека”
у вітчизняних дослідженнях з галузі знань “Право”**

О. Данильян, О. Дзюбан, М. Панов [6].	Захищеність об’єкта від інформаційних загроз або негативних впливів, пов’язаних з інформацією та збереженням у таємниці даних про певний об’єкт, що становлять державну таємницю.
В. Гурковський [5, 73].	Інформаційна безпека – це суспільні відносини, пов’язані з захищеністю життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства та держави від реальних і потенційних загроз у інформаційному просторі. Він вважає це необхідною умовою для збереження духовних і матеріальних цінностей нації, і її розвитку.
О. Баранов	Акцентує увагу на національних інтересах, визначаючи інформаційну безпеку як захищеність національних інтересів України в інформаційному середовищі. Він наголошує на важливості запобігання шкоді особам, суспільству та державі через неповноту, несвоечасність, недостовірність інформації, а також через несанкціоноване поширення і використання інформації, негативний вплив інформаційних технологій.
В. Шатун, О. Гладун [10, 179].	Розглядають інформаційну безпеку як процес управління загрозами та небезпеками з боку державних і недержавних інституцій, а також окремих громадян, що забезпечує інформаційний суверенітет України.
І. Бондар [4, 70].	Функціонування системи засобів, що забезпечують безпеку інформаційних систем, від осіб до держави, та створення такої системи для захисту прав людини, суспільства і держави в інформаційній сфері.

є специфічними лише для людини, які включають стани довіри й ідентичності, на яких базується взаємодія та спілкування між людьми.

Під час підготовки майбутніх педагогів професійного навчання викладач повинен заохочувати їх до оволодіння методами роботи з інформацією. Для цього необхідно мати науково-методичне забезпечення педагогічного супроводу щодо інформаційної безпеки майбутніх педагогів професійного навчання. В умовах сьогодення розв’язання вищезазначеної проблеми пов’язане з низкою суперечностей, пов’язаних з потребою особистості та суспільства у інформаційно-психологічній безпеці, а також відсутністю методичних розробок з навчання студентів цього виду безпеки, а також між соціальним замовленням, потребою держави у особистостях, що володіють навичками інформаційної безпеки, та недостатнім розвитком цих навичок у майбутніх фахівців.

Важливо відзначити, що умови, в яких формуються компетентності з інформаційної безпеки, ускладнені необхідністю соціалізації як у реальному, так і у віртуальних світах. Якщо соціалізація в реальному світі відбувається під керівництвом дорослих, то соціалізація у віртуальному почасти залишається прихованою від батьків та педагогів, але, на жаль, може бути керованою деструктивними особистостями для досягнення ними власних інтересів. Саме тому важливо навчити майбутніх фахівців протистояти загрозам, що виходять з Інтернету, та побудувати довірливі відносини між педагогом і студентом, щоб останній не боявся звернутися за допомогою.

Для забезпечення формування компетентностей з інформаційної безпеки у майбутніх педагогів професійного навчання, на нашу думку, необхідно:

1) розширювати уявлення про інформаційну безпеку через виконання творчих завдань та розв’язування творчих задач.

2) використовувати групові форми і методи навчання (дискусії, бесіди, рольові ігри, моделювання, участь у конкурсах та проєктах), що дає змогу осмислити інформаційну безпеку та формувати готовність майбутніх педагогів брати участь у суспільно значущих проєктах.

3) здійснювати аналіз особистісно значущого результату, саморефлексію та визначити готовність до подальшої роботи.

Під час формування зазначеної компетентності у студентів пропонується взяти участь у проєктах, які пов’язані зі створенням цифрових продуктів для підтримки інформаційної безпеки (вебсайт, сторінка в соціальних мережах, YouTube канал). Самостійний вибір і участь у проєктах передбачає розкриття позитивної готовності та розуміння цінності особистісної й соціально значущої інформаційної безпеки.

З метою формування компетентностей з інформаційної безпеки у майбутніх педагогів професійного навчання, на нашу думку, необхідно реалізувати модель, яка включає такі компоненти:

1. Знаннєвий: включає розуміння основних понять та принципів інформаційної безпеки, ознайомлення з потенційними загрозами та ризиками в інтернеті, засобами захисту інформації тощо. Завдання педагога – надати студентам необхідні знання про

те, як ефективно захищати свою інформацію в цифровому середовищі.

2. Діяльнісно-творчий: передбачає проведення практичних занять, завдань та проєктів, які дають учням можливість використовувати отримані знання у практичних ситуаціях. Це може включати рольові ігри з ситуаціями інформаційної безпеки, створення проєктів з безпечного використання мережі Інтернет, розв'язання викликів зі світу цифрової безпеки тощо.

3. Духовно-моральний: важливий для розвитку студентів з точки зору їхніх цінностей, ставлення до етики в інтернеті, розуміння відповідальності за власні дії в онлайн-середовищі та поваги до приватності інших. Педагог повинен стимулювати майбутніх фахівців до побудови позитивних міжособистісних стосунків в інтернеті та підтримки культури безпечного й етичного користування цифровими ресурсами.

4. Рефлексивний: сприяє усвідомленню учнями власних дій та їхнього впливу на довкілля. Педагог може стимулювати студентів до аналізу власних дій в мережі Інтернет, допомагаючи їм розуміти можливі ризики та переваги своїх дій в цифровому світі. Це включає у себе постійну самооцінку, самовдосконалення і набуття досвіду для подальшого уникнення подібних ситуацій у майбутньому.

Забезпечення цих компонентів дає змогу майбутнім фахівцям отримати не лише теоретичні знання, але й практичні навички для ефективного застосування засобів інформаційної безпеки у реальному житті.

Формування компетентностей з інформаційної безпеки сприятиме розвитку студентів у сучасному інформаційному світі, реалізації спільних проєктів та створенню партнерської атмосфери між викладачем та студентами. Запропонована модель реалізації формування компетентностей з інформаційної безпеки розроблена на основі визначеної моделі. Одним з ключових елементів є методика освітніх заходів, що передбачає залучення студентів до практичної діяльності. Одним з таких практичних дій може стати створення цифрових продуктів, таких як вебсайти або блоги. При цьому для розробки продукту окремі теми можуть бути більш або менш цікавими для окремих студентів, тому важливо пропонувати виконання завдань, подібних за змістом, але різних за складністю. Крім того, ця модель інтегрує й узагальнює знання майбутніх фахівців, допомагаючи їм побачити практичне застосування вивчених предметів. Створення реального продукту – вебсайту, дає змогу бути залученим до актуальної для студента діяльності. Зі свого боку, педагог має можливість на практиці продемонструвати необхідність і важливість навичок з інформаційної безпеки.

Висновки. Розвиток компетентностей з інформаційної безпеки у майбутніх педагогів професійного навчання вимагає систематичного навчання та

педагогічної підтримки. Важливою є необхідність оволодіння студентами методами роботи з інформацією, яка вимагає науково-методичного супроводу. Формування компетентностей з інформаційної безпеки сприятиме розвитку студентів у сучасному інформаційному світі, реалізації спільних проєктів та створенню партнерської атмосфери між викладачем і студентами. Запропонована модель реалізації формування компетентностей з інформаційної безпеки ґрунтується на методиках практичної діяльності, включаючи створення цифрових продуктів. Ця модель інтегрує та узагальнює знання, демонструючи їхнє практичне застосування, та забезпечує важливу роль викладача у навчальному процесі, вказуючи на необхідність відповідних навичок з інформаційної безпеки в практичній діяльності майбутніх педагогів професійного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В.Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. Ченстохова: Вища Педагогічна Школа у Ченстохові, 2004. С. 59–80.
2. Биков В.Ю. та ін., Оцінювання інформаційно-комунікаційної компетентності учнів та педагогів в умовах євроінтеграційних процесів в освіті. Київ, Україна: Педагогічна думка, 2017. 160 с.
3. Биков В.Ю., Шишкіна М.П. Хмарні технології як імператив модернізації освітньо-наукового середовища вищого навчального закладу. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2016. № 4. С. 55–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_8.16_4_8.
4. Бондар І.Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. С. 68–75.
5. Гурковський В.І. Безпека як об'єкт правовідносин в умовах глобального інформаційного суспільства. *Правова інформатика*. 2010. № 2 (26). С. 72–77.
6. Данильян О.Г., Дзьобань О.П., Панов М.І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації: навчальний посібник. Харків, 2002. 285 с.
7. Морзе Н.В., Вембер В.П., Барна О.В., Кузьмінська О.Г. Інформатика-6: навчання через діяльність. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2014. № 4 (52). С. 16–24. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/6323/>.
8. Рамський Ю.С. Професійна діяльність вчителя в епоху інформатизації освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2: Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2015. № 15. С. 23–26. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9387>.
9. Спірін О.М., Ковальчук В.Н. Методика забезпечення онлайн безпеки старшокласників у навчально-виховному процесі школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. № 1 (21). С. 1–20. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/ind-ex.php/itlt/article/view/411/368>.
10. Шатун В.Т. Інформаційна безпека – невід'ємна складова національної безпеки України. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*. 2016. Т. 267. Вип. 255. С. 174–180.

REFERENCES

1. Bykov, V.Yu. (2004). Navchalne seredovyshche suchasnykh pedahohichnykh system [Educational environment of modern pedagogical systems]. *Professional education: pedagogy and psychology*. Czestochowa: Higher Pedagogical School in Czestochowa, pp. 59–80. [in Ukrainian].

2. Bykov, V.Yu. et al. (2017). Otsynuyvannya informatsiyno-komunikatsiynoyi kompetentnosti uchniv ta pedahohiv v umovakh yevrointehratsiynykh protsesiv v osviti [Assessment of information and communication competence of students and teachers in the conditions of European integration processes in education]. Kyiv, 160 p. [in Ukrainian].

3. Bykov, V.Yu. & Shyshkina, M.P. (2016). Khmarni tekhnolohiyi yak imperatyv modernizatsiyi osvitho-naukovoho seredovyshcha vishchoho navchalnoho zakladu [Cloud technologies as an imperative to modernize the educational and scientific environment of a higher educational institution]. *Theory and practice of social systems management*. pp. 55–70. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2016_4_8.16_4_8. [in Ukrainian].

4. Bondar, I.R. (2014). Informatsiyna bezpeka yak osnova natsionalnoyi bezpeky [Information security as the basis of national security]. *Mechanism of Economic Regulation*. No. 1, pp. 68–75. [in Ukrainian].

5. Hurkovskiy, V.I. (2010). Bezpeka yak obyekt pravovidnosyn v umovakh hlobalnoho informatsiynoho suspilstva [Security as an object of legal relations in the conditions of the global information society]. *Legal informatics*. No. 2 (26), pp. 72–77. [in Ukrainian].

6. Danyljan, O.G., Dzoban, O.P. & Panov, M.I. (2002). Natsionalna bezpeka Ukrainy: struktura ta napryamky reali-

zatsiyi: navchalnyy posibnyk [National security of Ukraine: structure and directions of implementation: educational manual]. Kharkiv, 285 p. [in Ukrainian].

7. Morze, N.V., Vember, V.P., Barna, O.V. & Kuzminska, O.G. (2014). Informatyka-6: navchannya cherez diyalnist [Informatics-6: learning through activity]. *Informatics and information technologies in educational institutions*. No. 4 (52). pp. 17–24. Available at: <http://elibrary.kubg.edu.ua/6323/>. [in Ukrainian].

8. Ramskyi, Yu.S. (2015). Profesiyna diyalnist vchytelya v epokhu informatyzatsiyi osvity [Professional activity of a teacher in the era of informatization of education]. *Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU. Series 2: Computer-oriented learning systems*. No. 15, pp. 23–26. Available: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/9387>. [in Ukrainian].

9. Spirin, O.M. & Kovalchuk, V.N. (2011). Metodyka zabezpechennya on-lain bezpeky starshoklasnykiv u navchalno-vykhovnomu protsesi shkoly. Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya [The method of ensuring the online safety of high school students in the educational process of the school]. *Information technologies and teaching aids*. No. 1 (21), pp. 1–20. Available at: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itl/article/view/411/368>. [in Ukrainian].

10. Shatun, V.T. (2016). Informatsiyna bezpeka – nevidiemna skladova natsionalnoyi bezpeky Ukrainy [Information security is an integral component of the national security of Ukraine]. *Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla complex "Kyiv-Mohylyanska Academy"*. No. 267 (255), pp. 174–180. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.01.2024

“...Учитель повинен свідомо йти в ногу з сучасністю, проймається і надихається силами, що пробудилися в ній. Жалюгідна кожна людина, що відстала від свого часу; поява ж учителя молоді, який сам живе в минулому, викликає лише співчуття всіх людей, які живуть у ногу із своїм часом і мислять суголосно зі своїми сучасниками”.

“Він повинен виховувати безліч дітей – чужих дітей і вічно дітей. На зміну тим, хто просувається вперед, ідуть наступні за ними, тим, хто закінчує, – ті, хто вступає. Учителеві доводиться щороку, мало не щодня, починати спочатку, – і так же життя”.

*Адольф Дістервег
німецький педагог-демократ*

“Я не кажу тут про якості доброго вихователя... Зауважу тільки, всупереч прийнятій думці, що вихователь дитини повинен бути молодим і навіть таким молодим, як тільки може бути молодю людина розумна. Я бажав би, щоб він сам був дитиною, якби це можна було, щоб він міг стати товаришем свого вихованця і завоювати його довір'я, поділяючи з ним утіхи його”.

*Жан-Жак Руссо
жєневський франко-швейцарський філософ-просвітник*

КЕЙС-МЕТОД У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ: ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД

УДК 37.01/09.07

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298590>

Василь Лендел, здобувач третього (докторського) рівня вищої освіти спеціальності 011 “Освітні, педагогічні науки” Мукачівського державного університету

КЕЙС-МЕТОД У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ: ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД

У статті проаналізовано чеський досвід застосування кейс-методу в розвитку соціальних компетентностей у старшій школі. Визначено логіку дій у виконанні завдань: знайомство з ситуацією; виокремлення персоналій, які можуть реально вплинути на ситуацію; аналіз наслідків прийняття рішення; розподіл функцій учасників кейсу, визначення соціальних ролей; вибір варіантів послідовності дій; презентація розв'язання кейсу, рефлексія. Зроблено висновок, що цінність кейс-методу для розвитку соціальних компетентностей полягає у можливості створення ситуації аналізу якостей особистості, розвитку аналітичного мислення, активізації командної роботи, взаємного обміну інформацією та прийняття рішень на основі консенсусу.

Ключові слова: соціальна компетентність; методи діяльності; старша школа; чеська освітня система; учень; освітнє середовище; освіта; кейс-метод.

Рис. 1. Літ. 16.

Vasyl Lendel, Applicant of the Third (Doctoral) Level of Higher Education, Specialty 011 “Educational, Pedagogical Sciences” Mukachevo State University

CASE METHOD IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCES OF HIGH SCHOOL STUDENTS: THE CZECH EXPERIENCE

The article analyzes the Czech experience of using the case method in the development of social competences in high school. It is justified that the case is based on real situations that allow you to visually simulate the situation of practical work during classes. It was revealed that the use of the case method during training allows students to consider situations in educational practice from different angles, depending on the topic of a specific educational module (school subject, discipline), making it possible to expand the set of tools mastered by participants and to go beyond solving narrow tasks, with which students meet in their daily learning, which affects the success of personality development, the desire to achieve a constructive result of their activities. The logic of actions in solving problems is determined: familiarity with the situation and its features; determination of all factors affecting this problem; identifying personalities who can really influence the situation; analysis of the consequences of making a particular decision; distribution of functions of case participants, determination of social roles, interests and skills; selecting one or more options for the sequence of actions; presentation of the case solution, reflection. Attention is focused on the fact that the content of the case is the formation of social competencies, in particular cooperation, the ability to plan independent activities, establish friendly relationships in a group and avoid conflict situations, the ability to work in a team, apply the acquired theoretical knowledge in practice, and make constructive decisions. It is emphasized that during training based on the case method, analytical, practical, creative, communicative, social skills, and the ability to perform self-analysis are formed. It was concluded that the value of the case method for the development of social competences lies in the possibility of creating a situation of analysis of personality qualities, self-concept, motives, development of analytical thinking, activation of teamwork, mutual exchange of information and decision-making based on consensus.

Keywords: social competence; activity methods; high school; Czech educational system; student; educational environment; education; case method.

Постановка проблеми. Розвиток соціальних компетентностей на початку XXI ст. став актуальною проблемою європейського освітнього простору. Відбувається зміна сталих традицій, ментальних характеристик способу життя, стилю спілкування і взаємодії людей, узгодження нових соціальних норм й установок. Іншими стають вимоги до особистості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На нових вимогах до освітніх технологій, змісту, методів і форм розвитку соціальних компетентностей особистості зосереджували увагу вітчизняні науковці В. Кремень, Н. Біскуп, С. Куликовський, О. Кар-

пенко, Г. Товканець, чеські дослідники О. Мудлікова, І. Гладкій, Я. Штрнад, Ї. Мареш та ін.

Так, особистість в освітньому просторі сучасної цивілізації розглядав В. Кремень [3], С. Куликовський досліджував генезу поняття “компетентність” у європейській та українській педагогічній науці [4], О. Карпенко проаналізувала гру як умову формування соціальних компетентностей [2]. Г. Товканець [7] та О. Медкова [6] наголошували на застосуванні методу аналізу ситуацій в інтерактивних формах навчання та у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця тощо. Чеські дослідники акцентують увагу на кейс-технологіях у сучасній педагогічній

практиці (І. Мареш (J. Mareš [8; 9]) (О. Медлікова (O. Medlíková) [10], М. Мусілова (M. Musilová) [11]), застосуванні кейс-методу в соціальній практиці (Л. Штрнад, І. Гладкій (L. Strnad, I. Gladkij) [14], Й. Мужік (J. Mužík) [12]) тощо.

Мета статті: обґрунтувати особливості застосування кейс-методу у розвитку соціальних компетентностей учнів чеської старшої школи.

Виклад основного матеріалу. Механізм формування соціальних компетенцій учнів може бути представлений як послідовна реалізація сукупності особистісно орієнтованих ситуацій: усвідомлення значимості особистих ресурсів як поля успішної життєдіяльності, зіткнення з подіями, де виникає бажання проявити себе, здійснити аналіз ситуації та прийняття відповідного рішення щодо власної життєвої позиції, у зв'язку з чим в учнів відбувається зміна як способів дій у певних ситуаціях, так і ставлення до них.

У навчальному процесі важливо забезпечувати освітні ситуації, які спонукають учнів активно брати участь у реалізації завдань як рівноправний суб'єкт діяльності, оскільки учень формує власну суб'єктну позицію щодо прийняття рішення та міру відповідальності за свої дії.

Усе більше дослідників – як українських, так і чеських, акцентують увагу на тому, що найбільш актуальним методом формування соціальних компетентностей є кейс-метод [7; 8; 11; 15]. Основу кейсу складають ситуації, які дають можливість під час занять наочно змодельовати ситуацію практичної роботи у реальному проєкті. До нього можуть включатися мінікейси квестового та дослідницького характеру, які мають бути спрямовані на формування компетентності співробітництва, здатності планувати самостійну діяльність, встановлювати дружні відносини у групі та уникати конфліктних ситуацій, уміння працювати в команді та інше.

У чеській освітній системі кейс-метод розглядається як специфічний різновид дослідницької аналітичної діяльності, тобто включає операції дослідницького процесу [8; 13; 16]. Так, дослідник Й. Мареш [8] стверджує, що термін дослідження “кейс-стаді” включає багато різних концептуальних підходів, типів досліджень і конкретних аспектів, які контролюються у рамках вивчення певної ситуації або кількох ситуацій, і визначає кейс-метод як підхід, який має тенденцію бути якісним, описовим, пошуковим, пояснювальним, у реалізації якого можна застосовувати різні типи даних. У контексті реального життя він насамперед орієнтований на сьогоднішнє та уможливує врахування унікальної конфігурації освітнього середовища.

Зазначимо, що в чеській науковій літературі (П. Штрах [13], В. Швеєц [15], Й. Урбан [16] та ін.) ситуаційне дослідження, створене з педагогічною

метою, визначається по-різному: якщо наголошується лише на діяльності вчителя, а потім обговорюється навчальний кейс, або враховується як діяльність учителя, так і учнів, то його називають інструктивним кейс-стаді або навчальним кейс-стаді дослідження (навчальний кейс). Відзначається, що навчальний кейс-метод тлумачиться тоді, коли ми визначаємо як його специфічний засіб, інструмент для навчання вчителя і навчання учня. У такому разі це складне навчальне завдання, яке ставить перед учнями добре структуровану проблему, тобто реальну соціальну історію, але дещо спрощену, включаючи умови, в яких вона відбувається. Учні повинні розв'язати цю задачу, при цьому вона розроблена так, щоб не було простого, звичного рішення. Водночас кейс-стаді часто є основою групового розв'язання проблем, передбачає розподіл ролей у групі учнів, групову дискусію і прийняття рішення на основі консенсусу [8; 9].

На початку роботи з навчальним кейсом окреслюється ситуація, учні самостійно знаходять необхідну інформацію для ухвалення рішення щодо зазначеної проблеми. Найчастіше у відкритому доступі є суперечливі оцінки тієї чи тієї події, явища, проблеми, а це означає, що учневі доводиться сформулювати власну позицію (або стати на чийсь бік, або залишатися стороннім спостерігачем, який констатує полярність думок) і на підставі цього робити висновки.

Оскільки соціальні компетентності формуються не ізольовано, а в контексті їх застосування у виконанні пізнавальних і комунікативних завдань, то використання “реального” матеріалу як джерела формування кейсу має особисте значення для учнів старшої школи, тобто осіб відповідного вікового періоду, як правило підліткового – 15–17 років [12].

Особливість створення кейсу полягає у тому, що ситуація, представлена у ньому, має базуватися на одній із актуальних для підлітків соціальних проблем. Тоді виникає можливість використання і форми, і змісту кейсу щодо розвитку компетентностей. І саме завдання, і спосіб його виконання створюють умови, що стимулюють прояви поведінкових моделей, які відповідають певним соціальним обставинам. Тема кейсу щодо формування соціальних компетентностей у підлітків повинна бути підібрана так, щоб учасники перебували в реальній дійсності поставлених завдань, незалежно від успішності чи попереднього досвіду. Використання кейс-методу під час навчання дає змогу учням розглянути ситуації у навчальній практиці з різних сторін, залежно від теми конкретного навчального модуля (шкільного предмету, дисципліни). Такий підхід дає можливість розширити набір інструментів, які освоюють учасники та вийти за межі виконання вузьких завдань, з якими вони стикаються у повсякденному навчанні. Успіш-

КЕЙС-МЕТОД У РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ: ЧЕСЬКИЙ ДОСВІД

ність розвитку особистості у такому разі залежить від рівня мотивації, тобто прагнення до досягнення успішного результату своєї діяльності [15].

Ураховуючи результати аналізу наукових досліджень [8; 11; 14; 15], можемо визначити, що логіка роботи з кейсом передбачає декілька обов'язкових етапів: ознайомлення з ситуацією та особливостями її впливу на соціальне середовище; виявлення чинників впливу на ситуацію, на соціальну орієнтацію

особистості; визначення потенційних результатів прийняття того чи того рішення; розподіл функцій учасників кейсу, визначення соціальних ролей, інтересів та навичок; вибір одного з варіантів послідовності дій; презентація розв'язання кейсу, прийняття рішення, рефлексія (Рис. 1).

Суттєвою особливістю кейс-методу є те, що в ньому немає готових рішень ні в кого, вчитель та учень працюють "на рівних". На успішність роботи

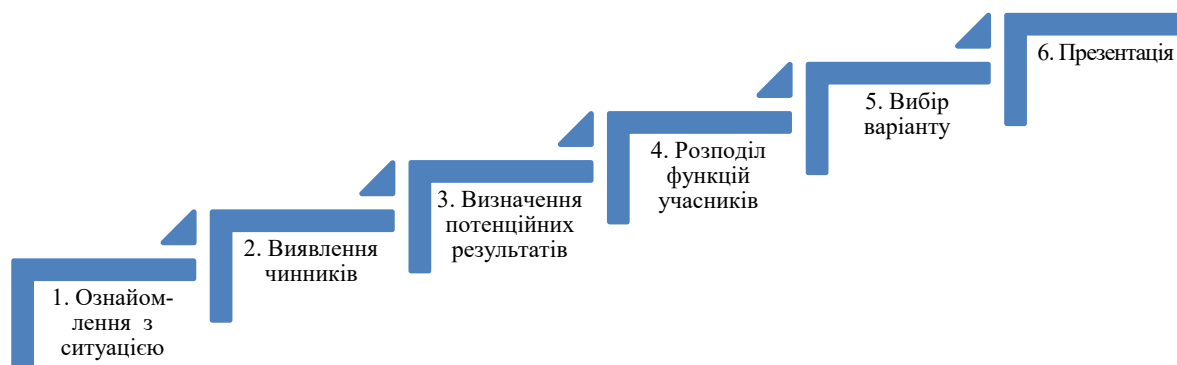

Рис. 1. Етапи роботи над кейсом з розвитку соціальних компетентностей учнів старшої школи

з кейсом щодо розвитку соціальних компетентностей може впливати консультативна підтримка як викладачів, так і сім'ї, у якій з'являється зручна можливість цілеспрямованого спілкування з дитиною. Так, батьки можуть вплинути на сина чи дочку, допомогти у плануванні власної діяльності та поділитися досвідом успішного досягнення мети. Залучення батьків до участі у виконанні завдань кейс-методу може сприяти інтеграції сприйняття батьківської моделі поведінки у різних актуальних для підлітків життєвих ситуаціях, що, за позитивної взаємодії, конструктивно позначається на спрямованій соціалізації.

Як джерело інформації для кейсів та інструменту їх розв'язання є позакласна діяльність, тому що учні саме в такій ситуації не обмежені жорсткими рамками правил. Навпаки, вони відчують заохочення та підтримку при прояві своїх найкращих якостей. Позакласна робота спонукає школярів брати участь у прийнятті рішень, підвищує їхню ініціативу, яка при цьому є не примусовою, а внутрішньо мотивованою. Через те, що позакласна діяльність підвищує активність учня, її роль у формуванні та розвитку соціальних компетентностей стає пріоритетною. Спільна позакласна діяльність змінює сприйняття здобуття освіти, яке стає частиною не лише обов'язкового, але необхідного елемента для того, щоб діяти не "завтра", а зараз, у цю хвилину, у реальній справі. Відбувається негайне застосування теоретичних знань на практиці, з критичним і вимог-

ливим осмисленням культурної, політичної, економічної та соціальної дійсності [11].

Дослідження у педагогічній психології, педагогіці, досвід роботи креативних вчителів дають змогу визначити певні умови комплектування груп для виконання спільної навчальної діяльності: однаковий темп роботи учнів; рівень їх навченості (успішність); рівень здібностей; психологічна сумісність; рівень сформованості прийомів навчальної діяльності; наявність навичок спільної, колективної діяльності [14; 16]. До складу групи, що працює над кейсом, можуть входити батьки, партнери тощо, що надає їй різновікового характеру і задає особливі умови взаємодії. Групові заняття організуються не тільки у звичному навчальному кабінеті, а й у парку, на природі, у музеях і на виставках тощо. Звідси при плануванні роботи мають враховуватися різні умови формування соціальних компетентностей, щоб допомогти учням старшого шкільного віку бачити себе у взаємодії з іншими – в "дзеркалі відносин, вчинків тощо. Вони мають набути здатності бачити і оцінювати себе, дивлячись на себе очима інших. Для цього в групі загалом і в малих групах по 3–5 осіб, на які було поділено весь клас, на основі кейс-методу через інтегровані до нього методи дискусії, "мозкового штурму", презентацій, евристичних розмов тощо можуть відпрацьовуватися навички спілкування, нівелювання негативних емоцій та вираження своїх почуттів, раціонального врегулювання внутрішніх конфліктів, подолання страхів. На основі запро-

понованих варіантів розв'язання тієї чи тієї проблеми учні старшого шкільного віку набувають навичок самостійності та незалежності, що сприяє формуванню цивілізованих і продуктивних форм прояву підліткової агресивності й емоційної експресії.

Розв'язуючи завдання кейсу, учні формують такі моделі поведінки та способи мислення, які, повторюючись на інших предметних уроках й у позакласній діяльності, через певний період (тривалість залежить від особистісних особливостей), перетворюються на компетентності. У цьому полягає одне зі складних завдань, з яким педагог зазвичай працює задовго до початку роботи з кейсом. Групова робота під час використання методу кейсів створює масу ситуацій, у яких проявляється готовність учнів діяти з опорою на здобуті знання, застосовуючи їх при виконанні завдань чи отриманні додаткових знань. Робота в групі розширює можливості освоєння нових соціальних ролей та сприяє соціальному дозріванню і соціальній компетентності, а саме розвитку таких якостей, як відповідальність, саморегуляція, адекватна самооцінка, позитивна мотивація навчання та емпатія щодо партнера, володіння засобами спілкування і навичками конструктивної взаємодії. Робота у групі сприяє формуванню не тільки компетентностей командної роботи, а й культурі діалогу і аргументації своєї думки. Робота над завданнями кейсу формує почуття відповідальності за прийняте рішення.

Із формуванням відповідальності тісно пов'язаний розвиток волі та довільності поведінки, свідоме цілепокладання. Кейс-метод спрямований не стільки на формування моторних реакцій (навичок дій) через сприйняття та засвоєння зовнішніх факторів, скільки на розвиток компетентностей, на формування внутрішньої, ціннісноорієнтованої моделі поведінки особистості з урахуванням того, що кейс не передбачає конкретного і заздалегідь чітко визначеного рішення (яке може бути багатоваріантним). Кожен із учасників не просто засвоює та порівнює з попереднім досвідом зовнішній вплив на нього та потім напрацьовує власні навички поведінки, а й активно взаємодіє із середовищем та групою. Тим самим самостійно і неодноразово намагається застосовувати окремі варіанти дій у різних життєвих ситуаціях, які можуть відрізнятися один від одного не лише зовнішніми факторами, а й учасниками дій [9].

Аналіз наукових результатів чеських дослідників [12; 13] уможлиблюють визначити, що у процесі роботи над кейсом і визначення відповіді на поставлені завдання не варто робити наголос на велику кількість фактів чи досконале вивчення питання. Важливо, щоб учні під час презентації своїх розвідок могли дотримуватися особливої схеми виступу, аргументувати свою точку зору, не розтягувати час виступу та правильно орієнтуватися в інформацій-

ному просторі, що відображає культурне, економічне, політичне життя суспільства, його різних соціальних груп для виконання поставленого завдання. Найважливішою особливістю в обговоренні є необхідність модератору наголошувати на цінності висновків, зроблених дітьми. Отримання самостійних висновків на початку, як правило, рідкісне явище, але у роботі з кейсом варто дотримуватися правил щодо формулювання учнями самостійних висновків. На нашу думку, метод кейсів розширює можливості педагогічної взаємодії в освітньому просторі старшої школи.

На основі аналізу результатів наукових досліджень [7; 8; 14; 15] можемо визначити, що кейс, спрямований на формування соціальних компетентностей, повинен відповідати таким критеріям: валідність – відповідність змісту соціальній компетентності, на формування чого спрямовано педагогічну дію; реалістичність та доступність опису ситуації; повнота фактів, необхідних для розуміння ситуації; оптимальна достатність опису ситуації, відсутність надмірних відомостей та підказок; практикоорієнтованість; можливість безпосередньої реалізації в соціальних практиках прийняття підлітками оптимальних рішень, отриманих при виконанні кейсу.

Виконані завдання учнями можуть бути оформлені як аналітичні матеріали, презентації, мікропроекти та можуть бути частиною оновленого кейсу, який згодом можна використовувати для організації діяльності вже інших школярів. Так забезпечується реальна участь чеських школярів у формуванні змісту освіти, що, власне, має серйозний компетентісно-формувальний ефект.

Під час навчання на основі кейс-методу формуються:

- аналітичні навички – уміння відрізнити дані від інформації, класифікувати, виділяти суттєву та несуттєву інформацію [9];

- практичні навички – використання практично теоретичних знань, методів і принципів [11; 14];

- творчі навички – лише логікою, як правило, кейс-ситуацію не розв'язати, дуже важливі творчий підхід та генерація альтернативних рішень [12];

- комунікативні навички – вміння вести дискусію, переконувати навколишніх, кооперуватися в групі, захищати власну точку зору, складати короткий переконливий звіт, використовувати наочний матеріал;

- соціальні навички – оцінка поведінки людей, вміння слухати, переживати в дискусії або аргументувати протилежну думку [11];

- самоаналіз – суперечка в дискусії сприяє усвідомленню і аналізу думки інших та своєї [16].

Як зазначають О. Медкова [6], Ї. Мареш [12], Г. Товканець [7], П. Штрах [14] та ін., для формування соціальних компетентностей доцільно використовувати: предметні мінікейси (базуються переважно

на змісті гуманітарних предметів, використовуються для формування окремих компонентів соціальних компетенцій, можуть бути груповими й індивідуальними); “наскрізні” кейси (інтегрують навчальну та позанавчальну діяльність, передбачають командну роботу, що виконується протягом тривалого часу) тощо.

Висновки. У чеській старшій школі учні у процесі розв’язання кейсу регулярно виконують завдання навчального та дослідницького характеру. У цьому їм часто потрібна допомога дорослих: батьків, вчителів, що підвищує виховний ефект процесу розвитку соціальних компетентностей. Безпосередня мета – спільними зусиллями групи учнів проаналізувати ситуацію, виробити практичне рішення, провести аналіз і вибрати найкращий варіант у контексті поставленої проблеми. Наголос робиться не на отриманні готових знань, а на їх виробленні, на співтворчості педагога й учня. Істотною особливістю кейс-методу є його розв’язковий характер.

Перспективою подальших досліджень можуть бути зміст і форми реалізації завдань розвитку соціальних компетентностей учнів різних закладів освіти в європейському освітньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біскун В.С. Застосування методу аналізу ситуацій в інтерактивних формах навчання. URL: <http://www.sau.kiev.ua>.
2. Карпенко О. Гра як засіб розвитку соціальних компетентностей дитини дошкільного віку у педагогічній теорії Польщі (кінець XX – початок XXI ст.). *Молодь і ринок*. 2020. № 5. (184). С. 46–51.
3. Кремень В.Г. Особистість в освітньому просторі сучасної цивілізації. URL: <http://znannya.org.ua/index.php>.
4. Куликовський С. Генеза поняття “компетентність” у європейській та українській педагогічній науці. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2014. Вип. 29 (1). С. 92–103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2014_29%281%29_12.
5. Лендел В.В. Особливості застосування кейс-методу у розвитку соціальних компетентностей учнів старших класів. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції, 26–27 жовтня 2023 р., Мукачево. Мукачево: Вид-во МДУ, 2023. С. 332–333.
6. Медкова О.М. Кейс-метод як особливий вид навчального матеріалу. URL: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1272>.
7. Товканець Г.В. Особливості застосування кейс-методу у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>.
8. Mareš J. Tvorba případových studií pro výzkumné účely. *Pedagogika*. 2015. № 65 (1). S. 113–142.
9. Mareš J. Výukové případové studie a jejich využití. *Orbis scholae*. 2016. № 10 (1). S. 121–139. URL: https://karolinum.cz/data/clanek/3005/OS_1201606Mares.pdf
10. Medlíková O. Lektorské dovednosti: manuál úspěšného lektora. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. 176 s.
11. Musilová M. Případové studie jako součást pedagogické praxe. 2. vyd., Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 42 s.

12. Mužík J. Andragogická didaktika Řízení vzdělávacího procesu. 1. Vyd. Praha: wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 324 s.

13. Štrach P. Tvorba výukových a výzkumných případových studií. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2007. № 15 (3). S. 22–36.

14. Strnad L., Gladkij I. Případové studie ze sociálního lékařství, managementu zdravotnických institucí, ekonomiky zdravotnictví. 1. vyd., Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. 48 s.

15. Švec V. Evaluace výukových přínosů multimediální případové studie. *Media u Magazine*. 2012. № 9 (4). S. 99–104.

16. Urban J. Případové studie z lidských zdrojů. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2014. European Business School. 152 s.

REFERENCES

1. Biskun, V.S. Zastosuvannia metodu analizu sytuatsii v interaktyvnykh formakh navchannia [Application of the method of situation analysis in interactive forms of education]. Available at: <http://www.sau.kiev.ua>. [in Ukrainian].
2. Karpenko, O. (2020). Hra yak zasib rozvytku sotsialnykh kompetentnosti dytyny doshkilnoho viku u pedahohichnii teorii Polshchi (kinets XX – pochatok XXI st.) [The game as a means of developing the social competences of a preschool child in the pedagogical theory of Poland (end of the 20th – beginning of the 21st century)]. *Youth and the market*. No. 5. (184). pp. 46–51. [in Ukrainian].
3. Kremen, V.H. Osobystist v osvithomu prostori suchasnoi tsyvilizatsii [Personality in the educational space of modern civilization]. Available at: <http://znannya.org.ua/index.php> [in Ukrainian].
4. Kulykovskiy, S. (2014). Heneza poniattia “kompetentnist” u yevropeiskii ta ukrainskii pedahohichnii nauksii [The genesis of the concept of “competence” in European and Ukrainian pedagogical science]. *Humanities studies. Pedagogy*. Issue 29 (1). pp. 92–103. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lstud_2014_29%281%29_12. [in Ukrainian].
5. Lendel, V.V. (2023). Osoblyvosti zastosuvannia keis-metodu u rozvytkovi sotsialnykh kompetentnosti uchniv starshykh klasiv [Peculiarities of using the case method in the development of social competences of high school students]. *Education and the formation of the competitiveness of specialists in the conditions of European integration: a collection of theses of reports of the VI International Scientific and Practical Conference, October 26–27, 2023, Mukachevo*. Mukachevo: Publishing House of MSU. pp. 332–333. [in Ukrainian].
6. Medkova, O.M. Keis-metod yak osoblyvyi vyd navchalnoho materialu [Case method as a special type of educational material]. Available at: <http://interconf.fl.kpi.ua/node/1272>. [in Ukrainian].
7. Tovkanets, H.V. (2011). Osoblyvosti zastosuvannia keis-metodu u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnoho fakhivtsia [Peculiarities of using the case method in the process of professional training of a future specialist]. Available at: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>. [in Ukrainian].
8. Mareš, J. (2015). Tvorba případových studií pro výzkumné účely [Creation of case studies for research purposes]. *Pedagogia*. No. 65 (1). pp. 113–142. [in Czech].
9. Mareš, J. (2016). Výukové případové studie a jejich využití [Teaching case studies and their use]. *Orbis scholae*. No. 10 (1). pp. 121–139. URL: https://karolinum.cz/data/clanek/3005/OS_1201606March.Pdf. [in Czech].
10. Medlíková, O. (2010). Lektorské dovednosti: manuál úspěšného lektora [Lecturer skills: the successful lecturer’s manual]. 1st ed. Prague: Grada Publishing. 176 p. [in Czech].

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВОКАЛУ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

11. Musilová, M. (2003). Případové studie jako součást pedagogické praxe [Case studies as part of pedagogical practice]. 2nd ed., Olomouc, Palacký University in Olomouc. 42 p. [in Czech].

12. Mužík, J. (2011). Andragogická didaktika [Andragogic didactics]. *Management of the educational process*. 1. Ed. Prague wolters Kluwer ČR, a.s. 324 p. [in Czech].

13. Štrach, P. (2007). Tvorba výukových a výzkumných případových studií [Creation of teaching and research case studies]. *Acta Oeconomica Pragensia*. No. 15 (3). pp. 22–36. [in Czech].

14. Strnad, L. & Gladkij, I. (2003). Případové studie ze sociálního lékařství, managementu zdravotnických institucí,

ekonomiky zdravotnictví [Case studies from social medicine, management of healthcare institutions, healthcare economics]. 1st ed., Olomouc, Palacký University in Olomouc. 48 p. [in Czech].

15. Švec, V. (2012). Evaluace výukových přínosů multimediaální případové studie [Evaluating the learning benefits of a multimedia case study]. *Media u Magazine*. No. 9 (4). pp. 99–104. [in Czech].

16. Urban, J. (2014). Případové studie z lidských zdrojů [Human resources case studies]. Prague: Institute of Law and Legal Sciences. European Business School. 152 p. [in Czech].

Стаття надійшла до редакції 28.12.2023

УДК 39:316.7:005.336.2-043.83:[378:37.011.3-051:784]:378.091.3(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.297355>

Віталій Симонян, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Мукачівського державного університету

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВОКАЛУ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті досліджено проблему формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки. На основі аналізу наукових джерел витлумачено сутність понять “модель” і “моделювання”. Представлено структурно-функційну модель формування ЕКК майбутнього викладача вокалу, що складається із восьми блоків: цільовий (мета); нормативний (стандарти, законодавчі норми, освітні програми); теоретико-методологічний (підходи та принципи); технологічний (матеріально-технічне забезпечення); змістово-операційний (зміст, методи, форми, засоби); організаційно-функційний (етапи, функції, педагогічні умови); оцінно-результативний (компоненти, критерії, рівні, показники); результативний (відповідно до мети).

Ключові слова: структурно-функційна модель; етнокультура; компетентність; етнокультурна компетентність; формування етнокультурної компетентності; майбутній викладач вокалу; фахова підготовка.

Літ. 7.

Vitalii Symonian, Applicant of the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education, Specialty 015 “Vocational Education (by specializations)” Mukachevo State University

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF FORMATION OF ETHNO-CULTURAL COMPETENCE OF THE FUTURE VOCAL TEACHER IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article considers the issue related to preservice vocal teachers' ethnocultural competence formation that takes place in professional training. Based on the research analysis, the concepts of “model” and “simulation” have been interpreted. A structural and functional model meant to develop preservice vocal teachers' ethnocultural competence has been presented. It consists of seven blocks: a target block (goal), a normative block (standards, legislative norms, educational curricula, a theoretical and methodological block (approaches and principles), a technological (material and technical support, facilities), a content-operational block (content, methods, techniques, means); an organizational-functional block (stages, functions and pedagogical conditions), an evaluation-resultative block (components, criteria, levels, indicators) and a result block (outcomes). The content of each block explains and clarifies the modeled process. The proposed blocks in the model correspond to the goals and content of the professional training for master's students who major in Music Art at higher education institution. The model makes it possible to achieve the necessary level of ethnocultural competence in the preservice vocal teachers. The efficiency of the modeled teaching and learning process aimed at developing preservice vocal teachers' ethnocultural competence when the students are being professionally trained has been monitored through the system of feedbacks. It has been theoretically substantiated, that the model allows to monitor constantly and, if necessary, make adjustments to teaching preservice vocal teachers at a higher education institution. The expectation of achieving the goal emphasizes that no matter what level of ethnocultural competence the master's students reach, the implementation of the structural and functional model is that preservice vocal teachers have acquired ethnocultural competence while being trained at higher education institution.

Keywords: structural-functional model; ethnoculture; competence; ethnocultural competence; formation of ethno-cultural competence; future vocal teacher; professional training.

Постановка проблеми. Модернізація системи вищої освіти української полінаціональної держави актуалізує нагальну потребу у формуванні етнокультурної компетентності (далі – ЕКК) майбутнього викладача вокалу. Відповідно до норм Законів “Про освіту” [4], “Про вищу освіту” [3], “Стратегії розвитку вищої освіти України на 2022–2032 рр.” [7], місія вищої освіти полягає у забезпеченні інтелектуального й культурного розвитку особистості, у формуванні якісного людського капіталу та згуртуванні суспільства для утвердження України як рівноправного члена європейської спільноти, розбудови ефективної інноваційної конкурентоспроможної економіки, гарантування високих стандартів якості життя. В умовах сьогодення заклади вищої освіти покликані створити організаційно-педагогічні умови, що вможливають формування необхідних етнокультурних знань, умінь, досвіду, цінностей, забезпечують ефективну професійну діяльність майбутніх викладачів вокалу. Створення педагогічної системи, яка виконуватиме функцію моделювання для досягнення високого рівня ефективності, потребує вивчення етнокультурного чинника, що увідповіднене з вимогами мистецької професійної освіти. На сьогодні представлено низку моделей, що мають на меті формування етнокультурної компетентності здобувачів освіти в освітньому середовищі. Водночас створення структурно-функційної моделі формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки донині є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження в освітній процес етнокультури через фахову підготовку досліджували Т. Атрошенко, Н. Бібік, Л. Боровіков, О. Будник, О. Гончарук, З. Ігушкіна, О. Ладнушкіна, Г. Лозко, В. Уліщенко та ін. Формуванню ЕКК майбутніх фахівців у галузі музичного мистецтва присвячено праці Т. Бондар, В. Гаснюк, М. Клепар, Г. Падалки, Є. Проворової, А. Растригіної, О. Соколової, П. Фриза, О. Хоружої та ін.

Протягом останніх років моделі формування ЕКК студіювали в контексті підготовки майбутнього педагога (Л. Маєвська), учителя музики (У. Іфан, О. Гуренко), майбутнього вчителя музики (Л. Лу, С. Цзяюй), майбутнього вчителя музики і хореографії (І. Чжан), майбутнього вчителя музичного мистецтва (С. Гмиріна, Ю. Мережко, Л. Соляр), майбутнього викладача вокалу (С. Гмиріна, Т. Киченко, Ю. Мережко та ін.).

Мета статті полягає в аналізі й обґрунтуванні ефективності структурно-функційної моделі формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки. Завдання розвідки: обґрунтувати

теоретичні засади розроблення структурно-функційної моделі формування ЕКК майбутнього викладача вокалу; проаналізувати структурно-функційну модель формування ЕКК майбутнього викладача вокалу; аргументувати ефективність структурно-функційної моделі формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. З огляду на актуальність формування ЕКК майбутнього фахівця, моделювання є одним із найефективніших методів пізнання особливостей забезпечення якісної вищої освіти. У сучасній науці за допомогою моделювання можна простежувати зміни через методологічні підходи й педагогічні явища, вивчати комплексну сутність процесу формування етнокультурної компетентності від початку формулювання мети до отримання кінцевого результату.

На думку С. Пономаренко, моделювання як метод дослідження зазвичай пов’язаний із тими завданнями, які не можуть бути розв’язані в умовах реальних експериментів [5]. Попри переваги цього методу, модель, якою досконалою вона не була б, не може відобразити тих специфічних закономірностей поведінки і способів перероблення інформації, що вирізняють свідому, соціально зумовлену практичну діяльність людини [5, 152].

Функціонування понять “принцип моделювання”, “метод моделювання”, “метод моделей”, “використання методу моделей” та ін. охоплює різні пізнавальні прийоми, утворюючи сукупність термінів, серед яких системо-утворювальними є поняття “модель”, “моделювання” [5]. Загальне бачення процесу формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки можна унаочнити через використання моделі. Отже, поетапне планування досліджуваного процесу можливе через технологію педагогічного моделювання, що, власне, і відображає розроблену модель.

У руслі порушеного питання варто з’ясувати сутність терміна “модель”, що має широкий арсенал дефініцій у вітчизняних психолого-педагогічних працях. Українська дослідниця Л. Соляр ототожнює цей термін із матрицею “модель ... образ того об’єкта, який нас цікавить або його прообраз” та будь-яке зображення чи опис досліджуваного об’єкта, що використовують як його “матрицю” [6]. У процесі моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів С. Вітвіцька трактує поняття “модель” як відтворення структури та технології підготовки майбутнього вчителя початкових класів до виконання ним педагогічних функцій під час організації художньо-технічної творчості учнів [2, 52].

Розроблення структурно-функційної моделі фор-

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВОКАЛУ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

мування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки потребує врахування основних чинників: 1) місце процесу реалізації етнокультурного аспекту в освітньому процесі закладу вищої освіти; 2) педагогічні умови формування ЕКК майбутнього викладача вокалу; 3) структура компонентного складника формування ЕКК; критерії, показники та рівні сформованості ЕКК.

Структурно-функційна модель слугує засобом формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки. Модель містить такі взаємопов'язані блоки: цільовий (мета); нормативний (стандарти, законодавчі норми, освітні програми); теоретико-методологічний (підходи та принципи); технологічний (матеріально-технічне забезпечення); змістово-операційний (зміст, методи, форми, засоби); організаційно-функційний (етапи, функції, педагогічні умови); оцінно-результативний (компоненти, критерії, рівні, показники) та результат. У блоках представлено основні елементи моделі: мета, методологічні підходи, принципи, суб'єкти, етапи, зміст, методи, форми, засоби, критерії, компоненти, показники, рівні, педагогічні умови й результат. Побудова моделі відображає функційність взаємопов'язаних дій для відтворення окреслених педагогічних умов формування етнокультурної компетентності майбутніх викладачів вокалу серед здобувачів спеціальності 025 Музичне мистецтво за другим (магістерським) рівнем вищої освіти, що вможливає якісні зміни на всіх етапах – від початку навчання, проміжного розвитку й до завершення професійної підготовки. Взаємопов'язані компоненти, критерії, показники та рівні сформованості ЕКК майбутніх викладачів вокалу перебувають під впливом зовнішніх (менталітет регіону, культура, участь у зовнішніх наукових і культурних заходах, екскурсії, семінари, форуми, виставки, мобільність, стажування, практика, майстеркласи тощо) та внутрішніх (менеджмент ЗВО, викладачі, здобувачі, освітні й педагогічні умови, активна участь у заходах наукового, просвітницького, виховного, мистецького спрямування, навчання, практика тощо) чинників.

Як і будь-яка складна конструкція, запропонована модель репрезентує систему зворотних зв'язків, що дає змогу постійно простежувати формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки та в разі потреби коригувати його перебіг. Закономірність зв'язків елементів цілісності та системності – об'єктивна основа процесу розвитку структурно-функційної моделі ЕКК майбутнього викладача вокалу. Основу моделі становить педагогічна концепція формування ЕКК майбутнього викладача вокалу спеціальності 025 Музичне мистецтво другого (магістерського) рівня вищої освіти. Відповідно до мети, конкретизовано основні завдання із формування етнокультурної компетентності майбутнього викладачі вокалу: оволодіння техно-

логіями самоорганізації та самоактуалізації; створення умов для формування ЕКК майбутнього викладача вокалу (мотиваційне середовище, ціннісні орієнтири змісту освіти, методична підготовка до професійної діяльності); формування соціальної активності на основі особистісних якостей і соціальних умінь особистості.

Перший блок – цільовий, що відображає мету створеної структурно-функційної моделі: формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки. На нашу думку, здобувач вищої освіти повинен володіти не тільки загальними та фаховими компетентностями у межах професійної діяльності майбутнього викладача вокалу, а й спеціальними для ефективності вдосконалення процесу формування етнокультурної компетентності, а саме компетентністю: у галузі культури й мистецтва; у сфері етнології та етнографії; у сфері освітнього процесу, де застосовують етнокультурний аспект практичного й виконавського впровадження (готовність до виконання етнокультурних зразків музичного мистецтва на практиці).

Ключовою основою нормативного блоку є законодавчі й нормативні акти, що регламентують формування культури особистості як стратегічний напрям розвитку суспільства. У сфері освіти підготовка майбутнього викладача вокалу регульована “Стандартом вищої освіти за другим (магістерським) рівнем вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво”. Крім стандарту, нормативну базу становлять освітні програми, навчальні й робочі програми, силабуси дисциплін, що передбачені в навчальному плані для опанування здобувачами спеціальності.

У теоретико-методологічному блоці структурно-функційної моделі формування ЕКК майбутнього викладача вокалу виокремлено методологічні підходи (культурологічний, аксіологічний, системний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний, середовищний, синергетичний) та принципи (мотивації, аксіологізації, етнокультуровідповідності, поступовості й послідовності, творчого підходу). Особливості застосування методологічних підходів і принципів, з одного боку, становлять загальну методологічну основу, а з іншого – цілісно-системну основу для створення структурно-функційної моделі в процесі фахової підготовки.

Четвертий блок – технологічний, що передбачає якісне вдосконалення управління освітнім процесом для досягнення поставлених цілей освітньої програми. Технологічний блок представляє матеріально-технічну базу закладу вищої освіти, а саме: аудиторії, концертні й камерні зали, оркестрові та хорові класи, індивідуальні класи, студія звукозапису, відео- й аудіопротравачі (колонки, мікрофони, стійки для мікрофонів і колонок, мікшерний пульти, проєктор та екран), комп'ютерні класи для музичного й нотного програмування і архівування тощо.

Змістово-операційний блок моделює наповнення змісту підготовки майбутніх фахівців музичного мистецтва за спеціальністю 025 Музичне мистецтво другого (магістерського) рівня вищої освіти науково-методичними матеріалами (навчально-методичні рекомендації, навчально-методичні посібники та підручники, фахові наукові журнали, наукові збірники тез доповідей конференцій, авторські курси тощо), що підвищує потенціал формування ЕКК здобувача, забезпечує високу якість освітнього процесу, мотивує здобувачів поглиблювати професійну компетентність за спеціальністю. У змістово-операційному блоці репрезентовано: методи навчання (репродуктивно-творчий, словесний, демонстрація, інформаційний, пояснювально-ілюстративний метод, проблемно-пошуковий метод, наочний метод, інформаційно-узагальнювальний метод, пошуковий метод, описовий метод, практичний метод, дискусія), форми навчання (лекції, семінари, практичні й лабораторні (індивідуальні) заняття, самостійна робота, опитування, реферування, аналіз фахової літератури і музичних творів, прослуховування, концерт, публічний виступ, участь у конкурсах і фестивалях, диференційований залік, екзамен), а також засоби навчання (дистанційні, мультимедійні, веборієнтовані тощо).

Для посилення етнокультурного змісту освіти запропоновано авторську розробку – практичний порадишник для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 025 Музичне мистецтво. Матеріали мають інтеграційну сутність, оскільки охоплюють низку напрацювань для посилення етнокультурного змісту фахових дисциплін (“Виконавська підготовка за фахом (сольний спів)”, “Методика викладання фахових дисциплін у закладах вищої освіти (вокал)”, “Музична культура Закарпаття”) та запропоновані навчальні дисципліни на вибір здобувача (“Музична імпровізація”, “Етномузикознавство”, “Виконавська практика” [1]).

Формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки неможливе без системного й цілеспрямованого навчання, що базоване на забезпеченні педагогічних умов (педагогічне стимулювання художньо-творчої майстерності майбутнього викладача вокалу; інтеграція етнокультурного контенту до змісту підготовки майбутнього викладача вокалу; активне використання педагогічного інструментарію для формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі підготовки у ЗВО; сприяння етнокультурно-орієнтованій самоосвітній діяльності майбутніх викладачів вокалу).

Організаційно-функційний блок містить три етапи: етап формування загальної компетентності (розуміння сукупності знань, пов'язаних з освітою в процесі фахової підготовки для загального розвитку особистості); етап формування фахової компетент-

ності (розуміння сукупності знань, умінь, навичок і досвіду для виконання професійної діяльності майбутнього викладача вокалу); етап формування етнокультурної компетентності (усвідомлення ціннісного ставлення до інших музичних культур, їхніх етносів і музичних зразків у процесі фахової підготовки майбутнього викладача вокалу). До організаційно-функційного блоку входять три основні функції (освітня, розвивальна, інтегральна). Освітня функція полягає у формуванні в здобувачів етнокультурних знань, умінь і навичок. Бажання самодосконалюватися та бути фахівцем високого рівня засвідчує розвивальну функцію. Інтегральна функція розвиває у здобувачів здатність до нестандартного мислення (креативного) із використанням інноваційних технологій, умінь аналізувати, сприймати, розв'язувати проблеми в етнокультурному середовищі.

Оцінно-результативний блок відрефлектовує систему взаємопов'язаних між собою компонентів ЕКК (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний, рефлексивний) і критерії (мотиваційно-ціннісний, етнокогнітивний, операційний, рефлексивний), показники та рівні (творчий (високий), репродуктивний (середній), елементарний (низький)) сформованості ЕКК майбутнього викладача вокалу.

З одного боку, результат залежить від правильного добору викладачем методів діагностики рівня етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу, що можливе за умов перебування експертних і контрольних груп в ідентичних умовах (навчання відбувається за однаковими програмами, реалізують одні й ті самі викладачі); з іншого – від критичного оцінювання здобувачем власних досягнень в освітньому процесі. Отже, результатом реалізації структурно-функційної моделі стає сформованість етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки.

Висновки. На основі аналізу наукових джерел витлумачено сутність понять “модель” і “моделювання”. Представлено структурно-функційну модель формування ЕКК майбутнього викладача вокалу, що складається із восьми блоків: цільовий (мета); нормативний (стандарти, законодавчі норми, освітні програми); теоретико-методологічний (підходи та принципи); технологічний (матеріально-технічне забезпечення); змістово-операційний (зміст, методи, форми, засоби); організаційно-функційний (етапи, функції, педагогічні умови); оцінно-результативний (компоненти, критерії, рівні, показники) та результативний (відповідно до мети). Теоретично обґрунтовано основи формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки через систему зворотних зв'язків, що дає змогу постійно простежувати формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки та в разі потреби коригувати його перебіг. Представлена

структурно-функційна модель покликана забезпечувати етнокультурний аспект освітнього процесу в закладах вищої освіти під час фахової підготовки майбутнього викладача вокалу.

Перспективи досліджень пов'язані з науковим пошуком шляхів посилення етнокультурної спрямованості змісту фахової підготовки майбутнього викладача вокалу, творчого використання музично-педагогічних напрацювань для формування ЕКК майбутнього викладача вокалу в процесі фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Т.І., Симонян В.В. Методичне забезпечення процесу формування етнокультурної компетентності майбутнього викладача вокалу у процесі фахової підготовки : практичний poradnyk dlia zdobuvachiv drugoho (magisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 025 Muzychne mystetstvo. Mukachewo : МДУ, 2023. 82 с.
2. Вітвицька С.С. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів : монографія. Житомир, 2019. 304 с.
3. "Про вищу освіту" (Закон України). № 1556-VII (2023). URL: <http://surl.li/jhtp> (дата звернення: 17.01.2024).
4. "Про освіту" (Закон України). № 2145-VIII (2024). URL: <http://surl.li/ixnq> (дата звернення 17.01.2024).
5. Пономаренко С.І. Формування екологічної культури майбутніх фахівців цивільного захисту у процесі професійної підготовки : дис. ... доктора філософії : 011 Освітні, педагогічні науки. Уманський ДПУ ім. П. Тичини, 2022. 390 с.
6. Соляр Л.В. Критерії та показники сформованості етнокультурної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Інноваційна педагогіка*. Херсон : Видавничий дім "Гельветика", 2019. Вип. 18, Т. 2. С. 98–101. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-2-20> (дата звернення: 03.12.2023).
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. Київ : МОН. URL: <http://surl.li/dajzf> (дата звернення 17.01.2024).

REFERENCES

1. Bondar, T.I. & Symonian, V.V. (2023). Metoduchne zabezpechennia protsesu formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti vykladacha vokalu u protsesi fakhovoi pidhotovky: praktychnyi poradnyk dlia zdobuvachiv drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 025 Muzychne mystetstvo [Methodical support of the process of formation of the ethnocultural competence of the future vocal teacher in the process of professional training: a practical advisor for applicants of the second (master's) level of higher education, specialty 025 Musical art]. Mukachewo, 82 p. [in Ukrainian].
2. Vivytska, S.S. (2019). Modeluvannia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv: monohrafiia [Modeling professional training of specialists in the conditions of European integration processes: monograph]. Zhytomyr, 304 p. [in Ukrainian].
3. "Pro vyschu osvitu" (Zakon Ukrainy) ["On Higher Education" (Law of Ukraine)]. No. 1556-VII (2023). Available at: <http://surl.li/jhtp> (Accessed 17 Jan 2024) [in Ukrainian].
4. "Pro osvitu" (Zakon Ukrainy) ["On Education" (Law of Ukraine)]. No. 2145-VIII (2024). Available at: <http://surl.li/ixnq> (Accessed: 17 Jan. 2024) [in Ukrainian].
5. Ponomarenko, S.I. (2022). Formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnix fakhivtsiv tsivilnoho zakhystu u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of ecological culture of future civil protection specialists in the process of professional training]. *Doctor's thesis*. 390 p. [in Ukrainian].
6. Solar, L.V. (2019). Kryterii ta pokaznyky sformovanosti etnokulturnoi kompetentnosti maibutnix uchuteliv muzychnoho mystetstva [Criteria and indicators of the formation of ethnocultural competence of future music teachers]. *Innovative pedagogy*. Issue. 18, Vol. 2. Kherson, pp. 98–101. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-2-20> (Accessed 12 Mart 2023) [in Ukrainian].
7. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. Kyiv. Available at: <http://surl.li/dajzf> (Accessed 17 Jan. 2024) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.01.2024

"Життя справді складне, і єдиний у нього підручник – досвід".

*Тригир П'ютюнник
український письменник, прозаїк, педагог*

"Роби свою справу чесно, з душею, – і твоє до тебе прийде".

*Богдан Ступка
український актор театру і кіно, лауреат Шевченківської премії*

"Уміння ставити розумні запитання вже є важлива і необхідна ознака розуму і проникливості".

*Іммануїл Кант
німецький філософ*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

УДК 378.147:004.422.5:004.4

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.298586>

Мирослава Газдик, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Мукачівського державного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті проаналізовано проблему професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Простежено, що система підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення до повноцінної професійної діяльності в конкурентному інформаційному середовищі зумовлює значимість процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців у сьогоднішніх умовах реформування системи освіти та її інтеграції в європейське співтовариство. Обґрунтовано та висвітлено особливості такої підготовки майбутніх операторів з обробки інформації і програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

Ключові слова: майбутні оператори з обробки інформації та програмного забезпечення; цифрові технології; інновації; фахова підготовка; освітній процес; професійна (професійно-технічна) освіта.

Лім. 7.

Myroslava Gazdyk, Applicant of the Third (Educational and Scientific) Level of Higher Education, Specialty 015 "Vocational Education (by specialization)", Mukachevo State University

FEATURES OF THE TRAINING OF FUTURE OPERATORS FOR INFORMATION PROCESSING AND SOFTWARE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

The article analyzes the problem of professional training of future specialists in professional (vocational and technical) education institutions. It has been observed that the system of training future operators of information processing and software of professional (vocational and technical) education for full-fledged professional activity in a competitive educational digital environment determines the importance of the process of forming the professional competence of future operators of information processing and software in today's conditions by reforming the education system and its integration into the European community. It is theoretically substantiated that the training of future information processing and software operators in the system of professional (vocational and technical) education is aimed at personality development, formation of professional competence, acquisition of professional qualifications and productive work, acquisition of practical competences for performing professional activities, acquisition of political, socio-economic, cultural and scientific potential. The peculiarities of such training of future information processing and software operators in the process of professional training are highlighted. It is outlined that the specifics of training future information processing and software operators in the process of professional training is determined by the specifics of their professional activity, strengthening the potential for modernization of the educational digital environment, improving the content of the educational and professional program, creating conditions for the formation of professional competence in the process of professional training, expanding development mechanisms competence and professional professionalism, the expansion of scientific and methodological support of vocational education, the introduction of scientific and technical achievements into the educational and production process, the introduction of best practices, the acquisition of professional qualifications, the formation and education of the individual, the instillation of general and professional culture. It has been found that bringing about inadequate preparation for professional activities, acquiring professional skills and work experience taking into account adaptation to future activities, acquiring the competence level of highly qualified workers determines the importance of the process of forming the professional competence of future information processing operators in the process of professional training.

Keywords: future information processing and software operators; digital technologies; innovations; professional training; educational process; professional (vocational and technical) education.

Постановка проблеми. Реформування системи управління професійною (професійно-технічною) освітою, відповідно до потреб національної економіки та суспільства, Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти "Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта" на період до 2027 р., зорієнтоване на "розроблення нових стандартів професійної (професійно-технічної) освіти

на базі стандартів, які ґрунтуються на компетентнісному та особистісно-орієнтованому підходах до навчання" [1; 2; 8]. Це зумовлює посилення підготовки конкурентоспроможних і компетентнісних майбутніх кваліфікованих робітничих кадрів у системі професійної (професійно-технічної) освіти, наукового дослідження теоретичної і практичної готовності майбутніх фахівці, конструктивного вдосконалення професійних компетентностей до повно-

цінної майбутньої діяльності, комплексного надбання професійно значущих умінь і практичних навичок фахової майстерності, сформованості компетентнісних особистісно-професійних надбань, адаптації до професійної діяльності, практичної підготовленості до трудової діяльності, нарощення професійного досвіду й конкурентоздатності у цифровому суспільстві, практичних засад розвитку професійної кар'єри, фахового саморозвитку та самореалізації упродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Модернізація професійно (професійно-технічної) освіти, дослідження теоретичних і методичних засад підготовки майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки є предметом вивчення багатьох науковців, серед них: В. Бойчук, М. Бирко, Т. Вакалюк, С. Гончаренко, С. Жуковський, І. Зязюн, М. Кадемія, О. Кіяшко, А. Литвин, Л. Лук'янова, В. Манько, М. Мілохіна, Н. Ничкало, С. Овчаров, Я. Сікора, С. Сисоєва, Л. Сліпчишин, М. Швецький та ін.; питання формування професійної компетентності здобувачів освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти досліджували Т. Андрущенко, В. Аніщенко, М. Бирко, В. Бойчук, Т. Вакалюк, Р. Гуревич, О. Данилова, О. Заблоцька, М. Кадемія, І. Козловська, Л. Лук'янова, В. Манько, В. Олійник, П. Петрук, О. Пометун, В. Радкевич, І. Ратинська, В. Свиридюк, В. Свистун, Т. Стойчик, Л. Сушенцева, Ф. Шльосек та ін.; висвітлення особливостей підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки закладів професійно (професійно-технічної) освіти вивчали Р. Гуревич, Т. Мочан, І. Ратинська, В. Ягупов та ін. Аналіз психолого-педагогічної літератури проблеми формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у практиці вітчизняної професійно (професійно-технічної) освіти показав, що науковці недостатньо приділяють увагу висвітленню особливостей такої підготовленості.

Метою статті є теоретичне обґрунтування й висвітлення особливостей підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки. Завдання дослідження: 1. Проаналізувати проблеми формування професійної компетентності здобувачів освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. 2. Теоретично обґрунтувати та виявити особливості підготовки майбутніх операторів з обробки інформації і програмного забезпечення у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у системі професійної (професійно-технічної) освіти націлена на розвиток особистості, формування професійної компетентності, надбання професійної кваліфікації та компетенцій продук-

тивної трудової діяльності, здобуття практичних навичок для виконання професійної діяльності, набуття політичного, соціально-економічного, культурного і наукового потенціалу [2; 4; 5; 7]. У Національній доктрині розвитку освіти підкреслено, що “освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені” [6].

У нинішніх реаліях освітній процес закладів професійної (професійно-технічної) освіти зніціюваний на:

- усебічне й гармонійне виховання, цілісність сприйняття наукової картини світу, формування мотиваційної потреби в освіті, набуття критичного та інноваційного мислення, розвиток патріотичних й фахових якостей, формування потреби в самоосвіті, оволодіння належного рівня професійної кваліфікації до продуктивної діяльності;

- екологізацію освіти, поєднання вітчизняних освітніх традицій та ефективного світового досвіду;

- уможливлення планування індивідуальної освітньої діяльності;

- фундаменталізацію змісту навчально-виховного процесу на основі збалансованої єдності гуманітарної, природничої та професійної складових освіти;

- модернізацію освітнього цифрового середовища, зміцнення навчально-методичного забезпечення й науково-дослідницької діяльності, розширення матеріально-технічного забезпечення відповідно до цілей, мети, завдань освітнього процесу.

Водночас стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, цифрових і виробничих технологій, інновацій впливають на розвиток ринку праці, що зумовлює об'єктивні зміни в системі професійної (професійно-технічної) освіти та потребують її модернізації на основі випереджувального підходу. Модернізація освітнього процесу майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти визначає складові професійної компетентності як необхідний набір конструктивів (кваліфікованість, інтелектуалізація, когнітивна й комунікативна підготовленість, професіоналізм, критичне мислення, практична готовність, фаховий капітал, професійна культура, раціональне конструювання діяльності, розуміння тенденцій розвитку професійної галузі), що відповідають галузевим стандартам спеціальності.

У баченні Н. Ничкало до стратегічних чинників модернізації освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти доцільно віднести: “прогнозування розвитку цієї системи професійної освіти і навчання на загальнодержавному і регіональному рівнях; модернізацію професійного навчання; забезпечення рівного доступу до здобуття якісної

професійної освіти різними категоріями населення; консолідацію зусиль відповідних міністерств і відомств, роботодавців, науковців і громадських об'єднань з метою розвитку соціального партнерства та посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації робітників; законодавче забезпечення підготовки конкурентоспроможних на ринку праці робітників” [3].

Однак в умовах сьогодення освіта майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення потребує додаткового вивчення у процесі фахової підготовки. Тому питання особливостей підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки є важливою проблемою.

Варто наголосити, що особливості підготовки майбутніх операторів з обробки інформації і програмного забезпечення у процесі фахової підготовки визначаються специфікою їх професійної діяльності, посиленням потенціалу модернізації освітнього цифрового середовища, удосконаленням змісту освітньо-професійної програми, створенням умов формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки, розширенням механізмів розвитку компетентності та фахового професіоналізму, розширенням науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти, впровадженям у навчально-виробничий процес досягнень науки й техніки, а також передового досвіду, здобуття професійної кваліфікації, становленням й вихованням особистості, прищепленням загальної і професійної культури. Процес такої підготовки майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у системі професійної (професійно-технічної) освіти характеризується:

- значущістю соціальної потреби, специфікою освітньо-професійної програми, навчальних планів із урахуванням державних вимог, цілей навчання, мети, освітніх завдань, методологічних підходів, принципів, змісту, функцій освітнього процесу, педагогічних умов формування професійної компетентності кваліфікованих фахівців;

- активним задіянням інноваційних форм, технологій, методик, засобів навчання з індивідуальним підходом підсилення практичної підготовленості до професійної діяльності, розширенням сприятливого освітнього цифрового середовища закладу освіти, цілісним приведенням освітніх компонентів за видами підготовки на засадах компетентнісного підходу, (загально-професійна, професійно-теоретична, професійно-практична), підсиленням теоретичної та практичної спрямованості навчально-методичного забезпечення відповідно із пріоритетами освітньої політики держави;

- наступністю упродовж професійного компетентнісного зростання, мобільністю надбання трудового

капіталу й конкурентоспроможні, підготовленістю у професійній сфері, соціалізацією й адаптацією відповідно до вимог ринку праці та інноваційних процесів інформаційного суспільства;

- зорієнтованістю формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки, позитивним психологічним зацікавленням, посиленням потенціалу внутрішньої потреби становлення особистості, нарощенням індивідуального професійного досвіду, посиленням ціннісних орієнтацій спрямованих на адаптацію до професійної діяльності;

- розвитком наукового світогляду, науково-дослідницької діяльності на виробленні у здобувачів освіти гуманістичної, інформаційної, творчої, критичної складових наукового мислення; уможливленням професійного саморозвитку й самоосвіченості в професійній діяльності.

При цьому важливо підсилити розвиток особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців зі зміцненням компетенцій, системи умінь й навичок, інноваційного мислення, творчих здібностей, своєрідності, цифрової культури, професійного стилю взаємодії у колективі, самоствердження у трудовому середовищі, інтересу трудової діяльності, важливості соціальної значимості, потреби до саморозвитку і самоствердження, переконань перепідготовки й підвищення кваліфікації.

Можемо констатувати, що важливість обґрунтування наукових уявлень щодо особливостей підготовки здобувачів освіти у процесі фахової підготовки має охопити комплексність проблеми в усій її повноті з урахуванням інноваційності, відкритості, доступності, прозорості, гнучкості освітнього процесу.

Створення нових можливостей впровадження передового науково-педагогічного досвіду, інноваційних технологій досягнень науки та техніки зумовлять розвиток майбутніх фахівців як головної мети, а також формування професійної компетентності, вибудовування творчого потенціалу власної особистості, розширення наукового світогляду та творчого мислення, набуття професійних здібностей, розширення фахових перспектив, примноження професійного досвіду відповідно до потреб ринку праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підготовка майбутніх фахівців професійної (професійно-технічної) освіти до повноцінної професійної діяльності в конкурентному інформаційному середовищі зумовлює значимість процесу формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у сьогоdnішніх умовах реформування системи освіти та її інтеграції в європейське співтовариство.

Виявлення особливостей такої підготовленості майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у процесі фахової підготовки,

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОПЕРАТОРІВ З ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ ТА ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

приведення неналежної підготовленості до професійної діяльності, набуття професійної майстерності та трудового досвіду з урахуванням адаптації до майбутньої діяльності, набуття компетентнісного рівня висококваліфікованих робітників зумовлює вагомість процесу формування професійної компетентності у процесі фахової підготовки. Орієнтуючись на означене дослідження важливою проблемою постає з'ясування розвитку критичного мислення майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення у фаховій підготовці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодак В., Пантюк Т., Пантюк М., Гамерська І. Глобалізація та інтеграція освіти України як індикатори її оптимізації і розвитку. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. № 11–12. С. 6–11.
2. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 р. (Кабінет міністрів України розпорядження від 12 червня 2019 р. № 419-р Київ). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>
3. Ничкало Н.Г. Професійна освіта і навчання: проблеми взаємозв'язку з ринком праці. *Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу XXI століття*: зб. матер., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту “Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні” / Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін. Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2007. С. 134–148.
4. Ратинська І.О. Формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення в процесі вивчення економічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. Рівне, 2018. 21 с.
5. Указ Президента України “Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року”: від 25.06.2013, № 344/2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
6. Указ Президента України “Про Національну доктрину розвитку освіти”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>.
7. Karabin O. Project activity in formation of professional self-development of future specialists in the field of information technologies. *Young Scientist*, 2016. № 12.1 (40). С. 436–440.
8. Bolster A.S. Toward a more effective model of research on teaching. *Harvard Educational Review*. 1983. Vol. 53 (3). P. 294–308.

REFERENCES

1. Bodak, V., Pantiuk, T., Pantiuk, M. & Hamerska, I. (2021). Hlobalizatsiia ta intehtratsiia osvity Ukrainy yak indykatory yii optymizatsii i rozvytku [Globalization and integration of Ukrainian education as indicators of its optimization and development]. *Youth & market*. No. 11–12, pp. 6–11. [in Ukrainian].
2. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity “Suchasna profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita” na period do 2027 roku (Kabinet ministriv Ukrainy rozporiadzhennia vid 12 chervnia 2019 r. № 419-r Kyiv) [The concept of implementation of the state policy in the field of professional (professional and technical) education “Modern professional (professional and technical) education” for the period until 2027 (Cabinet of Ministers of Ukraine order of June 12, 2019 No. 419-p Kyiv)]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].
3. Nychkalo, N.H. (2007). Profesiina osvita i navchannia: problemy vzaiemozv'iazku z rynkom pratsi. Formuvannia shyrokoj kvalifikatsii robitnykiv [Vocational education and training: problems of relationship with the labor market]. *The contribution of VTE to the development of the labor potential of the 21st century*: coll. mater., prep. within the framework of the implementation of the Ukrainian-German of the project “Supporting the reform of vocational and technical education in Ukraine”. Nizhyn, pp. 134–148. [in Ukrainian].
4. Ratynska, I.O. (2018). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnih operatoriv z obrobky informatsii ta prohramnoho zabezpechennia v protsesi vyvchennia ekonomichnykh dystsyplin [Formation of professional competence of future information processing and software operators in the process of studying economic disciplines]. *Candidate's thesis*. Rivne, 21 p. [in Ukrainian].
5. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro Natsionalnu stratchiiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku” [Decree of the President of Ukraine “On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the Period Until 2021”]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. [in Ukrainian].
6. Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro Natsionalnu doktrynu rozvytku osvity” [Decree of the President of Ukraine “On the National Doctrine of Education Development”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>. [in Ukrainian].
7. Karabin, O. (2016). Project activity in formation of professional self-development of future specialists in the field of information technologies. *Young Scientist*. No. 12.1 (40), pp. 436–440. [in Ukrainian].
8. Bolster, A.S. (1983). Toward a more effective model of research on teaching. *Harvard Educational Review*. Vol. 53 (3), pp. 294–308. [in English].

Стаття надійшла до редакції 11.01.2024

“Кожний новий крок на шляху прогресу дає нову надію і пов'язаний із подоланням нових труднощів”.

Клод Леві-Строс

французький антрополог, етнограф, соціолог і культуролог

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8–12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі: *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

До рукопису додаються:

- УДК;
  - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800–2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
  - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
  - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
  - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3–5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (References).
  - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони).
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Наукове видання

Молодь і ринок Youth & market

№ 1 (221) січень 2024

No. 1 (221) January 2024

Головний редактор

Микола Галів

Відповідальний редактор

Наталія Примаченко

Літературне редагування

Ірина Невмержицька

Макетування та верстка

Ольга Лужецька

Підписано до друку 05.02.2024 р. Ум. друк. арк. 24,25.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8.
Гарнітура Times New Roman.
Віддруковано у друкарні “Посвіт”
82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Мазепи, 7
тел./факс: (03244) 2-23-35, 2-23-76, 3-38-50